

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

OUR FIELDS

- Exact Sciences
- Natural sciences
- Medical sciences
- Technical sciences
- Economics
- Philological sciences
- Pedagogical sciences
- Social and humanitarian sciences
- Psychological sciences
- Arts and cultural sciences
- Physical education and sports

Research Science and
Innovation House

OUR INDEXING

ISSN (E): 2181-4570

• <http://universalpublishings.com>

Research Science and
Innovation House

"RESEARCH SCIENCE AND INNOVATION HOUSE" MCHJ

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

JULY 31, 2023

VOLUME 1, ISSUE 7

« **Journal of Universal Science Research** » ilmiy-uslubiy jurnali: 31.07.2023 yil.

Ushbu to'plamda « **Journal of Universal Science Research** » ilmiy-uslubiy jurnali 2023 yil 1-soni 7-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga **DOI** unikal raqami biriktirilib, **Directory of Research Journals Indexing, Researchbib, Index Copernicus, Zenodo, Open Aire, Google Scholar** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan jurnallar ro'yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman tan olinadi.

Asos: O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Jurnal materiallaridan professor-o'qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o'qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Jurnal materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma'lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

“RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE” MCHJ

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir, Eshqarayev Sadridin Chorievich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot va tabiiy fanlar kafedrası mudiri, kimyo fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Mas’ul kotib: Boboyorov Sardor Uchqun o‘g‘li Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali talabasi

Nashrga tayyorlovchi: Eshqarayev Samariddin Sadridin o‘g‘li Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

TAHRIR KENGASHI A‘ZOLARI

Texnika fanlari muharriri, Eshqarayev Ulug‘bek Chorievich – Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası dotsenti, texnika fanlari nomzodi, Denov, O‘zbekiston.

Texnika fanlari muharriri Babamuratov Bekzod Ergashevich – Termiz davlat universiteti fizik kimyo kafedrası dotsenti, falsafa fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Kimyo fanlari muharriri Mirabbos Xojamberdiev Ikromovich- Berlin Technische Universität dotsenti, kimyo fanlari doktori, Berlin, Germaniya

Kimyo fanlari muharriri, Eshqurbonov Furqat Bozorovich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, kimyo fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Iqtisodiyot fanlari muharriri Otamurodov Shavkat Tillayevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti prorektori, iqtisod fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Ijtimoiy va gumanitar fanlar muharriri, Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, ijtimoiy-gumanitar fanlar doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Otamurodov Furqat Abdukarimovich, Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali direktori, Termiz, O‘zbekiston tibbiyot fanlari falsafa doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Biologiya fanlari muharriri Nurova Zamira Annakulovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali. Termiz, O‘zbekiston, biologiya fanlari doktori, dots., Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Turabayeva Zarina Kenjabekovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, tibbiyot falsafa fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Sotsiologiya fani muharriri Eryigitova Lobar Qodirovna Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa sotsiologiya fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

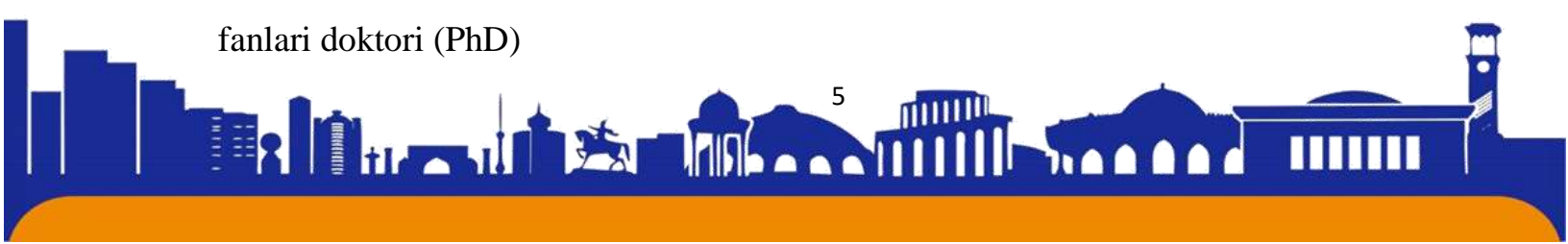
Filologiya fanlari muharriri Jo‘rayeva Ramziya Abdurahimovna Qo‘qon davlat pedagogika instituti. Qo‘qon, O‘zbekiston filologiya fanlari fanlari doktori (PhD), katta o‘qituvchi.

Fizika-matematika-fanlari muharriri Bobamuratov Ulug‘bek Erkinovich Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa fanlari doktori, fizika-matematika-fanlari, Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Axmedov Kamoliddin Xakimovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali 1-son davolash fakulteti dekani, tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tibbiyot fanlari muharriri Vohidov Alisher Shavkatovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali Umumiy xirurgiya, bolalar xirurgiyasi va bolalar urologiyasi kafedrası mudiri Tibbiyot fanlari doktori, professor

Gumanitar fanlar muharriri Rahmonov Abduqahhor Abdusattorovich Ma‘naviy-axloqiy tarbiya va yoshlar bilan ishlash bo‘yicha direktor o‘rinbosari, falsafa fanlari doktori (PhD)

ISSN (E): 2181-4570

**Ahmad Muhammad Tursunning “Sohilsiz dengiz” asarida Imom al-Buxoriy obrazi
Salomova Guljamol**

Termiz davlat universiteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada iste’dodli yozuvchi Ahmad Muhammad Tursun qalamiga mansub “Sohilsiz dengiz” asariga munosabat bildirilgan. Yozuvchining badiiy mahorati masalalariga e’tibor qaratilgan.

Tayanch so’zlar: Ahmad Muhammad Tursun ijodi, “Sohilsiz dengiz” romani, Imom al-Buxoriy obrazi, romanning bugungi kundagi ahamiyati

O’zining tarixiy va diniy mavzudagi asarlari, shuningdek qisqa fikrlarda keng ma’no ifodalash mahorati bilan kitobxonlar qalbidan keng joy olgan ijodkorlardan biri Ahmad Muhammad Tursundir. Adibning hayoti va barakali ijodiy faoliyatiga nazar tashlasak, u 1949-yil Namangan shahrida tavallud topgan. Jurnalist sifatida matbuotda uzoq yillar faoliyat olib borgan. Bir qancha yillik ijodiy faoliyati davomida “Siz qanday yashamoqchisiz”, “Sohilsiz dengiz”, “Ulug’lar shunday yashashgan”, “Ko’hna dunyo rivoyatlari” (“Hikmatlar kitobi”), “Dunyoni tebratgan buyuklar” silsilasidagi “Avrangzeb Olamgir Boburiy hukmdor va ma’rifat homiyi”, “Amir Temur. Buyuk sarkarda va sohibqiron” kabi bir qator kitoblari adabiyot ixlosmandlari tomonidan iliq kutib olindi.

Adibning ulug’ vatandoshimiz Ismoil Buxoriyning hayot yo’llari, hasbi hollari, ilmiy faoliyatlari, tavalludidan tortib umrining so’nggi yillarigacha yorqin yoritilgan asari “Sohilsiz dengiz” romanidir. Yozuvchi romanning har bir bobiga Hofiz ibn Hajar Asqaloniy, Abu Abdulloh Hokim, Hoshim ibn Ismoil, Muslim ibn Hajjoj, Aliy ibn Hashram, Ahmad ibn Mansur Sheroziy Solim ibn Mujohid va boshqa bir qator hadis ilmi bilimdonlarining Buxoriy haqidagi fikrlarini isqibos sifatida keltiradi. Misol uchun, asarning dastlabki “Uchrashuv” bobida Hofiz ibn Hajar Asqaloniyning shunday fikrlari keltirilgan: “Agar keyingilarda Imom Buxoriyni maqtash eshiklari ochiladigan bo’lsa, uning madhiga qog’ozlar yetmay, nafaslar toqat qila olmay qolur. Zero, u bamisoli sohili bo’lmagan dengiz erur” (1.3). Hadis ilmining yetuk bilimdonlari sanalgan bu kabi olimlarning fikrlari asar mazmunini ochishda muhim ahamiyat kasb etgan. Ismoil va Buxoriyning onasi – Fotimaning uchrashishi bilan boshlangan asar voqealari davomida Muhammadning dunyoga kelishi, onasining Buxoriyga yoshligidan boshlab bergan go’zal tarbiyasi, madrasada talabalik yillarida minglab

hadis yodlashdagi ,hadislarning roviylarini to'liq aytib berishdagi o'tkir xotira-yi quvvati,"Sahih al-Buxoriy"ni yozishga sabab bo'lgan voqealar, Naysoburda Imom-Zuhliy,Buxoroda Mazhariddin ibn Javhariy ,fitnachi Hurays ibn Abul Baqro singari olimlarning nohaq tahqirlariga uchrashi,Xolid ibn Ahmad bilan ilm olishdagi tortishuvlari sababli umrining so'nggi daqiqalarini yurtidan uzoqda ,Samarqandda o'tkazish voqealari aks etgan.Romanda ilm talabi uchun to'rtta "kof" kerakligi alohida ta'kidlanadi:

- 1.Kissayi padar – ya'ni otaning kissasi,nafaqasi,
- 2.Kosayi modar – onaning kosasi taom va parvarishi,
- 3.Kashishi ustoz – ustozning e'tibori,

4.Ko'shishi shogird – shogirdning harakati (1.33)Shu hikmatga muvofiq asarda ota –onaning farzandiga bergan go'zal axloqi,bola tarbiyasining yuksak namunasini Buxoriyning padari buzrukvori va validasi timsolida ko'ramiz.Asardagi Buxoriyning otasi-Ismoil tilidan aytilgan fikrlari ahamiyatlidir:"Men ko'p mol-dunyo to'plaganim yo'q,zero ilm ahli dunyo bilan kelisholmasligini yaxshi bilasiz.Ammo shuni komil ishonch bilan aytaman,to'plagan mol-dunyomda shubhali biror dirham harom tanga yo luqma yo'qdur.Alloh huzurida bu borada hisobga tortilishdan ko'nglim xotirjam.Dafninga ko'p mablag' xarjlamaysizlar,qolganini ahlim nafaqasi ,farzandlar ta'limi uchun ishonchli kishiga topshirasiz"(1.21).Buxoriy zamondoshlarining ma'lumot berishicha ham Buxoriyning otasi o'z davrining katta tijoratchisi bo'lishiga qaramasdan, xonadoniga mehnatsiz topilgan bir dirham ham pul kiritmagan,chunki ota yaxshi bilardiki,farzandlarining kamoli,ilmning yuqishi asosan halqum pokligiga bog'liq.Bundan tashqari,Buxoriyning onasi –Fotimaning o'g'liga biror marta betahorat sut bermaganligi,biror onni Allohning zikrisiz,Qur'on tilovatisiz o'tkazmaganligi ,doim o'zini g'iybat shikoyatlardan,lag'v so'zlardan tiyganligi,farzandi bilan Haj safariga borganida "Ilmni Chinga borib bo'lsa-da izlagin" hikmatiga muvofiq farzandini ilm uchun Ollohga tavakkal qilib, yolgiz Hijozga tashlab kelishi - bularning bari butun millat onalariga o'rnak bo'la oladigan onaning cheksiz matonatidan nishon beradi.

Kishi iymonining yana bir belgisi,shubhasiz,ustoz hurmatiga ,duo-yi xayriga sazovor bo'lishdir.Buxoriy olgan ilmlarining barakali va insonlarga foydali bo'lishining yana bir sababi,uning yoshligidan ustozlariga cheksiz hurmatda bo'lganidadir.Asarda keltirilishicha,Muhammad ibn Ismoil har safar Buxoroga kelganida ustozlarining yoniga oshiqadi,dunyodan o'tgan ustozlarining haqlariga

duoda bo'lib,Allohdan rahmat-mahfirat ifat tilaydi.Har safar bozorga kirib ustozlari uchun non,holva,mayiz,turshak singari yeguliklar xarid qilganida taajjub bilan nega bunday qilishini so'raganlarga Ali ibn Abu Tolib roziyallohu anhuning shunday gaplarini keltirgan:"Menga bir dona harf o'rgatgan kishining quliman.Xohlasa sotsin,xohlasa qullikdan ozod qilsin,xohlasa qul qilib ishlatsin"(1.43).

Ilm – muqaddas,ilmni ulug'laganlarni ilm ham ulug'laydi.Buxoriy ham umrining so'nggi daqiqalarigacha ilmni muqaddas deb bildi,uni xor qilmadi.Hijriy 205-259-yillarda Buxoro noibi bo'lgan Xolid ibn Ahmad Buxoriydan "Tarix"va "Jome"kitoblarini keltirib dars o'tsin deganda ulug' muhaddisning bergan javobi bunga yorqin misoldir.Buxoriy aytadiki : "Men ilmni odamlarning eshigiga olib bormayman.Ilm o'ganmoqchi bo'lsangiz,uyimga yoki masjidga keling.Agar so'zlarim yoqmasa,siz sultonsiz,mayli mening dars berishimni taqiqlab qo'ying.Toki qiyomatda ilmni yashirmaganim uchun Alloh taolo uzrimni qabul qilsin.Chunki Payg'ambar sallallohu alayhi vassallam "Kim ilmdan so'ralganda uni yashirsa,o'tdan bo'lgan yugan bilan yuganlanadi ",deganlar.Talabalar ommasiga dars aytmay,maxsus kishilarga ta'lim berishning tog'dek gunohini yelkamga ortmayman"(1.225).

Xulosa sifatida aytish mumkinki,bu asarda Ahmad Muhammad Tursun butun hayotini hadis to'plash,tahqiq va tadqiq qilish,ularni keyingi avlodlarga yetkazishga bag'ishlagan Imom Buxoriyning hasbi hollari,ilmiy faoliyatlari va ilm yo'lidagi buyuk xizmatlari haqida hikoya qiladi.Hayotlari davomida 600 ming hadisni yod bilib,ularning ichidan ikki yuz ming sahihini ajratgan Buxoriyning buyuk ishlari bugungi kungacha butun dunyoda e'tirof etiladi,asarlari mutolaa qilinadi.Yozuvchining yutug'i ham ana shunday ulug' siymo obrazini badiiyat va tarixiylik nuqtayi nazaridan o'z asarida mahorat bilan yorita olganidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Ahmad Muhammad Tursun.Sohilsiz dengiz.Roman.-Toshkent.Hilol nashr,2020.
- 2.O'zbekiston Milliy axborot agentligi O'zA Ilm-fan bo'limi.Elektron jurnal.2022-yil avgust soni N_8(34).-Toshkent,2022.
- 3.Yuz.uz sayti
- 4.Dilmurod Quronov.Adabiyot nazariyasi asoslari.-Toshkent : "Noshir",2019
- 5.Hofiz Ahmad ibn Hajar Asqaloni.Fathul boriy lin shahri "Sahihi Buxoriy",Riyoz,hijriy 1379.
- 6.Xurshid Davron elektron kutubxonasi.

СЕЛЛАРНИНГ ҲОСИЛ БЎЛИШИ, ОҚИБАТЛАРИ ВА УЛАРГА ҚАРШИ ЧОРА-ТАДБИРЛАР

**Заринабону Зафаровна Турдимуродова Термиз ДУ Архитектура ва
қурилиш факультети ўқитувчиси,**

**Нуриддинов Нажмиддин Сайриддинович Термиз ДУ Архитектура ва
қурилиш факультети 3-босқич талабаси**

Аннотация. Сел атмосфера ёғинларининг фаолияти билан боғлиқ бўлган геологик жараёнлардан биридир. Қисқа вақт ичида кўп миқдорда ёмғир ёғиши нураган тоғ жинсларининг устки қисмини тез ивитади. Натижада лойқали оқим пайдо бўлиб, вақтинча катта тезликдаги сувлар оқими ўз йўлида тоғ жинси парчаларини суриб кетиб, пастга оқиза бошлайди. Бу лойқали оқимлар борган сари кўпайиб, катта қалинликка ва массага эга бўлиб, сойлардан оқиб боради. Сел ичидаги тоғ жинслари аралаш бўлганлиги учун унинг зичлиги $1,2-1,8 \text{ г/см}^3$, тезлиги эса 10-15 км/соатга етади. Селлар қуйидаги шароитларда ҳосил бўлади:

-Қисқа вақт ичида кучли жала ёғиши ёки ҳавонинг тез исишидан тоғдаги қорларнинг шиддат билан эриши;

-Тоғ ён бағирликлари, водийлар ўзанларининг нишаблиги 35% дан кўп бўлишлиги;

-Нурашдан майдаланган жинсларнинг тоғ ён бағирликларининг ҳавзаларида йиғилиб, катта миқдордаги бўш жинс уюмларини тўпланиши [1].

Сел массасининг тахминан 50-60%и ҳар-хил тош парчалари, кумлар, гиллар ва ўсимлик таналаридан иборат бўлади. Шу билан боғлиқ ҳолда, селлар тез емирилувчи жинслар (гил, сланец) жойлашган тоғли қурғоқ ҳудудларга хосдир. Бундай ҳудудларда тоғ жинсларининг нураши натижасида тўпланиб қолган, бўш жинслар уюми тўпланган бўлади.

Ҳосил бўлиш манбаига қараб сел **регионал** ёки **маҳаллий** хилларга бўлинади.

Регионал сел, жойнинг геологик ва геоморфологик шароити билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, ёғин кўп ва тез ёғишидан содир бўлади [2].

Маҳаллий сел эса, қор қатламларининг бирдан эриши натижасида тоғликлараро кўллар сувининг кўпайишидан, бу кўллар ҳавзаларининг айрим жойлари ўпирилиб кетишидан вужудга келади. Бундай сел туркумига Фарғона

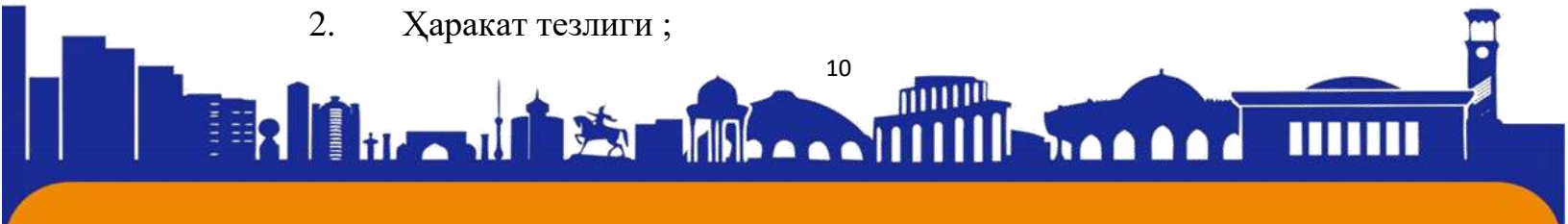
ISSN (E): 2181-4570

водийсидаги Исфайрамсойда оқимлар мисол бўла олади. Сел оқимининг миқдори ва йўналиши текисликларда регионнинг умумий геологик тузилишига қараб, ўзгариб боради. Сел ҳодисаси Ер шарининг ҳамма тоғли районларига хос бўлиб, бизнинг мамлакатимизда эса Тошкент вилояти тоғли ҳудудларида, Чирчик, Охангарон дарёлари водийларида, Наманган, Фарғона водийси, Сурхондарё, Қашқадарё, Самарқанд ва Жиззах вилоятлари, Андижон вилоятларинининг тоғ олди районларида рўй беради. Ҳозирги вақтда Республикаимизнинг Шимолий ён бағирларида яъни Олой ва Туркистон тоғ тизмаларида баҳорда қор эриши ва кучли ёмғир ёққанда сойларда тез -тез қисқа давом этадиган селлар ҳосил бўлади. Селлар деярли ҳар йили бўлади баъзан, бир йилда бир неча бор кузатилади. Сел февраль ойидан то август- сентябрь ойларигача бўлиши мумкин, лекин улар кўпинча июнь- июль ойларида бўлади. Бундан ташқари, Нурота тоғ тизмалари унча катта бўлмасада (2170 м) Жиззах вилояти томон чўзилган қисмларида ҳам тез -тез селлар рўй беради. Бу эса, аҳоли яшаш пунктларига жиддий зарар етказади. Сел келиш зоналарида 90 га аҳоли пунктлари, 100 га яқин дам олиш оромгоҳлари мавжуд. Мамлакатимизда 1950 йилдан 2017 йилгача 2388 марта сел ҳодисаси бўлиб, улар қуйидаги 4 гуруҳга бўлинади: 1) Лойқа тошли - 992 та, 2) Сув тошли -432 та; 3) Лойқа селли- 364 та; 4) Типи аниқланмаган сел-600 та.

Сел оқимлари халқ хўжалигига катта зарар етказади, уларнинг натижасида қишлоқ хўжалиги учун яроқли ерларни ювиб, экинзорларни кўмиб юборади, қурилиш иншоотлари, кўприклар, йўлдаги учраган нарсани вайрон қилиб, кўнгилсиз ҳодисалар юз беради. Масалан, Жиззах вилоятидаги Ғаллаорол туманида бўлиб ўтган кучли селларни мисол қилишимиз мумкин. Ғаллаорол туманининг Жума, Чўмичли, Тошқамар, Жарбулоқ, Турк, Карискудук қишлоқларини бир неча кун давомида сув босган. Бу селлар оқибатида кўпгина аҳоли яшаш жойлари жиддий зиён етган. Йўллар, кўприклар, газ трубалари, сув қувурлари, электр-энергия тармоқлари, мактаб ва бошқа бинолар ишдан чиққан [3].

Селларга қарши кўриладиган кураш сермашаққат ва сарф- харажатларни кўп талаб этади. Селга қарши курашиш чораларини кўриш учун уларнинг қуйидаги хоссаларини тўлиқ ўрганиш зарур:

1. Оқим ўзанининг нишаблик даражаси ;
2. Ҳаракат тезлиги ;

3. Ҳажмий оғирлиги ёки зичлиги ;
4. Оқимнинг урилиш кучи ;
5. Оқимдаги йирик жинсларнинг ҳажми ;
6. Оқим ҳаракатининг характери ;
7. Оқимнинг таъсир этиш доираси ;

Сел таркибидаги тоғ жинсларининг миқдори оқим ўзанининг нишаблигига боғлиқ. Нишаблиги катта бўлган жойларда сел таркибида қаттиқ жисмлар кўп бўлиб, нишаблиги кичик бўлган жойларда эса қаттиқ жисмлар кам бўлади. Селга қарши кураш тадбирларини икки гуруҳга ажратамиз: инженер-геологик тадбирлар ва агроўрмон мелиоратив, агротехникавий тадбирлардир.

Инженер- геологик тадбирларга, селнинг йўналишини тартибга солувчи тўғонлар, тиргак деворлар, каналлар ҳамда селни ушлаб қолувчи ёки кучини камайтирувчи тўсиқлар киради.

Агроўрмон мелиоратив, агротехникавий тадбирларга ён бағирларни текислаш, нишабликни камайтириш, ён бағирларга турли хил ўсимлик ва дарахтлар ўтказиш каби тадбирлар киради. Дарахт ўз илдизлари билан тоғ жинсларини маҳкам ушлайди, уларни нурашдан, ювилиб кетишдан сақлайди. Лекин бу усул анча вақтни талаб этади. Бу тадбирлар юмшоқ тоғ жинслари кўп тарқалган ойларда бўладиган селларга қарши курашда қўлланилади [1].

Селга қарши кураш тадбирлари ўз вақтида кўрилса, у халқ хўжалигига катта фойда келтиради. Шу билан бирга мамлакатимизда бу хилдаги табиий офатдан сақланиш учун жуда катта ишлар қилинмоқда. Кейинги вақтларда селни ушлаб қолувчи сув омборлари каби катта иншоотлар қурилди. Жумладан, Республикаимизда 178 та сел тўплагич ҳамда 1200 км дан ортиқ сел йўлини буриб юборувчи трактлар қурилган. Бундай иншоотлар сел сувини йиғиб қолади ва ундан экинларни суғоришда тўла фойдаланилади. Сел суви билан суғорилган экинлар тез ривожланади ва серхосил бўлади. Бунинг сабаби шуки, сел сувида ўсимлик учун керакли бўлган озик моддалар (тузлар) жуда кўп эриган бўлади [2].

Хулоса қилиб шуни айтишимиз мумкинки, селларнинг ҳосил бўлиши бу табиий иқлимга боғлиқ. Селларни олдини олиш чоралари ва иложи борича уларни хавфини камайтириш тадбирларига аҳолини ҳам жалб қилиш. Сойликнинг пастки, унумдор ерларига аҳоли турар жойларни қуришга рухсат бермаслик, ариқ ва каналларни тозалаш (сел келишига тайёрлаш), ўша

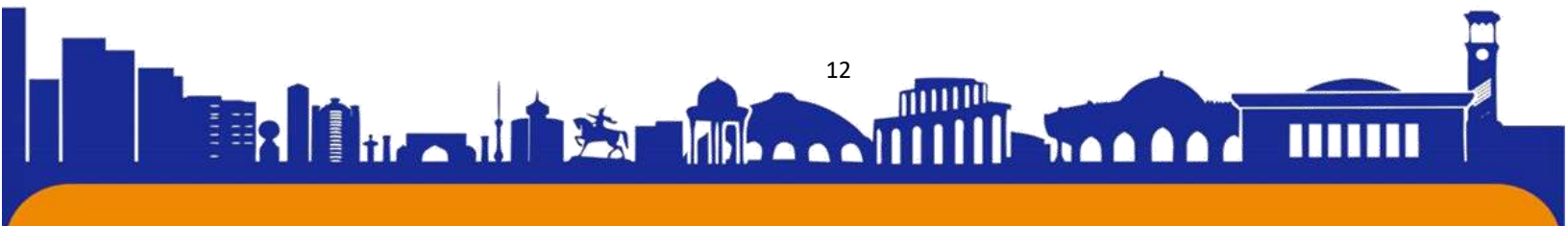

худудларда дарахтларни кўпайтириш лозим. Малумки, ҳозирги кунда дунё бўйича сув захираларининг тобора тугаб бораётганлиги глобал муаммодир. Шундай экан, селлардан келадиган сувларни тутиб қолиб, махсус селхоналарда тўплаб, экинларни суғориш мақсадларида ҳам оқилона ва самарали фойдаланиш усуллари ишлаб чиқиш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ғ.Мавлонов, М. Крилов, С. Зоҳидов "Гидрогеология ва Инженерлик Геологияси асослари" ,1976 й. Ўқитувчи 1976-3356
2. Ғ.У.Юсупов, С.Е.Нуржанов "Геология, гидрогеология ва геоморфология". Ўқув қўлланма, 2008-2436.
3. Турдимуродова З.З. Эколого-мелиоративные проблемы в орошаемом земледелии узбекистана в первые годы государственной независимости, "Экономика и социум" №10(101) 2022
https://www.iupr.ru/files/ugd/b06fdc_1137a9fe181b454e99c0a6f54e9741e6.pdf?index=true
4. Турдимуродова З.З., Турдалиева Г.Ў. Охангарон сув омборининг лойқа босиш муддатини аниқлаш "Involta" Innovation Scientific Journal, No. 11(2022), 21-29 б. <https://www.involta.uz/index.php/iv/article/view/336>
5. Турдимуродова З.З., "Динамик мустаҳкам каналлар ҳисоби", International Journal of Education, Social Science & Humanities. Finland Academic Research Science Publishers |22-05-2023|, <https://doi.org/10.5281/zenodo.7998592>
6. Turdimurodova Zarinabonu Zafarovna, Juraqulova Surayyo Mamanazar qizi, Pedagogical technologies in accordance with the Specific characteristics of teaching and their description , [American journal of pedagogical and educational research](http://www.americanjournal.org), Issn (e): 2832-9791, www.americanjournal.org , volume 12, may, 2023
7. "Газета.уз" сайти.
8. "ФВВ. уз" сайти

ISSN (E): 2181-4570

HOW TO CREATE NEW LANGUAGE LEARNING HABITS IN YOUTH.

Bahromova Munisa Otabekovna

Termez State University Foreign Philology Faculty the 2nd course student.

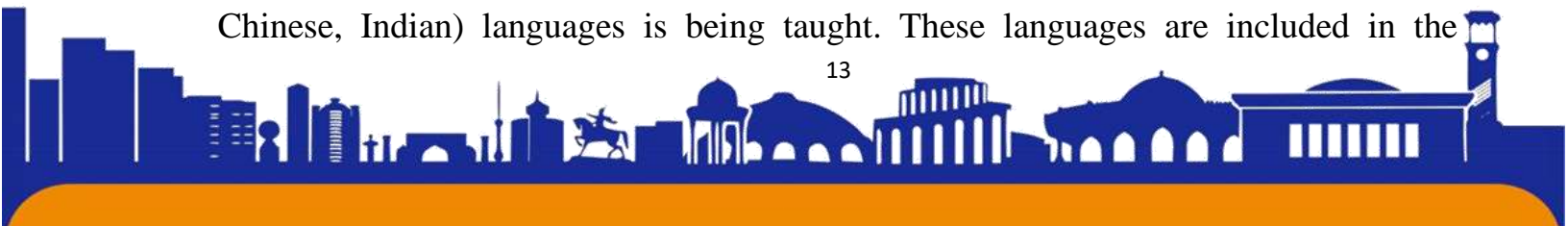
@munisabahromova1@gmail.com , +99890 644 79 09

Abstract: Today, it is very important for everyone to know foreign languages. The world becoming increasingly globalized and bilingual is not just hotness is becoming the need of the hour. How to learn foreign languages with others a life focused on learning to truly communicate and connect with them skill. Why should we learn foreign languages? Why am I learning foreign languages now? I will write about the reasons why it is necessary to study

Keywords: foreign language, distance learning, social networks, modern techniques, language specialist.

Language learning is one of the most important areas in human society. Language, which is a means of communication, in the natural environment, that is, in the family, among the public or can be acquired in an organized manner. Knowledge of language phenomena is taught theoretically. Languages in our time when international relations are on the rise knowledge, especially multilingualism, is of great importance. Study in our country students usually study three languages. These languages are special are managed by names. These are: mother tongue, second language, and foreign language. Mother tongue It is the first language that plays a special role in the formation of thinking. Second when talking about language, it means brothers and sisters of other nationalities, it is considered as the language of neighbors. If you're already bilingual or multilingual, speak to your child in the languages you already speak as soon as you can. Continuous exposure introduces the concept of multilingualism to children early on in life and in a very natural way. An early start to language learning is also helpful because it makes it easier for kids to pick up new language skills later in life – they will think of multilingualism as natural, have a basis in the sounds and flow of the new language, and even give them a basic foundation for learning a new language from scratch.

A foreign language is the language of a foreign country. Western Europe in our republic (English, Spanish, German, French) and Eastern (Arabic, Turkish, Persian, Chinese, Indian) languages is being taught. These languages are included in the

curricula of educational institutions. The process of teaching three languages is different. Mother tongue and second language are natural in a situation, and a foreign language is learned in an artificial environment. Communication in a foreign language is mainly takes place in the lesson under the guidance of the teacher. Among the three languages, learning a foreign language and teaching differs sharply in certain aspects. This, in turn, is relevant requires the use of foreign language teaching technology. Foreign language teacher methodology the language experience gained by the student through thorough assimilation of scientific achievements he gets to know the norm clearly and to improve it further. Foreign languages effective teaching requires knowledge of its methodology.

In addition to the passive learning they are exposed to if you speak the language at home, a little active learning can go a long way – and can set the stage for a positive relationship with language learning for life.

With older children, more conscious practice is essential and as a parent you can do a lot to support the development of healthy learning habits.

Practice really does make perfect, so making sure your child sits down to practice writing, improve their comprehension and review class notes regularly is key. Memory is aided by repetition and children’s learning habits are proven to respond well to structure.

If you can plan an hour or so into every day, it’ll sink in far faster than if they only connect with the language once or twice a week. Have you heard about the guy who learned to speak a foreign language in one day? That’s because a story like that doesn’t exist. In language learning, we often find ourselves looking for the silver bullet — how to learn a language quickly and with minimal effort. Yet we are always met with the harsh truth that learning another language takes time and hard work. However, effective language learning doesn’t have to be a painful, tedious process. Done right, it can be a thrilling adventure that can take you to places you never imagined and introduce you to people that can change your life. Allow us to show you how.

Do you remember everything you learned about the Roman Empire in history class? What about the process of chemical bonding that you learned about in science class? Unless your career or daily life require this knowledge, the answer to both of these questions is probably “no.”

Naturally, the same logic holds true for language learning. If you are not frequently and consistently engaging with the language you want to learn, you will most likely fall victim to “the forgetting curve”.

A person begins to acquire communication skills from childhood. But after growing up, not everyone can establish communication as needed. Pedagogical profession, by its nature, belongs to the professions of the "human-human" type and that is why the ability to communicate is the leader for a pedagogue, is considered one of the important professional skills. The pedagogue takes with the students children's interest in the subject depending on their communication and behavior, that is, learning motives are formed. Pedagogical communication method students by subject knowledge, effectiveness of skills, interpersonal relationship affects the culture, has a unique moral-psychological effect in the educational process creates climate. Communication is an important condition for the socialization of a person is considered Here it is necessary to know what pedagogical communication actually is considered.

A number of personal qualities necessary for the culture of pedagogical communication include honesty, openness, self-control, demandingness, sincerity, patience, endurance, tact. The teacher is only himself not only the communicative skills, but also the students' interculturality should form communication. The teacher is good at student psychology it is necessary to know their social views and socialization processes will be done. It should be noted that pedagogical, intercultural communication success or failure according to the final result what method of treatment the pedagogue-teacher chooses and how to use it depends on being able to use it. The teacher does not only work during the lesson to be able to interest the students in the lesson process, to express their opinion freely should be taught.

In conclusion, knowing English is for every field representative is the key to new opportunities. One door if you know your field well, English language if you know, another door will open. Indeed, knowing a language opens the door to the whole world takes.

References

1. Conversations about a foreign language lesson: for students of pedagogical institutes manual / Passov E.I., Kolova T.I., Volkova T.A., Dobronravova T.N., Voronova O.M., Krainova E.A. - L., "Education", - 1975.

ISSN (E): 2181-4570

2. Bim I.L. On the issue of the methodology of teaching foreign languages. // IYaSh.-1974.- No. 2.-S.19-32.

3. Volovin A.V. Foreign languages in British and American methodological systems Communicative approach to learning // Communicative approach to learning foreign languages approach: collection of articles. scientific. works, volume 275 - M., 1985.

4. Introduction to the communicative methodology of teaching English: Russian teachers guide to -Oxford University Press, 1997.

Best ways of teaching English language

Bahromova Munisa Otabekovna

Termez State University Foreign Philology Faculty the 2nd course student

munisabahromova1@gmail.com

Annotation: This article discusses the convenient and high-quality ways to learn English and all foreign languages.

Keywords: foreign language, instruction methods, language teaching.

Teaching a foreign language can be a challenging but rewarding job that opens up entirely new paths of communication to students. It's beneficial for teachers to have knowledge of many different language learning techniques including ESL teaching methods so they can be flexible in their instruction methods, adapting them when needed.

Keep on reading for all the details you need to know about the most popular foreign language teaching methods. Some of the ones covered are the communicative approach, total physical response, the direct method, task-based language learning, suggestopedia, grammar-translation, the audio-lingual approach and more.

According to academic research, linguists have demonstrated that there is not one single best method for everyone in all contexts, and that no one teaching method is inherently superior to the others.

Also, it is not always possible – or appropriate – to apply the same methodology to all learners, who have different objectives, environments and learning needs.

Applying the most appropriate method for that learner's specific objectives, learning style and context.

An experienced professional language teacher always adopts the Principled Eclecticism approach, deciding on the most suitable techniques and applying the most appropriate methodology for that learner's specific objectives, learning style and context.

Methods of teaching English have developed rapidly, especially in the previous 40 years. As a language learner, training manager, or teacher, it is important to understand the various methods and techniques so that you are able to navigate the market, make educated choices, and boost your enjoyment of learning a language. Each

teaching method is based on a particular vision of understanding the language or the learning process, often using specific techniques and materials used in a set sequence.

The main methodologies are listed below in the chronological order of their development:

Grammar Translation – the classical method

Direct Method – discovering the importance of speaking

Audio-lingualism – the first modern methodology

Humanistic Approaches – a range of holistic methods applied to language learning

Communicative Language Teaching – the modern standard method

Principled Eclecticism – fitting the method to the learner, not the learner to the method

In the direct method, all teaching occurs in the target language, encouraging the learner to think in that language. The learner does not practice translation or use their native language in the classroom. Practitioners of this method believe that learners should experience a second language without any interference from their native tongue. Instructors do not stress rigid grammar rules but teach it indirectly through induction. This means that learners figure out grammar rules on their own by practicing the language. The goal for students is to develop connections between experience and language. They do this by concentrating on good pronunciation and the development of oral skills. This method improves understanding, fluency, reading, and listening skills in our students. Standard techniques are question and answer, conversation, reading aloud, writing, and student self-correction for this language learning method. As mentioned above, the modern language teacher doesn't follow one rigid method, but applies the Principled Eclecticism approach – fitting the method to the learner, not vice versa.

This means choosing the techniques and activities that are appropriate for each particular task, context and learner, with a focus on motivation and helping learners become independent and inspired to learn more.

The explanation of Principled Eclecticism also includes a useful ten-point guide for teachers and language students on the best teaching and learning techniques.

ISSN (E): 2181-4570

References:

1. N.I. Gez, M.V. Lyakovitskaya, A.A. Mirolyubov. Methodology of teaching foreign languages
2. IMPORTANCE OF ATTENTION IN PRESCHOOLERS' COGNITIVE DEVELOPMENT TO PROGRESS ACADEMIC PERFORMANCE Iminova Xumora Mukhammadisa kizi 2020/7 EPRA International Journal of Research and Development Том 5 Номер 7 Страницы 101-103 Издатель EPRA JOURNALS
3. "Methodology of foreign language teaching" - Jamal Jalolov. Teacher Publishing House, 1996.

The Importance of Lipids in Food Production

Xolmurodova Syuzanna Ismoil qizi

Termiz Institute of Engineering and Technology, Faculty of Industrial Technologies, 2nd year student, majoring in food technology

Abstract:

This article discusses the importance of lipids in food production and highlights their role in enhancing flavor, texture, and nutritional value. It emphasizes the significance of lipids in heat transfer, cooking medium, and food preservation. The article also explores the impact of lipids on satiety and nutrient absorption. Overall, it provides a comprehensive overview of the various functions of lipids in food production.

Keywords: Lipids, fats, food production, flavor enhancement, texture, mouthfeel, heat transfer, cooking medium, nutritional value, satiety, food preservation, nutrient absorption.

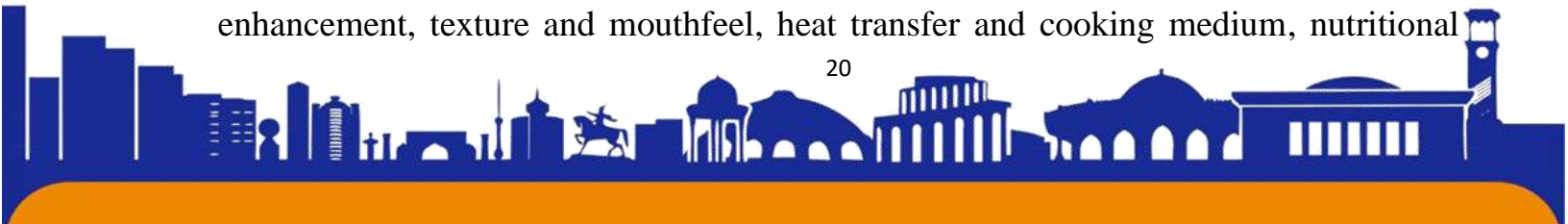
Аннотация:

В этой статье обсуждается важность липидов в производстве продуктов питания и подчеркивается их роль в улучшении вкуса, текстуры и пищевой ценности. В нем подчеркивается значение липидов в теплопередаче, приготовлении пищи и сохранении продуктов. В статье также исследуется влияние липидов на насыщение и усвоение питательных веществ. В целом, он дает всесторонний обзор различных функций липидов в производстве продуктов питания.

Ключевые слова: липиды, жиры, производство пищевых продуктов, усиление вкуса, текстура, ощущение во рту, теплопередача, кулинарная среда, пищевая ценность, сытость, сохранение пищи, усвоение питательных веществ.

Introduction:

Lipids, commonly known as fats, are essential components of food production. They serve a multitude of purposes, from enhancing flavor and texture to providing essential nutrients. In this article, we delve into the importance of lipids in food production and explore their various functions. We discuss their role in flavor enhancement, texture and mouthfeel, heat transfer and cooking medium, nutritional

value, satiety, food preservation, and nutrient absorption. By understanding the significance of lipids, both consumers and professionals in the food industry can appreciate their contributions and make informed decisions regarding their use.

Lipids, also known as fats, play a crucial role in food production and have a significant impact on the sensory attributes, nutritional value, and overall quality of food. From enhancing flavor and texture to providing essential nutrients, lipids are indispensable ingredients in the culinary world. In this article, we will explore the importance of lipids in food production and their various functions.

Methodology:

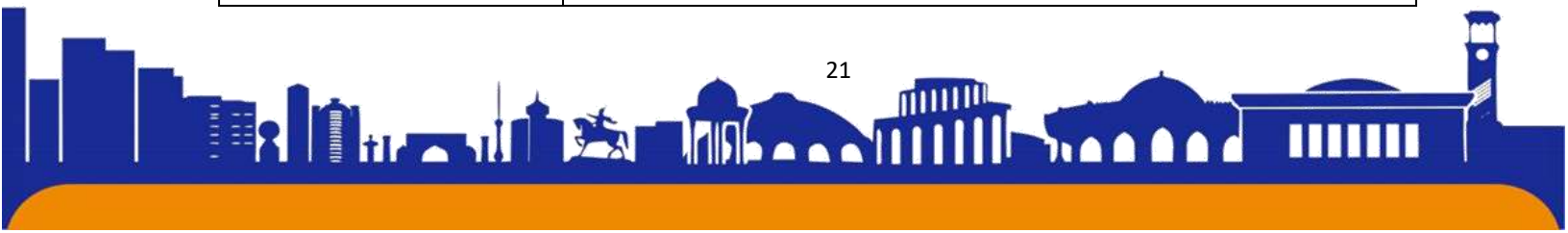
This article on the importance of lipids in food production is based on a comprehensive review and analysis of relevant scientific literature and reputable sources. The information gathered includes studies from food science, nutrition, and culinary disciplines. Various databases, such as PubMed, Google Scholar, and official websites of organizations like the Food and Agriculture Organization of the United Nations and the World Health Organization, were utilized to access peer-reviewed articles, reports, and guidelines. The selected sources were critically evaluated to ensure credibility and accuracy.

Results:

1. Lipids enhance the flavor of food products by carrying and dissolving fat-soluble flavors, resulting in a more enjoyable taste experience.
2. Fats contribute to the texture and mouthfeel of foods, providing a smooth and creamy sensation or adding crispness to fried items.
3. Lipids act as effective conductors of heat, facilitating uniform cooking and preventing food from sticking to cooking surfaces.
4. Fats are a concentrated source of energy and play a crucial role in the absorption of fat-soluble vitamins and certain phytochemicals.
5. Including lipids in meals promotes satiety, leading to feelings of fullness and satisfaction after eating, which can aid in portion control.
6. Lipids contribute to the preservation of food by acting as a barrier against moisture loss and inhibiting the growth of certain bacteria.

Table: Functions of Lipids in Food Production

Function	Description
----------	-------------

Flavor enhancement	Lipids carry and dissolve fat-soluble flavors, enhancing the taste of food products.
Texture and mouthfeel	Fats contribute to a smooth, creamy mouthfeel and add crispness to fried foods.
Heat transfer and cooking	Lipids act as conductors of heat, facilitating uniform cooking and preventing food from sticking to surfaces.
Nutritional value	Fats provide concentrated energy, aid in the absorption of fat-soluble vitamins, and offer essential nutrients.
Satiety	Including lipids in meals promotes feelings of fullness and satisfaction, aiding in portion control.
Food preservation	Lipids act as barriers against moisture loss and inhibit the growth of certain bacteria, extending shelf life.
Nutrient absorption	Fats enhance the absorption of fat-soluble vitamins and other important nutrients in the body.

Discussion:

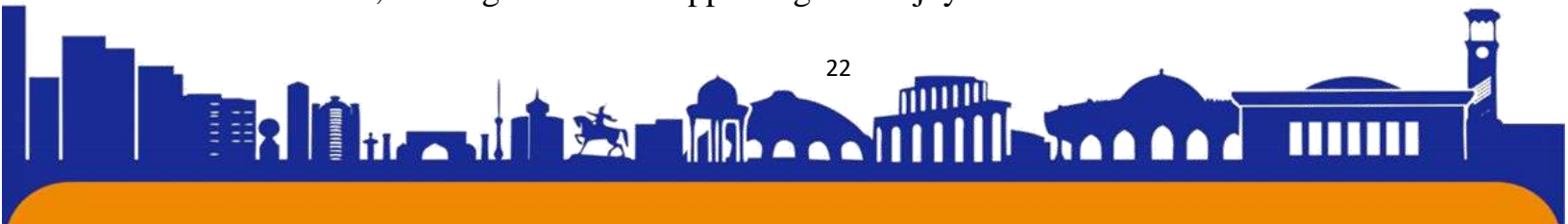
Lipids, or fats, play a crucial role in food production, offering numerous functions that contribute to the sensory attributes, nutritional value, and overall quality of food products. The flavor enhancement provided by lipids is due to their ability to carry and dissolve fat-soluble flavors, thereby intensifying the taste experience. Additionally, fats contribute to the texture and mouthfeel of foods, delivering a smooth, creamy sensation or adding crispness to fried items.

Flavor Enhancement:

Lipids are well-known for their ability to enhance the flavor of food. Fats carry and dissolve fat-soluble flavors, making them more accessible to our taste buds. Whether it's the buttery aroma of baked goods or the richness of a creamy sauce, lipids contribute to the mouthwatering taste that we associate with many food items.

Texture and Mouthfeel:

Another critical role of lipids in food production is their impact on texture and mouthfeel. Fats provide a smooth and creamy mouthfeel, which can greatly enhance the eating experience. They contribute to the richness and indulgence of foods such as ice cream, chocolates, and salad dressings. Additionally, lipids can add crispness to fried foods, making them more appealing and enjoyable.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Heat Transfer and Cooking Medium:

Lipids are excellent conductors of heat, and this property makes them valuable in cooking and baking. They transfer heat evenly and prevent food from sticking to the cooking surface, allowing for better control and uniform cooking. Whether it's sautéing, frying, or baking, lipids serve as a medium that aids in heat transfer and ensures the desired texture and doneness of the final product.

Nutritional Value:

While lipids are often associated with high-calorie content, they are an essential part of a balanced diet. Fats provide a concentrated source of energy, supplying about nine calories per gram, which is more than twice the calories provided by proteins or carbohydrates. Moreover, lipids play a vital role in the absorption of fat-soluble vitamins (A, D, E, and K) and certain phytochemicals, which are important for overall health.

Satiety and Flavor Perception:

Including lipids in meals can contribute to satiety, the feeling of fullness and satisfaction after eating. Fats take longer to digest than other macronutrients, thus slowing down the emptying of the stomach and promoting feelings of satiation. This can be particularly beneficial in controlling portion sizes and preventing overeating.

Food Preservation:

Lipids also contribute to the preservation of food. They act as a barrier against moisture loss, preventing foods from drying out and maintaining their freshness. Fats can also inhibit the growth of certain bacteria, extending the shelf life of products and reducing the risk of spoilage.

Nutrient Absorption:

Certain essential nutrients, such as fat-soluble vitamins and antioxidants, require the presence of lipids for efficient absorption in the body. Including fats in meals helps facilitate the uptake of these nutrients, ensuring their bioavailability and utilization.

Statistics:

1. According to the Food and Agriculture Organization of the United Nations, fats and oils account for approximately 38% of the total calorie intake in the human diet worldwide.

2. A study published in the Journal of Food Science found that the addition of fats improved the overall acceptability and flavor perception of food products, leading to increased consumer satisfaction.

3. The World Health Organization states that fats provide more than twice the energy per gram compared to proteins or carbohydrates, contributing to the caloric density of foods.

4. The United States Department of Agriculture reports that lipids play a crucial role in the absorption of fat-soluble vitamins and certain phytochemicals, which are essential for overall health.

5. A study published in the European Journal of Clinical Nutrition highlighted that the inclusion of fats in meals increased satiety and reduced hunger, helping control portion sizes and prevent overeating.

In conclusion, lipids play a vital role in food production, influencing the flavor, texture, nutritional value, and overall quality of foods. While it's important to consume lipids in moderation due to their high calorie content, they are an essential part of a balanced diet. Understanding the functions of lipids in food production can help both consumers and food industry professionals appreciate their significance and make informed decisions about their use in various culinary applications.

References:

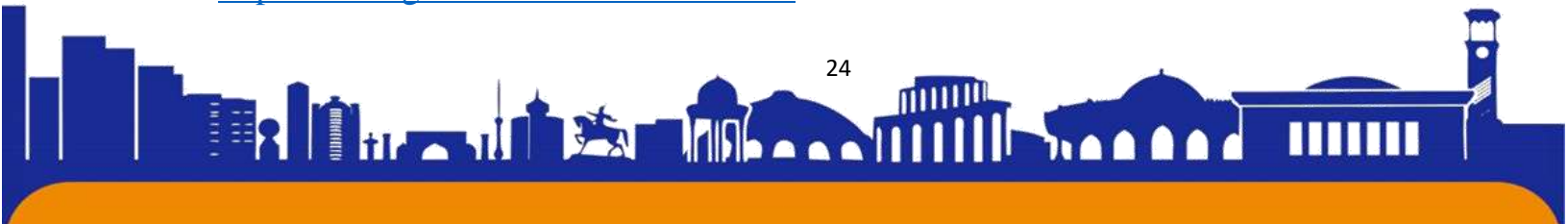
1. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2019). The State of Food and Agriculture 2019. Retrieved from <http://www.fao.org/state-of-food-agriculture/en/>

2. Zhang, Y., & Labuza, T. P. (2018). The Impact of Fats on Flavor Perception and Acceptability of Food Products: A Review. *Journal of Food Science*, 83(1), 6-16.

3. World Health Organization. (n.d.). Healthy Diet. Retrieved from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/healthy-diet>

4. United States Department of Agriculture. (2021). Dietary Fats. Retrieved from <https://www.nutrition.gov/topics/dietary-guidance/dietary-reference-intakes/dietary-reference-intakes-macronutrients/dietary-fats>

5. Xolmurodova Syuzanna Ismoil qizi. (2022). GRAIN AND GRAIN PRODUCTS PROCESSING TECHNOLOGY. THEORETICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SCIENCES, 1(4), 146–149. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7156093>

USE OF WIND ENERGY FOR PRACTICAL PURPOSES

Xasanov Diyorjon Ramish o'g'li

In the name of Islam Karimov Student of TDTU Ko'kan branch

Email: dilshodafayzieva23@gmail.com

Otakuziyeva Vazirahon Usmonjonovna

**In the name of Islam Karimov TDTU Ko'kan branch associate professor,
Ph.D**

Abstract: In this article, the use of wind energy for practical purposes, the development of this alternative energy power today It was considered how much the output is in Western Europe.

Keywords: Wind, SPPs, "Global Wind Energy Council", Wind turbine, Wind energy

Introduction: Economic development of Uzbekistan, market relations transition, application of complex technologies that save energy resources in agro-industry sectors and creation of their scientific basis is determined by

2017 of the President of the Republic of Uzbekistan "Renewable energy in 2017-2021" dated May 26 program of measures for further development, improvement of energy efficiency in economic sectors and social sphereon" decision No. PQ-3012 and May 21, 2019 "On the use of renewable energy sources". Law of the Republic of Uzbekistan No. O'RQ-539 research of alternative energy sources in our country, people legal work on the use and development of the economy serves as the basis.

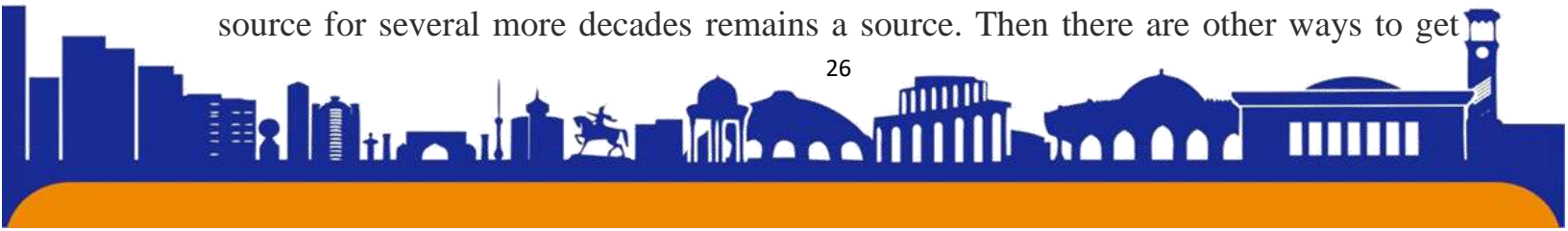
Wind is a moving stream of air. The movement of air causes uneven heating of the earth's surface by the sun. Since the Earth's surface has different shapes - land and water space, it receives incoming heat in different volumes.

During a bright day, the air over the sea and the ocean, it warms faster over land. Heated air expands above the ground and rises to the sky, replaced by a layer of heavier cold air occupies and its movement creates the wind. Evening the wind changes its direction because it is over the water the air on the surface cools quickly. At the same time, a strong atmospheric wind sweeps around the entire earth, as a result of which the

part near the equator - the part near the North and South Poles - heats up to a certain extent.

Of course, fuel or electricity can be substituted. There are many tools that are created in unconventional ways. But among them, environmentally friendly, effective in use and at the same time acceptable in terms of funds choice is important. From this point of view wind energy has a number of advantages. Today, this alternative energy is produced production is very popular in Western Europe. The reason is that this type as long as the natural conditions are suitable for it the demand for energy is also increasing. Modern SHES 3–4 m/s relative to the relief of the wind environment with a speed of up to 25 m/s it works optimally in places that are not high. So territorial Germany, which has opportunities, is the wind at the moment is leading the world in terms of energy use. This alternative energy is economical and ecological has a number of advantages. For example, the construction of SPP is another energy relatively cheap and convenient sources. Produced energy the main part of the cost was initially spent on the construction of the SPP costs. Also, the base of the station tower because it is usually completely underground, even in the lands close to it the possibility of planting agricultural crops will be preserved. Simply put, it is reserved for such devices regions do not have a negative impact on agriculture. Also they never does not require any fuel. For example, 1MW Shes 20 years approximately 29,000 tons of coal or 92,000 barrels of oil saves Another aspect is that wind power plants are another form of energy Unlike manufacturers, it is harmful to the environment does not pollute with waste. Let's say a 1 MW device carbon dioxide released into the atmosphere of our planet every year (SO₂) gas for 1800 tons, sulfate oxide (SO₂) gas for 9 tons, nitrogen reduces its oxides to 4 tons. "Global Wind Energy The calculations of the organization "Council" are similar: 2050 due to the use of world wind energy by the year The annual volume of SO₂ gas released into the atmosphere is 1.5 billion tonnage decreases. Most importantly, wind is inexhaustible by nature. After all, the power of this natural phenomenon is in all the rivers on earth it was determined that it is 100 times more than existing hydropower sources. All this is confidence in the prospects of wind energy strengthens.

Problems: 80% of the energy consumed today is natural as a result of burning coal, oil, gas, which are called fuels is being taken. Natural fuels will be the main energy source for several more decades remains a source. Then there are other ways to get

energy must be found. Another source of energy besides natural fuels is hydroelectric power plants. However, many hectares of forests, pastures and fertile lands are lost for the construction of such hydropower stations has to pass. These are the artificial seas of hydropower plants it covers the land with its water. This is around artificial seas lands become unusable as a result of the rise of underground salt water will come. The third source of energy is nuclear power plants. But this how dangerous the stations Chernobyl Atom the disaster at the power plants clearly showed.

Solution: The movement of air makes the surface of the earth uneven by the Sun causes heating. The Earth's surface is of different forms - land and water since it has a space, it absorbs the incoming heat in different sizes accepts.

During a bright day, the air over the sea and the ocean, it warms faster over land. Hot air molecules above the ground expands (increases) and rises to the sky, its place a heavier layer of cold air takes over, and its movement creates wind creates. In the evening, the wind changes its direction because the air on the surface cools faster than that over the water. At one time the strong atmospheric wind in itself goes around the whole earth, as a result the part near the equator - near the North and South Poles it heats up to a certain extent compared to the part where it is located. Of course, fuel or electricity can be substituted There are many tools that are created in unconventional ways.

But among them, environmentally friendly, it is important to choose the one that is effective in use and at the same time financially acceptable. From this point of view wind energy has a number of advantages. Wind is the first energy used by humans is one of the sources. Wind energy reserves 100 times more than the hydropower of rivers, but today 107 MW □ hours of energy is produced worldwide per day. This the indicator is 0.001 percent of the world energy balance. Various programs for the use of wind energy in the world developed. Now scientists and engineers are agricultural and technically improved for industrial needs, constructions of strong and reliable wind engines created. Wind energy devices can be divided into 2 types:

1. Wind mechanic;
2. Wind energy.

First of all, it should be said that wind is a renewable energy source is considered That's why Kurrayi floats over our land The history of using air flow for domestic purposes is also long goes back. According to the sources, in the II century BC

Windmills for threshing grain for the first time in Persia started to be used. By the 13th century, such devices came to Europe entered. Wind for electricity production and the first power plant (ShES) was built in Denmark in 1890 created. Project of a wind turbine in 1930 was developed and later in the Crimean city of Rossuya in the world the first

100 kW wind turbine with a diameter of 30 meters

Figure 1. General view of the wind turbine

the wheel is installed.

Sevastopol electric power produced by SPP was directly connected to the power plant. But the Second

During the World War, this ShES was destroyed. 40-70 of XX

century In 2010, this industry went through a period of crisis. Finally, By the 1980s, in the US state of California with the help of SHES creation of a number of benefits for electricity producers interest in the industry started to revive again. Germany's use of wind energy today is leading in the world. According to the data, 9000 MW power plants in this country in recent years has been established and this process continues rapidly. Europe now 60,000 in the branches of industry of the countries related to SPPs More than 100,000 people are permanently employed. The goals are the same okay For example, by 2020, Germany plans to produce 20 percent of its electricity using CHPs. While other members of the European Union plan to install 180,000 MW power plants, China plans to build 30,000 MW of such plants in its national development program. In addition, Great Britain, Norway, Canada, India, Japan, Spain, New Zealand purposeful development of the wind energy industry in the near future information about the development of state plans related to there is International Energy Agency (Inernational Energy Agency) according to estimates, by 2030, wind will be on our planet the need for energy is 4800 gigawatts.

Large power (megawatt) turbines have large dimensions and their new models are electric power from 2 MW to 5 MW able to produce energy. A strong sea wind swirls to get them, they usually go to the water near the shore will be placed. Such wind

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

turbines are currently in the UK, In Germany, Denmark, Ireland and other countries is being used.

References:

1. Бобылев С.Н., Ходжаев А.Ш. Экономика природопользования. Учебник. – Москва: 2003. – 567 с.
2. Германович В., Турилин А. Альтернативные источники энергии. Практические конструкции по использованию энергии ветра, солнца, воды, земли, биомассы. – Санк-Петербург: Наука и техника, 2011. – 320 с
3. Городов Р.В., Губин В.Е., Матвеев А.С. Нетрадиционные и возобновляемые источники энергии. – Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2009. – 294 с.
4. Nexus: Journal of Innovative Studies of Engineering Science (JISES)Volume: 02 Issue: 06 | 2023 <http://innosci.org/> ISSN: 2751-7578
5. Khasanov Diyorzhan Ramish 1, Abdunazarov Shahzodbek 2, Otakuzieva Vazirahon Usmanjonova 3., Production of an Improved Version of Alternative Energy Sources, Miasto Przyszłości Kielce 2023 Impact Factor: 9.2 ISSN-L: 2544-980X
6. Khasanov Diyorzhan Ramish boy, Abdug'aniyeva Mohirahon TDTU Kokan, Branch student Otakuzieva Vazirahon Usmanjonova TDTU Kokan Branch Professor (PhD)., Role of Wind Turbens in Renewable Energy Sources, Nexus: Journal of Innovative Studies of Engineering Science (JISES) Volume: 02 Issue: 06 | 2023 ISSN: 2751-7578 <http://innosci.org/>

СУРХОН ВОҲАСИДА ТУРИЗМ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Чориева М.Ш.-Иқтисодиёт ва туризм факультети 3-босқич талабаси

Annotation: The article outlines a number of proposals for the development of tourism in the Surkhandarya region, as well as the existing problems, the service delivery system, and human resource issues. Proposal for the visit to the region and the development of medical tourism, as well as proposals for the creation of the "Old Village" tourism as a new direction.

Аннотация: В статье излагается ряд предложений по развитию туризма в Сурхандарьинской области, а также существующие проблемы, система предоставления услуг и вопросы кадровых ресурсов. Предложение о посещении региона и развитии медицинского туризма, а также предложения по созданию туризма «Старая деревня» как новое направление.

Key Words: Tourism, cluster of mountain tourism, rural tourism, historical and travel tourism, ecological tourism, infrastructure, Omonxona, Sangardak, Hanjiza

Ключевые слова: туризм, кластер горного туризма, сельский туризм, исторический и туристический туризм, экологический туризм, инфраструктура, Omonxona, Sangardak, Hanjiza

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар ҳаётнинг барча жабҳаларида ўзининг ижобий натижаларини бермоқда. Мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ ҳаётга тадбиқ этилган ва бугунги кунгача изчиллик билан амалга ошириб келинаётган бу ислохотларнинг пировард натижаси сифатида мамлакатимизда барқарор иқтисодий ўсишга эришаётганлигини алоҳида таъкидлаш ўринлидир.

Мамлакатимизда ялпи ички маҳсулотнинг ўсиш кўрсаткичлари сўнгги йилларда 6-8 фоиз кўрсаткичга эга бўлмоқда. Ўтган 2019 йилда ЯИМ 5,1 фоизга ўсди ва бу ўсишда хизматлар соҳасининг улуши юқори бўлди (6,9%).

Ҳозирги кунда дунёдаги жуда кўплаб ривожланган давлатлар ЯИМда хизматлар соҳасининг улуши анча юқори кўрсаткичга эга ва шу билан бирга

туризм хизматлари орқали олинаётган даромадлар ҳам юқори. Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасининг муҳим таркибий қисмларидан бири бу туризмдир.

Мамлакатимизда туризм соҳасини ривожлантиришга доир меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқилмоқда ва бунинг натижасида Ўзбекистонда яқин йиллар ичида ЯИМда туризм соҳасининг улушини 5%га ошириш мақсад қилинган. Ҳозирги кунда мамлакат ЯИМда туризмнинг улуши 1% лик кўрсаткич атрофида.

Сурхондарё вилоятида ҳам туризм соҳасини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратила бошланди. Бу борада ҳудудда етарли даражада имкониятлар мавжуд, аммо шу ўринда бир қатор муаммолар ҳам юзага чиқади.

Мамлакатимиз Президенти Шавкат Мирзиёев Сурхондарё вилоятига ташрифи чоғида воҳанинг туризм салоҳиятидан самарали фойдаланиб, янги иш ўринлари яратиш ва аҳоли даромадларини оширишга алоҳида эътибор қаратган эди. Шунга мувофиқ вилоятда кейинги йилларда Сурхондарё вилоятининг туризм салоҳиятини комплекс ривожлантириш чора-тадбирлари дастури қабул қилинмоқда. Унда ҳудуднинг янгиланган, замонавий қиёфасини яратиш, транспорт инфратузилмасини такомиллаштириш, хориждан ташриф буюраётган сайёҳларга сифатли хизматлар кўрсатиш каби муҳим масалаларга алоҳида аҳамият берилгани зиёрат туризми имкониятларидан унумли фойдаланишга қулай муҳит яратади.

Сурхондарё вилоятида Ҳаким Термизий, Исо Термизий каби кўплаб буюк олимларга бешик бўлган, Бой тарихга эга бу юртда Сўфи Оллоёр, Алоуддин Аттор, Муҳаммад Зоҳид сингари улуғ зотлар мангу кўним топган. Ишлаб чиқилаётган дастур асосида Бойсун, Термиз, Жарқўрғон, Олтинсой, Денов, Узун, Шеробод туманларидаги муқаддас қадамжо ва зиёратгоҳлар реконструкция қилиниб, ободонлаштирилади ва хизмат кўрсатиш тармоқлари ривожлантирилади. Хорижлик сайёҳларнинг эмин-эркин зиёрат қилиши учун барча замонавий шароитлар яратилади.

Масалан, зиёрат туризмини ривожлантириш борасида амалга ошириладиган кенг қамровли бунёдкорлик ишлари доирасида Термиз туманидаги Кокилдор ота, Қирқ қиз, Султон Саодат ёдгорликлари, Чоргумбаз масжиди, Бойсун туманидаги Ҳазрати Эшонбобо зиёратгоҳи ва шифобахш суви, Ҳазрати Султон Валий, Жарқўрғон туманидаги Хўжа Самандар Термизий зиёратгоҳлари, Олтинсой

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

туманидаги Хўжаипок зиёратгоҳи ва шифобахш суви, Узун туманидаги Ок остона бобо макбараси каби тарихий обидалар сўлим гўшага айлантирилади.

Сурхондарё вилоятида туризмни ривожлантириш учун 374 тарихий, маданий, санъат, меъморий обидалар, ноёб археологик қазилмалар мавжуд.

Вилоятнинг табиий сўлим гўшалари, мафтункор шаршаралари, маъданли сув ва шифобахш тоғ тузлари агро-эко, тоғ ва тиббиёт туризмини кенг йўлга қўйишга қулай имконият яратади. Қадимий бу юртнинг ўзига хос урф-одат ва анъаналари, миллий ҳунармандчилик буюмлари ҳам дунё аҳлида катта қизиқиш уйғотиб келади.

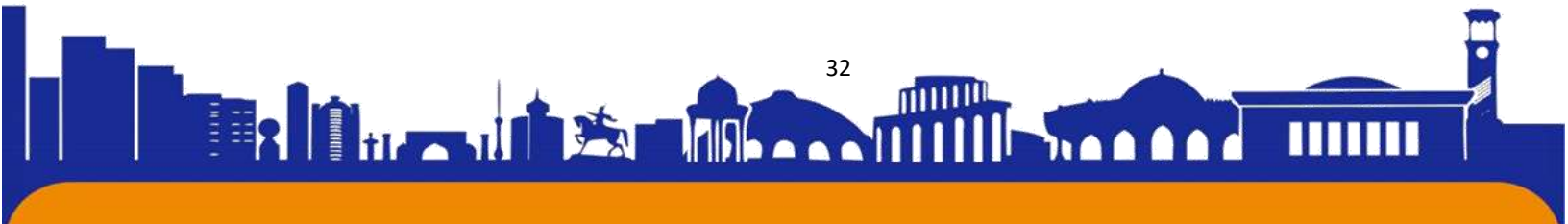
Вилоятнинг барча ҳудудларида зиёрат ва тиббий ва саёҳат туризмини ривожлантириш учун етарли даражада имкониятлар мавжуд. Бу борада кўплаб чора тадбирлар амалга оширилмоқда.

Вилоят ҳудудида учта тоғ туризми кластерини ташкил этиш кўзда тутилмоқда.

Булар Бойсун туманидаги Омонхона, Дарбанд қишлоғи ва Зовбоши тоғли ҳудудини қамраб оладиган Бойсун тоғ туризми кластери, Сариосиё ва Узун туманларидаги Хонжиза тоғ тизмалари ёнбағри ҳамда Сариосиё туманидаги Сангардак қишлоғи ҳудудида Сариосиё тоғ туризми кластери фаолияти йўлга қўйилса, Шеробод тоғ туризми кластери таркибида Шалқон қишлоғи, Хўжаикон туз кони атрофи ва ҳудуддаги анорзор ҳамда бошқа мевали боғ-роғлар киритилиб, такомиллаштирилади.

Вилоятда ташкил этиладиган кичик туризм зоналарида янги меҳмонхоналар, маданий-соғломлаштириш, савдо-қўнғилочар ва туристик аҳамиятдаги бошқа иншоотлар қурилиши ва замонавий муҳандислик инфратузилма объектлари барпо этилиши режалаштирилган.

Шу ўринда Бойсуннинг тоғларида қадимий қишлоқ ҳудудини ташкил этиш ушбу соҳада янги йўналишни очиб бериши ва яхши самара бериши мумкин. Қишлоқнинг бошқа қишлоқлардан фарқи замонавий ривожланишдан ажралган ҳолда қадимда аجدодларимизнинг яшаш тарзи, турмуш шароитларини ўзида мужассам этади. Ҳудуддаги барча иншоотлар ва буюмлар ўзида тарихни акс эттириб туриши лозим. Ҳозирги ривожланган дунёда ушбу лойиҳа кўплаб сайёҳларни ўзига жалб эта олади деган умиддамиз.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Худудда туризм соҳасида ўз ечимини кутаётган бир қанча муаммолар мавжуд:

- мамлакатда мавжуд туристик ресурслардан етарли даражада самарали фойдаланилмаётганлиги;
- ички туризм, айниқса, экотуризм борасида истиқболли, инновацион ғояларнинг камлиги;
- кўрсатилаётган хизматлар сифатининг юқори эмаслиги;
- туризм соҳасида фаолият кўрсатаётган кадрлар малакаси билан боғлиқ муаммолар.

Ушбу муаммоларни ҳал қилишда соҳага инновацияларни жалб этиш муҳим. Туризм соҳасини ривожлантириш ҳақида сўз юритганда, аввало, инновацион ғояларга алоҳида эътибор бериш лозим деб ўйлаймиз. Бизнинг фикримизча, инновацияларда асосий эътибор ички резервларга қаратилиши, яъни ўзимизда мавжуд имкониятлардан интенсив йўл билан фойдаланишга алоҳида тўхталиш лозим. Айниқса Осиё давлатларида туризмни ривожлантиришда асосан табиатга, ҳайвонот оламига, қисқача олганда табиийликка алоҳида эътибор қаратилади.

Ушбу йўналишларда туризм соҳасини улкан даромад манбаига айлантириш учун Сурхондарё худудида ҳам имкониятлар чексиз.

Шу билан бирга Сурхондарё вилоятида айниқса тарихий, тиббий ва экотуризмни ташкил қилиш бўйича етарли имкониятлар мавжуд эканлигини инобатга олиб, шу каби худудларни ташкил қилиш ва табиатнинг гўзал манзараларини томоша қилишни ташкил этиш, хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасида фаолият кўрсатувчи кадрлар малакасини оширишга алоҳида эътибор бериш ва бу соҳадаги етакчи хорижий таълим муассасалари билан ҳамкорликни кенгайтириш, вилоятимизда шифобахш сув, қум ва туз ҳавзалари мавжудлигини инобатга олиб, бу худудларда пуллик тиббий хизматларни ташкил этиш, яъни даволаниш санаторияларини очиш орқали сайёҳларни жалб қилиш мумкин. Мамлакатимизда туризм соҳасини ривожлантиришга берилаётган эътибор ва берилаётган имтиёзлар соҳадаги имкониятларимизни янада оширади.

Ушбу таклифлар ва ғояларни ҳаётга тадбиқ этиш худудда туризм соҳасини жадал ривожлантириш имконини беради деб ҳисоблаймиз.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

URUG‘ SIFATI VA QONDAGI TESTOSTERONNING VARIKOSELEKTOMIYADAN OLDIN VA KEYINGI MIQDORI O‘ZGARISHI

**Boyqulov To‘rabek Temirovich-Toshkent Tibbiyot Akademiyasi
Umumiy xirurgiya, bolalar xirurgiyasi, urologiya va bolalar urologiyasi
kafedrası assistenti, urolog-androlog**

turabekboyqulov04@gmail.com

**Xursandov Ilyos Ahmedovich- Termiz iqtisodiyot va servis
universiteti Tibbiyot va tabiiy fanlar kafedrası assistenti, urolog-androlog**

ANNOTATSIYA

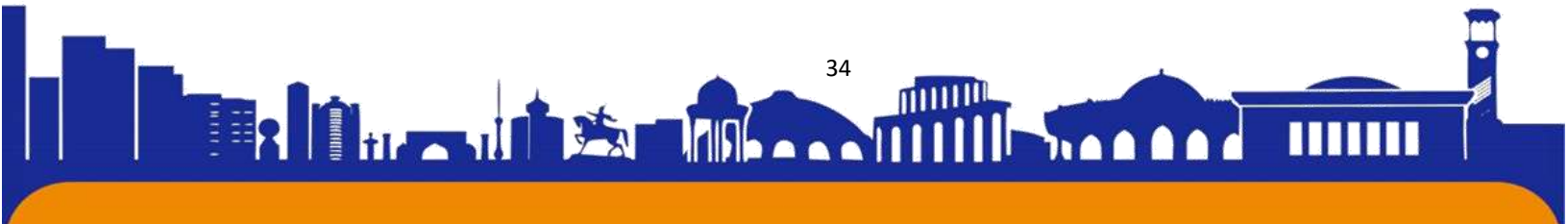
Varikosele reproduktiv yoshdagi erkaklarda uchraydigan va bepushtlikning eng ko‘p sababi bo‘lgan kasallikdir. Turli ma‘lumotlarga ko‘ra yorg‘oq venalarining varikoz kengayishi turli yosh guruhlarida 2 dan 70% gacha uchraydi. Tahlillarga ko‘ra erkaklarda varikosele 50 yoshdan 79 yoshgacha 77,3% hollarda kuzatiladi. Bu haqida U.Levingerning kuzatuvlari qiziqarli: varikosele uchrashi yoshga qarab hayotning har 10 yilida taxminan 10% ga oshib, 80 yoshda 75% ga yetadi.

Varikosele keng tarqalishiga qaramay, uning erkak jinsiy tizimiga ta‘siri to‘g‘risida munozaralar mavjud. An‘anaga ko‘ra, varikosele Sertoli hujayralariga salbiy erkaklar bepushtligining ko‘p uchraydigan sababidir. Kuzatuvlar varikosele ta‘sirida Leydig hujayralarining funksiyasini ham ingibitsiya qilishi va testosteron ishlab chiqarilishini buzishini ko‘rsatmoqda.

KALIT SO‘ZLAR: Varikosele, androgenlar, testosteron, bepushtlik, sertoli hujayralari, leydig hujayralari, Ivanisevich amaliyoti, mikroxirurg Marmar amaliyoti.

KIRISH

So‘nggi yillarda turli mualliflar varikosele testosteron darajasiga ta‘siri bo‘yicha alohida tadqiqotlar o‘tkazdilar. 1995-2014 yillarda o‘tkazilgan 15 ta tadqiqot natijalarini ko‘rib chiqdik. Varikoselektomiya natijasida testosteron darajasining oshishi barcha tadqiqotlarda qayd etilgan, bu 15 dan 10 tasida farq statistik jihatdan ishonchli edi. Shuni ta‘kidlash kerakki, 5 ta tadqiqotda farqlar statistik jihatdan

ishonchli emas edi, testosteron darajasi operatsiyadan oldin va keyin (3,5 ng/ml dan ortiq).

ADABIYOTLAR TAHLILI

Medline, PubMed, EMBASE ma'lumotlar bazasi yordamida elektron adabiyotlarni qidirish amalga oshirildi. Quyidagi kalit so'zlar ishlatilgan: "varikosele", "sertoli hujayrasi", "leydig hujayrasi", "androgenlar", "testosteron".

NATIJALAR

X. Chen 8 ta tadqiqotni o'z ichiga olgan metatahlil o'tkazdi. 7 ta tadqiqotda statistik jihatdan namoyish etilgan varikoselektomiya natijasida testosteron darajasining sezilarli darajada oshishi kuzatildi. Mualliflarning ta'kidlashicha, testosteron yetishmovchiligi va infertil bo'lgan bemorlarda maksimal yaxshilanish qayd etilgan. Y. Gat testosteron darajasining o'zgarishini varikosele bo'lgan 83 infertil bemorda tahlil qildi, operatsiyadan keyin umumiy va erkin testoseron darajasining oshishi operatsiya natijasida bemorlarning 95 foizida qayd etildi. Shuni ta'kidlash kerakki, operatsiyadan oldingi testosteron darajasi bemorlarning 62 foizida normal edi.

Eng keng ko'lamli qiyosiy tadqiqot P. Whelan va L. Levine ishidir. Ular varikoselening testosteron darajasiga ta'sirini o'rganadigan 28 ta tadqiqotni tahlil qildilar. Testosteron yetishmovchiligi bo'lgan infertil bemorlarda yoki uning darajasi normaning pastki chegarasida, o'rta yoshli bemorlarda, testosteron darajasi past bo'lgan fertil bemorlarda, subklinik varikosele bemorlarda varikoselektomiya samaradorligi baholandi. Infertil bemorlarda gormonal profil va spermogramma parametrlaridagi o'zgarishlarni baholash to'rtta tadqiqotda o'tkazildi. Ushbu bemorlarda umumiy testosteron darajasining statistik jihatdan ishonchli ko'tarilishi, shuningdek operatsiyadan keyin spermogramma parametrlarining yaxshilanishi qayd etilgan. O'rta yoshli bemorlarda gormonal profil va spermogramma parametrlarining o'zgarishi ikkita tadqiqotda baholandi.

B. Reşorlu tomonidan o'tkazilgan birinchi tadqiqotda., 18 yoshdan 48 yoshgacha bo'lgan 96 bemor ishtirok etdi. Mikrojarrohlik varikoselektomiyasi natijasida barcha bemor guruhlarida spermogramma parametrlari yaxshilandi. Gormonal profilni o'rganishda statistik jihatdan ishonchli farqlar topilmadi, ammo umumiy testosteron darajasining oshishi va luteinlashtiruvchi va follikulani stimulyatsiya qiluvchi gormonlarning pasayishi tendensiyasi kuzatildi. W. Hsiao va boshqalar tomonidan o'tkazilgan ikkinchi tadqiqotda., 272 bemor ishtirok etdi. Yoshiga qarab, ular uch

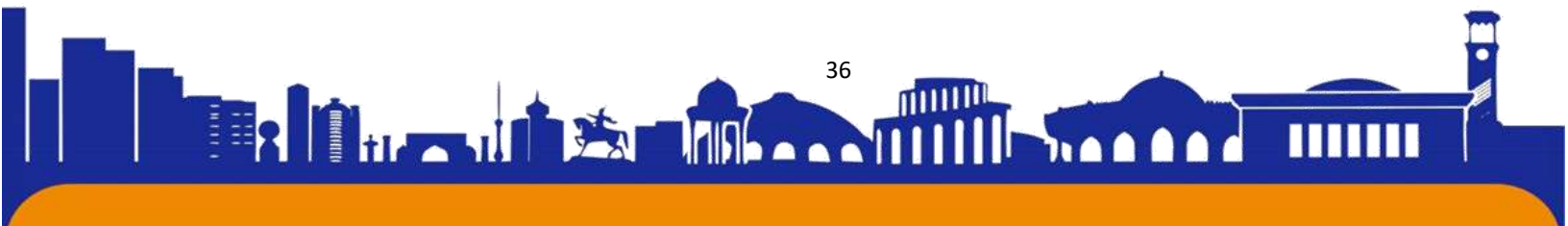
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

guruhga bo'lingan: 30 yoshgacha, 31-39 yosh, 39 yoshdan katta. Spermogramma parametrlarining yaxshilanishi barcha guruhlarda qayd etilgan. Operatsiyadan keyin umumiy testosteron darajasining oshishi barcha guruhlarda ham qayd etilgan, testosteron darajasi 4 ng/ml va undan past bo'lgan bemorlarda maksimal o'sish kuzatilgan.

R. P. Hayden va C. Tanrikut varikoselektomiya natijalarini 18 dan ortiq tadqiqotlar bilan taqqosladilar. Ko'pgina hollarda testosteron darajasining statistik jihatdan ishonchli o'sishi qayd etilgan. Shuningdek, mualliflar operatsiyadan keyin testosteron darajasining oshishi ahamiyatsiz va statistik jihatdan noto'g'ri bo'lgan tadqiqotlarda operatsiyadan oldingi testosteron darajasi normal (400 ng/dl dan yuqori) ekanligini ta'kidladilar. O'tkazilgan tadqiqotlar bilvosita yoki to'g'ridan-to'g'ri varikoselektomiya Leydig hujayralari faoliyatini ingibitsiya qilishini va shu bilan testosteron ishlab chiqarishga salbiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Varikoselektomiya Leydig hujayralari funksiyasiga patofiziologik ta'siri masalasida dastlab Leydig hujayralarining reaksiyasi Sertoli hujayralarining gipoksiya, gipertermiya va oksidlovchi stressga javoban reaksiyasiga o'xshash deb taxmin qilingan, bu venoz qon oqimining buzilishi natijasida yuzaga kelishi mumkin.

Ba'zi tadqiqotchilar hatto testosteron ishlab chiqarishning buzilishi spermatogenezning keyingi ingibitsiyasining asosiy sababi deb taxmin qilishdi. Keyinchalik Leydig hujayralarining disfunktsiyasi va spermatogenezning buzilishi umumiy asosiy sabablarga ega bo'lgan mustaqil jarayonlar ekanligini ko'rsatadigan ma'lumotlar taqdim etildi. Hayvonlarda o'tkazilgan keyingi tadqiqotlar davomida varikoselektomiya Leydig hujayralari funksiyasining buzilishi ko'plab omillar natijasida yuzaga kelishi aniqlandi: intrakapillyar bosimning oshishi, reaktiv kislorod turlari ishlab chiqarishning ko'payishi, retseptorlarning disfunktsiyasi. 2013-yilda bu ma'lumotlar odamlarda ham tasdiqlangan. Ba'zi tadqiqotlar varikoselektomiyadan so'ng follikula stimullovchi gormon (FSH) darajasining biroz pasayishi va Ingibin B darajasining oshishiga ishora qiladi. Varikoselektomiya moyaklar rivojlanishiga va o'smir o'g'il bolalarda testosteron darajasining pasayishiga salbiy ta'sirini ko'rsatadigan alohida tadqiqotlar mavjud bo'lib, ular keyingi fertillik muammolari paydo bo'lishining oldini olish uchun ushbu patologiyani erta davolash zarurligini ko'rsatadi.

XULOSA

Yuqorida o'tkazilgan tadqiqotlardan ko'rinib turibdiki testosteron darajasi va fertillik xususiyati varikoseleni bartaraf qilish operatsiyasidan keyin oshadi. Shu bilan birga bu o'zgarishlar darajasi operatsiya usuliga bog'liqligi to'liq o'rganilmagan. Shu munosabat bilan, keyingi tadqiqotlarimiz yo'nalishi varikosele kasalligida testosteron miqdori va fertillik xususiyatining operatsiya usuliga bog'liq ravishda qanday o'zgarishini aniqlash, eng optimal jarrohlik usulini tanlash va davolash samaradorligini oshirishga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Boyqulov T.T. va boshqalar. COVID-19 INFEKSIYASIDA ERKAKLAR BEPUSHTLIGI VA JINSIY ZAIFLIK. XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR 2023, 1(1),13-19.
https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=hJ-8kMMAAAAJ&authuser=1&citation_for_view=hJ-8kMMAAAAJ:roLk4NBRz8UC
2. Boyqulov T.T. va boshqalar. SIYDIK-TANOSIL TIZIMI VA COVID-19 HAQIDA BA'ZI BIR SAVOLLAR. - Journal of Universal Science Research, 2023, 1 (4) 103-113.
https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=hJ-8kMMAAAAJ&authuser=1&citation_for_view=hJ-8kMMAAAAJ:Se3iqnhoufwC
3. Louis JF, Thoma ME, Sorensen DN, McLain AC, King RB, Sundaram R, et al. The prevalence of couple infertility in the United States from a male perspective: evidence from a nationally representative sample. *Andrology* 2013;1(5):741-748.
<https://doi.org/10.1111/j.2047-2927.2013.00110.x>.
4. Salonia A, Bettocchi C, Carvalho J, Corona G, Jones TH, Kadioglu A, et al. Guidelines on sexual and reproductive health. European Association of Urology 2021. URL: <https://www.europeanurology.com/article/>
5. Лебедев Г.С., Голубев Н.А., Шадеркин И.А., Шадеркина В.А., Аполихин О.И., Сивков А.В., Комарова В.А. Мужское бесплодие в Российской Федерации: статистические данные за 2000-2018 годы. *Экспериментальная и клиническая урология* 2019(4):4-12.

ЯРИМЎТКАЗУВЧАН ПОЛИМЕР МОДДАЛАР АСОСИДАГИ ҚУЁШ БАТАРЕЯЛАР

Жалматова Г., Шукуров Д.Х.
Термиз давлат университети

Аннотация: Мақолада яримўтказувчан полимер моддалар асосидаги қуёш батареялар, яримўтказгич полимер моддалар синтези ва юқори энергия конверцияси, иқтисодий самарадорлиги улардан кенг кўламда фойдаланиш борасида, шунингдек яримўтказгич полимерларнинг фотохимёвий хоссалари тадқиқи ҳақида фикр мулоҳазалар келтирилган.

Калит сўзлар: Қуёш батарея, электр ўтказувчан, полимерлар, яримўтказгич, полианилин, полипирол, политиофен, полиацетилен.

Яримўтказувчан полимерлар органик бирикмалар бўлиб, улар таркибида металл атомлари мавжуд эмас, аммо уларнинг электр ўтказувчанлик даражаси ноорганик яримўтказгичларнинг ўтказувчанлик минтақасини қамраб олади ва металлларнинг ўтказувчанлиги чегараларига етади. Яримўтказувчан полимерларнинг хусусиятлари ноорганик яримўтказгичларнинг хусусиятларига ўхшашлиги учун улар "ақлли" полимерлар деб номланади. Сўнги йилларда кимё соҳасидаги нобел мукофоти электр ўтказувчан полимерлар соҳасидаги тадқиқотлар учун берилиши айнан мана шу яримўтказгич полимер моддалар синтези ва уларнинг фотохимёвий хоссаларини ўрганиш орқали полимер материалларга асосланган қуёш батареяларнинг ишлаб чиқарилиши бутун электротехника саноатининг ривожланишига олиб келмоқда [1].

Ҳозирги кунда яримўтказувчан полимерларни синтези ва улардан фотоэлектротехникада фойдаланиш бўйича тадқиқотчи олимларда қизиқиш тобора ортиб бормоқда. Айниқса полианилин, полиетиофен, полипирол, полиацетилен ва ҳоказолар. Полианилин энг истиқболли ўтказгичлардан бири ҳисобланиб, тайёрлашнинг осонлиги, дастлабки мономернинг арзонлиги ва уларни ўзгартириш қобилияти туфайли полимерлар муҳитнинг кислоталигига, асосий полимер занжирининг оксидланиш даражасига қараб физик-кимёвий хусусиятлари ва заррачалар тузулишига боғлиқ холда амалга ошади.

Яримўтказувчан полимерлар синфининг энг муҳим ва кенг тарқалган вакиллари: полианилин (ПАНИ) ва полипиррол (ППи), политиофен, полиацетилен ва ҳоказолар. Ушбу полимерлар юқори барқарорлик билан бирлаштирилган юқори электр ўтказувчанликка эга. Шу сабабли, полианилин ва полипирролнинг мавжуд ва мумкин бўлган қўлланилиш доираси энг беқиёсдир. ПАНИ асосида турли хил электрон қурилмалар жумладан: сенсорлар, ёруғликка сезгир йўл белгилари, актуаторлар, ёқилғи ва энергия тежайдиган элементлар, қуёш панеллари ва фотоэлектротехника қурилмалар ишлаб чиқарилмоқда [2]. Санаб ўтилган қурилмаларда полимер яримўтказгич моддалар ташувчи (субстратларда) юпқа қатлам сифатида ишлатилади ва қатламларнинг қалинлиги субмикрон ва нано ўлчамлар оралиғида бўлади. Ёруғлик таъсири остида полимер яримўтказгичларнинг ўтказувчанлиги кескин ўзгариши мумкин. Полимер яримўтказгичларнинг бу хусусияти (фотокондуктивлик) кўринадиган ва узок инфрақизил нурларга сезгир бўлган фоторезисторларни яратиш учун ишлатилади [4].

Ҳар хил яримўтказгич полимер моддаларнинг электроактивлигига қараб қаршилиги ($\text{ohm}^{-1} \times \text{sm}^{-1}$ да) қуйидагича бўлади ва қаршилиқ қанчалик кичик бўлса электр ўтказувчанлик шунча юқори бўлади:

10^{-20} – политетрафторэтилен, 10^{-15} - полиимид, полистирол, ПВХ, полифениленсульфид ва поли-п-фенилен, 10^{-10} полипиррол, политиофен, полиацетилен, 10^{-5} - полифталоцианин (металл фталоцианинлар 10^{-12} - 10^{-4}).

Полимер моддалар асосидаги қуёш батареяларда фотоактив қатлам икки турдаги материаллардан иборат: донор ва акцептор. Ёруғлик нури батареянинг юзасига тушганда, донор (одатда конюгирланган қўшбоғга эга полимер) унинг фотонини ютади. Ушбу фотоннинг тўлқин узунлиги яни энергияси тўғридан-тўғри донор материалнинг кимёвий тузилишига ва унинг қатламига боғлиқ. Фотоннинг ютилган энергияси электронларни қўзғалган ҳолатга ёки энг юқори ишғол қилинган молекуляр орбиталдан (НОМО) энг паст эркин молекуляр орбиталга (LUMO) олиб келади.

Яримўтказувчан полимерларнинг электр ўтказувчанлиги полимер молекулаларида электронларнинг ҳаракатчанлиги ва эритмада мамжуд бўлган кимёвий реагентлар яъни қўшиладиган композитларга боғлиқ эканлиги сабабли, улар асосида турли хил аралашмаларнинг органик ва ноорганик таркибий

қисмларидан фотосенсорлар тайёрланади. Яримўтказувчан полимерларнинг яна бир вакили полиацетилен [-СН-] n бўлиб ҳозирги вақтда у асосан катализатор иштирокида ацетиленни полимеризация қилиш орқали олинади (1-расм). Полиацетилен плёнкалари электрохимий жараёнларда электрод сифатида ишлатилади, уларнинг сифими ва оқим зичлигини оширади. Полиацетилен плёнкалари ион конденцаторлар ва қуёш батареяларини яратишда ҳам ишлатилади. Полиацетиленнинг тузилишини ўзгартириб, яъни кучли электрон донор ёки акцепторларнинг оз миқдордаги аралашмасини киритиш орқали унинг электр ўтказувчанлигини металлларнинг электр ўтказувчанлигига етказиш мумкин [2].

Беш аъзоли гетеросиклик полимерлар полипирол, политиофен ва уларнинг хосилалари ҳам электр ўтказувчан полимерлар сифатида кенг қўлланилади (2-Зрасмлар). Масалан қайта зарядланадиган литий батареялар учун электродлар полипиролдан тайёрланган бўлиб, бундай электродларнинг асосий афзалликлари шундан иборатки жуда енгил ва юқори энергия сарфи ҳисобланади. Яна қўшимча равишда шуни айтиш мумкинкиб улардан фойдаланиш жуда осон, чунки улар батарея қувват манбаларида ишлаётганида эримайди. Тиофен асосидаги полимерлар қаттиқ электролитларга эга бўлган конденцаторлар учун электродларни, шунингдек оптик қурилмалар учун функционал қопламаларни тайёрлаш учун ишлатилади. Бундай политиофен асосида тайёрланган қопламаларда моддаларнинг оптик хусусиятларини ўзгартиришни анча енгиллаштиради ва унча қиммат бўлмаган ноорганик функционал қопламаларга нисбатан бир қатор афзалликларга эга. Юқорида кўриб ўтилган полимерлар жуда барқарор ва улар бошқа полимерлар билан биргаликдаги композитцияси орқали керакли ўтказувчанликга эга бўлган бирикмаларни хосил қилиш мумкин [3].

Тиофен ва анилинга асосланган полимерлар кимёвий жиҳатдан анча барқарор полимерлар ҳисобланади, шунинг учун улар электрохимий жараёнларда электролит эритмалари фотоэлектрларни химоя қопламаси сифатида ишлатилади. Полимер плёнкалар яримўтказгичларни фотокаррозиядан химоя қилади ва узок вақт давомида сезиларли пасаймасдан фотокуррент оқимини ушлаб туришга қодир. Органик яримўтказгич полимерларнинг синтези ҳам кимёвий ҳам электрохимий усулда амалга оширилиши мумкин. Агар чўкма шаклда кам боғланган полимерларни олиш керак бўлса, кимёвий синтез энг

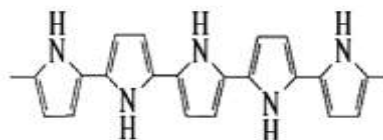

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

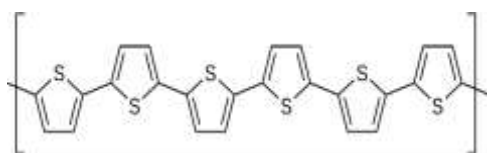
қулайдир. Жараён тегишли оксидловчи моддалар билан эритмаларда амалга оширилади, синтез натижасида макромолекулалар орасидаги оз миқдордаги ўзаро боғлиқлик билан эрийдиган полимерлар ҳосил бўлади.

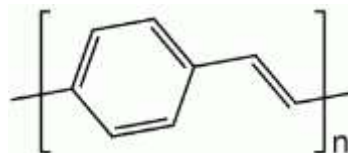
1-расм. полацетилен

2-расм. полипирол

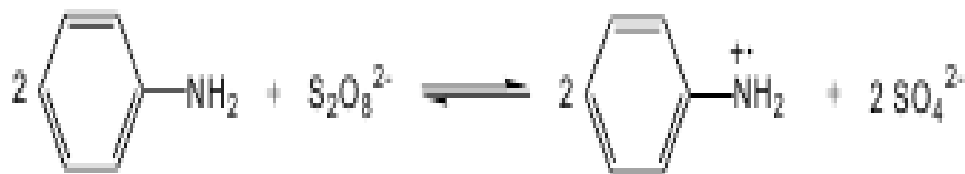

3-расм. политиофен

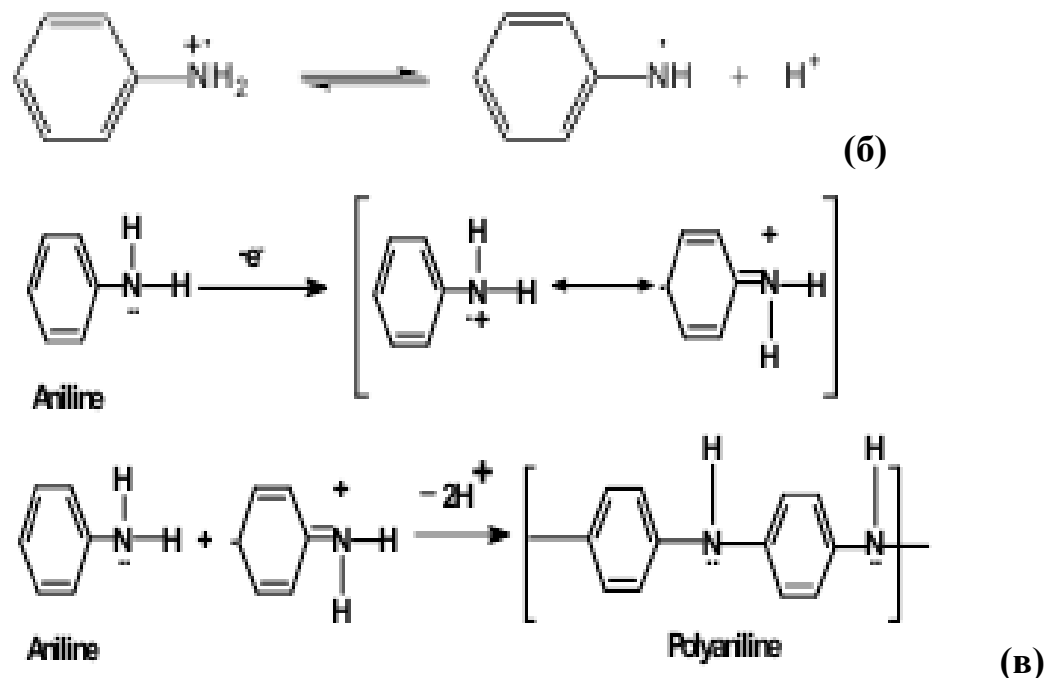
4-расм. поли-п-фенилен

Полианилиннинг кимёвий синтези учун урта реактив талаб қилинади: анилин, кислотали муҳит (сувли) ёки органик) ва оксидловчи модда. Кислотали муҳит сифатида 1мол/л хлорид ёки сульфат кислота эритмалари ва оксидловчи модда сифатида аммоний персульфат $(\text{NH}_4)_2\text{S}_2\text{O}_8$, калий персульфат $\text{K}_2\text{S}_2\text{O}_8$, килий дихромат $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$, калий бромат KBrO_3 , калий йодат KIO_3 , водород пероксиди H_2O_2 , темир III хлорид FeCl_3 ва бошқа оксидловчи моддалар ишлатилади. Реакция хона ҳарорати билан 0°C орасида содир бўлади. Полианилинни олиш реакциясини 50°C дан юқори ҳароратда ҳам олиб бориш мумкин, лекин бунда реакция унуми паст бўлади, аксинча 0°C дан паст ҳароратда реакция унуми юқори кўрсаткичга эга бўлади молекуляр масса 20000 г/мол га етиши мумкин. Реакция унумининг юқори бўлиши дастлабки реактивларнинг тозалиги ва оксидловчининг қўшилиш тезлигига боғлиқ бўлади. Юқоридаги барча омилларни ҳисобга олиш реакция унумининг ошишига олиб келади. Реакциянинг механизми радикал катион р-аминодифениламин ҳосил бўлиши билан амалга ошади ва аминодифениламин ҳосил бўлишидан кейин полианилин занжирининг ўсиши бошланади. 5-расм.

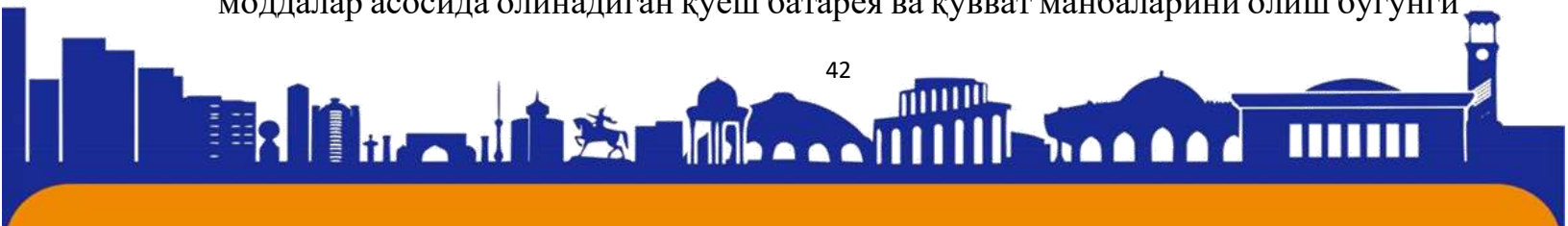
(a)

5-расм. Полианилиннинг оксидланиш полимеризация реакцисининг механизми.

Бироқ, энг оптимал синтез 1 мол/л сувли хлорид кислота эритмаси ($\text{pH} 0$ дан 2 гача), билан амалга оширилади калий персульфат каби оксидловчи ва анилиннинг мол нисбатлари 1:15 бўлганда юқори ўтказувчанликни олиш учун полианилин ҳосил бўлади. Иккиламчи реакцияларни чеклаш учун еритманинг ҳарорати 0 дан 2°C гача ушлаб турилади. Реакциянинг давомийлиги одатда 1 соатдан 2 соатгача ўзгариб туради ва тажриба учун олинган реагентларни муз солинган идиш ичига тушириб идишга аста-секин (ҳатто томчи томчи) музли сувни қўшиш билан ишчи калий персульфат эритмаси билан анилин H_2SO_4 эритмалари 0°C га қадар совитилади. Аралаштириш тахминан 1 соат давомида олиб борилади. Полимер қуёш батареяларини кремний асосидаги қуёш батареялар билан солиштирганда ишлаб чиқариш арзон, осон мослашувчан, атроф муҳитга кам таъсир кўрсатади шунинг учун янги турдаги истиқболли яримўтказгич полимер материаллар асосидаги қуёш батареяларга талаб ортмоқда. Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, яримўтказгич полимер моддалар асосида олинадиган қуёш батарея ва қувват манбаларини олиш бугунги

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

кунга келиб бутун дунё тадқиқотчи олимлар диққатини ўзига тортмоқда. Шунингдек бизнинг илмий йўналишимиз ҳам қуёш энергиясини тўғридан-тўғри электр энергиясига айлантирадиган қуёш панелларини яратиш учун ишлатиладиган электр ўтказувчан полимер моддалар синтези ва уларнинг фотохимёвий хоссаларини кенг таҳлил қилиш, юқори энергия конверциясига эришган ҳолда муқобил энергия манбаси ҳисобланган қуёш энергиясидан арзон, сифатли, экологик тоза электр энергияси ишлаб чиқариш.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Компан М. Е., Сапурина И.Ю., Шишов М.А., // Наблюдение краевой фотолюминесценции органического полупроводника – полианилина // Физика твердого тела, 2013, том 55, вып. 6, С. 1221-1224.
2. Aysegul Gok, Bekir Sari, Muzaffer Talu, // International Journal of Polymer Anal //Charact., 11: 227–238, (2006).
3. Stejskal J., Gilbert R.G. Polyaniline. Preparation of a conducting polymer (IUPAC Technical Report) // Pure Appl. Chem. – 2002. – V. 74. – № 5. – P. 857–867.
4. Т.В. Семенистая, В.В. Петров, Т.А. Бедная // Энергоэффективные сенсоры газов на основе нанокompозитных органических полупроводников // Таганрог: УДК 539.217.5:544.169, С.12-14. (2013).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Elektrolit eritmalarining elektr o'tkazuvchanligini innovatsion usullar yordamida aniqlash.

Jo'rayev.I.Y

Termiz State University

Davlatova.M.U

Termiz State University

Azimqulova.R.D

Termiz State University

Madiyev.A.M

Termiz State University

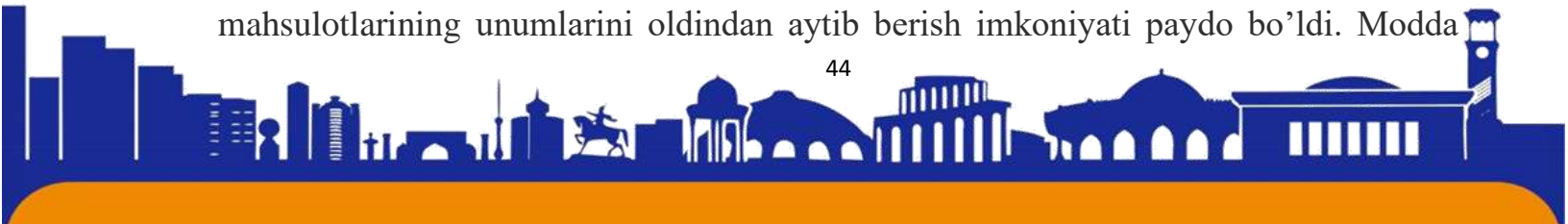
E-mail: azizbekmadiyev999@gmail.com

ilkhomjuraev600@gmail.com

Kalit so'zlar: kimyoviy bog', elektrolitlar, protolitik reaksiya, solvoliz, protogen erituvchilar.

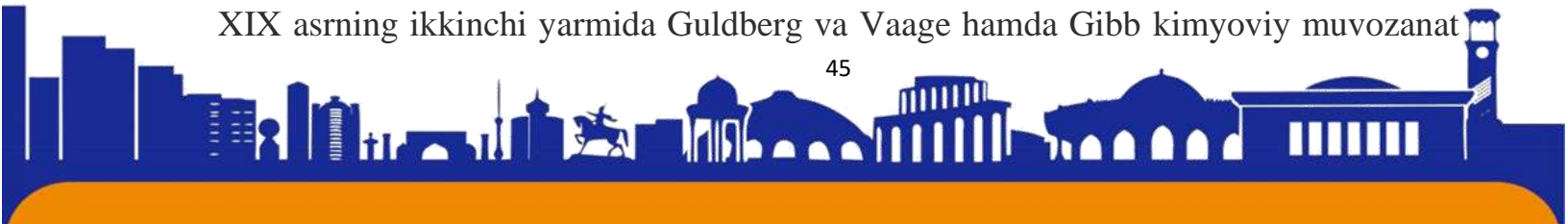
Annotatsiya: Ushbu maqolada elektrolit eritmalarining elektr o'tkazuvchanligi haqida so'z yuritilgan. Termodinamikaning yutuqlaridan foydalangan holda kimyoviy tajribalar o'tkazmasdan turib kimyoviy muvozanatlarni hisoblash mumkinligini ko'rsatilgan.

“Fizikaviy kimyo” kimyodagi ayrim muammolarni hal etishda termodinamik usullarni qo'llash orqali XX asrning boshida fan sifatida vujudga keldi. Bunday yondoshuv juda ham samarali bo'lib chiqdi va empirik kimyoning o'rganib qolgan tamoyillarini tubdan o'zgartirib yubordi. Bu esa kimyoviy o'zgarishlar muammosiga umuman yangicha qarash hosil qildi. Moddalarning kimyoviy reaksiyalarga kirishi faqat reagentlarning tabiatigagina bog'liq bo'lmasdan, balki jarayonni olib borishning fizikaviy sharoitlariga, ya'ni bosim va haroratga ham bog'liqligini isbotlab berishga muvaffaq bo'lindi. Muvozanatdagi sistemalar uchun bunday bog'lig'likni miqdoran ifodalashga erishildi va bu zamonaviy kimyoviy texnologiyaning rivojlanishiga asos bo'ldi. Termodinamikaning yutuqlaridan yana biri kimyoviy tajribalar o'tkazmasdan turib kimyoviy muvozanatlarni hisoblash mumkinligini ko'rsatilganidir. Alohida reagentlarining termodinamik xossalari haqidagi ma'lumotlarga asoslanib reaksiya mahsulotlarining unumlarini oldindan aytib berish imkoniyati paydo bo'ldi. Modda

tuzilishi nazariyasining rivojlanishi va kvant mexanikasining paydo bo'lishi termodinamikaning kimyodagi o'rnini kengaytirdi. Zamonaviy statistik termodinamika molekularning tuzilishi haqidagi ma'lumotlarni jalb qilgan holda xuddi shu muammolarni hal qiladi. Bu esa, moddaning kimyoviy o'zgarishlari muammosini muhokama qilishda, reagent molekularining xossalari haqidagi model tushunchalarni reagentlarning termodinamik funksiyalari qiymatlariga tayanuvchi fenomenologik termodinamik yondoshuv bilan birlashtirishga olib keldi. Shu sababli zamonaviy fizikaviy kimyo kursi klassik va statistik termodinamika natijalarining umumlashuvidir, desak adashmaymiz. Nazariy fizikaning ushbu qismlari klassik bo'lib, u hech qachon eskirmaydi, aksincha vaqt o'tishi bilan ularni amaliyotga qo'llash sohalari o'zgaradi, xalos. "Fizikaviy kimyo" fanining ta'rifi birinchi bor 1752-yil M.V.Lomonosov (1711-1765) tomonidan berilgan: fizikaviy kimyo fani kimyoviy hodisalarni fizika fani yordamida o'rganuvchi bu hodisalarning qonuniyallarini nazariy jihatdan ochib beruvchi hamda tushuntiruvchi fandır. M.V.Lomonosov fizikaviy kimyoni "kimyoning falsafasi" deb aytgan. Uning nazariy va tajribaviy tadqiqotlari hozirda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan kashfiyotlarga olib kelgan. Lomonosovning atomistik tushunchalari issiqlikning kinetik tabiati haqidagi xulosaga olib keldi va u "eng katta va oxirgi sovuqlik darajasi" mavjudligini tahmin qildi, ya'ni zarrachalarning harakati to'liq to'xtashiga mos keluvchi juda kichik harorat borligini ta'kidladi hamda termodinamika ikkinchi qonunining ta'riflaridan bir bo'lmish "issiqlik sovuqroq jismdan issiqroq jismga o'z-o'zidan o'ta olmasligini" ta'kidlagan. XIX asrning boshlarida Angliyada Daltonning(1801), Fransiyada Gey-Lyussakning (1802), Italiyada Avogadroning (1811) ishlari natijasida gazsimon holatning qonunlari kashf etiladi va atomistik tushunchalar yana ham rivojlandi. Gessning termokimyo bo'yicha qilgan ishlari ham ushbu davrga tegishlidir. Galvanik elementlar, elektroliz, elektrolitlarda tokni tashib o'tish tadqiqotlari tufayli elektrokimyoning asoslari tashkil etiladi. 1799-yilda Italiyada Galvani va Volt galvanik element yaratdilar. 1802- yil V.V.Petrov elektr yoyi hodisasini ochdi. 1805- yil Grotgus (Rossiya) elektroliz nazariyasining asoslarini ishlab chiqdi. 1800- yil Devi moddalar ta'sirlashishining elektrokimyoviy nazariyasini ilgari surdi va kimyoviy tadqiqotlarda elektrolizni keng qo'ladi. Faradey 1833-1834- yillarda elektrolizning miqdoriy qonunlarini ta'rifladi. Yakobi 1836- yil elektroliz jarayonini tajribaga qo'llab, galvanoplastikani kashf etadi. XIX asrning ikkinchi yarmida Guldberg va Vaage hamda Gibb kimyoviy muvozanat

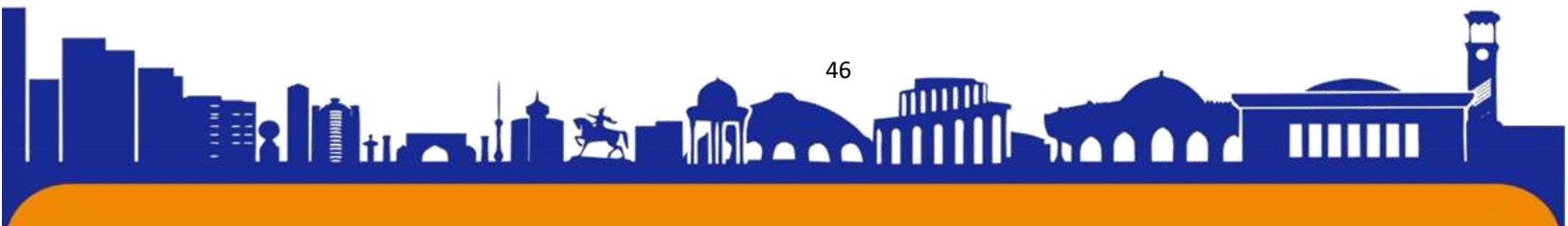
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

haqidagi ta'limotni rivojlantirdilar. Le Shatele tashqi sharoit o'zgarishi bilan muvozanatning siljishi haqidagi umumiy prinsiplarini yaratdi. Vant-Goff kimyoviy muvozanat nazariyasini rivojlantirdi. U suyultirilgan eritmalarning miqdoriy nazariyasini ham ishlab chiqqan. Gittorf va Kolraush (Germaniya) eritmalarda elektr tokini tashib o'tishni o'rgandilar. S. Arrenius 1883-1887- yillarda elektrolitik dissotsilanish nazariyasini rivojlantirdi.

XIX asrning oxiridagi buyuk kashfiyotlar atom tuzilishining murakkabligini isbotladi va fizikaviy kimyoning rivojlanishiga juda katta hissa qo'shdi. Ularga Perren (1895) va Tomson (1897) tomonidan elektronning kashf qilinishi, 1895- yil RentgenX-nurlarni va 1896- yil Bekkerel radioaktivlik hodisasini kashf etishini aytish mumkin. Bundan tashqari Plank (1900) nurning kvant tabiatini, Lebedev (1889) nur bosimi mavjudligini hamda Per Kyuri va Mariya Kyuri (Skladovskaya) (1905-1920) tomonidan radioaktivlik hodisasini o'rganishni misol qilsa bo'ladi. XX asming boshiga kelib fizikaviy kimyo modda tuzilishi, kimyoviy termodinamika, eritmalar, kimyoviy kinetika va elektrokimyolarni o'rganuvchi fan sifatida namoyon bo'ldi. Yangi nazariy usullarning qo'llanilishi bilan atom, molekula va kristallarning tuzilishini tadqiqot qilish birinchi o'ringa chiqdi. Ushbu sohada Rezerford tomonidan taklif qilingan atomning yadro tuzilishi (1911) va Bor (1913) tomonidan vodorod atomining birinchi miqdoriy nazariyasining yaratilishi juda katta yutuq bo'ldi. Kimyoviy bog'ning tabiati va molekulalarning tuzilishini o'rganish atom tuzilishini o'rganish bilan birgalikda olib borildi. 1920-yillarda Kossel va Lyuis kimyoviy bog'ning elektron nazariyasini ishlab chiqdilar. 1927-yilda Gey va London kimyoviy bog'ning kvant mexanik nazariyasini rivojlantirdilar. XX asrning o'rtalarida kimyoviy reaksiyaning tezligi haqida ta'limot, ya'ni kimyoviy kinetika jadal rivojlandi va u molekulalar tuzilishi va molekuladagi atomlararo bog'larning mustahkamligi bilan bog'liq ravishda olib borildi. Fizikaviy kimyoning yangi bo'limlari paydo bo'ldi va muvaffaqiyatli rivojlandi. Ularning ayrimlari alohida fan sifatida universitetlarda o'rganilmoqda. Masalan, kvant kimyo, modda tuzilishi, kinetika va kataliz, elektrokimyo, radiatsion kimyo, radiokimyo, magnetokimyo, yuqori molekulyar birikmalarning fizik kimyosi, silikatlarning fizik kimyosi va boshqalar.

I-bob. Asosiy qism.

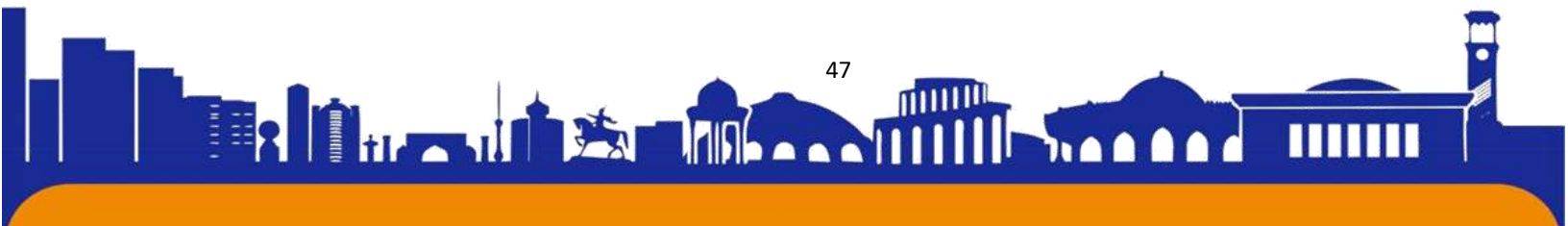
Elektrolit eritmalarining xossalari

Suyultirilgan eritmalarning barcha umumiy xossalari (to'yingan bug' bosimining nisbiy pasayishi, qaynash haroratining ortishi, muzlash haroratining pasayishi, osmotik bosim) erigan moddaning molyar qismiga chiziqli bog'langan (erigan modda zarrachalarining soniga proporsional ravishda o'zgaradi) va uning tabiatiga bog'liq emas. Ushbu ta'rif suyultirilgan eritmalar uchun Raul va Vant-Goffning umumlashgan qonunini ifodalaydi. Bunday umumiy qonuniyat organik moddalarning suvdagi va organik erituvchilardagi eritmaları uchun to'g'ri bo'lib chiqdi. Ammo tuzlar, kislotalar va ishqorlarni suvdagi eritmalarining umumiy (kolligativ) xossalari yuqoridagi qonuniyatga bo'ysunmasligi aniqlandi. Masalan, NaCl molyar eritmasi muzlash haroratining pasayishi suvning krioskopik doimiysidan ($1,86^\circ$) deyarli ikki baravar yuqori ($3,36^\circ$). Demak kislota, ishqor va tuzlarning suvli eritmalaridagi zarrachalarning soni eritmaning molyar konsentratsiyasiga mos kelmaydi. Bundan tashqari, suyultirilgan eritmalar qonunlaridan chetlanuvchi eritmalar organik moddalarning suvdagi eritmalariga nisbatan ancha yuqori elektr o'tkazuvchanlikka ega. Bu esa eritmada zaryadlangan zarrachalar borligidan darak beradi. Eritmalari elektr tokini o'tkazuvchi bunday moddalar *elektrolitlar* deb ataladi. Elektrolvurning xossalari elektrolitik dissotsilanish nazairiyasining asoschisi Arrenius (1887) tomonidan ko'rib chiqilgan va umumlashtirilgan.

Erituvchining qutbli molekullari bilan erigan modda zarrachalari orasidagi ta'sir natijasida elektrolitik dissotsilanish sodir bo'ladi. Bunday ta'sir hattoki kovalent bog'lari ham, masalan, vodorod xloridni qutblantiradi. Ushbu gazni suvda eritayotganda dielektrik doimiysi katta bo'lgan muhitda H-Cl bog'ining kuchsizlanishi hisobiga vodorod va xlor ionlari hosil bo'ladi. Gidratlanish natijasida ionlar eritmaga o'tadi. Ion kristallarini (masalan, NaCl) suvda eritayotganda ham xuddi shunday jarayon kuzatiladi. NaCl ning kristall panjarasida Na^+ va Cl^- ionlari bo'lmasa ham, erituvchining qutbli molekullari bilan ta'siriashishi kristalldagi bog'larning qutblanishiga, ularning kuchsizlanishiga va zarrachalarning gidratlangan ionlar hosil qilib eritmaga o'tishiga sharoit yaratadi. Gidratlanish jarayoni kuchli ekzotermik bo'lib, entalpiya kamayishi bilan o'z-o'zidan boradi. Odatda, gidratlanish darajasi (har bir ionni o'rab olgan erituvchi molekullarining miqdori) juda katta bo'ladi. Faqat kislotaning ionlanishida gidratlanish darajasi 1 ga teng, bu esa vodorod ionining kichik o'lchami bilan bog'liq. Gidratlanish jarayonida proton H_2O molekulasi sferasiga kirib, giroksoniy

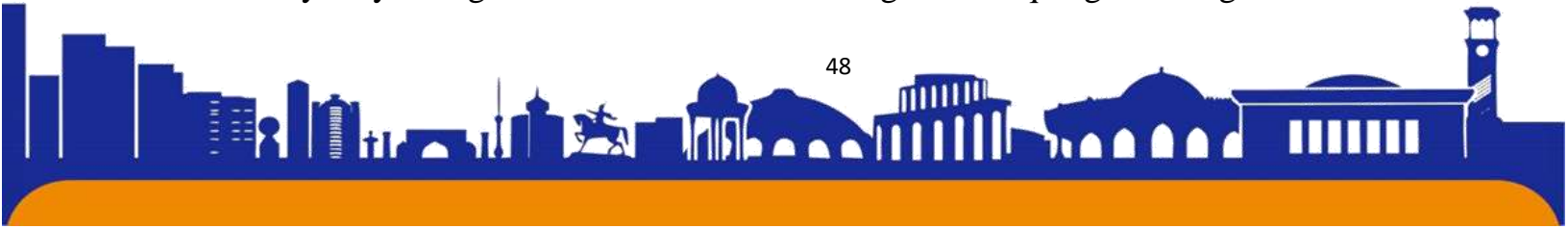
H_3O^+ ionini hosil qiladi. Yangi kovalent bog' kislorodning erkin elektron jufti hisobiga donor-akseptor mexanizmi bo'yicha hosil bo'lib, to'yingan bo'ladi.

Elektrolitlarning ushbu qonunlardan chetlanishini baholash uchun Vant-Goff osmotik koeffitsiyent i tushunchasini kiritishni taklif qildi:

$$i = \frac{P_{toj.}}{P_{noz.}} = \frac{\Delta T_{toj.}}{\Delta T_{noz.}} = \frac{\Delta T_{muz.toj.}}{\Delta T_{muz.noz.}} = \frac{\Delta P_{toj.}}{\Delta P_{noz.}}$$

tenglama elektrolit eritmalarining termodinamik xossalari haqidagi tajriba malumotlari asosida osmotik koeffitsiyentni hisoblash uchun ishlatilishi mumkin. Eng sodda elektrolitlar uchun osmotik koeffitsiyent $2 > i > 1$, murakkabroq elektrolitlar uchun $3 > i > 2$ ekanligi tajribada aniqlangan. Bunday chetlanishlar ko'proq yoki kamroq darajada bo'lib barcha elektrolitlar uchun tegishlidir. Demak elektrolit eritmalarining noelektrolitlar uchun o'rnatilgan qonunlardan chetlanishi qandaydir umumiy sabablardan kelib chiqadi. Yuqorida aytganimizdek, noelektrolitlar elektr tokini o'tkazmaydi, elektrolit eritmalariga esa elektr o'tkazuvchanlik xosdir. Elektrolitlarga tuzlar, mineral va organik kislotalar hamda asoslar kiradi. Ushbu moddalarning hammasi muhim amaliy ahamiyatga ega va ularning xossalari to'liq o'rganilgan.

Ma'lumki, elektr tokini o'tkazuvchilar birinchi va ikkinchi tur o'tkazgichlarga bo'linadi. Birinchi tur o'tkazgichlarda, ya'ni metallarda, elektr tokini elektronlar tashib o'tadi. Bunday o'tkazgichlardan tok o'tishining o'ziga xos tomoni kimyoviy o'zgarishlarning kuzatilmasligidadir (faqat issiqlik ajralib chiqadi). Ikkinchi tur o'tkazgichlarda, ya'ni elektrolit eritmalarida, elektr tokini ionlar tashib o'tadi. Ikkinchi tur o'tkazgichlardan o'zgarish tokning ortishi faqat issiqlik ajralishini emas, balki kimyoviy o'zgarishlarni ham keltirib chiqaradi (elektroliz hodisasi). O'tkazgichlarning faqat birinchi va ikkinchi turlarga bo'linishi to'liq sinflanish emasligini eslatib o'tish lozim, chunki ulardan tashqari tabiatda yarim o'tkazgichlar (elektron yoki teshikli o'tkazuvchanlik) va aralash (elektron va ion) o'tkazuvchanlikka ega eritma va turli moddalarning suyuqlanmalari mavjud. Elektrolit eritmalaridan o'zgarish elektr tokining o'tishi ionlarning elektr maydonning qutblariga yo'nalgan harakati bilan. Ya'ni musbat zaryadlangan zarrachalar - kationlarning manfiy qutbga -katodga va manfiy zaryadlangan zarrachalar - anionlarning musbat qutbga - anodga harakati bilan

belgilanadi. XIX asrning oxirigacha elektrolit eritmalarida tashqi elektr maydonning ta'sirida elektrolit molekularining parchalanishi natijasida ionlar paydo bo'ladi deb hisoblangan. Ammo elektrolit eritmalarining termodinamik xossalarini o'rganish natijalari ushbu qarashlarni o'zgartirishga olib keldi.

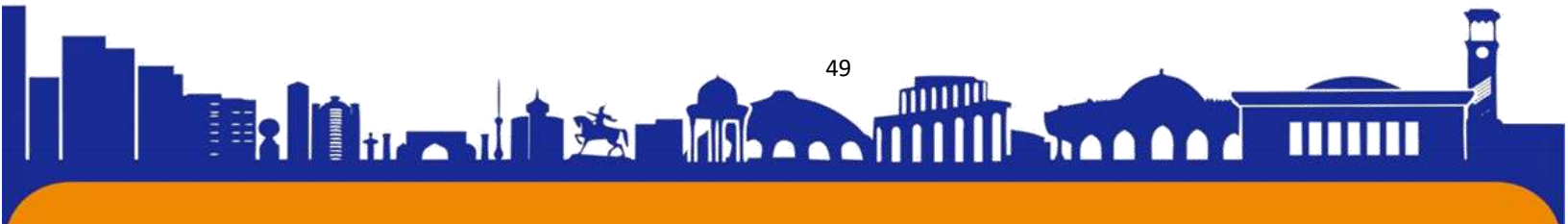
Elektrolitik dissotsilanish nazariyasining asosiy holatlari

Elektrolit eritmalarining termodinamik xossalarini tushuntirish uchun Arrenius elektrolitlarning molekulari ionlarga elektr maydoni ta'sirida emas, balki eritilgandayoq ajraladi, deb taxmin qildi. Elektrolit molekularining ionlarga bunday ajralishini Arrenius *elektrolitik dissotsilanish* deb atadi. Ushbu gipoteza keyinchalik kimyoda keng qo'llaniladigan nazariyaga aylandi. Xususan, fizikaviy

Kimyoning ko'p qismlari elektrolitik dissotsilanish nazariyasiga asoslangan. Bundan tashqari, ushbu nazariya koordinasion birikmalar kimyosida hamda kislot va asoslar nazariyalarini tushuntirishda katta ahamiyatga ega. Elektrolit molekularining eritmada ionlarga ajralishi nima uchun ushbu eritmalarining termodinamik xossalari kutilayotgandan kattaroq natija berishini tushuntiradi. Haqiqatan ham, agar eritma 1 l da C g-mol CH_3COOH tutsa, uning osmotik bosimi Vont-Goff qonuni bo'yicha $P_{naz} = CRT$ ga teng bo'ladi. Faraz qilaylik CH_3COOH ning har bir molekulari 2 ta ionga ajraladi. Unda eritmaning umumiy konsentratsiyasi $2C$ bo'ladi. Osmotik bosim erigan modda zarrachalarining miqdoriga bog'liq bo'lganligi sababli, amaldagi osmotik bosim $P_{taj} = 2CRT$ ga teng bo'lishi kerak, osmotik koeffitsiyent esa $i=2$. Haqiqatda esa, osmotik koeffitsiyent $2 > i > 1$ oraligida o'zgaradi va dissotsilanish kuzatilmagan holatdagidan kattaroq hamda to'liq dissotsilanish kuzatilgan holdan kichikroq qiymatlarni oladi. Ushbu natijalardan Arrenius elektrolitik dissotsilanish oxirigacha bormasligi va eritmada ionlar bilan bir vaqtda dissotsilanmagan molekular ham mavjud ekanligi haqida xulosa qildi. Shunday qilib, elektrolitik dissotsilanish nazariyasi asosida quyidagi taxminlar yotadi:

- elektrolit eritmalarida uning molekulari ionlarga ajraladi;
- elektrolitlar suvli eritmalarining elektr o'tkazuvchanligi eritmada ionlarning umumiy konsentratsiyasiga to'g'ri proporsional;
- elektrolitik dissotsilanish jarayoni qaytardir.

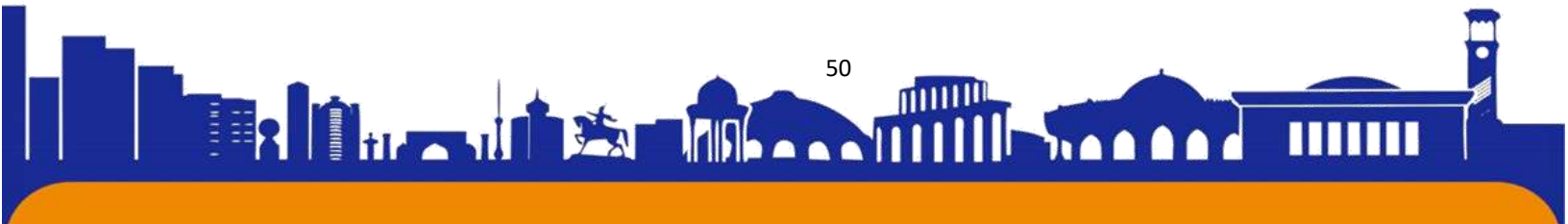
Arrenius taklif qilgan gipoteza avvaliga ko'p e'tirozlarni keltirib chiqardi, buning sababi olimlarning ionlar bilan atomlarning xossalari orasidagi prinsipsial farqlarni

tushunmaganlaridir. Shu sababli, Arrenius ko'p yillar davomida elektrolitik dissotsilanish nazariyasini tizimli ravishda asoslashga majbur bo'ldi.

Elektrolitik dissotsilanishni keltirib chiqaruvchi sabablar. Elektrolitik dissotsilanish mexanizmini ion panjaraga ega moddalar (*NaCl* va boshqalar) uchun tushuntirish oson, chunki ularda ionlar qattiq holatda ham bo'ladi. Bunday elektrolitlar eriyotganda faqat ionlar orasidagi tortilish kuchi kamayadi, xolos. Buni soddalashtirgan holda muhit dielektrik singdiruvchanligining o'zgarishi bilan tushuntirish mumkin. Haqiqatdan ham, Kulon qonuniga muvofiq kristall panjarada, ikkita bir zaryadli ionlar orasidagi tortilish kuchi $f = \frac{e^2}{er^2}$ ga teng, bu yerda: e - elektronning zaryadi; r - ionlarning kristallokimyoviy radiuslarining yig'indisiga teng bo'lgan panjaraning ionlari orasidagi masofa; e - muhitning dielektrik singdiruvchanligi. Kristallning havodan ($e=1$) erituvchiga, masalan, suvga $e=81$ o'tishida ionlar orasidagi tortilish kuchi 81 marta kamayadi va ularni panjaradagi tebranishlarining (issiqlik tebranishlari) energiyasi pasayib, panjaraning buzilishiga va ionlarning ozod bo'lishiga olib keladi. Ionlar orasidagi o'zaro ta'sir kuchlarining kamayishidan tashqari, ularning erituvchi bilan kimyoviy ta'sirlashishi (solvatlanish) ham juda ahamiyatlidir. Shunday qilib, ion kristallarda elektrolitik dissotsilanish juda ham tabiiydir. Qattiq holatda molekulyar panjaraga ega elektrolitlarning dissotsilanish mexanizmi murakkabroq. Ushbu jarayon elektrolitning qutbli molekulari bilan erituvchi molekularining dipoli o'rtasidagi o'zaro ta'sir orqali tushuntiriladi. Dipollarning elektrolit molekulasiga ta'siri natijasida ionlar hosil bo'ladi va ular erituvchi molekulari bilan ta'sirlashib mustahkam solvatlarni hosil qiladi. Shunday qilib, har bir ionning atrofida eritmada mustahkam solvat qavat joylashadi va ushbu qavat ionlarning dissotsilanmagan molekulargacha birlashishiga to'sqinlik qiladi. Tuzlarning solvatlanish issiqligi oddiy kimyoviy reaksiyalarning issiqlik effektlaridan ham yuqori bo'lib, yuzlab kkal/mol ga ega. Bunday yuqori solvatlanish issiqligi ionlarning kichik ichki energiya bilan tavsiflanuvchi juda mustahkam solvatlar hosil qilishini ko'rsatadi. Ionning zaryadi qanchalik yuqori va radiusi qanchalik kichik bo'lsa, solvatlanish issiqligi shunchalik yuqori bo'lishi aniqlangan. Ionlarning solvatlanishi erituvchining molekulyar strukturasi buzib yuborishini alohida ta'kidlash lozim, suvli eritmalar uchun buning ahamiyati ayniqsa katta.

Elektrolit eritmasidagi ionlar tartibsiz harakatda boiadi. Eritma orqali elektr toki o'tkazilganda ionlarning harakati tartiblashib, ular katod va anod tomon yo'naladi va elektr zaryadini tashib, eritma $Ba^{2+} + SO_4^{2-} = eruvchanlik$ ning elektr o'tkazishiga sabab bo'ladi. Elektrolit eritmasidan o'zgarimas tok o'tkazilgan taqdirda elektroliz hodisasi ro'y beradi. Birinchi tur o'tkazgichlarda, ya'ni metallarda, elektr toki elektronlarning manfiy qutbdan musbat qutbga o'tkazgich bo'ylab yo'nalgan harakati natijasida tashib o'tiladi. Ikkinchi tur o'tkazgichlar - elektrolit eritmalarida esa elektr toki ionlarning harakati tufayli tashib o'tiladi. Anionlar elektr maydoni ta'sirida musbat zaryadlangan elektrodga- anodga, kationlar esa manfiy zaryadlangan elektrodga - katodga harakat qiladi.

Kuchli elektrolit eritmalarining elektrostatik nazariyasi

Debay va Gyukkellar tomonidan rivojlantirilgan (1923) kuchli elektrolitlar suyultirilgan eritmalarining elektrostatik nazariyasi elektrolitning o'rtacha aktivlik koeffitsiyentini, kuchli elektrolitlarning elektr o'tkazuvchanligini nazariy hisoblashga yordam berdi hamda ion kuchi qoidasini nazariy asosladi. Bu nazariyada faqat cheksiz suyultirilgan eritmalar uchun to4g4ri boigan qator taxminlar qilingan:

- ionlarga matematik nuqtalar kabi qaraladi. Bu esa ionning xususiy hajmini hisobga ohnagan holda suyultirilgan eritmalar uchun mumkin;
- ionlar orasida faqat Kulon o4zaro ta'sir hisobga olinadi va boshqa har qanday ta'sir (ion-dipol; assotsilangan komplekslarning hosil b o iish i) inkor etiladi;
- eritmaning dielektrik doimiysi erituvchining dielektrik singdiruvchanligiga nisbatan o'zgarishi hisobga olinmaydi:
- Bolsman taqsimoti faqat suyultirilgan eritmalar uchun to4guri bo'lgan holda olinadi;
- elektrostatik ta'sir markaziy ion bilan ufling ion atmosferasi orasidagi ta'sir sifatida qaraladi va ion atmosferasi statik deb hisoblanadi;
- ion atmosferasining umiuniy zaryadi markaziy atom zaryadiga teng va unga qarama-qarshi.

Debay-Gyukkel chiqargan tenglamadan binar z_+ , z_- valentli elektrolitning o'rtacha aktivlik koeffitsiyentini hisoblash mumkin:

$$\lg \gamma_{\pm} = -|z_+ z_-| A \sqrt{I}$$

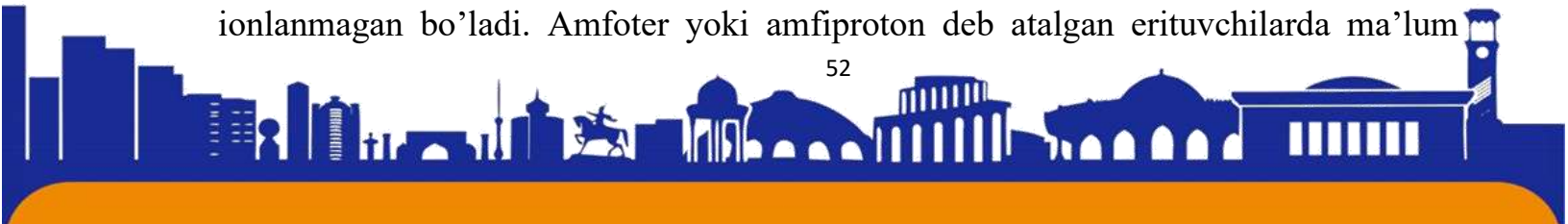

Ma'lum elektrolitning eritmadagi aktivlik koeffitsiyenti γ faqat eritmaning ion kuchiga bog'liq bo'lib, ionlarning xiliga bog'liq emas. Eritmaning ion kuchi 0.2 dan kam boiganda, ushbu qoidaga rioya qilinadi.

Debay-Gyukkel tenglamasini faqat juda suyultirilgan eritmalar uchun qo'llash mumkin va ushbu tenglama Debay-Gyukkelning chegaraviy, ya'ni cheksiz suyutirilgan eritma qonunini ifodalaydi. Bu qonun ion kuchi qoidasini nazariy asoslab beradi: elektrolitning o'rtacha aktivlik koeffitsiyenti (eritmaning berilgan ion kuchida) cheksiz suyultirilgan eritmada doimiy kattalik bo'lib, eritmadagi boshqa elektrolitlarning tabiatiga bog'liq emas.

1887-yili Arrenius va Ostvaldlar elektrolitik dissotsilanish nazariyasi asosida kislotalar uchun "eritmada vodorod ionlarini hosil qiluvchi moddalar" deb, asoslar uchun "eritmada gidroksil ionlarini hosil qiluvchi moddalar" deb ta'rif berishgan. Bu nazariya suvsiz HCl kislotami yoki yo'qmi, ammiak va aminlar suvsiz holda asosmi yoki yo'qmi, degan savolga javob bermaydi. Bundan tashqari. alkogolyatlar (RO) va amid anioni (NH₀~) kuchli asoslar bo'lib, ular gidroksil ionini o'zida tutmasligini ham hisobga olmaydi. 1923-yilda Brensted va Laurilar o'zlarining protolitik kislota-asos nazariyasini taklif qildilar. Kislota - o'zidan proton ajratib chiqarish xususiyati bor modda (protonning donori), asos — protonni biriktirib olish xususiyatiga ega (protonning akseptori). Oksidlanish-qaytarilish reaksiyalaridan oksidlovchidan qaytaruvchiga elektron o'tsa. kislota-asos reaksiyasida kislotadan asosga proton o'tadi. Kislota-asos reaksiyalarida protonning bilvosita roli ta'kidlanib. kislota va asos **protolit** deb, kislota-asos reaksiyasi esa **protolitik reaksiya** deb ataladi. Reaksiyada kislota va asos bilan bir qatorda erituvchi molekulasi ham ishtirok etsa, bunday reaksiya **kislota va asosning ionlanishi** deyiladi. Ionlangan kislota va asoslarning protolit eritmalaridagi reaksiyalari neytrallanish reaksiyasi deyiladi. Agar ionlar erituvchi bilan reaksiyaga kirishsa, bunday reaksiya **solvoliz** (gidroliz) deyiladi.

Erituvchilar kislota va asoslarga nisbatan olganda bir necha guruhga bo'linadi. O'z protonini oson beruvchi erituvchilar (suvsiz CH₃COOH, CHOOH, H₂S₀₄) **protogen erituvchilar** deb ataladi. O'ziga protonni oson biriktirib oladigan erituvchilar (suyuq ammiak, aminlar) protofil erituvchilar deyiladi. Proton berish yoki biriktirish xususiyati boimagan erituvchilar (benzol, xlorbenzol, toluol) aproton erituvchilar hisoblanadi. Aproton erituvchilarda kislota ham, asos ham ionlanmaydi, erituvchilarning o'zi ham ionlanmagan bo'ladi. Amfoter yoki amfiproton deb atalgan erituvchilarda ma'lum

sharoitda proton biriktirib olish va proton berish xususiyati bo'ladi, ya'ni bunday erituvchilar sharoitga qarab yo kislota yoki asos bo'lishi mumkin (masalan, suv, etil spirti). Erituvchi molekulasi bilan solvatlangan proton **lioniya** ioni deb, erituvchi ionlanganda hosil bo'lgan anion **liata** deb ataladi. Lioniya va liata ionlari konsentratsiyalarning ko'paytmasi avtoprotolizning shartli konstantasi deyiladi.

Gaz holatidagi HCl kislota emas, u suv (asos) ishtirokida kislotaqa aylanadi. Arrenius nazariyasidan farqii ravishda, molekular va ionlar kislota yoki asos bo'lishi mumkin. Brensted-Lauri nazariyasi proton bermaydigan hamda ko'pgina organik moddalaming kislota yoki asosligini tushuntira olmaydi. Umumlashgan kislota-asos nazariyasi yoki Lyuis nazariyasiga ko'ra moddalaming kislota-asos xossalari ularning tarkibida vodorod yoki kislorod bo'lishi va erituvchining ta'siriga emas, balki moddalaming tuzilishiga bog'liq:

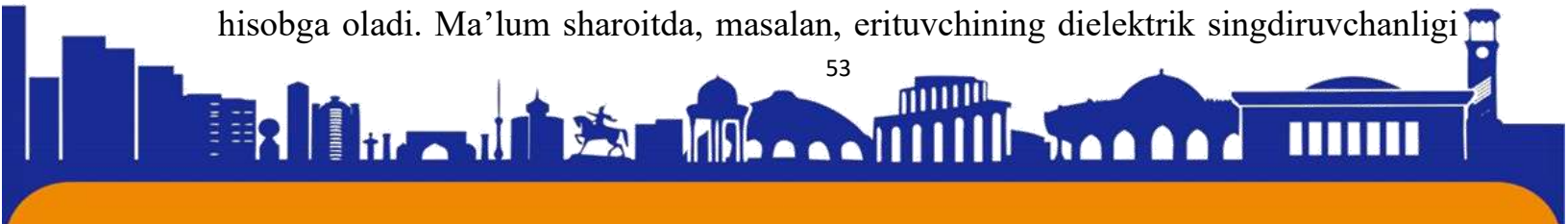
— asos erkin elektron jufti bor modda bo'lib, juft elektronlar boshqa atomning barqaror elektronlar guruhini tashkil qilishda ishtirok etishi mumkin (elektronga boy birikmalar).

- kislota atomida barqaror elektronlar guruhi hosil qilish uchun boshqa atomning erkin juft elektronlaridan foydalana oladigan moddalardir (elektronga taqchil birikmalar).

Boshqacha qilib aytganda, kislota juft elektronlar akseptori, asos esa juft elektronlar donoridir.

Elektrolit eritmalaming termodinamik nazariyasi

Dissotsilanish darajasi katta bo'lgan kuchli elektrolitlar uchun dissotsilanish konstantasi konsentratsiyaga bog'liq. chunki eritmada ko'p sonli ionlarning to'planishi natijasida ularning o'zaro ta'siri sezilarli bo'ladi. Bog'ning ionliligi yuqori bo'lgan koordinasion turdagi kiristall strukturada moddalar kuchli elektrolitlarning xossalari ega bo'ladi. Bunday moddalarga ko'pgina tuzlarni misol qilish mumkm. Ularning kristall panjarasida alohida molekularni ajratish mumkin emas. Shuning uchun bunday moddalarning kutbli erituvchilarda (suv) erishida eritmaga alohida solvatlangan ionlar o'tadi va natijada elektrolitik dissotsilanish to'liq boradi, ya'ni eritmada dissotsilanmagan zarrachalar bo'lmaydi. Bundan shunday xulosa chiqadiki, kuchli elektrolitlar uchun dissotsilanish konstantasi haqidagi tushunchani qo'llab bo'lmaydi, chunki ushbu tushuncha eritmada dissotsilanmagan zarachalarning bir qismi borligini hisobga oladi. Ma'lum sharoitda, masalan, erituvchining dielektrik singdiruvchanligi

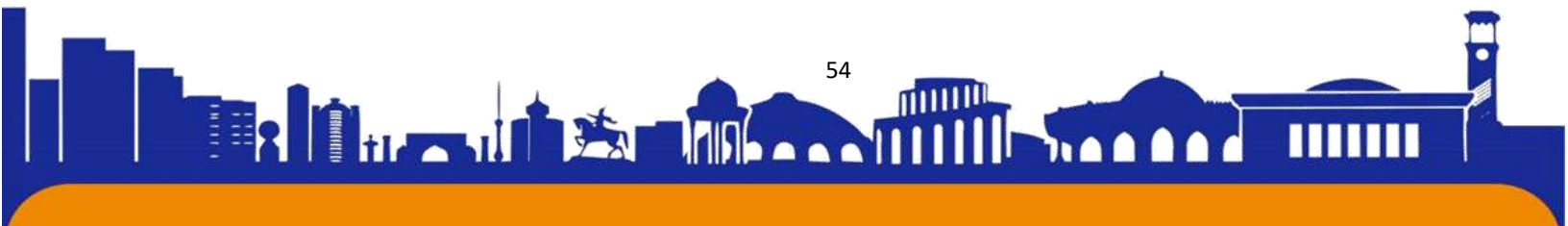
kichik bo'lgan vaqtda, qarama-qarshi zaryadli solvatlangan ionlarning o'zaro elektrostatik ta'sirlashishi uchun sharoit yaratiladi. Bunda solvatlangan ionlar bir biriga juda yaqin masofagacha yaqinlashadi va ion juftini hosil qiladi. Ion jufti murakkab agregat bo'lib, erituvchi molekulari bilan o'rab olingan ikkita qarama-qarshi zaryadlangan ionlardan iborat. Unda elektr zaryadlari o'zaro kompensatsiyalangan. Bunday jarayon assotsilanish deyiladi. O'zining tabiati va hosil bo'lish mexanizmi bo'yicha ion juftlari kuchsiz elektrolitlarning dissotsilanmagan molekulariga ayniy emas.

Kuchli elektrolitlar eritmalarida ion juftlarining hosil bo'lishi haqidagi tushuncha Byorrum va Semenchenkolar tomonidan kiritilgan. Ushbu tushunchaga binoan har bir erituvchi uchun ma'lum q parametri (Byorrum parametri) mavjud bo'lib, bu parametr ion jufti hosil bo'lishi jarayonida ionlarning bir biriga qanchalik yaqin kelishini ko'rsatuvchi masofani bildiradi. Ushbu parameter

$$q = \frac{|z_+ z_-| e^2}{(2\epsilon k T)}$$

tenglikdan aniqlanadi. bu yerda: z_+ , z_- - kation va anionlarning zaryadlari; e - elektronning zaryadi $4,8 \cdot 10^{-10}$ el.st.birlik; k – Bolsman doimiysi, J/K , T - absolyut harorat, K ; ϵ - erituvchining dielektrik singdiruvchanligi. Bu tenglikdan ko'rinadiki, ionlar zaryadining ortishi ularning o'zaro ta'sirlashish masofasini orttiradi. Aksincha, erituvchi dielektrik singdiruvchanligining ortishi ionlar o'rtasida elektrostatik o'zaro ta'sirlashish kuchini e marotaba kamaytiradi. Shu sababli dielektrik singdiruvchanligi katta qutbli erituvchilarda ion juftlarining paydo bo'lishi qiyinlashadi. Hattoki nisbatan kichik masofalarda ionlarning o'zaro ta'sirlashishini hisobga olmasa bo'ladi (q ning qiymati kichik), shuning uchun ionlarni izolyatsiyalangan deb hisoblasa bo'ladi. Bu tenglamaga muvofiq harorat ortishi bilan Byorrum parametri kamayadi va ionlarning o'zaro ta'siri kichikroq masofalarda kuchsizlanadi, bu esa ionlarning issiqlik harakati energiyasining ortishi bilan tushintiriladi. Berilgan harorat va ionlarning zaryadida Byorrum parametri har bir erituvchi uchun aniq qiymatga ega.

Masalan, bir zaryadli ionlar uchun suvda

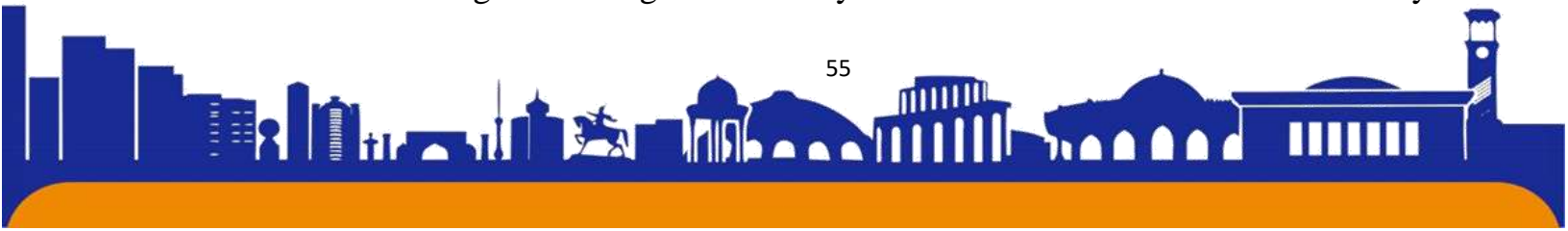

$$(z_+ = z_- = 1) 25^{\circ}C \text{ da } q = \frac{(4,8 \cdot 10^{-10})^2}{2 \cdot 1,38 \cdot 10^{-16} \cdot 298 \cdot 8} = 3,57 \cdot 10^{-8} \text{ sm} = 0,357 \text{ nm}$$

Agar ionlar orasidagi masofa ushbu kattalikdan kichik boisa, u holda molekulani dissotsilanmagan deb hisoblash o‘rinli. Agar $q > 0,357 \text{ nm}$ bo‘lsa, ionlarni izolyatsiyalangan deb hisoblanadi.

Kuchli elektrolitlarning suyultirilgan eritmalarida ionlar Byorrum parametridan ancha kattaroq masofalarda joylashadi, o‘zaro ta’sirlashmaydi va bunda elektrolit to‘liq ionlangan bo‘ladi. Eritmaning konsentratsiyasi oshirilganda, ionlar orasidagi masofa qisqaradi. Bu esa ionlararo o‘zaro ta’sirni kuchaytiradi. Natijada kuchli elektrolitlar eritmalarining (eritma zarachalarining umumiy miqdoridan bog‘liq bo‘lgan) tajribada aniqlanadigan xossalari (dP , dT_{qay} , dT_{muz} va boshqalar) to‘liq ionlangan hol uchun hisoblangandan kichik bo‘ladi. Masalan, K_2SO_4 ning ionlanishida izotonik koeffitsiyentning nazariy qiymati 3 ga teng bo‘lishi kerak, chunki ushbu tuz eritmada 3 ta ionga ajraladi. Eritmani muzlash haroratining kamayishi bo‘yicha aniqlangan izotonik koeffitsiyentning tajribaviy qiymati 2,42. Shu sababli, dissotsilanishning ehtimoliy darajasi $\alpha = 71\%$. Ionlanish to‘liq bo‘lmagan va eritmada dissotsilanmagan zarrachalarning m‘alum miqdori bordek fikr tug‘iladi. Aslida esa ushbu effektga solvatlangan ionlarning assotsilanishi natijasida ion juftlarining hosil bo‘lishi bog‘liq. Shu sababdan tajribada aniqlanadigan kuchli elektrolitlar eritmalaridagi ionlanish darajasi tuyulgan deyiladi. Shunday qilib, kuchli elektrolitlar eritmaları uchun ideal eritmalar qonunlarini qo‘llab bo‘lmaydi. Bunday eritmalarining xossalarini miqdoriy ifodalash eritmada zarrachalarning umumiy sonini belgilaydigan omillar ko‘pligi uchun qiyin hisoblanadi. Hozirgi paytdagi tassavurlarga ko‘ra kuchli va kuchsiz elektrolitlar erituvchi tabiatiga bog‘liq xolda kimyoviy birikmalarning ikkita turlicha holatidir. Bitta erituvchida (masalan, suvda) elektrolit kuchli bo‘lishi, boshqa erituvchida (masalan, organik erituvchi) esa ushbu elektrolit kuchsiz dissotsilanishi mumkin. Elektrolit eritmalarida ideallikdan chetlanish kuchliroq bo‘ladi. Bu ionlar orasida elektrostatik ta’sir bilan tushuntiriladi. Kuchsiz elektrolitlarda bunday ta’sir kuchsizroq, chunki kuchsiz elektrolitlar qisman dissotsilanadi. Kuchli elektrolitlarda ionlararo elektrostatik ta’sirlar kuchli bo‘lganligi uchun ularni noideal eritmalar deb qarab aktivlik usulidan foydalanish kerak. Real eritmalarining xossalarini ifodalashda ideal eritmalarining sodda tengliklaridan foydalanish mumkin bo‘lishi uchun 1907-yili

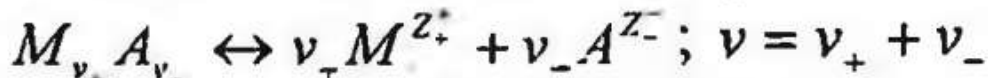
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Lyuis effektiv konsentratsiya, ya'ni aktivlik degan nisbiy tushunchani fanga kiritdi. Aktivlik erigan moddaning haqiqiy konsentratsiyasi bilan

$$\alpha = \gamma C$$

ifoda orqali bogiangan, bu yerda: α - aktivlik; C - konsentratsiya; γ - aktivlik koeffitsiyenti. Aktivlik konsentratsiyaning o'lchov birliklarida ifodalanadi, chunki aktivlik koeffitsiyenti o'lchov birligi bo'lmagan kattalikdir. U ushbu eritma xossalarini ideal eritma xossalaridan chetlanish darajasini ifodalaydi. Ionlar orasida o'zaro ta'sir deyarli bo'lmagan cheksiz suyultirilgan elektrolit eritmaları uchun aktivlik konsentratsiyaga tenglashadi va aktivlik koeffitsiyenti birga teng bo'ladi. Agar konsentratsiya o'rniga Raul, Genri, Vant-Goff va boshqa qonunlarni ifodalovchi tenglamalarga aktivlikning tajriba qiymatlarini qo'ysak, ushbu tenglamalar real eritmalar, xususan, kuchli elektrolitlarning eritmaları uchun ham to'g'ri bo'ladi. Aktivlik tushunchasining kiritilishi real eritmadagi zarrachalarning o'zaro ta'sirlashishini murakkab tomonlariga e'tibor bermasdan, sistema xossalarining ideailikdan chetlashishga olib keluvchi ushbu ta'sirlashishning umumiy effektini baholash va ideal eritmalar qonunlarini real sistemalarga qo'llashga yordam beradi.

$M_{v_+} A_{v_-}$ kuchli elektrolitni ko'rib chiqamiz:

Eritmaning elektroneytral bo'lishi talabiga muvofiq elektrolitning kimyoviy potentsiali u_2 ionlarning kimyoviy potentsiallari bilan quyidagicha bog'langan:

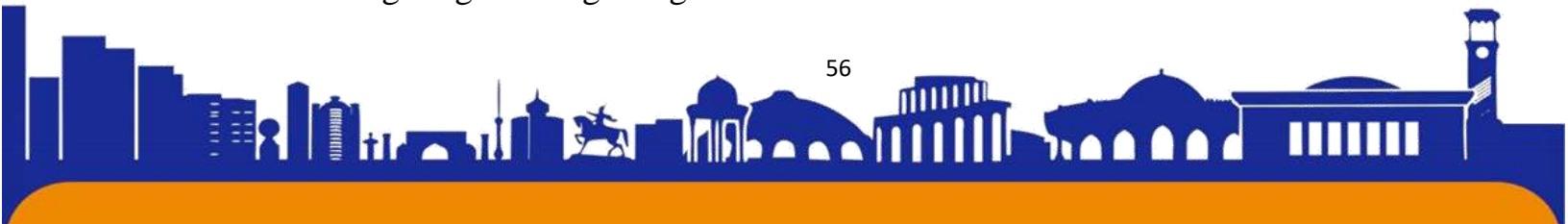
$$\mu_2 = v_+ \mu_+ + v_- \mu_-$$

Solishtirma elektr o'tkazuvchanlik

Elektr tokini o'tkazish qobiliyati qarshilik yoki elektr o'tkazuvchanlik bilan xarakterlanadi. Har qanday o'tkazgichning qarshiligi uning uzunligiga l to'g'ri proporsional va yuzasiga S teskari proporsionaldir:

$$R = \rho \frac{l}{S}$$

bu yerda: ρ solishtirma qarshilik bo'lib, o'tkazgichning uzunligi va yuzasi bir birlikka teng boiganda R ga teng.

Elektr o'tkazuvchanlik qarshilikka teskari boigan kattalikdir:

$$\omega = \frac{1}{R} = \frac{1}{\rho} \cdot \frac{S}{l} = \alpha \cdot \frac{S}{l}$$

Elektr o'tkazuvchanlik W simenslarda o'lchanadi ($1 Sm = 1 Om^{-1}$). Solishtirma qarshilikka p teskari bo'lgan kattalik solishtirma elektr o'tkazuvchanlik w deyiladi va u yuzasi $1 sm^2$ va $1 sm$ masofada joylashtirilgan 2 ta parallel elektrodlar orasidagi $1 sm^3$ hajmli eritmaning elektr o'tkazuvchanligiga teng bo'ladi:

$$\alpha = \frac{1}{\rho}$$

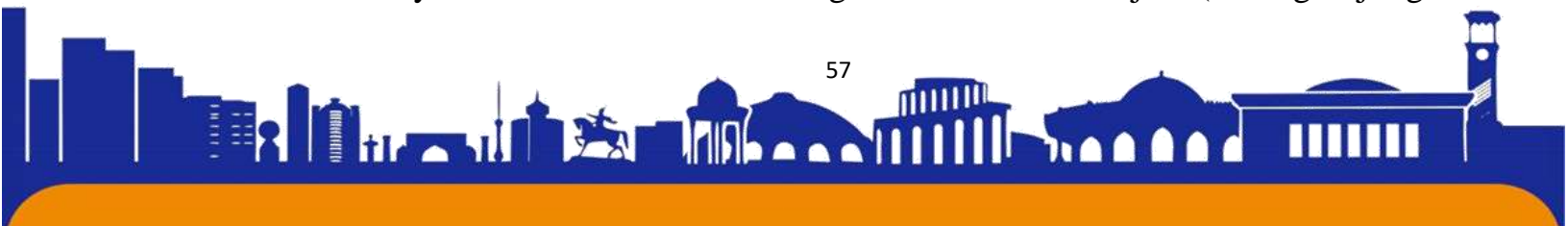
Elektr maydonning kuchi ta'sir qilguncha eritmadagi ionlar xaotik issiqlik harakati holatida bo'ladi. Maydon ta'sirida ionlar harakati yo'nalgan holatga keladi. Bu harakatning tezligi maydon kuchlanganligiga proporsional boiadi:

$$U_{yo'nalgan} = u \cdot U / l,$$

bu yerda: u - ionning elektr harakatchanligi deyiladi va u maydon kuchlanganligi bir birlikka teng bo'lgandagi ionning harakat tezligiga tengdir.

Kuchli elektrolitlar eritmalarda toiiq dissotsilanadi (konsentratsiya juda katta bo'lmaganda), shuning uchun har qaysi ishorali ionlarning konsentratsiyasini C (molyar) orqali ifodalashimiz mumkin: $C = v \cdot C / 1000$, bu yerda v - elektrolit molekulasidagi ayni ishorali ionlarning soni.

Kuchli elektrolitning solishtirma elektr o'tkazuvchanligi elektrolitning konsentratsiyasiga va ionlarning harakatchanligiga bog'liq. Konsentratsiya ortishi bilan ionlar o'rtasidagi elektrostatik ta'sir natijasida ularning harakatchanligi kamayadi. Bu ta'sir solishtirma elektr o'tkazuvchanlikning konsentratsiyaga bog'liqlik grafigida maksimumlar paydo bo'lishiga olib keladi. Konsentratsiya kam bo'lganda ionlar orasidagi masofa katta bo'ladi, elektrostatik ta'sirlar kuchsiz va konsentratsiya ortishi bilan solishtirma elektr o'tkazuvchanlikning qiymati ko'payadi. Konsentratsiya yanada ko'paytirilganda ionlararo ta'sir kuchayadi va ionlarning harakatchanligi konsentratsiya ortishiga nisbatan ko'proq kamayib ketadi. Kuchsiz elektrolitlar qutbli erituvchilarda eritilganda (dielektrik o'tkazuvchanligi katta bo'lgan) ham molekullarning bir qismi dissotsilanmaydi. Kuchsiz elektrolitlarning dissotsilanish darajasi (ionlarga ajralgan

molekulalarning sonini eritilgan molekulalarning umumiy soniga nisbati) konsentratsiyaga bog'liq.

Kuchsiz elektrolit eritmalarida ionlarning konsentratsiyasi kam, orasidagi masofa esa katta bo'lganligi sababli ionlararo elektrostatik ta'sir bo'lmaydi. Shuning uchun ionlarning harakatchanligi eritmaning konsentratsiyasiga bog'liq emas.

Kuchsiz elektrolitlarning solishtirma elektr o'tkazuvchanligi aC ko'paytmasiga bog'liq. Eritmaning konsentratsiyasi unchalik katta bolmaganda konsentratsiya ortib borishi bilan aC ko'paytmaning qiymati ko'payadi va solishtirma elektr o'tkazuvchanlik ortadi. Lekin yuqori konsentratsiyalarda bu ko'paytma kamayadi va shu sababli, kuchsiz elektrolitlarning solishtirma elektr o'tkazuvchanligi xuddi kuchli elektrolitlardagi kabi maksimal qiymatga yetgandan so'ng kamayadi.

Elektrolitik dissotsilanish darajasi bilan bog'liq elektrolit eritmalarining elektr o'tkazish qobiliyatini tavsiflash uchungina ekvivalent L yoki molyar u elektr o'tkazuvchanlik ishlatiladi:

$$L=1000w/C; \quad u=1000wz/C$$

Demak, ekvivalent va molyar elektr o'tkazuvchanlik o'zaro quyidagicha bog'langan $u= zL$, bu yerda: z —elektrolit molekulasidagi g-ekv soni. Elektrolit eritmasida har bir ion atrofida ion atmosferasining bo'lishi ionlarning tormozlanishiga olib keladi:

-ion atmosferasining ionga qarama-qarshi tomonga harakati elektroforetik (yoki katoforetik) tormozlanishni keltirib chiqaradi,

- ionning orqasidagi ion atmosferasida ortiqcha miqdorda qarama-qarshi zaryadning bo'lishi relaksatsion tormozlanishga olib keladi. Relaksatsion tormozlanish asimmetrik effekt ham deyiladi: har qanday ion harakatlanayotganda uning ion atmosferasi sferik simmetriyasi buziladi.

Harakatlanayotgan ion atrofidagi mavjud ion atmosferasining tarqalishi va yangi atmosferaning hosil bo'lishi bir onda sodir bo'lmaydi, uning tiklanishi uchun relaksatsiya vaqti kerak bo'ladi. Natijada harakatdagi ionning oldida ion atmosferasi tashkil topishga, orqasida esa to'la buzilishga ulgurmaydi. Shu sababli harakatlanayotgan ionning oldidagi qarama-qarshi zaryadning zichligi bir oz kamroq, orqasida esa yuqoriroq bo'ladi. Bu relaksatsion tormozlanishga olib keladi. Eritmaning konsentratsiyasi ortishi bilan kuchli elektrolitlarda ionlar harakatchanligining va ekvivalent elektr o'tkazuvchanlikning kamayishiga relaksatsion tormozlanish sababdir.

II. Tajribaviy qism

Elektrolitlar eritmaları elektr o'tkazuvchanligini aniqlash

Ishning maqsadi:

1. Elektrolitlar elektr o'tkazuvchanligini amaliy usul bilan aniqlash;
2. Idish doimiylikni aniqlash;
3. Turli konsentratsiyali (5%, 15% va 20%) $AlCl_3$, $FeCl_3$ larning solishtirma elektr o'tkazuvchanligini aniqlash.

Kerakli jihozlar:

1. Elektrolitlar eritmaları qarshiliklarini o'lchovchi asboblari;
2. Elektr o'tkazuvchanlikni aniqlovchi idish;
3. Termostat;
4. Kerakli reaktivlar;
5. O'lchov kolbalari.

Ishning bajarilishi: Kuchli elektrolitlar ekvivalent elektr o'tkazuvchanligini aniqlash uchun, ketma-ket suyultirish usuli bilan turli konsentratsiyali eritmalar tayyorlanadi (0,1n dan 0,001n konsentratsiyalargacha). So'ngra berilgan elektrolit eritmalarining solishtirma elektr o'tkazuvchanliklari asbob yordamida o'lchanadi.

Solishtirma elektr o'tkazuvchanlikni bilgan holda

$$\lambda_m = \frac{1000}{c} \cdot \chi$$

formula yordamida ekvivalent elektr o'tkazuvchanlik hisoblanadi. Ekvivalent elektr o'tkazuvchanlik aniqlangandan so'ng, quyidagi formulalar yordamida cheksiz suyultirilgan eritmalarining ekvivalent elektr o'tkazuvchanligini va elektrolit dissosiyalanishi darajasi topiladi:

$$\lambda = \alpha \cdot F(u_+ + u_-)$$

$$\lambda_\infty = F(u_+ + u_-)$$

$$\alpha = \frac{\lambda}{\lambda_\infty}$$

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abbaspour, M. A. Mehrgardi, A. Noori, M. A. Kamyabi, A. Khalafi-Nezhad, and M. N. S. Rad, "Speciation of iron(II), iron(III) and full-range pH monitoring using paptode: a simple colorimetric method as an appropriate alternative for optodes," *Sensors and Actuators B*, vol. 113, no. 2, 2006.

2. J.-P. Cornard, A. Caudron, and J.-C. Merlin, "UV-visible and synchronous fluorescence spectroscopic investigations of the complexation of Al(III) with caffeic acid, in aqueous low acidic medium," *Polyhedron*, vol. 25, no. 11, 2006.

3. N. Tounsi, L. Dupont, A. Mohamadou et al., "Thermodynamic and spectroscopic studies of copper (II) complexes with three bis(amide) ligands derived from L-tartaric acid," *Journal of Inorganic Biochemistry*, vol. 99, no. 12, 2005.

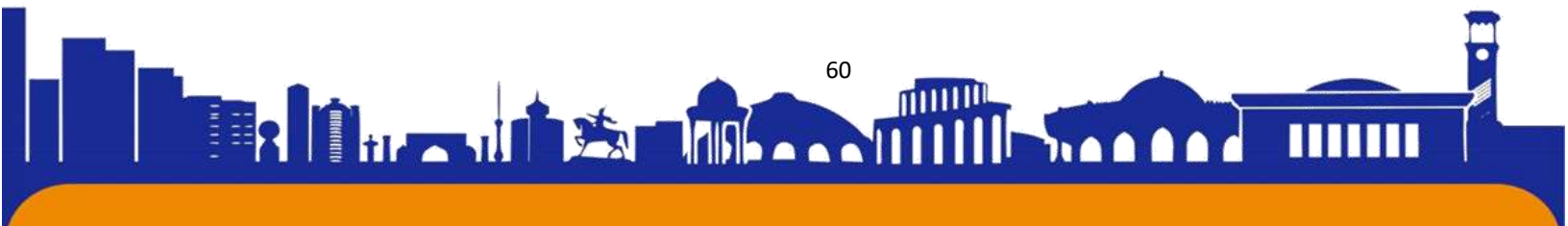
4. Cherevotan A., Raj J., Peter SC An overview of porous silica immobilized amines for direct air CO₂ capture // *J. Mater. Chem. A. The Royal Society of Chemistry*, 2021. Vol. 9, No. 48. P. 27271–27303.

5. Eshmurodov XE, Turayev XX, Djalilov AT, Geldiyev Yu.A., Babamuratov BE Development of carbamide-formaldehyde resin-based glue compositions modified with silicon organic compounds // *Austrian Journal of Technical and Natural Sciences*. 2020. #7-8.

6. Эшмуродов Х.Э., Гелдиев Ю.А., Тураев Х.Х., Умбаров И.А. and Джалилов А.Т., Бабамуротов Б.Э. Получение и исследование модифицированных глифталевых смол с кремнийорганическим соединением // *Universum: технические науки*, 2020. 81(12).

7. Geldiev Y. A., Turaev Kh. Kh., Umbarov I. A. Thermal analysis of modified polysilicic acid with amino alcohols // *Austrian Journal of Technical and Natural Sciences*. 2022. №3-4.

8. Эшмуродов Х.Э., Гелдиев Ю.А., Тўраев Х.Х., Джалилов А.Т. "Синтез и исследование олигомеров на основе эфиров кремниевой кислоты" // *Universum: Химия и биология*, -7 (73) 2020. -С.46-49.

FOOD SECURITY SUPPLY PROSPECTS

Ubayeva Sultanpashsha Saidkarimova

E-mail: ubayevasultana@gmail.com

Namangan Institute of Engineering and Technology (tel +998 99 39319 20)

Abstract: One of the important needs of people is the need for food products. This requires the increase of this type of products. Agriculture is one of the important sectors in food production.

Key words: Food, small business, entrepreneurship, import, export, foreign economy, investment, innovation

INTRODUCTION

It is no secret that thousands and thousands of people in the world suffer from various diseases and die prematurely due to hunger. According to the information of authoritative international organizations, at present, more than 1 billion people on the globe do not have enough bread.

Decree of the first president of the Republic of Uzbekistan "On measures to ensure reliable protection of private property, small business and private entrepreneurship, and to eliminate obstacles to their rapid development" adopted on May 15, 2015 to radically increase the role and place of private entrepreneurship in the economy, to eliminate existing obstacles and restrictions on the way to organize entrepreneurial activities, including creating more favorable economic and legal conditions and incentives for producers of agricultural products focused.

According to the data, in the last 35 years of the world's population to wheat the demand has doubled, and the amount of grain production is six hundred million reached tons. At present, wheat compared to the area of all cereal crops the cultivated land area is 32 percent of the world. Specialists According to him, the demand for wheat will increase by 40% in the next 20-25 years. So, in 2020, the world's need for wheat will be 840 million tons organize is enough. This is it demand satisfy for the world according to wheat it is necessary to increase the yield almost twice as much as it is today is enough. From this apparently in the future in the world food shortage the problem solution reach very tight from issues one being is considered

Our country of independence initial since days village economy Large-scale reforms were launched in the field and grain independence idea forward pushed. Of grain advanced methods, modern and intensive agro-technologies were boldly put into

practice and the harvest from abroad was rapidly dead without doing harvest will receive combine harvesters buy received. also farmers material interest to increase separately attention given As a result Uzbekistan grain independence intermittently achieved

I A Karimov, the first president of our country, in 2015 results of socio-economic development and economic for 2016 of the program the most important priority directions dedicated Ministers Court extended meeting in his lecture as noted:

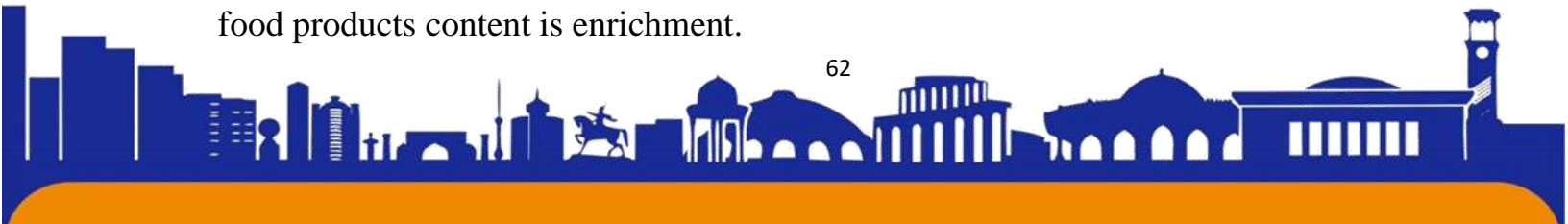
ANALYSIS AND RESULTS

Deep changes are being implemented in the economy of our Complicated the weather conditions regardless farmer and of our farmers unselfishly work and efficiency because of past year plenty harvest was cultivated 7 million 500 a thousand from the ton more than grain, 3 million 350 a thousand more than a ton cotton threshing floor set up It should be noted that such an abundant harvest is mainly produced in agriculture acceleration of production, improvement of selection works, cotton and grain crops zoned varieties current to do modern agricultural technologies in return for appropriation provided.

The average yield of wheat per hectare in our country is 55 quintals, There is no doubt that in some districts this figure was 60-77 centners. of our farmers huge is an achievement. This while own in turn, again working enterprises raw material, population while food products with full to provide also village economy products export potential created the basis for the increase. Most importantly, in the short term, our country's food food safety provided.

Ensuring food security from available resources in the region based on scientific and technical achievements through efficient and rational use, population food products has been needs satisfy means also food of products sanitation, veterinary medicine, phytosanitary norms and compliance with the rules understood.

Our country population high quality, safe, vitamins and mineral providing nutrient-rich food products is one of the priorities defined as Because food products contain vitamins and minerals lack of substances, morbidity and mortality among mothers and children increase, children and of teenagers intellectual-physical development due to the decrease, and the work abilities of older people decrease will come. This is the only safe and cost-effective way to prevent negative consequences food products content is enrichment.

Our state's policy is primarily to enrich the population with food products to provide directed social, economic, legal, organizational measures done increase and food products enrichment for vitamin-mineral of mixtures quality and safety over state control provide important task is considered

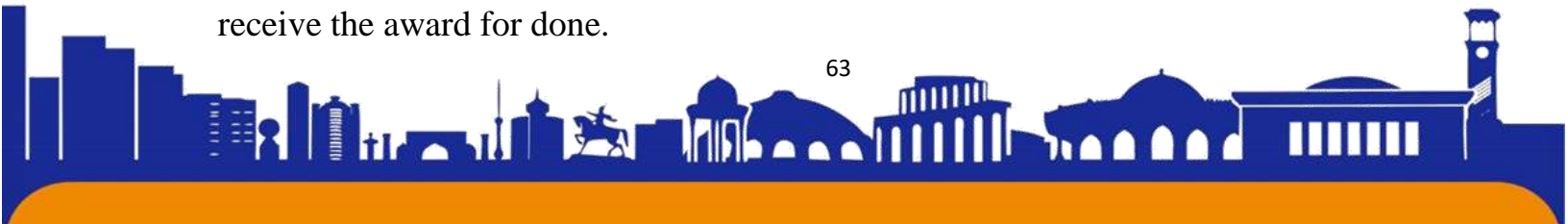
Above as we noted population food products withto provide exactly village economy network in charge of the fact that to us known. Thisbecause the industry occupies an important place in the socio-economic life of our republic in agriculture from the first years of independence under the leadership of our country's president wide scope reforms done increased. In particular, economy of keeping the most efficient, progressive reached countries in experience himself each bilaterally justified farming to the movement passing this field in development new period starting from gave

As the first president of our country, Islam Karimov, noted, thanks to the implemented measures, the production of agricultural products doubled during the years of independence. Despite the fact that the population of our country has increased by almost 10 million people or more than 30 percent, the per capita consumption of meat has increased by 1.3 times, milk and milk products by 1.7 times, vegetables by 2 times, fruits by almost A 4-fold increase was achieved.

Due to the structural changes in the agrarian sector, industries such as fruit and vegetable growing, horticulture, viticulture and animal husbandry are increasingly developing. As a result, in 2019, 12 million 592 thousand tons of vegetables and potatoes, 1 million 850 thousand tons of vegetable products, 1 million 556 thousand tons of grapes, 2 million 731 thousand tons of fruits were grown. This is about 300 kilograms of vegetables, 75 kilograms of potatoes and 44 kilograms of grapes per capita. This means that it is three times more than the optimal, that is, acceptable standard of consumption.

From this it seems that Uzbekistan not only internal food safety but also provides food to foreign countries to the market of products worthy contribution is adding.

In 2015, our country became the United Nations Food and village economy organization to (FAO). a member has been of states food safety provide in the field Millennium development goals achievedrecognition as one of the 14 countries to receive the award for done.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Today, food, with a total value of almost 5 billion dollars, is being exported, first of all, fruit and vegetable products. In the next three years, the amount of exported agricultural products increased more than 3 times. As a result, 180 types of quality fruits and vegetables and products made on the basis of their processing are being exported to more than 80 countries of the world. Our country ranks among the leading countries in the export of apricots, walnuts, plums, grapes, cabbage and many other fruit and vegetable products.

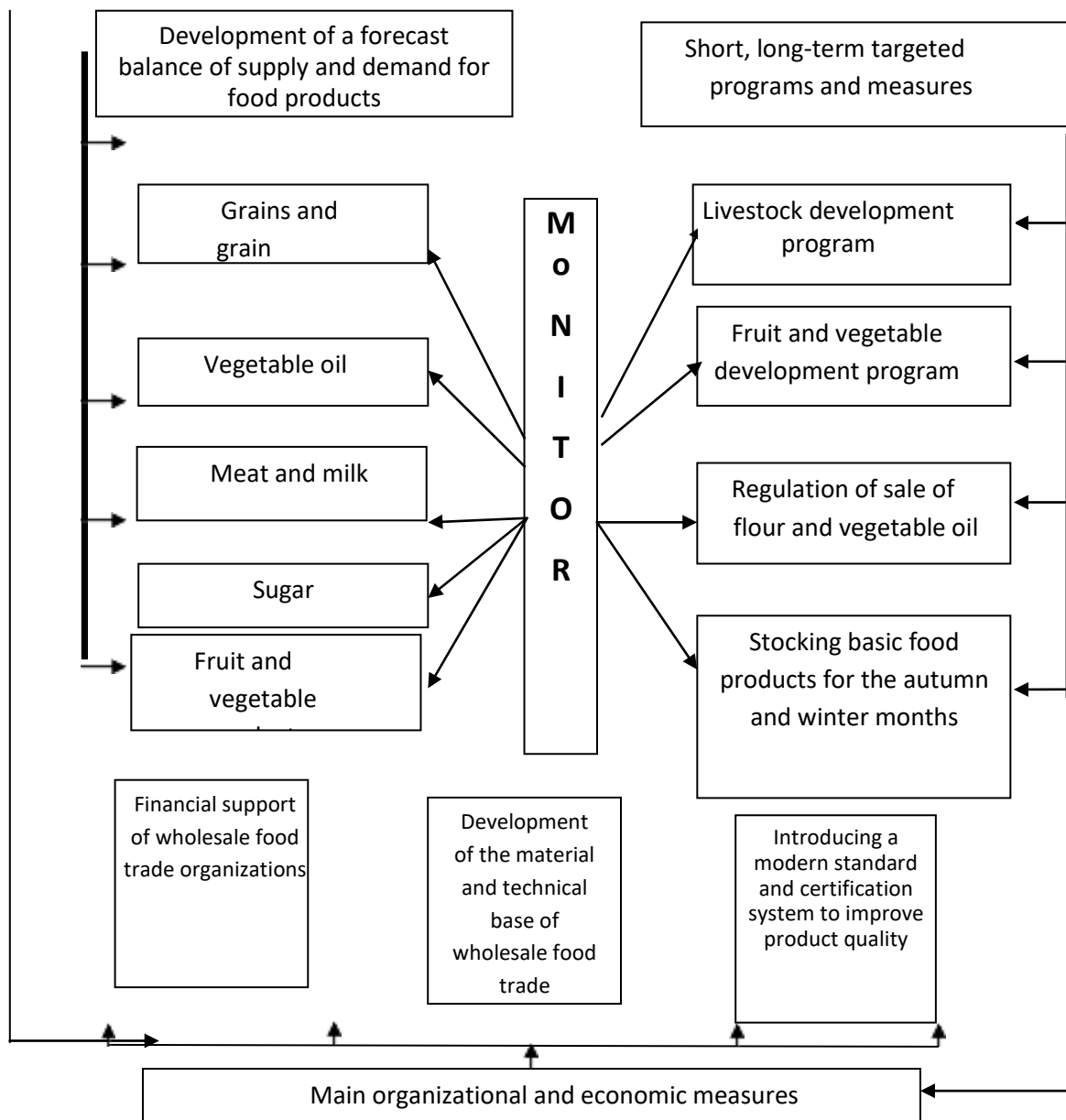
During the years of independence, the growth rate of food production increased by 8-10% every year, and the needs of the domestic market are met mainly at the expense of domestically produced products. In 2018-2020, a total of 312 fruit-vegetable, meat and dairy processing enterprises were established in order to ensure food safety and provide continuous and sufficient food products for the population's consumption. Including construction of 169 new enterprises and reconstruction and modernization of 143 existing enterprises. As a result of ensuring their implementation, 63.1 thousand tons of fruits and vegetables, 16.5 thousand tons of meat, 45.7 thousand tons of dairy products processing facilities were established in our country.

Village economy in the field done being increased reforms and structural changes more deepening, land and water resources efficient It is important to use economic programs for 2019 and the near future is the direction.

Country food safety of provision main mechanisms

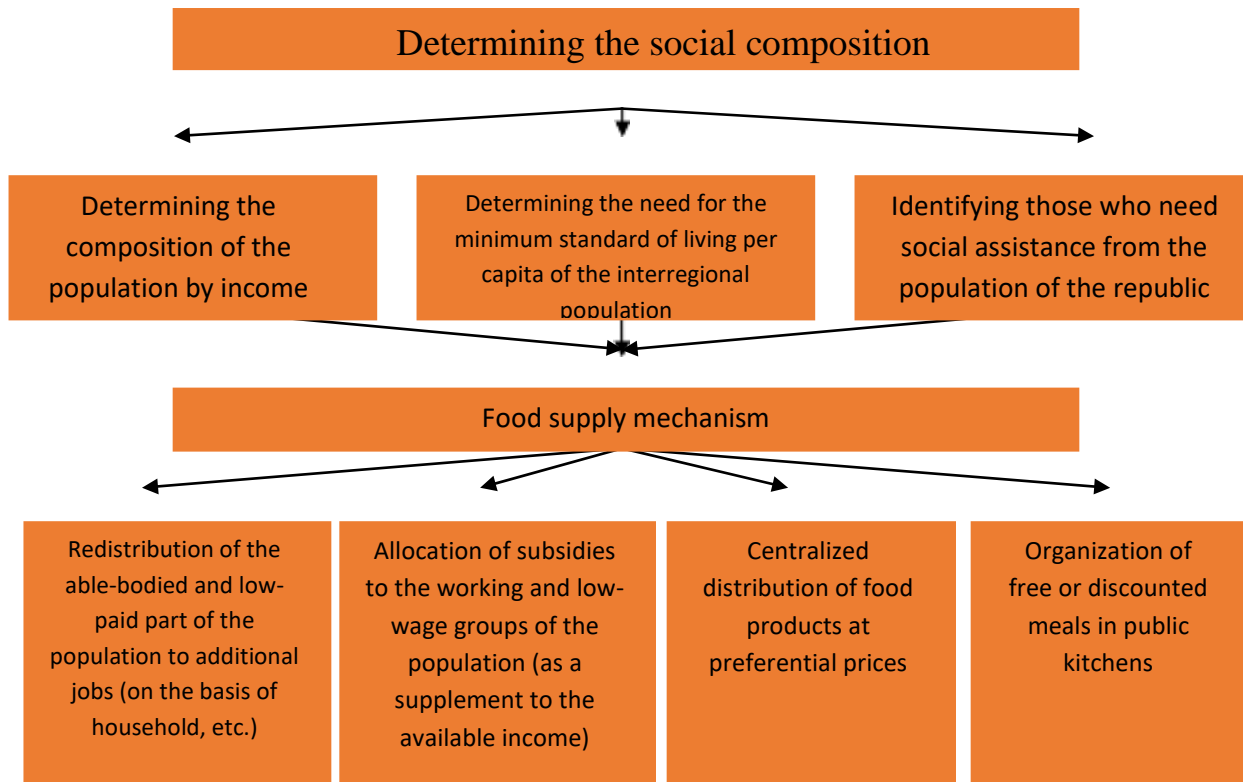
Organizational mechanisms - extraordinary situations population food development of a mechanism for sustainable supply of products; in the agricultural sector formation of an advanced information system; administrative in food trade and technical obstacles loss; national certification organizations foreign in the states from accreditation transfer; aerial photomonitoring system work exit

the world scale food products deficiency getting stronger going in the circumstances country food products balance the following directions according to development to the goal according to

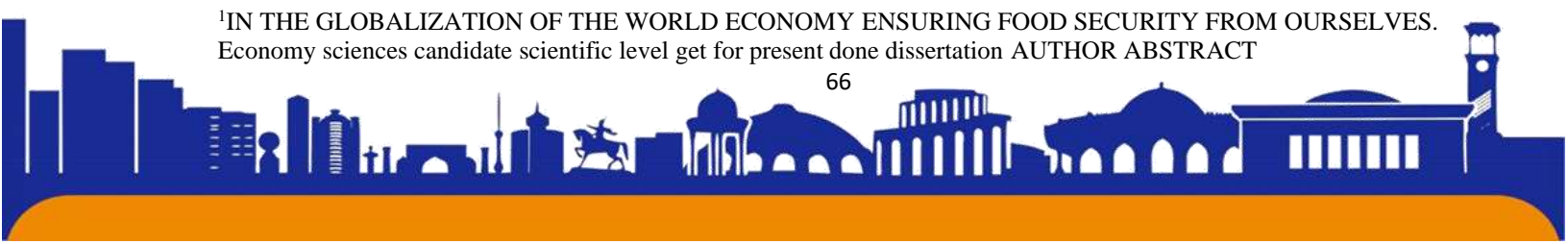
The composition of agricultural production based on this program change is set, according to which raw cotton until 2020 to grow 350 a thousand per ton step by step reduce set placed This in return 170 a thousand 500 hectares irrigated land from cotton will be released. Vegetables and potatoes, fodder crops, oil and other crops are grown in these fields. There are also gardens and vineyards will be done.

Few provided and low profitable population layers food products with provide mechanisms¹

It is known that market economy transition period country of the population the division into different strata according to income volumes is rapidly happening. Such in the situation in particular in Uzbekistan less provided population layers state by

¹IN THE GLOBALIZATION OF THE WORLD ECONOMY ENSURING FOOD SECURITY FROM OURSELVES. Economy sciences candidate scientific level get for present done dissertation AUTHOR ABSTRACT

social support, the first queue them foodwith products effective provision develop a mechanism exit is urgent remains. In this context, research work is underserved and low following the provision of food products to the income groups of the population mechanisms are proposed.

Optimization of cultivated areas and modern agricultural technologies as a result of its introduction, grain production increased by 16.4% in 2020, to increase its volume to 8 million 500 thousand tons, to grow potatoes 35 percent, vegetables 30 percent, fruit and grapes 21.5 percent, meat increase production by 26.2%, milk by 47.3%, eggs by 74.5%, fish production Increase by 2.5 times and export this type of food products size as famous amount increase attention received.

Also, construction and complete reconstruction of 274 modern refrigerating chambers and warehouses for storing more than 190 thousand tons of fruits and vegetables will be carried out.

To ensure food safety by the government of our republic worthy contribution adding coming all of subject work release activities more development purpose, organizational, economic and financial in terms of supporting is getting married. This the following in directions done is increased.

1. Village economy products work of producers right and interests practical to protect help to give
2. In order to create and develop multi-sectoral farms in order to increase food production, to implement projects related to vegetable growing, intensive horticulture, viticulture, animal husbandry, processing of agricultural products, and the organization of greenhouses. granting preferential loans by banks to economic entities within the framework of accepting special programs and implementing them.
3. food, in particular village economy products export increase and activity state by support and etc.

As in all regions of our country, in Namangan region, multi-branch farms produce agricultural products, perform their deep processing, carry out construction works, and provide various services to the rural population. is showing. This is finding its perspective.

Today, the number of such farms in the region is increasing. In particular, the Chashmai safed farm in Kosonsoy district is one of the multi-sectoral farms that have achieved steady progress and are developing as a result of the economic reforms

implemented by the head of state and our government. This economic activity covers various sectors such as breeding of livestock and agricultural products, processing of milk and meat products. As we know, the main effect of making profit is obtained from processing and then selling the products it produces. The Chashmai Safed farm pays a lot of attention to this, and by processing the milk grown in the farm, production of 12 types of dairy products such as cheese, yogurt, cream, butter, sour cream has been started. At the same time, the Kosonsoy cheese brand products produced here have permanent buyers in almost all markets of our country. Bread products produced at Ahmadkhan Haji Kosoniy farm in the district, as well as promising practices in other farms, can serve as an example for popularization throughout the country.

Many such farms occupy an important place in the economy of the district. As a result of this, last year the growth rate of gross agricultural products in Kosonsoy district was 108%.

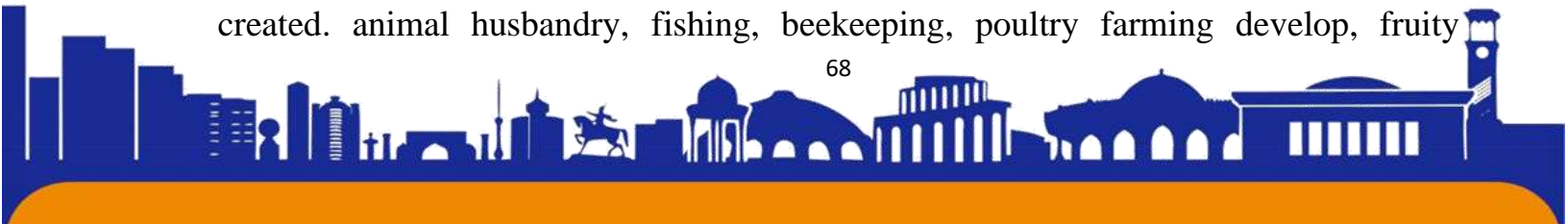
Past in animal husbandry, Poultry and beekeeping development 71 projects have been implemented, with more than 200 million soums spent, As a result 100 ta new the work place was created. That's it with together, village the number of cattle on the farm is 40,000, including 13,600 cows head, sheep and goats 45.6 thousand heads, poultry 458.9 thousand heads, horses 285 a thousand heads and bees families 1808 know organize did

Food products work release expand and internal the marketto fill to the program according to district population cheap and good quality products with 42 thousand from agricultural products in order to further improve the supply tons of grain, 27.5 thousand tons of vegetables, 6.5 thousand tons of potatoes, 4 thousand tons grapes, 9.2 a thousand tons fruit was grown.

Also, other districts of the region contribute to the production of food products. In particular, the Korkam Nur Sahavat farm in Uychi district has launched a meat processing plant with an annual capacity of 15 tons. And in Norin district, the service points for receiving raw milk were launched by the Dildora farm

CONCLUSIONS AND SUGGESTIONS

Past years from experience come get out Noreen in the district 2019 in food safety provide for 34 ta project work released His to the performance 4 billion 580 million soum funds will be directed and that's it road with 145 ta new the workplace is created. animal husbandry, fishing, beekeeping, poultry farming develop, fruity

gardens, vineyards set up achieve new refrigerated establishment of warehouses, employment of meat processing shops drop off works planned. Such positive affairs of the region another districts too done is increasing.

1. Ensuring the stability of food safety in the Republic of Uzbekistan for, the first queue Agrarian in the field efficient and reasonable reforms continuous state support and its constant control should be under. Reforms in this area are the main food products part has been in grain farming take going from him high harvest to be taken provides and in the population consumption for remaining grain size year after year to increase take will come.

2. Few provided and low profitable population layers food products with of provision the following mechanisms current reach to the goal compatible with:

- addition the work places Create and subsidies separate (there is as an addition to their income); Supporting the development of small businesses support strengthen, population employment and new the work places organize to do to assist; consumption to increase the demand encouragement;

- preferential in prices food products centralized without distribution;
- in villages strong base, infrastructure and communications create ;

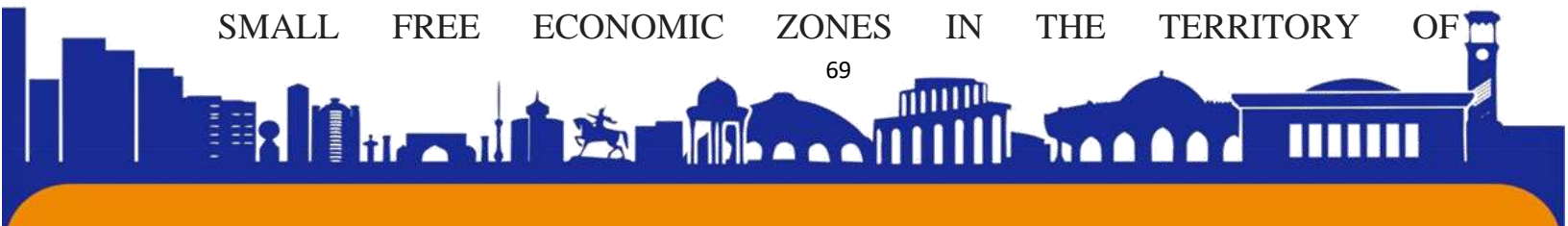
In conclusion, it can be said that food security is increasing all over the world today, which is gaining importance, the food of the population of our country necessary conditions to ensure food safety are created and clearly targeted measures done is increasing. Of these intended the goal country agriculture, which is one of the leading sectors of the economy, is stable develop, export potential increase and of Uzbekistan developed countries from the line strong place take over to provide directed.

REFERENCE

1. Botirjon o'g'li, M. B., Xasanboy, S. D., & Akmaljon o'g'li, A. X. (2022). ISH BILAN BANDLIGINI OSHIRISHDA MEHNAT BOZORINING TA'SIRI. PEDAGOGS jurnali, 12(1), 4-10.

2. Muhammadjonov, B. B. O. G. L., & Xudayberdiyev, O. A. (2022). O'ZBEKISTONDA FAOLIYAT YURITAYOTGAN KICHIK SANOAT HUDUDLARI RIVOJLANISHINING ISTIQBOLLARI. Academic research in educational sciences, 3(1), 265-273.

3. O'G'LI, M. B. B. (2021). ESTABLISHMENT AND ACTIVITY OF SMALL FREE ECONOMIC ZONES IN THE TERRITORY OF

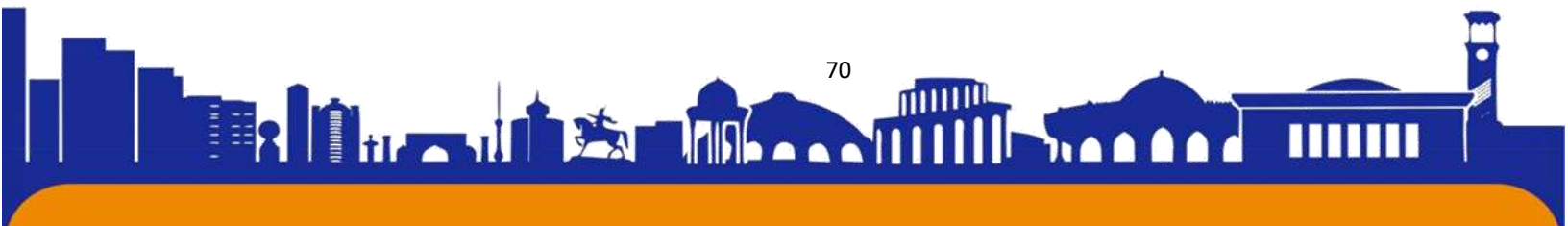
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

UZBEKISTAN. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 1(2), 156-159

4. Bobirmirzo Botirjon O'G'Li Muhammadjonov, & Otabek Absalomovich Xudayberdiyev (2022). O'ZBEKISTONDA FAOLIYAT YURITAYOTGAN KICHIK SANOAT HUDUDLARI RIVOJLANISHINING ISTIQBOLLARI. Academic research in educational sciences, 3 (1), 265-273. doi: 10.24412/2181-1385-2022-1-265-273

5. Botirjon o'gli, M. B., & Shaydullo o'g'li, R. D. (2023). KICHIK BIZNES SUB'YEKTLARINI RIVOJLANISH MASALALARI. FINLAND" MODERN SCIENTIFIC RESEARCH: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS", 14(1).

6. Botirjon o'g'li, M. B., & Hasanboy o'g'li, S. D. (2022). Organization and increase of activity of small industrial zones.

Anticorrosive Materials: Safeguarding the Future of Infrastructure

Zoirov Sirojiddin Saxomiddin o'g'li

2nd year student of Termiz Institute of Engineering Technologies

sirojiddinzoirov5@gmail.com

Yulchiyeva Marg'uba

Teacher of Termiz Institute of Engineering and Technology

Annotation.

Anticorrosive materials are substances or coatings designed to protect metal surfaces from corrosion. These materials play a crucial role in preventing the degradation and deterioration of structures and equipment in various industries. They form a protective barrier that impedes or slows down the electrochemical reactions responsible for corrosion.

Coatings and paints are widely used as anticorrosive materials. They create a physical barrier between the metal surface and the surrounding environment, preventing corrosive agents from reaching the metal. Different types of coatings, such as epoxy, polyurethane, and fluoropolymer-based coatings, offer excellent corrosion resistance and durability. They can be applied using methods like spraying, brushing, or dipping.

Keywords: Anticorrosive materials, corrosion prevention, coatings and paints, metal alloys, galvanization, polymers and composites, corrosion inhibitors, coating additives, nanotechnology-based coatings, self-healing materials, bio-inspired coatings, smart coatings, sustainable anticorrosive materials.

Аннотация.

Антикоррозионные материалы – это вещества или покрытия, предназначенные для защиты металлических поверхностей от коррозии. Эти материалы играют решающую роль в предотвращении деградации и износа конструкций и оборудования в различных отраслях промышленности. Они образуют защитный барьер, который препятствует или замедляет электрохимические реакции, ответственные за коррозию.

В качестве антикоррозионных материалов широко используются покрытия и краски. Они создают физический барьер между поверхностью металла и

окружающей средой, предотвращая попадание коррозионных агентов на металл. Различные типы покрытий, такие как покрытия на основе эпоксидной смолы, полиуретана и фторполимера, обеспечивают превосходную коррозионную стойкость и долговечность. Их можно наносить с помощью таких методов, как распыление, кисть или погружение.

Ключевые слова: Анतिकоррозионные материалы, защита от коррозии, покрытия и краски, металлические сплавы, гальванизация, полимеры и композиты, ингибиторы коррозии, добавки к покрытиям, покрытия на основе нанотехнологий, самовосстанавливающиеся материалы, био-покрытия, смарт-покрытия, устойчивые антикоррозионные материалы

Introduction:

Corrosion is a pervasive and costly problem that plagues various industries and sectors, from infrastructure and transportation to manufacturing and energy. The destructive impact of corrosion extends beyond financial losses, compromising safety, efficiency, and the lifespan of vital structures. In response to this challenge, the development and implementation of anticorrosive materials have emerged as a crucial solution, providing a shield against the relentless forces of corrosion. This article explores the significance of anticorrosive materials, their various forms, and their role in safeguarding the future of infrastructure.

Continued research and development in the field of anticorrosive materials aim to improve their effectiveness and explore innovative solutions. Nanotechnology-based coatings, self-healing materials, and bio-inspired coatings are areas of active exploration, offering potential advancements in corrosion resistance. Additionally, the development of sustainable and eco-friendly anticorrosive materials, such as water-based coatings and low-VOC formulations, aligns with the growing focus on environmental impact reduction.

Main part

Understanding Corrosion:

Corrosion is an electrochemical process that occurs when metals and alloys react with their environment. It leads to the deterioration of the material, often resulting in weakened structures, leaks, and reduced functionality. Corrosion can manifest in different forms, including rusting, pitting, and galvanic corrosion. Factors such as

moisture, temperature, chemicals, and pollutants can accelerate the corrosion process, making it imperative to employ preventive measures.

The Role of Anticorrosive Materials:

Anticorrosive materials play a vital role in combating corrosion by providing a protective barrier between the metal surface and the surrounding environment. These materials aim to impede or slow down the electrochemical reactions that cause corrosion, thereby extending the service life of structures and reducing maintenance costs. By incorporating anticorrosive materials into infrastructure design and maintenance strategies, industries can enhance durability, safety, and sustainability.

Types of Anticorrosive Materials:

1. Coatings and Paints:

- Coatings and paints are widely used as anticorrosive materials.
- They form a physical barrier between metal surfaces and the environment.
- Various types of coatings, such as epoxy, polyurethane, and fluoropolymer-based coatings, offer exceptional corrosion resistance.
- Application methods include spraying, brushing, or dipping.

Coatings and paints are the most widely used anticorrosive materials. They form a physical barrier that shields the metal from corrosive agents such as moisture, chemicals, and UV radiation. These materials can be applied through various methods, including spraying, brushing, or dipping. Advances in coating technologies have led to the development of high-performance coatings, such as epoxy, polyurethane, and fluoropolymer-based coatings, offering exceptional corrosion resistance and durability.

2. Metal Alloys and Galvanization:

- Certain metals, such as stainless steel, aluminum, and titanium alloys, possess inherent corrosion resistance.
- Galvanization involves coating iron or steel with a layer of zinc, providing sacrificial protection against corrosion.

Some metals possess inherent resistance to corrosion due to their composition. Stainless steel, aluminum, and titanium alloys are examples of metals with excellent corrosion resistance properties. Additionally, galvanization, which involves coating iron or steel with a layer of zinc, provides a sacrificial barrier that corrodes preferentially to the underlying metal, effectively protecting it from rust.

3. Polymers and Composites:

- Polymer and composite materials, such as fiberglass reinforced plastics (FRP) and carbon fiber reinforced polymers (CFRP), offer lightweight and corrosion-resistant solutions.

They are widely used in construction, aerospace, and marine applications due to their strength, chemical resistance, and immunity to rust.

Polymers and composite materials offer a versatile and lightweight solution to corrosion prevention. Fiberglass reinforced plastics (FRP) and carbon fiber reinforced polymers (CFRP) are increasingly used in industries such as construction, aerospace, and marine applications due to their high strength-to-weight ratio, resistance to chemical attack, and immunity to rust.

4. Inhibitors and Coating Additives:

- Corrosion inhibitors are chemicals that impede corrosion by forming protective films on metal surfaces.

- They can be used in coatings, paints, or directly added to fluids and gases in pipelines and other systems.

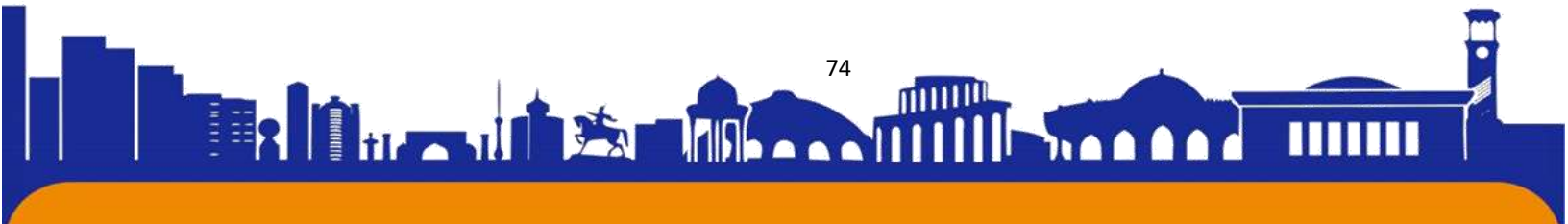
Corrosion inhibitors are chemical substances that, when added to a corrosive environment, inhibit the corrosion process. These additives form a protective film on the metal surface, impeding the electrochemical reactions. Inhibitors can be used in coatings, paints, or directly added to fluids or gases to mitigate corrosion in pipelines, boilers, and other systems.

The Future of Anticorrosive Materials:

As industries continue to evolve, the demand for more advanced anticorrosive materials is on the rise. Researchers are exploring nanotechnology-based coatings, self-healing materials, and bio-inspired coatings to enhance corrosion resistance. Smart coatings that can detect and report corrosion in real-time are also being developed, allowing for proactive maintenance and damage prevention.

Moreover, sustainable and eco-friendly anticorrosive materials are gaining traction, aligning with the global focus on reducing environmental impact. Water-based coatings, low-VOC (volatile organic compounds) formulations, and environmentally friendly inhibitors are some examples of such developments.

Results:

• Research and development in anticorrosive materials have led to various effective solutions, including coatings, paints, metal alloys, galvanization, polymers, composites, inhibitors, and coating additives.

• Coatings such as epoxy, polyurethane, and fluoropolymer-based coatings offer exceptional corrosion resistance.

• Metal alloys like stainless steel, aluminum, and titanium possess inherent corrosion resistance.

• Galvanization provides sacrificial protection against corrosion by coating iron or steel with a layer of zinc.

• Polymer and composite materials, such as FRP and CFRP, offer lightweight and corrosion-resistant alternatives.

• Corrosion inhibitors form protective films on metal surfaces to impede corrosion.

• Ongoing research focuses on nanotechnology-based coatings, self-healing materials, bio-inspired coatings, and smart coatings for enhanced corrosion resistance.

• The development of sustainable and eco-friendly anticorrosive materials, including water-based coatings and low-VOC formulations, is gaining attention.

Conclusion.

Corrosion poses a significant threat to infrastructure, impacting safety, longevity, and economic stability. The use of anticorrosive materials provides an effective defense against corrosion, preserving the integrity and functionality of structures across industries. From coatings and paints to metal alloys, polymers, and inhibitors, a wide array of materials and technologies are available to combat corrosion. The continuous research and development in this field offer promising prospects for innovative, sustainable, and resilient anticorrosive materials, ensuring a safer and more durable future for our critical infrastructure.

References:

1. Roberge, P.R. (2008). Handbook of Corrosion Engineering. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
2. Provides comprehensive information on corrosion engineering, including materials, prevention techniques, and case studies.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

3. Sathiya, P., Rajendran, I., & Rajendran, S. (2017). An Overview on Anticorrosive Coatings and Its Properties. *Journal of Materials Science and Chemical Engineering*, 5(3), 25-40.
4. Offers an overview of anticorrosive coatings, their properties, and recent advancements.
5. Cheng, Y.F., & Ma, S.C. (2012). *Corrosion Prevention of Magnesium Alloys*. Woodhead Publishing Series in Metals and Surface Engineering.
6. Focuses on corrosion prevention strategies for magnesium alloys, including coatings, inhibitors, and surface modifications.

GEORGE ELIOT AND HER LAST NOVEL “DANIEL DERONDA”

Jalolova Lobarkhon Sunnatullo kizi
Student of Navoi state pedagogical institute
jalolovalobarxon@gmail.com
+998913376473

ANNOTATION

The 19th century in England is commonly referred to as the Victorian. From the factual side, this is not entirely true: Queen Victoria ascended the English throne only in 1837 (and remained on it for more than sixty years). The century began with long wars with Napoleon, then came the years of political reaction. In literature, the beginning of the century was the era of the Romantics.

In 1798, two young poets, William Wordsworth and Samuel Coleridge, published a book of poems, *Lyrical Ballads*. Wordsworth wrote a preface to it, perceived as a manifesto for a new literary school. In England, the era of romanticism turned out to be shorter than in other countries - only three decades. But for the richness of talents, for the brightness of artistic accomplishments, it can hardly be compared with any other period in the history of English literature.¹

The Romantics heralded a new understanding of art. It had to become natural and unpredictable, like life itself, and discover the beautiful in the everyday, the enduring in the fleeting, the eternal in the elusive and instantaneous. Poetry provided an ideal opportunity to implement this idea. The Romantic era became the high point of English poetry: dreamy, warmed by lyricism, like the verses of Wordsworth and John Keats; visionary, philosophical, like Coleridge's ballads; rebellious, riddled with echoes of the terrible events of the time, like a poem by George Byron.

The life of all these poets corresponded to the spirit, the pathos of their work. For them, there was no gap between word and deed, artistic manifesto and real behavior, which very often also represented a poetic plot, but only embodied in the situations and circumstances of reality itself. Almost invariably, this plot took on a distinct tinge of

¹Wordsworth W. Coleridge S. “Lyrical Ballads”
1798//https://sitekid.ru/literatura/vsemirnaya_literatura/anglijskaya_literatura_xix_veka.html

drama. Romantics rarely met with sympathy in society, and the historical period allotted to them turned out to be short. Byron's death in 1824 heralded the decline of romanticism. Other times have come.

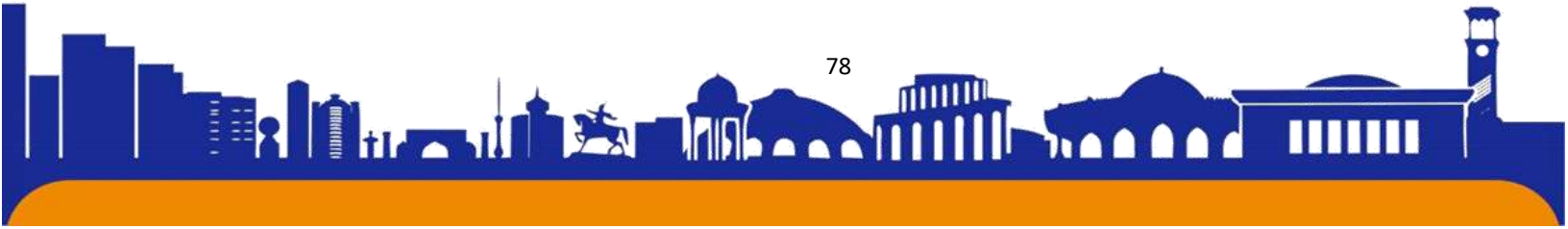
In Victorian England, a generation came to the fore, heralding its strong commitment to realism. He dominated English literature for decades and created a tradition that remains alive and alluring to this day. Victorianism is both a lifestyle, an ethical doctrine, and a worldview. At that time, the belief prevailed that there had never been such a happy era in the entire history of mankind. Those who said this talked about political stability and industrial growth, about the successes of science and education, about progress in all areas of life.

But there were also pessimists. For them, the spirit of Victorianism meant the triumph of flat materialism, when everything becomes vulgar: aspirations and beliefs, ideas and principles, customs and life. The outstanding historian and philosopher Thomas Carlyle (1795-1881) wrote about the advent of the "mechanical age", which does not know what the soul is, because now they think only about profit and benefit. Many thought so. And languished in the dream of a vanished romance.

INTRODUCTION

It is unlikely that these dreamers were always right in their claims to their time. The Victorians really trusted good judgment over inspiration, and adhered to rigid moral dogmas that often turned into hypocrisy. But it cannot be said that they did not know doubts and anxieties or remained deaf to the reproaches of conscience, embarrassed by the pictures of poverty and lawlessness of the social lower classes, cynicism and depravity of the successful, typical of England at that time. These anxieties and the underlying moral conflicts are constantly felt in the social novel, the best that nineteenth-century English literature has produced.

That era valued in art, first of all, the reliability of evidence of life, understood almost literally: the work had to resemble a file cabinet of facts, true and provable. The richness of fiction, irony, play, the grotesque - everything had to give way before a scrupulous study of social phenomena. A person was interested in this literature rather than in itself, as a person with his own unique world, but as a type that allows you to understand the life of a certain social environment, its psychology and the system of values adopted in it.

The writer was guided by the confidence that he could describe this environment and society as a whole with exhaustive completeness, create a completely clear and accurate picture, where there would be nothing mysterious or paradoxical left. Literature was meant to be useful in the truest sense of the word, as useful as the railroads or the new methods of pain relief that made the Victorians so proud. But creativity has its own laws, and the artistic heritage of the Victorian age did not turn out to be consonant with its ideas and requirements in everything.

This course work offers an overview of the life and work of George Eliot, as well as an analysis of the novel "Daniel Deronda" with an emphasis on its social and historical context and the influence of Jewish culture.

The actuality of the theme

The novel touches upon important issues of religious and national self-identification, which have not lost their significance. The image of the protagonist trying to find his own cultural identity turned out to be prophetic for an era of intense migration and globalization.

The work is devoted to ethical dilemmas that are still relevant today, related to the relationship of the individual and society, the moral choice between passion and duty. These questions never cease to excite readers.

Finally, the novel touches upon the theme of relations between Judaism and Christianity, which in the age of inter-religious conflicts acquires the significance of an inter-civilizational dialogue.

Analysis of the novel "Daniel Deronda"

George Eliot's last novel, Daniel Deronda, first published in 1876, caused a storm of controversy in the English press - of course: in it, for the first time in the history of British literature, George Eliot touched on the painful topic of the latent anti-Semitism of English society, full of secret xenophobia and national prejudices. But if the "national" theme of the novel today has already lost its acute relevance, then time has gone only in favor of its second line - the psychological one. The story of the complex, multifaceted relationship of young Daniel and the greatest love of his life - the selfish, arrogant, authoritarian and hopelessly married beauty Gwendolyn, far outstripped Victorian literature with its ambiguity and even now looks surprisingly modern.²

² Eliot, G. (1986). Daniel Deronda. Edited with introduction by Barbara Hardy. 903 p. London, Penguin. (In English

General plot and themes

Daniel Deronda contains two main plot lines, united by the name of the character. The novel begins in late August 1865 with a meeting between Daniel Deronda and Gwendolen Harlet in the fictional town of Leubronn, Germany. Daniel finds himself attracted to, but wary of, the beautiful, stubborn and selfish Gwendolen, who he sees lose all her roulette winnings. The next day, Gwendolen receives a letter from her mother saying the family is broke and asking her to return home. Desperate to lose all her money, Gwendolen pawns the necklace and discusses gambling again to make a fortune. However, in a fateful moment, the porter returns the necklace to her, and she realizes that Daniel saw her pawn the necklace and ransomed it for her. From this point on, the plot splits into two separate flashbacks, one giving us the story of Gwendolen Harlet and the other giving us the story of Daniel Deronda.

In October 1864, shortly after the death of Gwendolen's stepfather, Gwendolen and her family move to a new area. It is here that she meets Henley Mullinger Grandcourt, a taciturn and calculating man, who proposes marriage shortly after their first meeting. At first she is open to his advances, then after discovering that Grandcourt has several children with his mistress, Lydia Glasher, she ends up escaping to a German town where she meets Deronda. This part of the novel portrays Gwendolen as a haughty and selfish yet affectionate daughter, admired for her beauty but suspected by many in society due to her satirical observations and somewhat manipulative behavior. She is also prone to bouts of terror that shake her calm and controlling exterior.

Deronda was raised by a wealthy gentleman, Sir Hugo Mallinger. Deronda's relationship to Sir Hugo is ambiguous, and even Deronda is widely believed to be Sir Hugo's illegitimate son, although no one is certain. Deronda is a smart, carefree and compassionate young man who can't decide what to do with his life and it's a sore point between him and Sir Hugo who wants him to go into politics. One day at the end of July 1865, while sailing in a boat on the Thames, Deronda saves a young Jewish woman, Mira Lapidot, from trying to drown herself. He takes her to his friends' house, where they learn that Mira is a singer. She came to London to look for her mother and brother after running away from her father, who kidnapped her when she was a child and forced her to work in an acting troupe. She eventually ran away from him after learning that he was going to sell her into prostitution. Inspired by her story, Deronda pledges to help her find her mother (who happens to have died years ago) and brother;

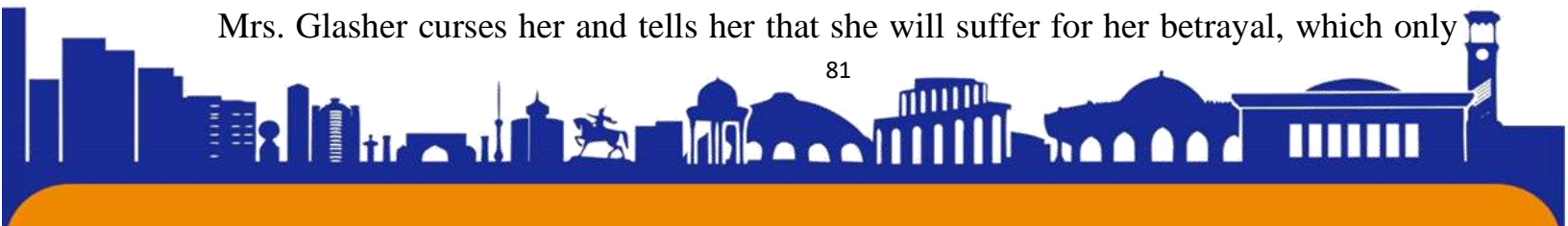

through this, he gets to know the Jewish community in London. Mira and Daniel bond, and Daniel, troubled by his growing affection for her, leaves for a short time to join Sir Hugo at Leubronn, where he and Gwendolen first meet.

From here, the story unfolds in "real time". Gwendolen returns from Germany in early September 1865 because her family has lost their fortune due to the economic downturn. Gwendolen is unwilling to marry, the only decent way a woman could achieve financial security; and she also doesn't want to become a governess, which is one of the few respectable ways for a woman of her lineage to work because it means her social status will be drastically downgraded from wealthy landed nobility to almost a servant (one of the problems of being a governess means that her status higher than the status of a servant, so the governesses rarely interacted with the servants, but at the same time, their status was much lower than that of their employers, so they could not communicate with them either). She comes up with the idea of pursuing a career as a singer or on stage, but a famous musician tells her that she has no talent. Finally, in order to save herself and her family from relative poverty, she marries the wealthy Grandcourt, despite promising Mrs. Glasher that she would not marry him and fearing it was a mistake. She believes she can manipulate him to keep her freedom to do what she pleases; however, Grandcourt showed every sign of being cold, insensitive, and manipulative.

Deronda, searching for Mira's family, meets a consumptive seer named Mordecai. Mordecai passionately proclaims his wish that the Jewish people retain their national identity and one day return to their Promised Land. As he dies, he wants Daniel to become his intellectual heir and continue to pursue his dream and be the protector of the Jewish people. Although he is strongly drawn to Mordecai, Deronda hesitates to devote himself to a cause that seems to have nothing to do with his own personality. Deronda's desire to accept Mordecai's vision grows stronger when they discover that Mordecai is Mirach's brother. However, Deronda does not believe he is Jewish and cannot reconcile this fact with his affection and respect for Mordecai/Ezra, which would be necessary for him to lead a Jewish life.

Gwendolen, meanwhile, was emotionally overwhelmed by her cold, self-absorbed and manipulative husband. She is consumed with guilt over disinheriting Lydia Glasher's children by marrying their father. On the day of Gwendolen's wedding, Mrs. Glasher curses her and tells her that she will suffer for her betrayal, which only

deepens Gwendolen's sense of fear and horror. During this time, Gwendolen and Deronda meet regularly, and Gwendolen pours out her problems to him at every meeting. While on a trip to Italy, Grandcourt is knocked off the boat into the water, and after some hesitation, Gwendolen jumps into the Mediterranean in a futile attempt to save him. After that, she is overcome with guilt, because she has long wanted him to die, and is afraid that her hesitation caused his death. Coincidentally, Deronda is also in Italy. He learned from Sir Hugo that his mother lived in Italy and he was going there to meet her. He consoles Gwendolen and gives her advice. In love with Deronda, Gwendolen hopes for a future with him, but he encourages her to take the path of righteousness, encouraging her to help others ease her suffering.

Deronda meets her mother and learns that she was a famous Jewish opera singer with whom Sir Hugo was once in love. She tells him that her father, a doctor and a strictly devout Jew, forced her to marry her cousin, whom she did not love. She did not like the harsh piety of her childhood. Daniel was the only child of this union, and after her husband's death, she asked the devoted Sir Hugo to raise her son as an English gentleman, never to know he was Jewish. After learning of his true parentage, Deronda finally feels comfortable with his love for Myra, and on his return to England in October 1866, he talks about this Myra and instructs himself to be Ezra/Mordecai's disciple. Before Daniel marries Myra, he goes to Gwendolen to tell her of his lineage, his decision to go to the "East" (at Ezra/Mordecai's wish), and his betrothal to Myra. Gwendolen is devastated by this news, but it becomes a turning point in her life, inspiring her to finally say, "I will live." She sends him a letter on his wedding day, telling him not to think of her sadly, but to know that she will be a better person once she gets to know him. The newlyweds are all ready to go to the "East" with Mordecai when Mordecai dies in their arms and the romance ends.

Characters and their development

Daniel Deronda - Ward of the wealthy Sir Hugo Mallinger and the hero of the novel, Deronda has a penchant for helping others for pay. At the beginning of the novel, he failed to win a scholarship to Cambridge due to his focus on helping a friend, traveling abroad, and just starting to study law. He often wonders about his birth and whether he is a gentleman or not. As he moves more and more among the world-within-the-world of the Jews of the novel, he begins to identify himself with their cause in direct proportion to the unfolding revelations of his ancestors. Eliot used the story

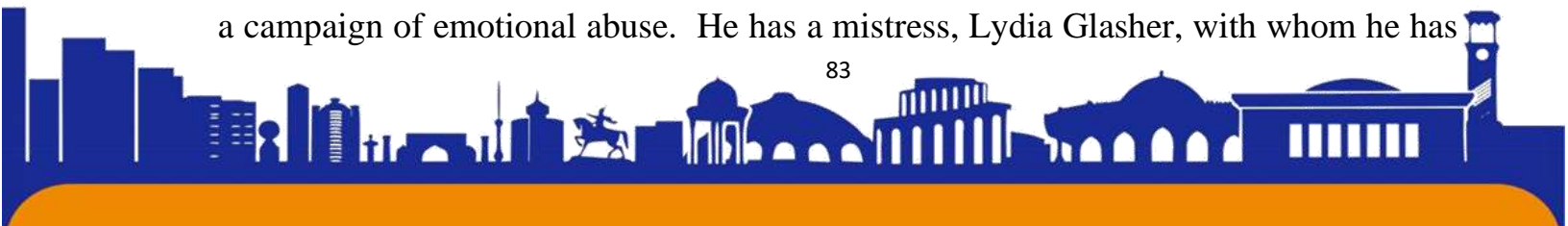
of Moses as part of his inspiration for Deronda. Just as Moses was a Jew raised as an Egyptian who eventually led his people to the Promised Land, so Deronda is a Jew raised as an Englishman who ends the novel with the same plan. Deronda's name probably indicates that his ancestors lived in the Spanish city of Ronda before the expulsion of the Jews from Spain in 1492.

Gwendolen Harlet is the beautiful, spoiled daughter of a widow. mother. Wooed by men, she is flirtatious but ultimately narcissistic. At the beginning of the novel, her family is in financial crisis and she has to become a governess to support herself and her family. Seeking an escape, she explores the idea of becoming an actress and singer, but Herr Klesmer tells her that she started too late, that she doesn't know the meaning of hard work, training, and sacrifice. Gwendolen marries the domineering and cruel Henley Grandcourt, although she does not love him. Desperately unhappy, she turns to Deronda for help, who offers her understanding, moral support, and a way out of her guilt and grief. As a psychological study of an immature egotist trying to gain greater understanding of himself and others through suffering, Gwendolen is for many Eliot the novelist's crowning achievement and the true core of the book. F. R. Leavis believed that the novel would benefit from the complete removal of the Jewish section and its retitling "Gwendolen Harlet". It is true that although the novel is named after Deronda, more of it is about Gwendolen than about Deronda himself.

Mira Lapidot is a beautiful Jewish girl born in England but taken away by her father at a young age to travel the world as a singer. Realizing as a young woman her father planned to sell her as a mistress to a European nobleman to get money for his gambling addiction, she flees from him and returns to London to look for her mother and brother. When she arrived in London, she found her old house destroyed and no trace of her family. Giving in to despair, she tries to commit suicide. Rescued by Daniel, she is cared for by his friends in search of her family and a job so she can support herself.

Sir Hugo Mallinger is a rich gentleman; Sir Hugo fell in love with opera diva Maria Alharici when she was young, and out of love for her agreed to raise her son, Daniel Deronde.

Henley Mallinger Grandcourt is Sir Hugo's nephew and heir presumptive. wealthy, manipulative, sadistic. Grandcourt marries Gwendolen Harlet and then begins a campaign of emotional abuse. He has a mistress, Lydia Glasher, with whom he has

several children. He promised to marry Lydia when her husband died, but instead reneged on his promise to marry Gwendolen.

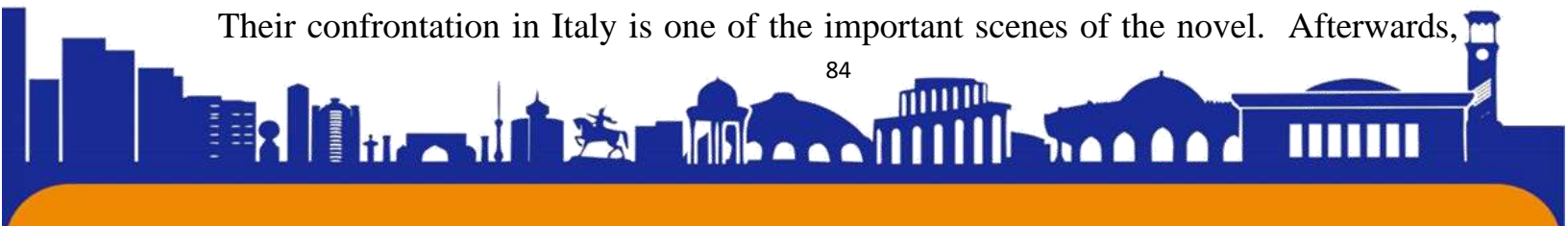
Thomas Cranmer Lash is a slave associate of Henley Grandcourt. He and Gwendolen take an immediate dislike to each other.

Lydia Glasher is Henley Grandcourt's lover, a fallen woman who abandoned her husband at Grandcourt and bore his children. She confronts Gwendolen, hoping to convince her not to marry Grandcourt and protect her children's inheritance. To punish both women, Grandcourt takes the family's diamonds, which he gave to Lydia, and gives them to Gwendolen. He forces Gwendolen to wear them despite her knowledge that his mistress previously wore them.

Ezra Mordechai Cohen is Mira's brother. A young Jewish seer suffering from consumption, befriends Daniel Deronda and teaches him about Judaism. a cabalist and proto-Zionist, Mordecai sees Deronda as his spiritual successor and inspires him to continue his vision of establishing a Jewish homeland in Palestine. Named after the biblical character Mordechai, who delivers the Jews from the wiles of Haman in the Book of Esther

Herr Klesmer - German-Jewish musician in Gwendolen Harlet's social circle; Klesmer marries Katherine Arrowpoint, a wealthy girl with whom Gwendolen befriends. He also advises Gwendolen not to try to live on stage. Believed to be based in part on Franz Liszt.

Princess Halm Eberstein is the mother of Daniel Derond. The daughter of a physician, she suffered under her father's rule; he saw that her main goal was to produce Jewish sons. To please him, she agreed to marry her cousin, knowing that he adored her and would allow her to do whatever she wished after her father's death. When her father died, she became a famous singer and actress. After her husband's death, she gave her son to Sir Hugh Mallinger to be raised by an English gentleman, free from all the faults she felt she had as a Jew. Later, when her voice did not seem to sound, she converted to Christianity in order to marry a Russian nobleman. Her voice was restored, and she bitterly regretted that she had parted with the life of an artist. Now that she has fallen ill with a terminal illness, she begins to fear retribution for foiling her father's plans for his grandson. She contacts Daniel through Sir Hugo, asking him to meet her in Genoa, where she is traveling under the pretense of consulting a doctor. Their confrontation in Italy is one of the important scenes of the novel. Afterwards,

she tells Deronda where he can find a chest full of important documents related to his Jewish heritage, collected by her father.

Significance of “Daniel Deronda” in the work of George Eliot

The latest novel by J. Eliot occupies a special place in the work of the writer due to her appeal to contemporary reality and to the problem of overcoming national and moral egoism, the spiritual impoverishment of English life in the 1860s, the search for a new type of hero aimed at tolerance, effective compassion, ethical creation and active social position.³

Writers' opinion of the novella

P. Nestor believes that the image of Daniel Deronda is “the physical embodiment of the Neoplatonic idea”. In particular, the idea that the mind is the true human “I”, the highest part of his soul, realizing itself as part of the World Mind, that true freedom for a person is a passionate desire for the common good. Eliot, being, like most Victorian thinkers, a progressive, saw the promise of this progress in the mind, in its inevitable victory. One of the heroes of “Daniel Deronda”, a member of the philosophical club “Hand and Banner” Miller, is endowed by the author with the following thought: “... I spoke about the power of ideas, which I consider to be the main transformative cause”. A. Vengerova saw a similarity between the novels of J. Meredith and J. Eliot in the type of realism (especially the late Eliot), in which “the predominance of thought over fiction” is obvious and attention to the “intellectual side of any phenomenon” dominates. Another Russian researcher of Eliot’s creativity, P. D. Boborykin, wrote: “... in the entire history of the new novel, George Eliot is perhaps the only example of such a harmonious fusion of mental, moral qualities, ideas and hopes.”⁴

Through an intellectual analysis of what is happening to him and around him, through a deliberate rejection of his “Englishness” in favor of “Jewishness”, Daniel Deronda, as befits the hero of a classic upbringing novel, comes to the stabilization of his own inner world, its harmonization with external circumstances - the coming struggle for the embodiment of the ideals for which Mordecai lived. He says to

³Eliot, G. (2000). Selected Critical Writings. Edited with Introduction and Notes by Rosemary Ashton. 383 p. Oxford, Oxford University Press. (In English)

⁴ Arkush, A. For George Eliot, To Appreciate Jews Was To Save England. Mosaic: Advancing Jewish Thought. URL: <http://mosaicmagazine.com/observation/history-ideas/2017/03/for-george-eliot-to-appreciate-the-jews-was-to-save-england> (accessed: 02.06.2019). (In English)

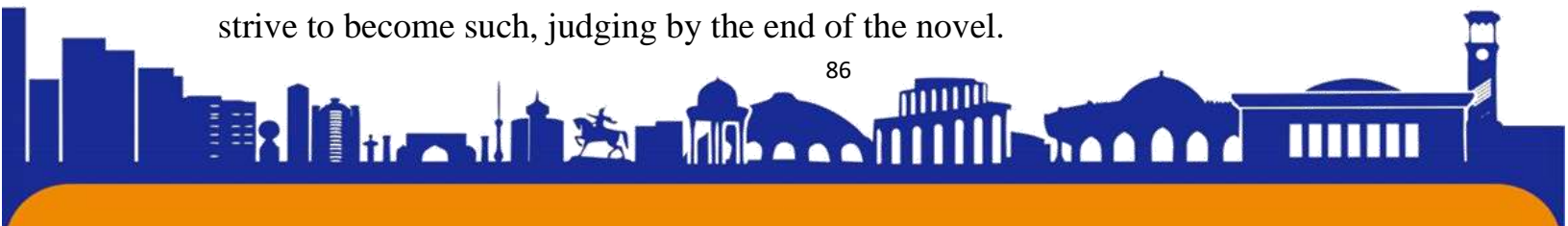

Mordecai and Mira: “Thanks to your inspiration, I saw the task of my life. It was you who gave the image to what I think was a hereditary desire - the action of the still ardent thoughts of many of my ancestors.

In the works of J. Eliot, all the characters, no matter how intellectually "specified" they are (remember Adam Weed, Maggie Tulliver, Felix Holt, Romola di Bardi, Tertius Lydgate, Dorothea Brooke), are necessarily placed in a situation of purely personal - love, family and other nakedly human experiences, the reproduction of which psychologizes the basis of the novel. In Daniel Deronda, the protagonist is placed in a romantic situation of "saving" two women: Mira in the literal sense - from physical death (suicide), and Gwendolen - figuratively, from moral death. He acts as a kind of moral reproach/beacon for Gwendolen, who is entangled in her own desires, actions, internal struggles, and contributes to the preservation of her humanity. That is what she means when she says: "Life is sad for lack of purpose." At the end of the novel, having already experienced the drama of moral violence on the part of Grandcourt and the tragedy of his death, secretly long desired by her, Gwendolen reflects alone with herself: “The future, to which she constantly aspired, seemed to her one where she would always try to get closer to the ideal, which he [Daniel Deronda - B.P. will point out to her." Congratulating Daniel and Mira on their wedding with a note, she writes: “I remembered your words - so that I can become one of the best women who make others rejoice that they were born”

Nestor sees the plot unity of the novel for the most part in the parallelism of female images - Mira and Gwendolen, in the theme of love, marriage, complex relationships between the world of women and the world of men. We think, and here we agree with J. Levin, R. Hollander and other researchers, that one of the main sources of the artistic unity of the novel is the idea of tolerance, the idea of condemning violence in all its manifestations, the idea of overcoming prejudice against any Other, in which Daniel is strengthened in the situation of finding an identity, and on the threshold of which at the end of the novel Gwendolen finds himself. In other words, as A. Fleishman rightly notes, in the novel both on the problem-thematic and on

On the plot and narrative levels, the Feuerbachian idea - “the other is my thou” (“the other is my you”) is realized and “human nature freed from the limitations of the individualist” triumphs. This is exactly Daniel Deronda, and Gwen Dolen will also strive to become such, judging by the end of the novel.

Renowned researcher of English literature of the XIX century. Bernard Paris in a work with the remarkable title "Rereading George Eliot. Changing Reactions to Her Life Experiments" rightly writes that Daniel Deronda belongs to those Eliot heroes who are guided by the principle that living for others is a way to give meaning to your own life. In addition to Deronda, Paris sees such heroes in Maggie Tulliver, Dorothea Brooke, Felix Holt, Romola di Bardi. It is quite clear that the fact that the fate of Jewry is accepted with gratitude, the specification of the noble goal of the revival of the Jewish nation on the land of Palestine have an important, but not the only meaning from the point of view of the pathos of the novel. Much more important is the universal content of the image of Daniel, the generalized humanistic message that is revealed in it. That is why Eliot endows his protagonist with a conscience based on "an extraordinary sensitivity", besides "an increased early habit of imagination to transfer oneself to the place of another", "an innate ability to love" and an invariable desire to analyze everything. And here it is impossible not to recall the thoughts about this hero of one of the first domestic researchers of this wonderful novel, J. Eliot, that Daniel is distinguished by "a happy combination of such two world engines as feeling and reason", and it is this unity that becomes the basis for his renewal in the end of the novel, renewal in the name of serving the great goal of serving people, according to the deep conviction of the writer, so necessary for contemporaries.

CONCLUSION

In this course work, the work of George Eliot and her latest short story "Daniel Deronda" were analyzed. Eliot, real name Mary Ann Evans, is one of the most important writers in the history of English literature. Her prose is characterized by psychological depth, social poignancy and moral seriousness.

Daniel Deronda (1876) is Eliot's last and most ambitious novella, which differs from her previous works in that it emphasizes intercultural relationships and national identity. The main characters of this work are the young aristocrat Daniel Deronda and the beautiful Gwendolen Harle, both of whom are in search of their place in life and society. The plot of the story develops in England and on the continent, which creates an atmosphere of constant movement and change.

During the study, it was found that "Daniel Deronda" is striking in its depth and complexity of the topics, issues and problems that the author touches on. The most important theme of the novel is the issue of national identity and self-knowledge.

Deronda, experiencing an identity crisis, discovers her roots in Jewish culture and decides to devote herself to serving her people. At the same time, Gwendolen Harle is faced with a cruel world in which her usual ideas about herself and her abilities are being seriously tested.

Eliot also draws attention to social issues such as women's education, women's rights, anti-Semitism and nationalism. She emphasizes the importance of morality, kindness and humanity in a cruel and indifferent society. At the center of the novel is the idea of responsibility to one's own life and the fate of other people, as well as the understanding that each person can and should make a choice in favor of goodness and love.

Thus, "Danielle Deronda" is a kind of apotheosis of George Eliot's work and testifies to her deep understanding of human nature, social processes and cultural diversity. This work deserves a special place in English literature and remains a topical research object for the modern reader.

THE LIST OF THE USED LITERATURE

1. Arkush A. For George Eliot, To Appreciate Jews Was To Save England // Mosaic: Advancing Jewish Thought. URL: <http://mosaicmagazine.com/observation/history-ideas/2017/03/for-george-eliot-to-appreciate-the-jews-was-to-save-england> (accessed 06/02/2019).
2. Aspinwall, Molly. *_George Eliot: Biography_*. Moscow: AST, 2009
3. Bell, Michael. *_George Eliot: Critical Analysis_*. Moscow: Nauka, 2015.
4. Eliot G. *Selected Critical Writings*. Edited with Introduction and Notes by Rosemary Ashton. Oxford: Oxford University Press, 2000. 383 p.
5. Eliot, George. *_Daniel Deronda_*. Moscow: AST, 2003.
6. Gracombe S. *Beyond Deronda?: Victorian Studies and Jewish Chronicle* // Literature Compass. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1741-4113.2008.00586.x/full> (accessed 06/02/2019).
7. John Rignall. Oxford: Oxford University Press, 2001. 500 p.
Eliot G. *Daniel Deronda*. Edited with introduction by Barbara Hardy. London: Penguin, 1986. 903 p.
8. Karlski, Richard. *_George Eliot and Social History_*. Moscow: Nauka, 2011.

9. Levinas E. Favorites: Difficult freedom / per. from French G. V. Vdovina. M.: ROSSPEN, 2004. 751 p.
10. Levinas E. Time and another. Humanism of another person / trans. from French A. V. Paribka. St. Petersburg: Higher Religious and Philosophical School, 1998. 265 p.
11. Leavis F.R. George Eliot // Leavis F.R. The Great Tradition. George Eliot. Henry James. Joseph Conrad. London: Penguin Books, 1962. pp. 39-140.
12. Owen P. Daniel Deronda: A Victorian Novel that's Still Controversial // The Guardian. Tuesday 10 February 2009. URL: <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2009/frb/10/Zionism-deronda-george-eliot> (accessed 06/02/2019).
13. Proskurnin B. M., Hewitt K. Roman George Eliot "The Mill on the Floss". Perm: Perm University, 2004. 93 p.
14. Proskurnin B.M Ideas of time and mature novels George Eliot. Perm: Perm University, 2005. 145 p.
15. Qualis B. George Eliot and Religion // The Cambridge Companion to George Eliot / Edited by George Levine. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. P. 119-137.
16. Rosenberg, Eugene. Jewish culture in the works of George Eliot Moscow: Nauka, 2014.
17. Rubin, Boris. _The Jewish Idea in English Literature of the 19th Century_ Moscow: Nauka, 2009.
18. Smith, Vivian. _George Eliot and her time: Social and cultural aspects of creativity_. Moscow: Nauka, 2012.
19. Wilson, Lee. _George Eliot: Life and work_. Moscow: AST, 2008.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

“Yosh xivaliklar” harakatining vujudga kelishi, uning maqsad va vazifalari.

Yo'ldashev Safoxon A'loxon o'g'li

Namangan davlat universiteti

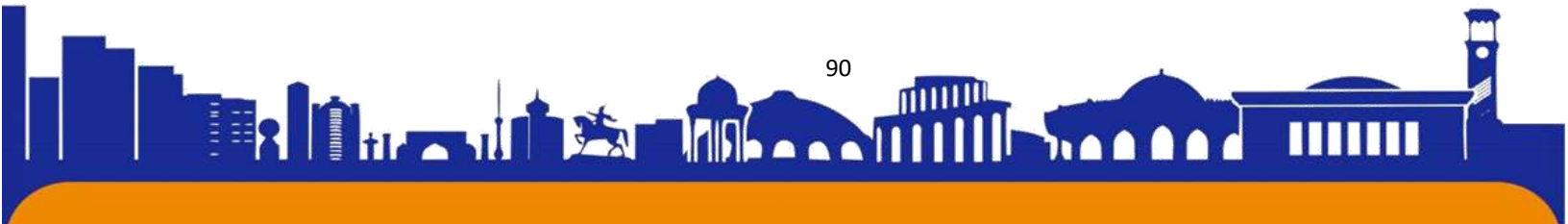
Tarix yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada “Yosh xivaliklar” harakatining vujudga kelishi va uning maqsad vazifalari, uning a'zolari hamda ularning faoliyati va undagi qiyinchiliklar, ushbu faoliyatning ommaviy axborotlarda yoritilishi, o'ng va so'l oqimning faoliyati haqida qisqacha to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: A.S.Safranov, Boboohun Salimov, ”, “Taraqqiy”, “Yulduz” ro'znomalari, so'l oqim, “Известия” gazetasi, “Tarjimon”, “Vaqt”, “Yulduz”, “Jamiyati hayriya”.

Xiva xonligida jadidchilik harakatining vujudga kelish shart sharoitlar xususida gapiganda, avvalo, 1905-1907-yillardagi birinchi rus burjua demokratik inqilobi, 1907-1909-yillarda Eron va Turkiyada bo'lib o'tgan burjua inqiloblarning samarali tasirini aloxida takidlash lozim. Virinchi rus burjua-demokratik inqilobi mag'lubiyatidan keyin xiva xonligiga badarg'a qilingan N.A.Andreev, A.M.Kislikov, A.S.Safranov, L.S.Babrovskiy, B.E.Kroshilov va boshqa rus sotsial demokratlarning Xiva xonligidagi inqilobiy faoliyati ham xonlikda taraqqiyparvar- demokratik harakatlarning shakllanishida xonlikdan uzoq Rossiya va Turkistonga mavsumiy ishlarga ketib, ishlab qatygan kishilarning ham malum darajada xissalari bor. Xonlikda har yili o'rtacha 3000 yaqin kishi Turkistonning turli shaharlarda mavsumiy ishlarda ishlab ilg'or demokratik g'oyalarni o'zlari bilan olib kelayotgan edi.

Xiva xonligida jadidchilik harakatining shakllanishida turli sabablar bilan xonlikka kelib qolgan tatar millatiga mansub kishilarning ham malum darajada xizmatlari bor edi. Ular o'zlari bilan mahalliy aholiga tushunarli bo'lgan tatar tilida nashr qilingan oynoma va ro'znomalarni keltirib, fuqarolar o'rtasida tarqatayotgan edilar. Jumladan rossiyaning turli shaharlarda chiqayotgan “Vaqt”, “Ittifoq”, “Taraqqiy”, “Yulduz” ro'znomalari, “Din va Maishat” oynomasini, Istanbulda turk tilida nashr qilingan “Vaqdat” ro'znomasini va qo'shimcha ko'pgina ijtimoiysiyosiy adabiyotlarni xonlik huududida tarqatib yerli aholini, xuxusan ziyolilarning siyosiy ongining uyg'onishiga ijobiy tasir ko'rsatadilar.

Xivada jadidchilik harakatining shakllanishida xonlikda kapitalistik ishlab chiqarish munosabatlarning rivojlanishiga jiddiy to'siq bo'lib turgan feodal hamda patriarxal urug'chilik munosabatlarni tugatish, xonlikda mavjud boshqaruv usullarni o'zgartirish zarurligini tushunib yetgan savdo-sanoat qatlamlarning, ilg'or taraqqiy demokratik kayfiyatdagi ziyolilarning vujudga kelganligi ham katta ro'l o'ynadi.

Xonlik hududida asta sekinlik bilan bo'lsada kapitalistik taraqqiyot kurtaklari-katta kichik zavodlar, Rossiya savdo sanoat kompaniyalari, banklari bo'limlarning paydo bo'lishi, ularda ishlash uchun Rossiyadan ko'plab savodli kishilarning kela boshlashi, ularni mahalliy aholi bilan doimiy muloqati va unga tasiri ham Xiva xonligida Jadidchilik harakatining shakllanishida malum darajada ahamyat kasb etdi¹.

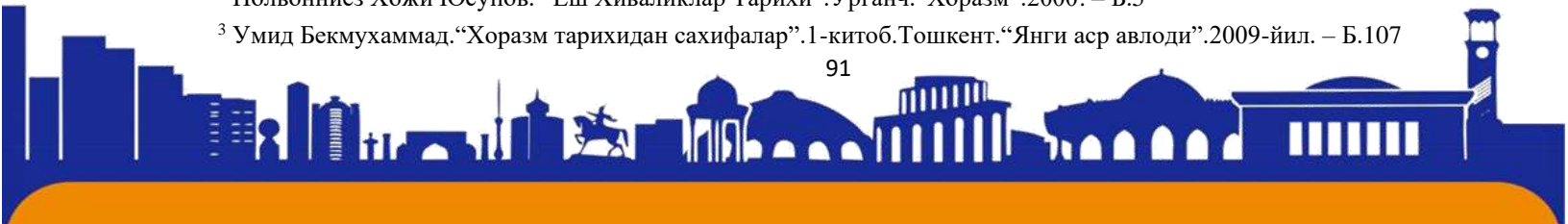
Shu omillarning tasirida asrimiz boshlarida Turkiston o'lkasida bo'lganidek Xiva xonligiga ham mahalliy burjuaziyasining ilg'or vakillari, savdo sanoat doiralari, mayda burjuaziya va hunarmandlar orasida jadidchilik harakatining tarqalishi uchun zarur sharoit vujudga keldi.

XX asr boshlarida shakllangan Xiva jadidchilik harakati, asosan ikkita oqimdan iborat edi. Uning o'ng oqimi o'lkada rivoj topib kelayotgan savdo sanoat korxonalarini egalarini hamda yirik boylarning vakillarini o'ziga bo'sundirgan edi. Bu oqimga xonning bosh vaziri Islom Xo'ja boshchilik qilardi². Islomxo'ja Xorazmda eng nufuzli bo'lgan Said O'toyi Xo'jalardan said Muhammadxo'ja mutavallining nabirasi bo'lib, 1872-yilda tu'gildi. Otasi Ibrohimxo'ja Feruzxonning tog'asi bo'lib, Xonqa hokimi bo'lgan, keyinchalik bosh vazir lavozimini egallagandi. Maktab va madrasa tahsilini olgan Islomxo'ja oldiniga xon saroyida zakotchi sifatida ishlaydi. 1889-yilda esa 17 yoshli Islomxo'jani Feruz Xivadan keyin ikkinchi o'rinda turuvchi Hazoraspdek muhim strategik, savdo shahriga hokim qilib yuboradi. Oradan vaqt o'tib, tajribaga ega bo'lgan Islomxo'ja 26 yoshida Feruzxonning bosh vaziri sifatida yana Xivada ish boshlaydi³. Jadidchilining o'ng oqimi o'z oldiga mamlakatdagi xon hokimiyatini saqlab qolgan xolda, sotsial iqtisodiy islohotlar o'tkazish orqali kapitalistik munosabatlarning rivojlanishiga keng yo'l ochib berishni maqsad qilib qo'ydi.

¹ М.Матниёзов."Хоразм тарихи". I жилд.Урганч."Хоразм" 1996-йил. – Б.321

² Полвонниёз Хожи Юсупов. "Ёш Хиваликлар Тарихи".Урганч."Хоразм".2000. – Б.5

³ Умид Бекмухаммад."Хоразм тарихидан саҳифалар".I-китоб.Тошкент."Янги аср авлоди".2009-йил. – Б.107

Islomxo`ja xonlikda amalga oshirish kerak bo`lgan islohot dasturini ishlab chiqadi. Islohot dasturi 10 banddan iborat bo`lib, o`sha vaqt uchun taraqqiyparvarlik mezonlarga asosalangan edi. Isfandiyarxon dasturni ko`zdan kechirib, 10 bandni ham tasdiqlaydi:

1. Xonlikdagi barcha mansabdor shaxslar davlat tomonidan maosh bilan taminlanadilar. Oldingi qoida bo`yicha, soliqlardan tushadigan daromadlarning bir qismini maosh tariqasida xarajat qilish bekor qilinsin.
2. Dehqonlardan olinadigan yer solig`i, qazuv puli, yiliga begar qazuviga davlat hisobiga 12 kun tekin ishlab berish bekor qilinadi. Soliq to`lovchilarning toifasi qatiy belgilab qo`yiladi.
3. Zakot, boj va xiroj soliqlari qayta ko`rib chiqiladi, savdo-sotiq soliqlari muvofiqlashtiriladi.
4. Suvdan foydalanish tartibga solinadi. Suvdan foydalanish miroblar yordamida hukumat nazorati ostiga olinadi.
5. Bozor to`lovlari tartibga solinadi.
6. Yo`l qurulishi va ariqlardagi ko`priklarni yahshilashga kirishiladi.
7. Barcha shahar va noibliklarda bemorlarni davolash uchun zamonaviy kasalxonalar quriladi, aholiga tibbiy xizmat ko`rsatish yahshilanadi.
8. Barcha turdagi vaqf yerlar qayta hisob qilinadi va ulardan tushgan daromadlar madaniyat va maorifni rivojlantirishga sarflanadi.
9. Barcha maktablarda o`qitish dasturiga, shuningdek, yangi usul maktablarda rus tili, jug`rofiya, tarix darslik sifatida kiritiladi.
10. Xon xazinasida hisob kitob qattiq nazorat qilinib, aloxida kirim chiqim daftarlari yurutiladi.

Ushbu islohotlarni o`tkazilishi xonlikda qattiq tartib intizom o`rnatish, davlat mulkini talon taroj qilmaslik, soliq to`lovchilarning uni o`zlashtirilishi, oldinlari soliq tufayli kelib chiqadigan isyonlarni oldini olishga sabab bo`lardi. Shu kabi islohotlar Xorazmga jadidlar orzu qilgan taraqqiy etgan davlatlarning ilmu-fan texnika yutuqlarini olib kirishga xizmat qilardi⁴.

Xiva jadidchilik harakatining so`l oqimi esa mayda burjuaziya, hunarmandlar va mehnatkashlarning turli tabaqa vakillarini birlashtirgan edi. Bobooxun Salimov so`l

⁴ Умид Бекмухаммад. "Хоразм тарихидан саҳифалар". 1-китоб. Тошкент. "Янги аср авлоди". 2009. – Б. 109

oqimning rahbari edi⁵. Boboosun Salimov (asl ismi Muhammad) 1874-yil Gurlan bekligida Shayxulislom (qozikalon) Salimoxun oilasida dunyoga keldi. Xiva shahrida Olloqulixon madrasasini tugallab, dunyoviy bilimlarni, shuningdek, arab, fors, rus va boshqa tillarni yaxshi bilgan, shoir sifatida sherlar yozgan. 1910-1918-yillarda otasi o`rniga Shayxulislom vazifasida ishlagan. Taraqqiylikparvarlik g`oyalarga moyilligi tufayli jadidchilik harakatining yirik namoyondasiga aylandi⁶. Boboosun Salimov maslakdosh do`sti, tajribali muallim, Istanbulda talim olib kelgan Bekjon Raxmanov bilan hamkorlikda

“Alifbe”, “O`qish kitobi” darsligini yaratdi. Boboosun Salimov oily diniy ulamoqozikalon bo`la turib, yangicha o`qitish uslubi, yangiliklarga hayrihohlik bilan qarab, ularni shariat aqidalaridan himoya qilgan bo`lsa, ikkinchi tomondan istiqloq va taraqqiyot uchun kurashuvchilar ishiga zimdan rahbarlik qilgan hamda Yosh Xivaliklar partiyasining tashkilotchilardan biri hisoblangan⁷.

Boboosun Salimovga ergashgan Avaz O`tar o`g`li, Poyoz Xoji Yusupov, Otajon Safayev, Xudaybergan Devanov, Mulla Bekchan Rahmanov, Otajon Abdalov, Xusaynbek Matmuradov devonbegi o`g`li, Mulla Jumaniyoz Sulonmuradov va boshqa ko`pgina taraqqiyparvar kishilar jadidlar harakatining so`l oqimi azolari edilar.

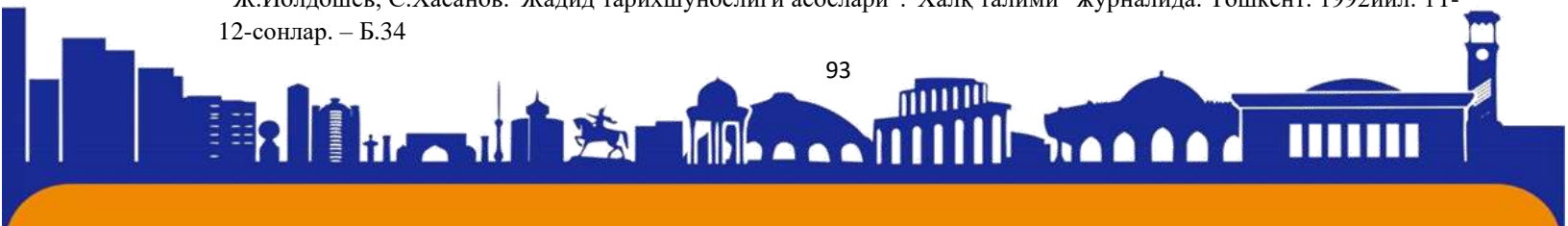
Xiva jadidlar harakatining so`l oqimi avval boshdanoq, o`zlarining Turkistonlik fikrdoshlari qatori Xiva xonligida yangi uslubdagi jadid maktablari ochish orqali xalq ommasining siyosiy aktivligini o`stirishni o`z oldlariga maqsad qilib qo`ygan edilar. Progressiv kayfiyatdagi savdo sotiq doiralari jadidlar so`l oqimini quvvatlab, 1904-yili “Jamiyati xayriya”ni tuzdilar. Bu jamiyatning maqsadi jadidlarga yangi uslubdagi maktablar ochishda yordam uyushtirishdan iborat edi. “Jamiyati hayriya”ning moddiy yordami tufayli Xiva shahrida Qozondagi yangi usul “Muhammadiya” madrasasini bitkazgan Xusayn Qo`shaqov boshchiligida 1904-yil 10-noyabrda yangi uslubdagi jadid maktabi ochildi. Dastlab bu maktabda 12 ta, keyinroq esa 55 ta bola talim oldi. Shulardan 45 nafari o`zbek bolalari edi⁸. Xusayn Qo`shayev tashabbusi bilan 1906-

⁵ Полвонниёз Хожи Юсупов. “Ёш Хиваликлар тарихи”. Урганч. “Хоразм”. 2000. – Б 5

⁶ М.Матниёзов. “Хоразм тарихи”. I жилд. Урганч. “Хоразм” 1996– Б.122

⁷ Отамурод Кушжонов, Нейматжон Полвонов. “Хоразмдаги ижтимоий-сиёсий жараёнлар ва ҳаракатлар” Тошкент. Abu Matbuot-Konsalt. МСНЖ. 2007-йил. 279-280-бетлар.

⁸ Ж.Йолдошев, С.Хасанов. “Жадид тарихшунослиги асослари”. “Халқ талими” журналида. Тошкент. 1992йил. 11-12-сонлар. – Б.34

1907-o`quv yilida ilg`r marifatparvar kishilar va oqsoqollar istak va yordamlari bilan Urganchda qizlar maktabi ochilgan. Feruz Urganchga borib, maktab ishi bilan tanishib, Xusayn Qo`shayevga sarupo kiygizgan, xazina hisobidan yordan ajratgan⁹.

Jadidlar yordamida 1906-1911-yillarda Xo`jayli, Qo`ng`irot, To`rtko`l, Gurlan va Shovotda ham yangi uslubdagi maktablar ochishga kirishildi. Bu maktablarda Xusayn Qo`shaqov bilan birgalikda Komila Qo`shaqova, Yusuf Ahmadov, Muhammad Sharif Xudayberganov va boshqalar o`qituvchilik qildilar. Xiva jadidlari yangi uslubdagi maktablar ochish bilan birga, ular uchun darsliklar yaratish borasida ham katta ishlar qildilar. Boboovun Salimov maslakdosh do`sti Turkiyaning Istanbul shahrida tahsil olayotgan Mulla Bekchon Rahmanov bilan hamkorlikda “Alifbe” va “O`qish kitobi” darsliklarni yaratdilar.¹⁰

Diniy va dunyoviy fanlarni qo`shib o`qitishga asoslangan yangi uslubdagi jadid maktablari hech mubolag`asiz aytish mumkinki, Xiva xonligida madaniyat va maorif taraqqiyotiga ijobiy ahamiyat kasb etib, aholi o`rtasida bilim tarqatish imkonini berdi; qisman bo`lsada xonlikda progressiv kayfiyatdagi kishilar ko`paydi, aholi siyosiy ongining o`shishida muhim ro`l o`ynadi.¹¹

Polvonniyoz Xoji Yusupov (1861-1936-yy.) Xiva shahrida mayda savdagor oilasida tug`ilgan. U 10 yoshigacha ota-onasi qanoti ostida g`am-g`ussani bilmay bolalik chog`larini o`tkazgan. Keyin ota-onasi olamdan o`tgach, amakisi Yusufboy uni o`z tarbiyasiga olgan. Xivadagi ko`xna uslub maktabida o`qib, savod chiqargan. So`ngra tijorat ishlari bilan Moskva, Peterburg shaharlariga, Turkiya, Suriya, Misr mamlakatlariga safar qilgan. Bu davlatlarning ijtimoiy iqtisodiy hayoti bilan tanishib katta tasurotlar bilan Xivaga qaytib kelgan. U arab, fors va rus tillarida bimalol gapirisha olgan. Polvonniyoz Xoji Yusupov XIX asr oxirlarida Xivada paydo bo`lgan jadidchilik harakatining so`l oqimi Yosh xivaliklar harakatiga boshchilik qilgan¹².

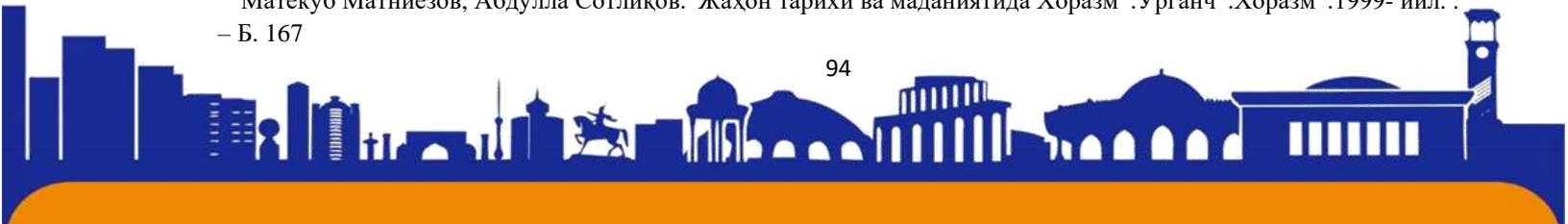
U Rossiya va Turkistonda chop qilingan “Tarjimon”, “Vaqt”, “Yulduz”,

⁹ Отамурод Кушхонов, Неъматжон Полвонов. “Хоразмдаги ижтимоий-сиёсий жараёнлар ва ҳаракатлар” Тошкент. Abu Matbuot-Konsalt. МСНЖ.2007. – Б.273

¹⁰ Ж.Йолдошев, С.Хасанов. “Жадид тарихшунослиги асослари”. “Халқ талими” журналида. Тошкент. 1992йил. 11-12-сонлар. – Б.34

¹¹ Н.Қаландаров. образование и деятельность Хорезмской коммунистической партии. Ташкент; Узбекистон. 1975. с 23.

¹² Матёкуб Матниёзов, Абдулла Сотликов. “Жахон тарихи ва маданиятида Хоразм”. Урганч”. Хоразм”. 1999- йил. . – Б. 167

“Taraqqiyot” kabi ro`znoma va oynomalarni olib, o`z vaqtida o`qib borar edi. U Rossiyaga bir qancha marotaba borib, yirik sanoat, fan va madaniyat markazlarda bo`ldi. Musulmonlarning muqaddas sajdagohi Makkada, shuningdek Turkiya, Suriya va Misr kabi mamlakatlarda bo`ldi. Bu davlatlarning siyosiy hayoti bilan yaqindan tanishib, juda katta tasurot bilan Xivaga qaytdi. Polvoniyoz Xoji Yusupovning bizga qo`lyozma xolida 323 varaqdan (645 betli matn) iborat qimmatli estalik meros bo`lib qolgan. Bu esdalik Xiva xonligining inqilob arafasidagi axvolini va inqilobiy harakat tarixini o`rganishda muhim manbadir.

“Yosh xivaliklar” siyosiy harakatining faoliyatini yo`lga qo`yishda Otajon Safayev, Bobojon Yoqubov, Hakimboy Jonmuhammedov, Muhammadyor Xoji Abdullayev, Xudaybergan Devanov, Otajon Xo`ja Niyazov, Rahmonbergan

Yoqubov, Muhiddin Umarov, Husaynbek Matmuradov, Mulla Jumaniyoz

Sultonmuradov, Nazir Sholikarovlar va boshqalarning xizmati katta bo`lgan.¹³

1918-yil iyul oyida Yosh xivaliklar o`z dasturlarni ishlab chiqdilar. Bunda ular o`zlarini Xiva inqilobiy partiyasi deb ataganlar. “Manifest” tarzidagi bu dasturni dastlab quyidagi punktlari bo`lgan.

1. Xon va uning hukumati tomonidan mamalaktdagi yakka boshqaruvni butunlay tugatish.
2. Xiva hududini Turkiston respublikasiga qo`shib, RSFSR tarkibiga kiritish.
3. Xiva xoni, to`ralar, beklar va vazirlarning boyligi, har xil ko`rinishdagi mol mulklari xalq boyligi deb elon qilish.
4. Yirik yer egalari mulklaridan kambag`allar hayotini yaxshilashda foydalanish.
5. Shariat hukmi bilan vaqflarni barcha daromadini faqat xalq maorifi uchun sarflash.
6. Xivadagi yangi yerlarni o`zlashtirish uchun Amudaryodan ariqlar chiqarish.
7. Bolalarni bepul o`qitish uchun Xivada maktablar ochish.
8. Xivadagi shahar va qishloqlarda bepul davolovchi kasalxona va davolash muassasalarni ochish.

¹³ М.Матниёзов. “Хоразм тарихи”. I жилд. Урганч. “Хоразм” 1996. . – Б. 224

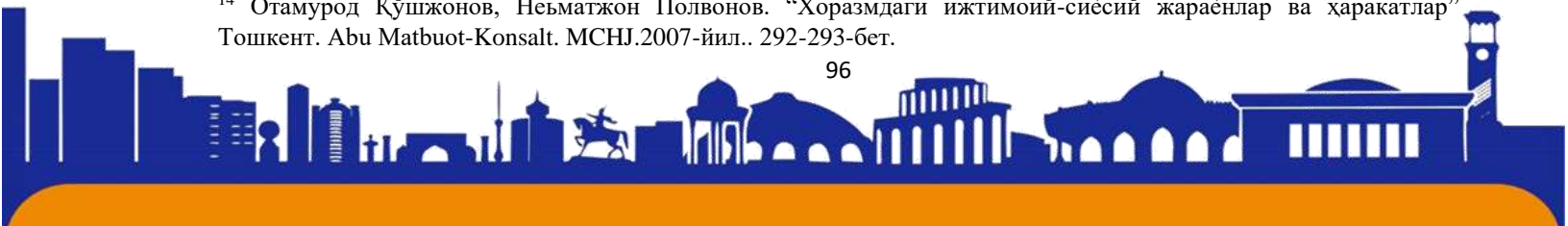
9. Xiva xoni tomonidan kambag`al aholidan majburan tortib olingan yer va boshqa boyliklarni o`z egalarga qaytarish.
10. Asfandiyorxon hukmronligi davrida xazinaga tushgan xalq boyligining nimaga sarflanganligini aniqlashtirish.
11. Ko`priklar va aloqa yo`llarini yahshilashga kirishish.
12. Beklar tomonidan kambag`al aholidan majburan tortib olingan yer va mulklarni o`z egalarga qaytarish.
13. Majburan tekin mehnat (begor) ni butunlay tugatish.
14. Xon va uning hukumatini tugatish, xalq hokimyatini tuzish va yuqoridagi dasturni amalga oshirishga tezda kirishish, xalq hokimyatiga qarshi bo`lgan xon tarafdorlari, burjuaziya va aksilinqilobchilarga qarshi ayovsiz kurash olib borish.

Ushbu dastur aniqlashtirilgan va RSFSRga qo`shilish to`g`risidagi moddasi olib tashlanib, 12 moddadan iborat variant "Xiva inqilobchilar partiyasining yaqin vazifalari" nomi bilan 1920-yil 8-yanvarda Toshkentdagi "Известия" gazetasida bosib chiqarilgan¹⁴.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Матèкуб Матниèзов, Абдулла Сотлиқов. "Жаҳон тарихи ва маданиятида Хоразм". Урганч. "Хоразм". 1999- йил. 167-бет.
2. Полвонниèз Хожи Юсупов. "Ёш Хиваликлар Тарихи". Урганч. "Хоразм". 2000. – 245 бет.
3. Отамурод Қўшжонов, Ньматжон Полвонов. "Хоразмдаги ижтимоий-сиèсий жараёнлар ва ҳаракатлар" Тошкент. Abu Matbuot-Konsalt. MCHJ. 2007-йил. 292-293-бет.
4. Ж.Йолдошев, С.Хасанов. "Жадид тарихшунослиги асослари". "Халқ талими" журналида. Тошкент. 1992йил. 11-12-сонлар. – Б.34
5. Умид Бекмухаммад. "Хоразм тарихидан саҳифалар". 1-китоб. Тошкент. "Янги аср авлоди". 2009-йил. – 255 бет.
6. М.Матниèзов. "Хоразм тарихи". I жилд. Урганч. "Хоразм" 1996. – 336 бет.

¹⁴ Отамурод Қўшжонов, Ньматжон Полвонов. "Хоразмдаги ижтимоий-сиèсий жараёнлар ва ҳаракатлар" Тошкент. Abu Matbuot-Konsalt. MCHJ. 2007-йил. 292-293-бет.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

«IXTISOSLASHGAN JURNALLARNING PAYDO BO‘LISH ZARURATI»

Biybisara Jartibaeva

Nukus shahri Qoraqolpoq davlat universiteti 4-kurs talabasi

biybisarajartibaeva@gmail.com

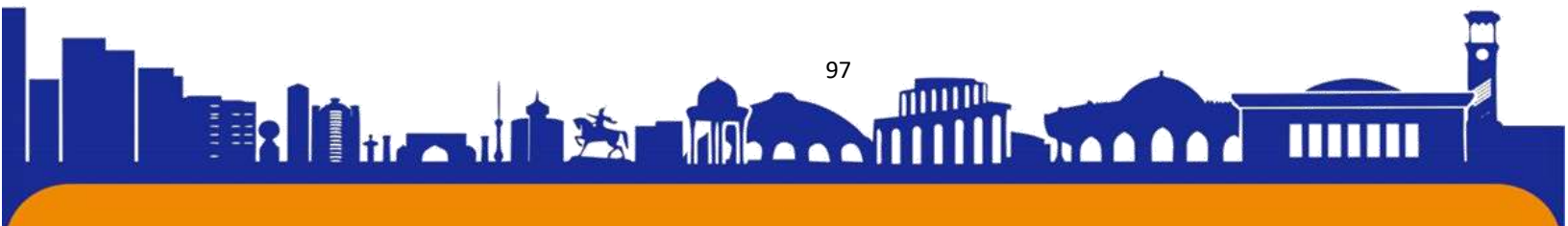
Annotatsiya: Journallar jurnalistikaning an’anaviy va zamonaviy omillarga tayanadi. Hozirgi milliy matbuotimizda nashr etilayotgan jurnallar o‘tmishdagi eng yaxshi an’analar asosida faoliyat yuritmoqda. Mazkur ilmiy maqolada jurnallarda ixtisoslashuv haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Jurnal, ixtisoslashuv, nashr, fikr shakllantirish, media mahsulot.

Jurnal jamoatchilik fikriga ta’sir etuvchi, uni ma’lum ijtimoiy tabaqalar, siyosiy partiyalar, tashkilotlar manfaatlaridan kelib chiqib shakllanuvchi, mohiyatan gazeta bilan yonma-yon turuvchi matbuotning turi hisoblanadi. “Jurnal” atamasi fransuzchadan kirib kelgan bo‘lib, “kundalik”, “gazeta” degan ma’nolarni angladi. Jurnal ommaning borliq haqidagi tasavvurlarining yanada o‘shishiga, jamiyatda ilm-fan, madaniyat va ma’rifatning taraqqiy etishiga, adabiyot va san’atning rivojlanishiga muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, kishilarga ma’naviy ozuqa ham beradi.

Har bir sohada ixtisoslashuv bo‘lgani singari, jurnallarda ham ixtisoslashuv bor. Avvalo “ixtisoslashuv” o‘ziga oydinlik kiritsak. O‘zbek tilining izohli lug‘atida: “ixtisoslashmoq – biror ixtisosga mansub bo‘lmoq; unga moslashmoq” deyiladi. Journallarning paydo bo‘lish tarixi kishilik jamiyatining rivojlanish tarixi, sivilizatsiyasining vujudga kelishi va boshqa ijtimoiy-siyosiy ehtiyojlar bilan bog‘liqdir. Fan va texnikaning o‘shishi, adabiyot va san’atning kamol topishi ham jurnallarning kelib chiqishida asosiy sabablardan biri bo‘lgan. Ilk jurnallar ilmiy, adabiy yo‘nalishlarga ixtisoslashganligi tarixiy manbalarda keltirilgan.

Yevropada bosmaxona hukmron bo‘lgandan so‘ng noshirchilik faoliyatida ham o‘zgarishlar olib keldi. Noshirlar tartibsiz ko‘rinishidagi nashrlar ko‘p vaqt va kuch talab qilishini anglab yetishadi. Auditoriya uchun qiziqarli bo‘lgan kontent tayyorlash borasida bosh qotirdilar. O‘quvchilar faqatgina yangilik bilan aldab bo‘lmaslini anglashadi. Hozirgi ko‘rinidagi jurnallar XVII asrda risolalar va almanaxlar shaklida paydo bo‘lgan. Jurnalchilik tarixi bevosita Fransiya davlati bilan bog‘liq. “Journal des savants” (“Olimlar jurnali”) deb nomlangan jurnalning birinchi soni 1965-yil 5-yanvarda Parijda 12-sahifadan iborat broshyura ko‘rinishidagi chop etiladi. Nashrda

ilm-fanning turli sohalari (anatomya, meteorologiya, mexanika) kashfiyotlar va ixtirolar, mashhur kishilarning o'y-fikrlari, farazlariga oid ilmiy maqolalari bosilgan.

Shuningdek, jurnal sonlarida adabiyot, falsafa, tabiiy fanlar sohasi bo'yicha Yevropaning turli nuqtalarida bosilgan kitoblar haqida ma'lumotlar ham berib borilgan. Buning natijasida qisqa muddat ichida boshqa mamlakatlarda ham jurnalga bo'lgan qiziqish uyg'onadi. Mazkur jurnal andozasida chet ellarda ilmiy jurnallar paydo bo'la boshlaydi. Xususan, o'sha yilning o'zida Londonda "Filosofikal tranzekshne of royyal sosyate" ("Qirollik jamiyatidagi falsafiy o'zgarishlar") nomli ilmiy jurnal nashr etiladi. Ushbu jurnal ham Fransiyada chop etilayotgan jurnal singari kitoblarga sharhlar bergan. Keyinchalik Italiya, Germaniya, Ispaniya, AQSH, Vengriya, Rossiya singari davlatlarga ham jurnallar kirib boradi.

XVII asrda Germaniyada, asosan Mayn daryosi bo'yidagi Frankfurtda jurnallar nashr etila boshlagan. "Akta publika" (1621), "Teatrum ayropem" (1634-1635), "Diarium ayropeum" (1659-1681) kabi jurnallar hozirgi tarixiy-siyosiy jurnallar ajdodlari edi. Jurnalchilik XIX asrning 2-yarmida jadal rivojlandi. Bu davrda jurnal targ'ibotining usul va vositalarida ham katta o'zgarishlar yuz berdi. Jurnallar adadi uzluksiz o'sib bordi. XIX oxiri va XX boshlarida jurnallarning asosiy turlari shakllandi, rasmi-bezakli ommabop nashrlar yetakchi o'rin egallay boshladi.

Yaponiyada ilk jurnallar ilm-fanga ixtisoslashgan bo'lib, "Meykoru dzassi" deb nomlangan jurnal 1883-yilda nashr qilingan. Oradan to'rt yil o'tib, o'quvchilar qo'liga satirik jurnallar ham yetib boradi. "Marumaru simbun" nomli jurnal ana shular jumlasidandir. 1920-yillarga kelib mamlakatda ommabop jurnallar ham nashr qilinadi.

Bu davrga kelib noshirlar ancha taraqqiy etgan bo'lib, jurnallar nafaqat mazmun jihatidan, balki dizayn jihatidan ham o'zgardi. Jurnal sahifalari beriladigan turli materiallar rangli suratlar bilan bezatildi. Turkistonda ilk jurnallar XX asr boshlarida paydo bo'lgan. Shulardan birinchisi 1913-yilda Samarqandda dunyo yuzini ko'rgan "Oyina" jurnalidir. Jurnalga Turkiston farzandi, taraqqiyparvar jadidchilik harakatining atoqli namoyondasi Mahmudxo'ja Behbudiy asos solgan va o'zi muharrirlik qilgan. Nashrning nomlanishi muqovada – arab, o'zbek, fors va rus tillarida yozib qo'yildi: "Mir'ot" – "Ko'zgu" – "Zerkalo" – "Oyina". Jurnalga maqolalari o'zbek va tojik tillarida yozilgan. Ushbu jurnal turkiy tildagi ilk ixtisoslashgan ijtimoiy, adabiy, ilmiy nashr sanalgan. O'sha davrda nega ixtisoslashuv zaruriyati tug'ilgan, degan savol tug'iladi. "Oyina" jurnali ommaga ilm-ma'rifat, taraqqiyot g'oyalarini keng yoyishga,

o'sha davrdagi qoloqlik va jaholatga qarshi kurashishda, tarixi va til-adabiyot masalalari, dunyo ahvoliga doir qiziqarli maqolalar, bahslar yoritishda bir vosita vazifasini o'tadi. Jurnalda ijtimoiy, iqtisodiy, jug'rofiy, adabiy materiallar bosilgan.

Jurnal o'zbek va fors tillarida chop etilgan. Ziyo Saidning aytishicha, ushbu jurnal Turkiston va Buxorodan tashqari, Kavkaz, Tatariston, Eron, Afg'oniston, Hindiston va Turkiyaga tarqatilar edi. Abdulla Avlodiy jurnalga: "Jurnallarning eng birinchisi va yaxshisi..." deya ta'rif bergan.

1917-yil oktyabr o'zgarishidan so'ng O'zbekistonda "Inqilob", "Yer yuzi", "Mushtum" va boshqa ko'plab jurnallar nashr etildi. Keyinchalik "Sharq yulduzi", "Yoshlik", "Guliston" kabi jurnallar chiqarildi. Bu jurnallar ommaga ilm-fan, adabiyot-san'at targ'ib etishda xizmat qildilar. Shu bilan birgalikda, sovet davri jurnallari kommunistik yakka mafkura ta'sirida ish ko'rdilar.

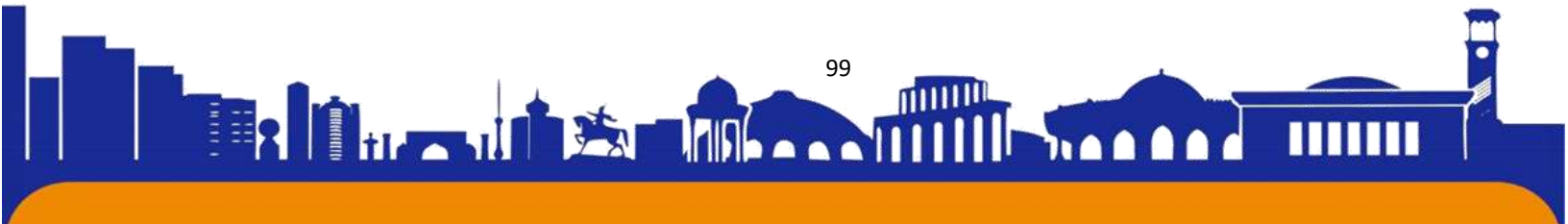
Prezident Sh.Mirziyoyev davr haqida fikr yuritar ekan: "...o'tgan asrning boshlarida yurtparvar, millatparvar bobolarimiz "jadidchilik", ya'ni, yangilanish va erkinlik, adolat va tenglik, ilm-ma'rifat va milliy o'zlikni anglash g'oyalarini bayroq qilib, kurash maydoniga mardona chiqqanlarini barchamiz yaxshi bilamiz. Bu ulug' zotlarning maqsadi – jaholat va qoloqlik girdobida qolib kelayotgan Turkiston xalqini dunyoviy ilm-fan, ilg'or kasb-hunarlar bilan qurollantirib, umumbashariy rivojlanish yo'liga olib chiqishdan iborat edi.

Jurnalistikada fikrni shakllantirish OAVning asosiy vazifasi — jamoatchilik ongiga ta'sir etish va uni shakllantirishdan keyin ikkinchi o'rinda turadi. Shunday qilib, zamonaviy jurnalistikaning bosh vazifasi odamlarda fuqarolik jamiyati talablariga javob beradigan, jamiyatni demokratlashtirish va bozor iqtisodiyoti munosabatlari talablaridan kelib chiqadigan ijtimoiy-psixologik sifatlar, qarashlar va ishonchni shakllantirishdan iboratdir.

Jurnalni media mahsulot sifatida olib qaraganda u ma'lum bir auditoriyaga mo'ljallanadi. Auditoriyaning qiziqishiga qarab o'zining ixtisoslashuvini belgilaydi.

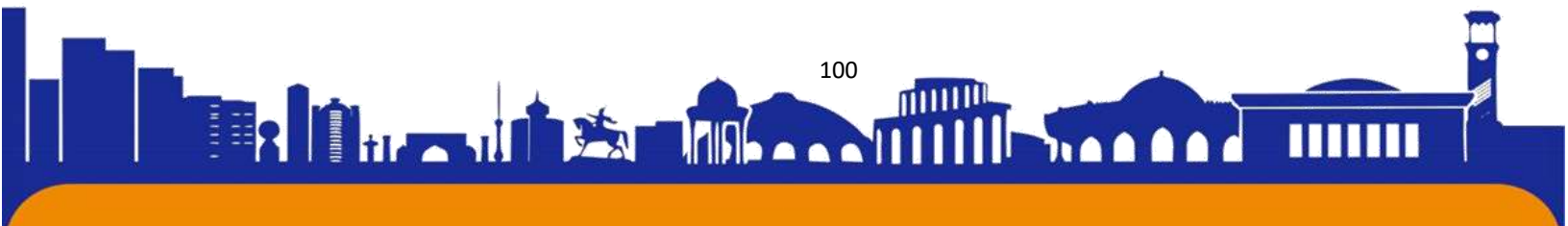
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Avloniy. Burung'i o'zbek vaqti matbuotining tarixi // "Turkiston", 1924-yil 24-iyun
2. Abdirashidov Z., Egamqulova N. Mahmudxo'ja Behbudiy va uning "Oyina" jurnali. – T.: Muharrir nashriyoti, 2019

3. Mo‘minov F., Nurmatov A. Jahon jurnalistikasi tarixi. – T.: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2006.
4. V.V.Voroshilov. “Jurnalistika”, 160-bet, Sankt-Peterburg-2001.
5. Xudoyqulov M. Jurnalistika va publitsistika. – T.:Tafakkur, 2010
6. Ахмедова Нилуфар Мамасидиковна. (2023). ОСОБЕННОСТИ НЕАЛГОРИТМИЧЕСКИХ МЕТОДОВ И ИХ РОЛЬ В РЕШЕНИЕ ЗАДАЧ. E Conference Zone, 52–58. Retrieved from <http://econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/2015>.
7. Shoqosim o'g'li, A. U., Rahimovna, T. O. R., Mamasiddiqovna, A. N., Mamasoliyevich, T. R., & Roxataliyevna, A. N. (2022). Technologies For Improving The Quality Of Educational Results Of Schoolchildren By Developing A Personalized Model Of Teaching Mathematics Through Interactive Stories. Journal of Positive School Psychology, 6(11), 1354-1365.
8. Ахмедова, Н. М. (2017). В помощь арифметике. Молодой ученый, (4-2), 14-15.
9. Akhmedova, N. (2022). DEFINITION OF THE CONCEPT OF" ALGORITHMIC COMPETENCE". Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(12), 140-143.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

«МУҲАББАТ» КОНЦЕПТИНИНГ ДЕНОТАТИВ МАЪНОЛАРИНИНГ ТАҲЛИЛИ

Казахбаева Азиза

Қорақалпоқ давлат университети

Аннотация

Ушбу мақолада «Муҳаббат» концептининг қорақалпоқ, ўзбек, рус ва инглиз тиллари луғатлардаги денотатив маънолари таҳлил қилинган. Натижада лексемаларнинг қорақалпоқ, ўзбек, рус ва инглиз тилларидаги маъноларини жадвал тарзида ишлаб чиқилди.

Калит сўзлар: концепт, ишқ, тўйғу, муҳаббат, лексема, денотатив, коннататив, синоним.

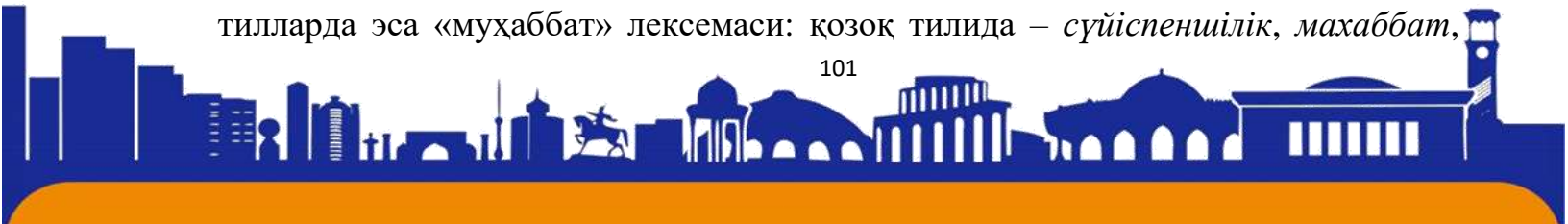
КИРИШ

Муҳаббат - қандайдир шахсқа ёки шахслар гуруҳига, ғояга ёки амалий лаёқатлилигига нисбатан пинҳоний ва кучли ҳис тўйғу бўлиб ҳисобланади ва у шахс сийратининг мустақил ва эркин ифодаси сифатида юзага келади. Муҳаббат тўйғусининг улуғворлиги ва мураккаблиги шунда, унда биологик ва маънавий, яқкалик ва ижтимоий, интим ва умумий вазиятлар бамисоли битта нуқтага тупланади [15].

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Тадқиқотимиз объекти сифатида «Муҳаббат» концептининг қорақалпоқ, ўзбек, рус ва инглиз тилларидаги луғавий дефиницияларини таҳлил қилишда «Қорақалпоқ тилининг изоҳли лўғати», «Русско-каракалпакский словарь», «Туркий тилларининг этимологик лўғати», ва Мэриэм Вебстер ва Роже Тезауруслари каби лўғатлардан кенгдан фойдаланилди.

Маҳмуд Қашғари «Диван Луғат ат-Турк» сўзлигида (XI аср) «муҳаббат» лексемасининг ўрнига «иссиқлик» лексемаси | سلكك – «муҳаббат», «мулоқот», *кунул ~ иссиқлик карайк «юракда муҳаббат ўти ёниш»* деган маъносида берилган [1]. «Муҳаббат» лексемаси XII асрда турк тилига араб тилидан кириб келиб, М.И.Махмутовнинг «Араб-татар-рус тили лўғати»да «муҳаббат» лексемаса татар тилида *сөю, сөешү, зыйшық* лексемалари билан келтирилган [2]. Бошқа туркий тилларда эса «муҳаббат» лексемаси: қозоқ тилида – *сүйіспеншілік, махаббат*,

гашық [4]; қирғиз тилида – *ашықтық, сүйүү, махаббат* [5]; қарачай-болгар тилида – *сүймеклик, сүйюу* [6]; кумик тилида – *сюю, гъашыкълыкь* [7]; турк тилида – *sevgi, aşk, sevi* [8]; башқурт тилида – *яратыу, һөйөү, мөхәббәт, гишық* [9].

НАТИЙЖАЛАР

Н.А.Баскаковнинг «Рус-қорақалпоқ тиллари лўғати»да «мухаббат» лексемаси кўйидагича келтирилган: мухаббат – бу «любить» жақсы көриў лексемаси билан берилган бўлиб,

1) биреўди – бир затты *сүйиў, жақсы көриў, жақтырыў, унатыў*: ~ мать анасын сүйиў; ~ детей балаларды сүйиў; ~ родину ўатанды сүйиў;

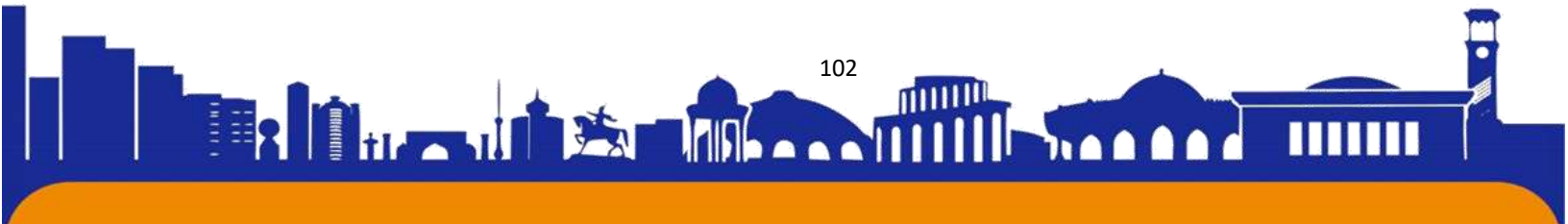
2) бир затқа бийимлиги болыў – *сүйиў, қызыгыў, инталы болыў*: ~ музыка – музыканы сүйиў; ~ путешествовать – саяхат етиўди сүйиў;

3) биреўге/бир затқа зәрүрлик сезиў – *жақсы көриў, қәлеў, жақтырыў*: цветы любят воду – гүллер суўды жақсы көреді [10].

Ш. Рахматуллаевнинг «Ўзбек тилининг этимологик луғати»да «Мухаббат» лексемасига кўйидагича таъриф берилган: **Мухаббат** – бу арабча сўз **muhabbat (un)** шаклига эга; ўзбек тилига хойи хутти товушини х товушига алмаштирилиб қабул қилинган; **muhabbat(un)** - **мухаббат**. Бу сўз асли ‘севди’, ‘кўнгил берди’ маъносини англатувчи **habba** феълининг II боб шакли **habbaba** сўзидан ҳосил қилинган мажхул нисбат сифатдоши бўлиб ‘севги’ маъносини англатади [3; 307].

Ундан ташқари ушбу луғатда «Мухаббат» лексемасининг «ишқ», «махбуб/махбуба», «ошиқ» лексемалари маънолари ҳам келтирилган. **Ишқ** - бу арабча сўз **ʿisq (un)** шаклига эга; ўзбек тилига қасралаи **айн** товушини **и** товушига алмаштирилиб қабул қилинган: **ʿisq - ишқ**. Бу сўз ‘севди’ маъносини англатувчи **ʿasiqa** феълидан ҳосил қилинган I боб масдари бўлиб, ‘севги’, ‘кучли мойиллик’ маъноларини англатади [3; 187].

«Қорақалпоқ тилининг изоҳли луғати»да «Мухаббат» концептининг «мухаббат» от лексемасининг кўйидагича синонимлари келтирилган: **Ашық, сүйиў, мухаббат** [11; 15]; **Ашықлық, сүйиўшилиқ** [11; 16]; **Мухаббат – Сүйиўшилиқ, унатыўшылық**. [13; 323]; **Ышқы – Адамның бир нәрсеге деген сүйиспеншилиқ сезими, мухаббаты**. [14; 581]; **Ышқы-мухаббат – Ашықлық, сүйиўшилиқ** [14; 581].

Қорақалпоқ тилидаги «муҳаббат» феъл-лексемасининг ҳам кўп синонимлик катори мавжудлигини кўришимиз мумкин: **Жақсы көриў** - сүйиў, қалей, унатыў [11; 161]; **Ышқы оты лаўлаў** – муҳаббаты, сүйиўшилиги артыў, күшейиў, зорайиў. Мәселен: [14; 581]; **Унаў** – жақсы көриў, қалей, жагыў, жагыныў. [14; 387]; **Сүйиў** – 1) Жақсы көриў, унатыў, қалей. 2) Жақсы көрип ернин тийгизиў, өбиў [14; 229]; **Ышқы зарын шегий** – муҳаббаттың азабын, қыйынышылығын көриў [14; 581]; **Ышқы кетиў** – кеўили кетиў, жақсы көриў, сүйип қалыў [14; 581]; **Жақтырыў** – 1) жагыў 1 феъллиниң өзгелик дәрежеси; 2) унатыў, жаратыў, қалей [12; 161]; **Ықлас төгий** – кеўил қойиў, кеўил аўдарыў, йошланыў [14; 573].

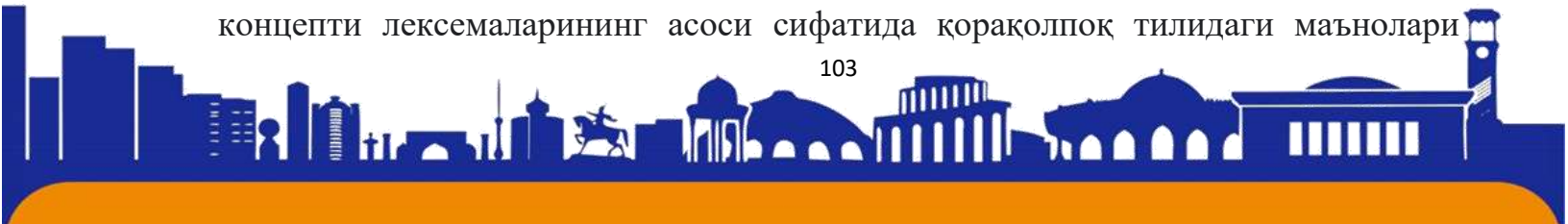
«Муҳаббат» (Love) концептининг инглиз тилидаги дефинициясини таҳлил қилиш орқали, биз қўйидагича маъноларини аниқладик:

- 1) *feeling of deep affection towards someone* (кимгадур чуқур яқинлик тўйғуси);
- 2) *sexual passion or desire* (жинсий кучли тўйғу, хоҳлаш);
- 3) *a person, a thing or an activity that you like very much* (жуда ёқадиган инсон, нарса ёки хунар);
- 4) *strong feeling of liking and caring for somebody/something* (кучли ёқтириш тўйғуси ва кимдур ёки нимадур ҳаққида ташвишланиш);
- 5) *sexual intercourse* (жинсий алоқа).

Концептнинг ядросини аниқлаш учун Роже Тезаурисига диққат қаратамиз (Roget's Thesaurus) ва қўйидагича маъноларини келтириб ўтамиз: *affection, fondness, tenderness, attachment, devotion, rapture, infatuation, adoration, admiration, adulation, predilection, sympathy, liking, attraction, weakness, preference, fancy, regard, passion, delight, enjoyment, pleasure* (яқинлик, меҳир, мулойимлилик, яхши кўриш, содиқлик, завқ, қизиқиш, тан бериш, нозиклик, мақтов, ҳавас, ҳамдартлик, ёқтириш, интилиш, ожизлик, афзаллик, фантазия, диққат, кучли сезим, завқланиш, лаззат) [16].

МУҲОКАМА

Таҳлилимиз натижасида «Муҳаббат» концептининг лўғавий лексемаларини қорақалпоқ, ўзбек, рус ва инглиз тилларидаги маъноларини қўйидагича жадвал тарзида ишлаб чиқдик. Ушбу жадвалдаги «муҳаббат» концепти лексемаларининг асоси сифатида қорақалпоқ тилидаги маънолари

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

олиниб, уларни ўзбек, рус ва инглиз тилларига таржима қилиш орқали ишлаб чиқилди (жадвал 1).

Жадвал 1.

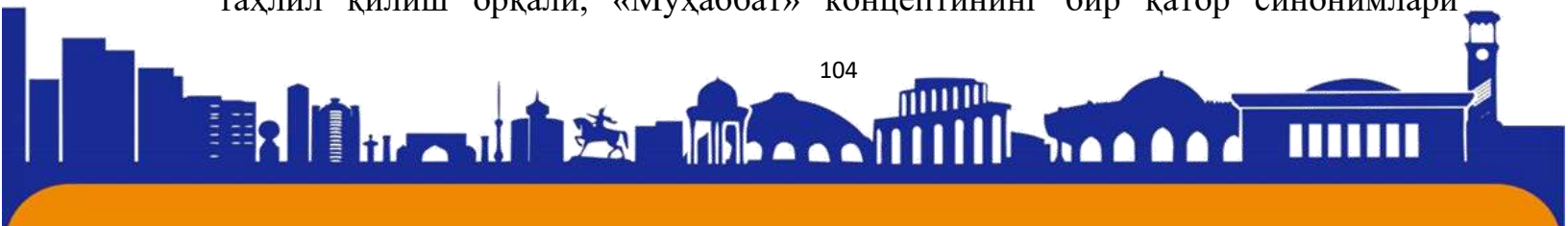
«Муҳаббат» концептининг лўғавий лексемаларини қорақалпоқ, ўзбек, рус ва инглиз тилларидаги маънолари

№	Қорақалпоқ	Ўзбек	Рус	Инглиз
1	Ашық	Ошиқ	Влюбленный	Lover
2	Сүйиў	Севиш	Любить	To love
3	Муҳаббат	Муҳаббат	Любовь	Love
4	Ашықлық	Ошиқлик	Увлечение	Love
5	Сүйиўшилиқ	Севиш	Любить	To love
6	Ышқы	Ишқ	Чувство	Passion
7	Ышқы-муҳаббат	Ишқ-муҳаббат	Страсть	Affection
8	Жақсы көриў	Яхши кўриш	Любить	To fall in love
9	Ышқы оты лаўлаў	Ишқ ўти	Пылать любовью	Ardor
10	Унаў	Ёқтириш	Нравиться	Liking
11	Ышқы зарын шегиў	Ишқ	Страстно любить	Passion
12	Ышқы кетиў	Кучли мойиллик	Сильное влечение	To fall in love
13	Жақтырыў	Ёқтириш	Нравиться	Liking
14	Ықлас төгиў	Иқлос	Любоваться	To fall in love

ХУЛОСА

Тадқиқот давомида типологик жиҳатдан ҳар ҳил тузулишга эга бўлган қорақалпоқ, ўзбек, рус ва инглиз тилларидаги «Муҳаббат» концептининг лўғавий маъноларини умумийлаштириб, қўйидагича хулоса қилинди:

- аглютинатив тиллар қаторига кирувчи қорақалпоқ тилидаги лўғатларни таҳлил қилиш орқали, «Муҳаббат» концептининг бир қатор синонимлари

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

аниқланди: от - *ашық, сүйиў, муҳаббат, сүйиўшилиқ, ашықлық, ышқы-муҳаббат, садықлық*; феъл - *жақсы көриў, сүйип қалыў, ашық болыў, хәўеслениў, жақтырыў, ықласланыў, қәлеў, жаратыў*, ва бошқалар.

- тадқиқ қилинаётган инглиз тил манзарасида «Муҳаббат» (Love) лексемасининг синонимлик қаторини ўрганиш орқали базибир лексемалар бошқаларига қараганда кўпроқ учрашади: «*passion*», «*adore*», «*revere*», «*favor*», «*fond*», «*idolize*», «*relish*», «*admire*», «*appreciate*», «*cherish*», «*dote (on)*», «*esteem*», «*fancy*», «*like*», «*prefer*», «*worship*».

- Ушбу концепт жуда ҳам мураккаб тузилишга эга бўлиб, уни тўлиқ тушуниш учун фақат гина денотатив яъни лўғавий маъносини ўрганиш етарли эмас балки унинг коннотатив маъноларини ҳам аниқлаш зарурати борлиги аниқланди.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

a) Кашгари М. Диван Лугат ат-Турк / перевод З.А. Ауезовой. – Алматы: Дайк-Пресс, 2005. – С. 179.

b) Махмутов М.И. Арабско-татарско-русский словарь: в 3 т. Т. 1. / М.И.Махмутов, К.З.Хамзин, Г.Ш.Сайфуллин. – Казань: Иман, 1993. – С. 339.

c) Рахматуллаев Ш. Ўзбек тилининг этимологик луғати. - Тошкент, «Университет», 2003.

d) Русско-казахский словарь / под ред. Г.Г. Мусабаева: в 2 т. Т. 1. – Алма-Ата: Гл. ред. Казахской советской энциклопедии, 1978. – С. 346.

e) Русско-киргизский словарь / под ред. К.К. Юдахина. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1957. – С. 335.

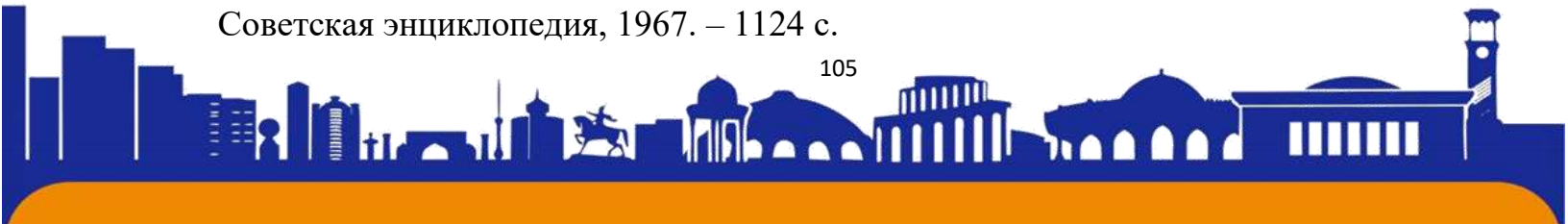
f) Русско-карачаево-балкарский словарь / под ред. Х.И.Суюнчева и И.Х. Урусбиева. – М.: Советская энциклопедия, 1965. – С. 26.

g) Русско-кумыкский словарь / под ред. З.З.Бамматова. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1960. – С. 387.

h) Русско-турецкий словарь / сост. В.Г.Щербинин. – М.: Русский язык, 1989. – С. 679.

i) Русско-башкирский словарь / отв. ред. К.З.Ахмеров. – М.: Советская энциклопедия, 1964. – С. 365.

j) Русско-каракалпакский словарь/ отв.ред. Н.А.Баскаков. – М.: Советская энциклопедия, 1967. – 1124 с.

к) «Қарақалпақ тилинің түсіндірме сөзлігі» I том. Нөкіс. Қарақалпақстан. 1982. – Б. 15.

л) «Қарақалпақ тилинің түсіндірме сөзлігі» II том. Нөкіс. Қарақалпақстан. 1984. – Б. 42.

м) «Қарақалпақ тилинің түсіндірме сөзлігі» III том. Нөкіс. Қарақалпақстан. 1988. – Б. 323.

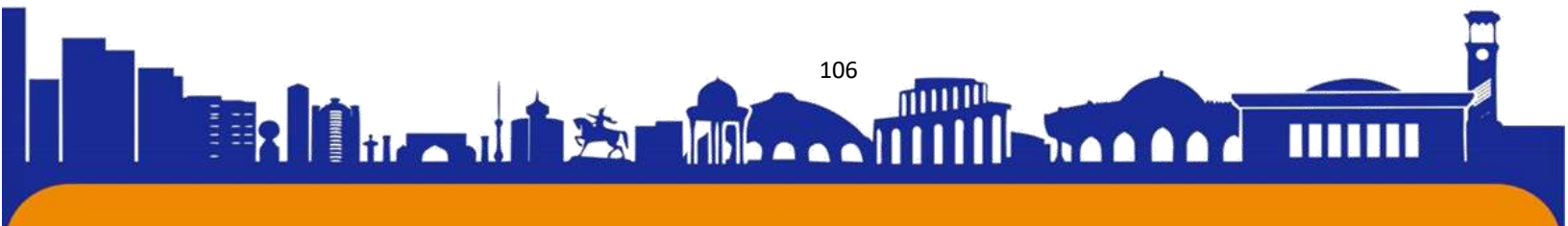
н) «Қарақалпақ тилинің түсіндірме сөзлігі» IV том. Нөкіс. Қарақалпақстан. 1992. – 636 б.

о) Өзбекстан Миллий энциклопедиясы. – 907 б.

р) Roget's Super Thesaurus, 4th Edition. Marc McCutcheon. Writer's Digest Books. 2010.

қ) Nizamaddinovna S. A. Specific Expression of the Concept "Love" at the Level of Lexical Units //Journal of Ethics and Diversity in International Communication. – 2021. – Т. 1. – №. 5. – С. 49-53.

ғ) Sadullaeva A. THE CONCEPT OF "LOVE" IN THE NOVEL "TERBENBES" //Science and Innovation. – 2022. – Т. 1. – №. 8. – С. 1957-1961.

Methodology of teaching physical culture

Elboeva Umida Rakhimdzhon kizi

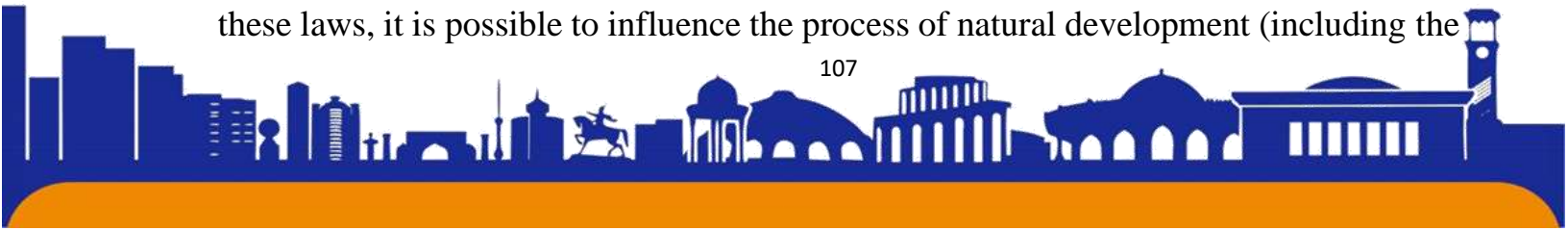
Nukus State Pedagogical Institute Student of the faculty "Physical culture"

Annotation: Physical culture is historically realized, first of all, in the process of preparing the younger generation and adults for creative work, under the influence of the practical requirements of society. At the same time, in the formation of a system of teaching and educating physical culture in society, as a key factor in the formation of various motor skills and abilities and the expansion of human activity opportunities, physical abilities, as well as intellectual, moral and aesthetic education helps to increase.

Keywords: methodology, physical culture, methodology, pedagogue.

What should be taken as a basic concept of physical culture? Before stating its principle, let's look at some of the cultural issues that can help explain its essence. The general concept of "culture" is often compared to the concept of mastering and changing nature and being. The concept of nature includes all living and non-living things in the world that do not depend on man and are not the result of his activities, that exist according to the laws of nature, and are not changed by man. The phenomenon of culture is the way and results of human activity that change nature and society, that is, the activity that meets the needs of man, aimed at changing nature. In the process of cultural development, there are types of activities (forms, methods) that are aimed at self-improvement and change of personal nature.

An integral part of such a culture is physical culture. Physical culture influences a person's life qualities and abilities. They are taken from nature as a great blessing and passed down from generation to generation. Physical culture, as the genetic basis of development, develops over the course of a generation's life, under the influence of living conditions, activities, and upbringing. Of course, neither man nor society as a whole can overturn or change the laws of their objective development, because they exist independently of man. For example, the laws of gradual quantitative and qualitative changes in the body, the law of functional and structural changes in the body, the relationship of the organism to living conditions, and so on. However, along with these laws, it is possible to influence the process of natural development (including the

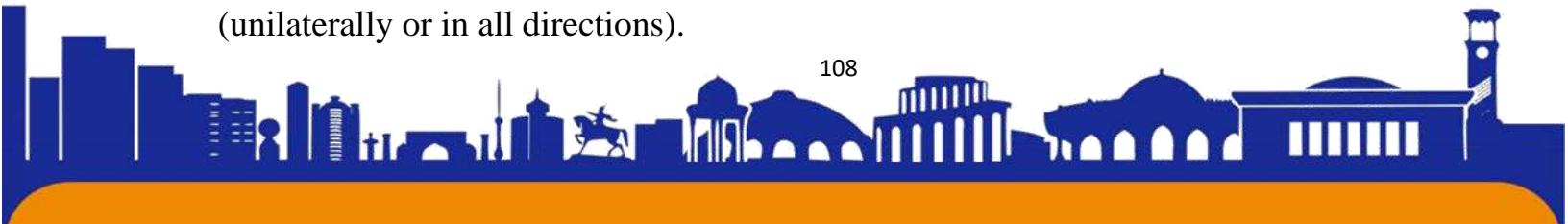

physical development of the organism) by raising the general culture of society. On the one hand, physical culture helps to nurture focused physical qualities and abilities by purposefully influencing a person's physical development process. Human physical development is influenced by social living conditions, upbringing, including physical education, genetics and the process of acceleration. Physical culture is historically realized, first of all, in the process of preparing the younger generation and adults for creative work, under the influence of the practical requirements of society. At the same time, in the formation of a system of teaching and educating physical culture in society, as a key factor in the formation of various motor skills and abilities and the expansion of human activity opportunities, physical abilities, as well as intellectual, moral and aesthetic education helps to increase. In the context of technological development, changes in the nature of work and living conditions, as a great wealth in changing a person's physical culture, prevent disease, improve the functioning of the body's functions, increase and maintain performance, in general, protect human health and the growth and importance of physical culture in strengthening is great.

At each stage in the development of physical culture, the content as a wealth that satisfies the vital needs of man has evolved. Here we are talking about the most common methods of physical culture today: gymnastics, sports, sports games, practical and other sections of physical culture as a set of exercises.

According to the purpose, the types of movement activities developed, the riches in the field of physical culture, directly specific practical knowledge, principles, rules and methods of exercise, ethical norms, are reflected in the relationships between people in the process of physical culture activities. Success in sports depends on the material, technical and other conditions specially designed to increase the effectiveness of physical culture in society. Medical supplies, sports information - reflective art products, sports facilities, special tools and equipment - are the riches of physical culture.

Of course, not all of this applies to physical culture alone, as many of these are not only related to physical culture, but also to the mixed sciences in the field of culture. The development of physical culture depends on the performance of certain tasks, its use in a defined way in the conditions of life in society, its clear value and role. Depending on the circumstances, physical culture can affect a person in different ways (unilaterally or in all directions).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

In society, physical culture, in the harmonious development of the individual, not only as a factor of physical maturity, but also as a means of moral, aesthetic, intellectual education, along with other aspects of culture, contributes to the full development of all members of society. Socially oriented use of physical culture not only contributes to economic growth and protection of the Motherland, but also as a means of satisfying the spiritual needs of the people, the harmonious development of the individual, the organization of a healthy lifestyle important.

QADIMGI XORAZM DAVLATI

Ro‘ziboyeva E‘zoza Davlatboyevna Qarshi davlat universiteti Tarix fakulteti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya

Qadimgi Xorazm davlatining geografik joylashuvi, sug‘orish tizimining shaharlashuvga olib kelish jarayoni, qadimgi shahar qal‘alarining tasnifi, turli manbalarda Xorazm toponimining lug‘aviy ma‘nosi, qadimdan bu Xorazm deb ataluvchi geografik makondagi davlatlar xususida.

Kalit so‘zlar: Xorazm, Xitoy, Parij, O‘zbekiston, YUNESKO, O‘rta Osiyo, Ko‘zaliqir, Qal‘aliqir, Zarafshon vohasi, Quyi Amudaryo, Kasbiy dengizi, Orol dengizi, Beruniy, S.P.Tolstov, ibn Xavqal, Avesto, konferensiya, O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, Tashqi ishlar vazirligi, Madaniyat ishlari vazirligi.

O‘zbekistonning 3 ming yildan ortiq bo‘lgan qadimgi dehqonchilik sivilizatsiyasi ko‘plab regionlari madaniyati uyg‘unligidan iborat. Mamlakatimizning har bir tarixiy-madaniy viloyatlari ma‘lum bir tarixiy bosqichda rivojlangan davlatlar va taraqqiy etgan madaniyatlarning markazi bo‘lgan. Xorazm zamini shular jumlasidam bo‘lib, uning hududida XX asrning mashhur olimi S.P.Tolstov tomonidan nom berilgan «Xorazm sivilizatsiyasi» shakillangan va taraqqiy etgan edi. O‘lkaning alohida farqlanuvchi jihatlaridan biri – bu insoniyatning aql va mehnati ixtirosi bo‘lgan o‘ziga xos sun‘iy sug‘orish tizimi orqali gullagan hududga aylanganligida edi. Buniyatovning fikricha, bu yerda irrigatsiya Mil.avv II ming yilliklar o‘rtalaridan mavjud bo‘lib, uning texnikasi “eng yuqori cho‘qqigga Mil.avv I ming yilliklar o‘rtallarida erishdi”. Bu ma‘lumotlar Xorazm tarixi bo‘yicha mumtoz adabiyotlarga aylangan S.P.Tolstov va Y.G‘. G‘ulomov kabi mashhur olimlarning tadqiqotlarida o‘z isbotini topgan. Bu olimlar Xorazm sivilizatsiyasining muntazam taraqqiy etishini tosh davridan to so‘nggi o‘rta asrlargacha kuzatib, uni ko‘p jihatdan Amudaryo bilan bog‘liqlikda deyishadi.

Quyi Amudaryo hududida joylashgan, ilk shahar madaniyatiga oid bo‘lgan eng qadimgi yodgorliklar Qal‘aliqir va Ko‘zaliqir yodgorliklaridir. Bu yodgorliklarda ilk

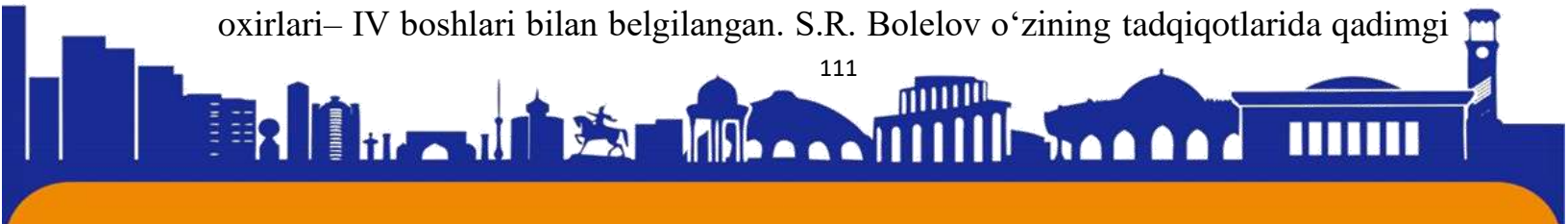
marotaba rivojlangan me'morchilik, shahar madaniyatiga xos bo'lgan yuqori rivojlangan hunarmandchilik xarakterlidir. Deyarli barcha tadqiqotchilarning fikricha Qal'aliqir va Ko'zaliqir yodgorliklarining, ya'ni Quyi Amudaryo shahar madaniyating paydo bo'lishi bevosita Qadimgi Baqtriyada yashagan xorazmliklar bilan bog'liq ravishda keng rivoj topgan.

Xorazm haqidagi ilk ma'lumotlar "Avesto"da Xvarezim, Doro I ning Behistun bitiklarida Uvarazmis, qadimgi yunon mualliflari Sikilak, Gekatey, Geradot, Strabom ma'lumotlaridam Xorasmiya, o'rta asrlarda yashab o'tgan arab geograflari asarlarida Xvorazm ko'rinishlarida uchraydi.

S.P.Tolstov «Xorazm» atamasini eroncha «Xur Xurshed» va «zm, zem» so'zlari birikmasi asosida vujudga kelgan deb hisoblaydi va «Quyoshli o'lka», «Quyoshli yer» degan ma'noni anglatadi deb hisoblaydi. Olimning ikkinchi fikriga ko'ra Xorazm «Xvarri yoki Xarri (Xurriy, Xurrit) xalqi o'lkasi» ma'nosini anglatadi.

S.P.Tolstovning ikkinchi fikrini yarim asrdan so'ng E.V. Rtveladze qo'llab quvvatladi va u O'rta Osiyoning bronza davri aholisi xurritlar tili bo'lgan degan g'oyani ilgari surdi. Zarafshon vohasidajoylashgan Mitan, Urmitan, Xurmitan hamda Xorazm kabi joy nomlarini xurritlardan qolgan, xurritlarga oid tarixiy toponim deb hisoblaydi.

Sug'dshunos olim M.N.Bogolyubovning fikricha, Xorazm uchta so'zdan tarkib topgan. Xu (Xush, Xash), var (vara)va zm (zim, zem). Eroniy tillarda Xu – «yaxshi» «ma'qul», var(vara) – «devor», «marza», «fob», «qal'a», «qo'ra» degan ma'nolarni bildirgan. Zm (zim, zem) esa – «yer», «o'lka», «diyor», «mamlakat » kabi ma'nolarni anglatadi deb hisoblaydi va «yaxshi qo'rali yer», «ajoyib qal'ali o'lka», «mustahkam qal'alari bor diyor» degan ma'noni anglatadi deb yozgan.Qadimgi Xorazm tarixi arxeologik adabiyotlarda ikki davrgga ajratilgan. Birinchi davr arxiak davr deb ataladi Mil.avv. VII asrning oxiri – Mil.avv. IV asrni o'z ichiga oladi. Bu davrning 2 bosqichi – ilk va so'nggi bosqichlari aniqlangan. Birinchi bosqich ahamoniylar bosqinigacha bo'lgan davr bo'lib, Mil.avv. VII acp oxirlari va VI asrlarni o'z ichiga oladi. Tadqiqotchilar bu davrni Meshekli, Quysisoy madaniyati, Ko'zaliqir , Xumbuztepa yodgorliklari topilmalari asosida o'rganishgan. So'nggi bosqich ahamoniylar hukmronligi davri bo'lib, u Hazorasp, Qal'aliqir , Jingil'ji yodgorliklari asosida o'rganilgan. Uning xronologik doirasi Mil.avv.VI asrning ikkinchi yarmidan V asr oxirlari– IV boshlari bilan belgilangan. S.R. Bolelov o'zining tadqiqotlarida qadimgi

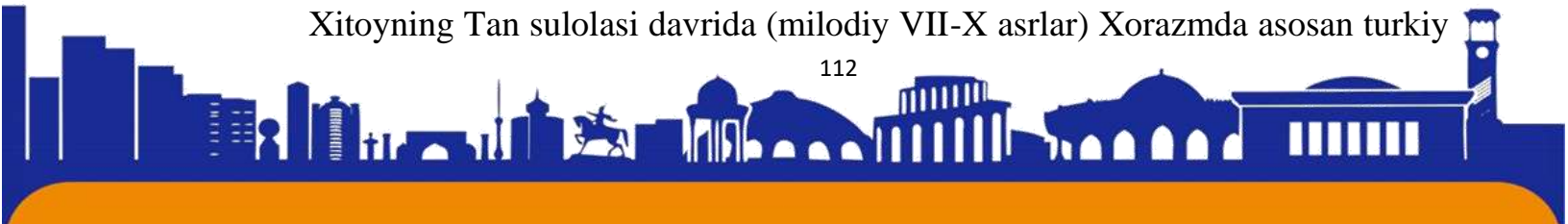
Xorazmning Mil.avv. VIII asrning oxiri – VI asrlarning ilk temur davri (РЖБХ – ранний железный век Хорезма) deb ko'rsatadi. Shuningdek, arxiak davrini РЖБХ-I va РЖБХ-II bosqichlariga ajratib, Quyi Amudaryo bo'ylarida shakillangan madaniyatlar Ko'zaliqir, Quysisoy, Xumbuztepa yodgorliklarini shu asosida tahlil qiladi. Arxiak davrga oid yodgorliklar Amudaryoning Sariqamish del'tasi, qadimgi Dovdon kanallari, Oqchadaryo va janubiy Xorazmning Tuyamo'yin havzalaridan topilgan. Ko'zaliqir atroflari va janubiy Dovdon havzasida 34 ta arxiak qishloq va manzilgohlar, shimoliy va janubiy oralig'ida sug'orish tizimlari va arxiak davrga oid qishloqlar, Manqirqal'adan 6–10 km sharq tomonda 3 ta mustahkamlangan qishloq xarobalar aniqlangan. M.G.Vorobeva bu davrga oid 300 ga yaqin qishloqlar aniqlagan. Qadimgi Xorazm tarixining ikkinchi davri antik davr sanaladi, u Mil.avv. IV asr oxirlaridan – milodiy IV asrgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bu davrda Qadimgi Xorazm mustaqil davlat bo'lib, uning tarixi Oqchaxonqal'a, Tuproqqal'a tarixchi, geograf, sayyoh ibn Xavqal: "Shahar qal'a va qo'rg'ondan iborat edi. Uning o'rtasida Jardur kanali kesib o'tar edi. Bozorlari obod, savdo- sotiq qizg'in edi", deb yozgan. Xorazm tarixini chuqur o'rgangan mashhur rus olimi S.P.Tolstov "Qadimgi Xorazm" kitobida antik Xorazm tarixini to'rt davrga bo'ladi:

1. Uy-joy devorlari bo'lgan shahriston madaniyati (miloddan avvalgi VI-IV asrlar)
2. Qanqa (Qang) madaniyati (miloddan avvalgi IV asr - milodiy I asr)
3. Kushonlar madaniyati (milodiy II – II asrlar)
4. Kushon-Afrig' o'tish madaniyati (milodiy Sh-V asrlar)

Bu davrlarga oid Amudaryoning o'ng sohilida 250 dan ziyod, so'l sohilida 60 ta qadimiy shahar va qishloqlar o'rni topilgan. Qanqaqal'a, Qo'shqal'a, Tuproqqal'a, Jingilja, Toshxirmon singari qal'a va istehkomlar o'rni bunga misol bo'la oladi.

Abu Rayhon Beruniy o'zining "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" asarida shunday yozadi: "Xorazmliklar Xorazmga odamlar joylasha boshlaganidan tarix olar edilar. Bu Iskandardan 980 yil ilgari bo'lgan edi. Undan keyin Siyovush ibn Kaykovusning Xorazmga kelishidan, Kayxusrav va uning naslining Xorazmga podshohlik qilishlaridan tarix oldilar. Shu vaqtda Kayxusrav Xorazmga ko'chib, turk podshohlari (ustidan) hukmronligini yurgizgan edi. Bu voqea Xorazmga odam joylashishidan 92 yil keyin bo'ldi".

Xitoyning Tan sulolasi davrida (milodiy VII-X asrlar) Xorazmda asosan turkiy

qabilalar yashagan. Tanshu solnomasida shunday deyiladi: “Barcha turk elatlari ichida ho’kiz qo’shilgan arava faqat shu yerda (Xorazm) uchraydi. Bu aravalarda savdogarlar turli viloyat va elatlarni aylanib, savdo qilib yuradilar.” Bu o’rinda gap Xorazmning savdo-sotiq bilan kun kechiruvchi o’troq aholisi ustida ketyapti. Shu bilan birga Xorazm vohasiga yaqin cho’l va dashtlarda ko’chmanchi va yarim ko’chmanchi chorvador turkiy qabilalar yashagan.

Eron Axomaniylari shohi Kayxusrav (Kir, Kurush) (miloddan avvalgi 558-530 y.) Xorazm va unga tutash hududlarni bosib olgan. Xorazm miloddan avvalgi 6-5 asrlarda Axomaniylar davlatining 16-satrapligi (viloyati) tarkibiga kirgan. Lekin ko’chmanchi Sak (Massagetlar) qabilasi ustiga hujum qilganida

Kayxusrav malika To’marisdan engilib, halok bo’lgan. Xorazm o’z mustaqilligini tiklagan. Miloddan avvalgi III asrda esa u Qang davlati tarkibida bo’lgan.

Xorazm tarixining to’raqriy’ylar sulolasi asoschisi Afrig’gacha (305 y.) bo’lgan davri haqida ma’lumotlar kam. Faqat qadimda Kayxusrav (mil.av. 1200-1140 y.), Saksafar (mil.av. 519- 517 y.), Farasman (mil.av. 329-320 y.), Xusrav (mil. av. 320 y.) singari xorazmshohlar bo’lganligi, Farasman miloddan avvalgi 328 yilning bahorida O’rta Osiyoga bostirib kirgan makedoniyali Aleksandr (Iskandar) huzuriga muzokara uchun sovg’a-salomlar bilan kelganligi tarixiy manbalarda yozib qoldirilgan.

Abu Rayhon Beruniy afrig’ylar sulolasiga mansub xorazmshohlardan 22 tasining nomini keltirgan. Xorazm davlatining poytaxti dastlab Tuproqqal’a, 305 yildan keyin esa Kot (Kos) shahri bo’lgan.

Miloddan avvalgi 4-3 asrlarda Xorazm iqtisodiy va madaniy jihatdan yuksalib, yirik sug’orish kanallari, yangi shahar va qal’alar barpo etilgan.

Xiva shahrining jahon madaniyati taraqqiyotida tutgan alohida o’rnini hisobga olgan holda, YUNESKO Bosh konferensiyasining 1995-yil oktyabr-noyabr oylarida Parijda o’tgan 28-sessiyasi Xiva shahrining 2500 yilligini dunyo miqyosida keng nishonlash haqidagi qarori qabul qilindi va YUNESKO Bosh konferensiyasi 28-sessiyasining Xiva shahrining 2500 yilligi yubileyini 1997-yilda YUNESKO rahnomaligida jahon miqyosida keng nishonlandi.

O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, Tashqi ishlar vazirligi, Madaniyat ishlari vazirligi bilan birgalikda 1997-yilda Xiva shahrida shaharning 2500 yilligi yubileyiga bag‘ishlangan xalqaro ilmiy konferensiya o‘tkazildi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Xulosa: Qadimgi Xorazim nafaqat butun O'rta Osiyo, balki Jahon sivilizatsiyasida o'z o'rniga ega. Tarix guvoh bo'lgan barcha sivilizatsiyalarning omilini o'zida namoyon etadi hamda o'z davrining qudratli davlatlari bo'lgan zamin hisoblanadi. Ming yillar mobaynida yig'gan juda boy tarixga ega. Hozirda ham Xorazm o'zbek va xorijiy davlat olimlarning ilmiy izlanishalari markazida.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1 Толстов С.П. Древний Хорезм. М.: Наука, 1948; Виноградов А.В. Охотники и рыболовы Среднеазиатского междуречья. М.: Наука, 1981.
- 2 Сагдуллаев А.С. Маргиана и Бактрия. Исторические традиции и культурные связи в доантичную эпоху // Древний Мерв. Ашхабад: Ёлим, 1989. С. 17.
- 3 Болелов С.Б. Некоторые итоги археологических работ на Хумбузтепе // ОНУ. 1999. № 9-10. С.90.
- 4 Ягодин В.Н. Древнейшая государственность и проблемы «Большого Хорезма» (2-цикл) // Вестник Каракалпакского отделения АН РУз. Нукус, 2007. № 2. С. 71-76.
- 5 Баратов Р., Рахманов У.В., Матрасулов Ш., Садуллаев Б., Рахимов Ш. Археологические исследования населения Хумбузтепа в 2011-2012 годах // Археологические исследования в Узбекистане в 2012 году. Самарканд, 2013. С. 42-43.
- 6 Гулямов Я.Г. Памятники города Хивы... 42 с.; Гулямов Я.Г. История орошения Хорезма с древнейших времен до наших дней. Тошкент: Фан, 1957. 310 с.; Фуломов Я.Ф. Хоразмнинг суғорилиш тарихи. Қадимги замонлардан ҳозиргача. Тошкент: Фан, 1959. 312 б.; Фуломов Я.Ф. Археология – тарих фани хизматида. Тошкент, 1976. 111 б.
- 7 Каримов И. Юксак маънавият – енгилмас куч. Тошкент: Маънавият, 2008. 98 бет

АСТРОНОМИЯ ФАНИ БЎЙИЧА ЯРАТИЛГАН ДАСТУРИЙ ПЕДАГОГИК ВОСИТАЛАР

Намозова Нилуфар - Навоий давлат педагогика институти талабаси

Илмий раҳбар: Сайфуллаева Гулҳаё Ихтиёр кизи

Калит сўзлар : замонавий мультимедиали электрон ўқув қўлланма

Аннотация: Астрономия бўйича мавжуд дастурий-педагогик воситалар таҳлилига асосланиб, замонавий мультимедиа электрон ўқув қўлланмаси яратилмаган деган хулосага келиш мумкин.

Бундай электрон ўқув қўлланмаларини яратишга алоҳида талаблар қўйилади. Бу талаблар қўйидагича:

замонавий мультимедиали электрон ўқув қўлланмада бир вақтнинг ўзида интерфаол моделлар, тестлар, топшириқлар, маълумотлар базаси билан бирлаштирилган ўқув ва синов бўлинмаси, мавзу ва ном индексларини ўз ичига олган кидириш тизими ҳамда луғат мавжуд бўлиши керак;

электрон ўқув қўлланма нафақат маҳаллий компьютерда, балки маҳаллий тармоқлар ва Интернетда ишлашга қаратилган бўлиши керак [29].

Ўзининг дидактик мақсадларига кўра дастурий-педагогик воситалар таркибини қўйидаги гуруҳларга бўлиш мумкин:

1. Намойиш дастурлари. Ўқув материални визуал тарзда намойиш этиш ва янги тушунчаларни тасвирлаш учун мўлжалланган.

2. Таълим дастурлари. Улар ўқувчиларни янги материал билан таништириш, асосий тушунчаларни шакллантириш, турли хил таълим вазиятларида фаол қўллаш орқали асосий кўникмаларни ривожлантиришга қаратилган. Ушбу дастурлар ўқувчиларнинг билимлари ва индивидуал хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда ўрганишга йўналтиради.

3. Назорат дастурлари. Ўқитувчига ўқувчилар билимини назорат қилишга имконият яратади. Улар ўқувчилар сони кўп бўлган синфлардаги

Ўқувчиларнинг билимларини тезда баҳолашга имкон беради.

4. Ўқитиш ва назорат қилиш дастурлари. Бу дастурий ва ўқитиш воситаларининг кенг тарқалган тури бўлиб, унда ўқувчиларни мавзу билан таништириш билан бир қаторда ўтилган мавзу бўйича олган билимларини назорат қилиш ҳам мумкин.

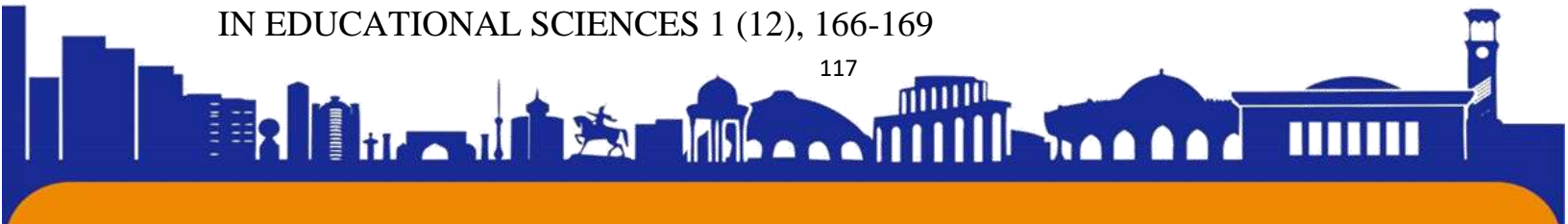
Машқ қилиш дастурлари. Янги тушунчаларни бирлаштириш, операцион кўникмаларини ривожлантириш учун ишлатилади. Бундай дастурлар ўқувчига вазифалар ва талабларни тақдим этиш орқали мақсадларга эришишни таъминлайди.

/р	Номи	Қисқача таснифи
	Stellarium	Stellarium - Windows, Linux операцион системаси учун мўлжалланган астрономик дастурий восита ҳисобланади. Stellarium дастури – асосан юлдуз туркумлари, осмон сфераси элементлари, юлдузларнинг координаталари, юлдузларгача бўлган масофаларни аниқлаш, Қуёшнинг йиллик ва суткалик ҳаракати каби бир қанча мавзуларни қамраб олган 3D ўлчамдаги компьютер дастурий-педагогик воситаси ҳисобланади
	Starry Night	Starry Night - MacOS ва Windows операцион системалари учун мўлжалланган астрономик дастурий восита ҳисобланади. Дастлаб, "Starry Night" Sienna Software томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, бугунги кунда Миннеаполисдаги таълим дастурлари ва

Адабиётлар рўйхати

1. G.I. SAYFULLAYEVA, A BOZOROVA ASTRONOMIYADAN STEM DASTURIDAN FOYDALANIB QUYOSH SOATI MAVZUSINI O'QITISH YOSH TADQIQOTCHI JURNALI 1 (8), 35-38
2. Karrieva, Y. (2020). Strategy of functioning of logistics companies in Uzbekistan. Архив научных исследований.
3. Karrieva, Y. (2020). Транспорт хизматлари бозорини ривожлантириш йўллари. Архив научных исследований, (19).
4. Karrieva, Y. (2020). Автомобил транспорт тизимида логистикани қўллашнинг илмий-услубий асослари. Архив научных исследований, (19).
5. Karrieva, Y. (2020). Логистические процессы во внешнеэкономической деятельности. Архив научных исследований, (14).
6. Karrieva, Y. (2020). Инновационное развитие транспортной системы Узбекистана. Архив научных исследований.
7. Karrieva, Y. (2020). Основные аспекты подготовки профессиональных кадров в системе непрерывного образования. Архив научных исследований.
8. Karrieva, Y. (2020). Транспорт ва коммуникация инфратузилмаси ривожланишини таъминловчи янги лойиҳалар. Архив научных исследований.
9. Karrieva, Y. (2020). Развития транспортных коридоров для перевозки экспортных грузов Узбекистана (Журнал Биржа Эксперт 2012г.№ 1-2). Архив научных исследований.
10. Karrieva, Y. (2020). Автомобил транспортининг ташкилий-иқтисодий ишончлилик мезонлари. Архив научных исследований.
11. Karrieva, Y. (2020). Транспортная составляющая логистических систем при внешнеторговых операциях. Архив научных исследований.
12. Karrieva, Y. (2020). Принципы координации деятельности автомобильного транспорта. Архив научных исследований.
- 13.
14. G.I. SAYFULLAYEVA, A BOZOROVA TEACHING THE SUBJECT OF THE HELIOCENTRIC THEORY OF THE UNIVERSE USING THE STEM EDUCATION SYSTEM JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH AND TRENDS IN EDUCATIONAL SCIENCES 1 (12), 166-169

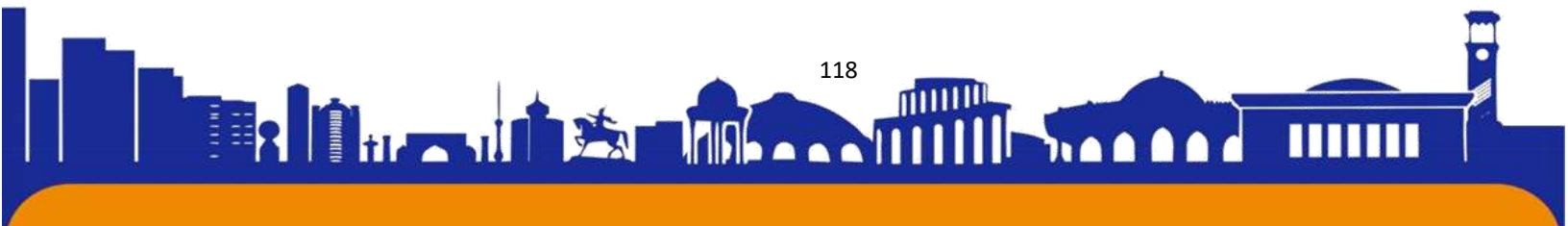
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

G.I. SAYFULLAYEVA, D HAYDAROVA ASTRONOMIYA FANINI O
‘QITISHDA CHARXPALAK METODIDAN FOYDALANISH YOSH
TADQIQOTCHI JURNALI 2 (2), 143-149

15. GULKHAYO IKTIHTIYOR KIZI CONDITIONS FOR THE
FORMATION OF TEACHING INNOVATION ACTIVITIES Journal of
Pharmaceutical Negative Results, 2420-2423

16. Емец Н.П. Использование интерактивных компьютерных моделей в обучении астрономии студентов физических специальностей педагогических вузов. Автореферат дис...кан.пед.наук. – Санкт-Петербург, 2009. – 19 с.

17. Журин А. А. Разработка интерактивных средств обучения химии и условия их эффективного использования: Дисс ... канд. пед. наук. – М., 1996. – 178 с.

Raqamli iqtisodiyot yangi modellarining elektron tijoratda ishlatilishi

Qodirova Ozoda Raxmiddin qizi

DTPI iqtisodiyot yo'nalishi talabasi

E-mail: ozodaraxmiddinovna@gmail.com

Ubaydullayeva Shohista Hidoyatillo qizi

**Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti o`simliklar
va qishloq xo`jaligi mahsulotlari karantini yo`nalishi talabasi**

E-mail: shohista8108@gmail.com

Annotatsiya

Internet va axborot texnologiyalari shiddat bilan rivojlanib ketayotgan bu dunyoda jamiyatning barcha ijtimoiy va iqtisodiy bo'g'inlari virtual olamga ko'chib boshlagan. Shular qatorida tijorat ham elektron shaklga o'tishi bu tabiiy hol hisoblanadi. Insonlar uchun hech qanday to'siqlarsiz bir vaqtning o'zida bir necha bozor narxlarini solishtirish hamda eng maqbullarini tanlash qulay bo'lganligi sabab elektron tijoratda keskin talab oshmoqda, bu tijoratchilar uchun ham qulay bo'lganligi sabab taklif ham mos ravishda o'sib bormoqda.

Kalit so'zlar: uy-joydan birgalikda foydalanish, transportdan birgalikda foydalanish, avtomobildan birgalikda foydalanish, uyga xizmat ko'rsatish bo'yicha xizmatlar, kraudfunding, o'zaro kreditlash

Kirish. PwC konsalting kompaniyasining ma'lumotlariga ko'ra, Sharing economy segmentida quyidagi bir qancha yo'nalishlarini aloxida ajratib ko'rsatishimiz mumkin:

- Uy-joydan birgalikda foydalanish - peer-to-peer accomodation
- Transportdan birgalikda foydalanish - peer-to-peer transportation
- Avtomobildan birgalikda foydalanish – car sharing
- Uyga xizmat ko'rsatish bo'yicha xizmatlar – on-demand household services
- Dizayner, buxgater, maslaxatchi va shu kabilarning professional hizmatlari – on-demand professional services
- Jamoaviy moliyalashtirish – collaborative finance
- Kraudfunding – crowd-funding
- O'zaro kreditlash - peer-to-peer lending

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Musiqa va stirming xizmatlari – muzical va strimming services.

Bunday servislarning uy-joy, avtomobil, kitoblar, DVD, mexmonxonalardagi nomerlar va avtomobillarning an'anaviy ijara bozoriga nisbatan tezkorlik bilan ko'payib borishi sharing economyning yanada ommaviylashuvi uchun sabab bo'layapti. Masalan, agarda 2013 yilda sharing economy bozori \$15 milliard dollar va an'anaviy ijara bozori hajmi esa \$240 milliard dollar bo'lgan bo'lsa, PwC ning bashoratlariga ko'ra, 2025 yilga kelib, sharing economyning hajmi \$335 milliard dollargacha oshadi va u an'anaviy ijara bozori hajmi bilan tenglashadi. Bu bozorda uy-joydan birgalikda foydalanish bozori birinchi o'rinda bo'lib, uning hajmi €15,1 million evroni tashkil qiladi, ikkinchi o'rinni jamoaviy moliyalashtirish (€5,2 million evro) va uchinchi o'rinni transportdan birgalikda foydalanish (€5,1 million evro) egallaydi. Shering platformalarning daromadlari har yili 80-90% ga o'sishi kuzailayapti va Evropadagi eng daromadli yo'nalish transportdan virgalikda foydalanish bo'lganligi qayd etilgan. PwC ning bashoratlariga ko'ra, bu xolat 2025 yilga kelib ham shundayligicha qolishi mumkin, ammo, uy-joydan birgalikda foydalanish va uy-rozg'or ishlariga qarashish xizmatlari ikkinchi va uchinchi o'rinlarni olishi kutilmoqda. Nielsen, Mashable statistika kompaniyasi ta'kidlashiga ko'ra, dunyo bo'yicha 68% onlayn iste'molchilar o'z mulkidan birov bilan birgalikda foydalanishga tayyorligini va 66% onlayn iste'molschilarbirovning mulkidan birgalikda foydalanishga tayyorligini bildirgan. Sharing economy kontseptsiyasining rivojlanishi katalizatori sifatida bozorga chiqqandan so'ng bir necha yillar ichida mashxur bo'lib ketgan agregatorlarni ko'rsatishimiz mumkin. Masalan, hususiy uy-joylarni qisqa muddatli ijaraga berish bo'yicha servis hisoblangan Airbnb kompaniyasi yiliga 155 million kishiga xizmat ko'rsatadi. Bu esa Xiltonning barcha otellari tarmog'idan 22% ga ko'pdir. Airbnb mijozlarga yordam, to'lovlar qabul qilish va uy egalari \$1 million dollarlik sug'urta xizmatlarini taklif qiladi. Bunda quyidagi monetarizatsiya sxemasi qabul qilingan: 3% ni ijaraga beruvchi to'laydi, 6% dan 12% gacha esa joy qiymatiga bog'liq ravishda ijarachi to'laydi. Uber, Gett, BlaBlaCar, Yandex Taxi kabi agregatorlar 496 ham shundy servislarni jumlasiga kiradi. Shunday qilib, ishonch bilan ta'kidlash mumkinki, yaqin kelajakda Sharing Economy servislari ijaraning an'anaviy segmentini ancha toraytirib, unda yana ham yangi servislarni turlari paydo bo'ladi va bu mamlakatimizda ham raqamli elektron biznesning rivojlanishi uchun yangidan-yangi imkoniyatlar yaratadi. Mijozlar iqtisodiyotning mexanizmi sifatida Big Data ning ishlatilishi

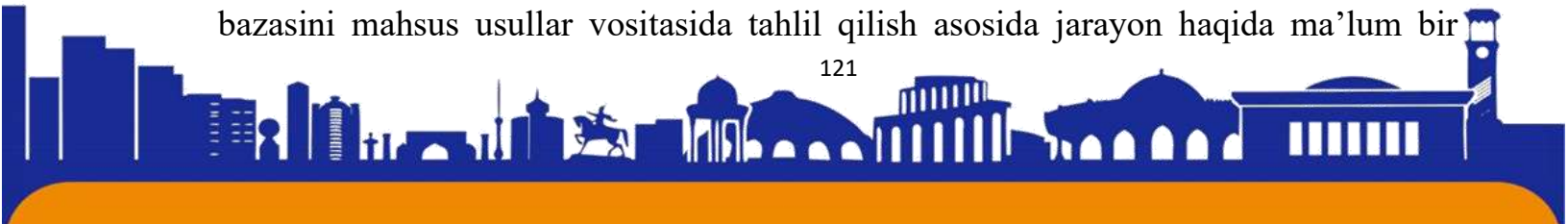

Hozirgi kunda Big Data texnologiyasi katta miqdordagi ma'lumotlarni yig'ish va ulardan foydalangan holda kompaniyalarning mijozga yo'naltirilganligini oshirish hamda biznesning turli yo'nalishlari bo'yicha optimal qarorlar qabul qilishning innovatsion uskunasi bo'lib hisoblanadi. Ayniqsa, marketing jarayonida mijozlar to'g'risidagi katta hajmdagi ma'lumotlarni yig'ish, ularni qayta ishlash va tahlil qilish reklamaning samaradorligini oshirish hamda iste'molchiga targeting vositasida bevosita ta'sir qilish uchun katta ahamiyatga ega bo'lib borayapti.

Personallashtirishga o'tish mijoz iqtisodiyoti yo'nalishida ilmiy-amaliy izlanishlarni ham faollashtirishga olib keladi. Amaliyotda ma'lum bir tuzilishga ega va tuzilishga ega bo'lmagan ma'lumotlar ishlatilishi mumkin. Tuzilishga ega bo'lgan ma'lumotlar aniq bir ketma-ketlikda bo'ladi va bir xil formatlarda oldindan o'rnatilgan manba'lardan keladi. Ularni qayta ishlash natijasida korrelyatsion bog'liqliklarni osongina aniqlash va tegishli algoritmlar vositasida mashina yordamida qo'yilgan masala bo'yicha tahlil jarayinini amalga oshirish mumkin. Ma'lum bir tuzilishga ega bo'lmagan ma'lumotlar esa oldindan ma'lum bo'lmagan, turli xildagi manba'lardan kelayotgan, turli xil formatlardagi axborotlar bo'lib, bu ularni yig'ishni, qayta ishlashni, solishtirishni va tahlilini qiyinlashtiradi. Shu tufayli, vaqtni yo'qotish hamda natjalarni validatsiya qilish kabi muammolar paydo bo'ladi. Biznes esa Big Data imkoniyatlaridan foydalana oladi. Bu birinchdan, Big Data bilan bog'liq ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash va tahlil qilish jarayonlarini kompaniya biznes modelga moslashtirishga imkon bersa, ikkinchi tomondan, Big Datalar bilan ishlay olish tashqi kontragentlar uchun tijoriy qiziqish uyg'otadigan bo'lsa, ular ushbu ma'lumotlar yordamida tashqi bozorga yangi mahsulotlar va xizmatlar bilan chiqish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Masalan, Sberbank bank mijozlari haqidagi ma'lumotlarga asoslangan statistik va bashorat modellarini tuzib berish va sotishga mutahassislangan „Ochiq ma'lumotlar“ loyihasini e'lon qildi. Mijozlarning tranzaksiyon faolligini tahlil qilgan xolda Sberbank turli kompaniyalar va chakana savdo tashkilotlariga qaerda u yoki bu turdagi savdo nuqtalari ochish mumkinligi haqida tavsiyalar bera oladi. Bu juda aqlli va o'z vaqtida amalga oshirladigan tadbirdir.

Yandex kompaniyasi ham Big Data bozorining eng aktiv ishtirokchilaridan biri hisoblanadi. Bu kompaniya 2014 yilda Yandex Data Factory deb nomlangan loyihani ishga tushirdi. Bu loyihaning asosiy ish yo'nalishi katta hajmdagi tarqoq ma'lumotlar bazasini mahsus usullar vositasida tahlil qilish asosida jarayon haqida ma'lum bir

hulosalar olishdir. Ushbu servis po'lat ishlab chiqarish jarayonidagi ichki va tashqi parametrlarni boshlang'ich ma'lumotlarni qayta ishlash natijasida Magnitogorsk metallurgiya kombinatining ishini optimal boshqarish uchun ishlatilgan. Big Data ning yana bir muvaffaqiyatli qo'llanilish sohasiga uning Moskva shaxri transport tizimini boshqarish va buning asosida yo'lovchilarning talablarini yaxshiroq qondirish uchun ishlatilganini ham aytish mumkin. Jahongai ko'pchilik kompaniyalar keyingi 4-5 yillar ichida Bir Data texnologiyasini tadbqiq qilishga o'tishlari kerak bo'ladi, aks xolda ular mijozlarni jalb qilish va ularni ushlab turish imkoniatidan mahrum bo'lishlari hamda bozorda boshqalar bilan raqobat qila olmasliklari mumkin.

Sun'iy intellekt (artificial intellect) va mashinaviy o'qitish (machine learning) modellaridan foydalanish Hozirgi davrda sun'iy intellekt va mashinaviy o'qitish modellari ham kompaniyalarning ishlab chiqarish jarayonlari va amaliyotlariga asta-sekin kirib bormoqda. Mashinaviy o'qitish usulida kompyuter sun'iy neyron tarmoqlari asosida ma'lumotlarni tahlil qiladi va buning natijasida aniqlanilgan statistik natijalar hamda bog'liqliklar asosida o'zining faoliyat dasturini tuzadi. Bu usulning amaliyotda qo'llanilishiga yaqqol misol sifatida elektron pochta span fil'trlarini ko'rsatish mumkin. Bunday dastur kerakli informatsiyani mustaqil ravishda topishga o'rganadi. Maqsadga muvofiq bo'lmagan elektron pochta ma'lumotlarini avtomatik ravishda aniqlay oladigan bu dastur spamning yangi turlari paydo bo'lganida o'z-o'zidan doimiy ravishda moslashishi va mukammallashirilishi kerak bo'ladi. Mashinaviy o'qitish texnologiyasining yana bir misoli sifatida fototasvirlardan foydalanib, inson shaxsini aniqlashni keltirish mumkin. Bunga misol sifatida Facebook ning inson tasvirini taniy oladigan tizimini yoki Google ning mahsus algoritm yordamida lablar qimirlashidan ma'lumotlar o'qiy oladigan ilovasini keltirishimiz mumkin.

Mutaxassislarining baho berishlaricha, hozirgi paytda fond bozorining 70% ga yaqin operatsiyalari avtomatlashtirilgan savdo tizimlari orqali amalga oshar ekan. Undagi robbotreuderlar sun'iy intellekt texnologiyalari orqali yaratilgan. Maqsadli auditoriyani keng miqyosda qamrab olinganida mashinaviy o'qitish texnologiyalari asosida mijozlarga hizmat ko'rsatishni personallashtirish mumkin bo'ladi. Bank of America Merrill Lynch ma'lumotlariga ko'ra, 2020 yilga kelib, sun'iy inellekt bozori \$153 milliard dollargacha o'sishi kutilayotgan ekan. Blokcheyn, kraudsorsing, kraudfoning va bulutli texnologiyalardan foydalanish yo'nalishlari Kraudsorsing ham ishlab chiqarish modellari va iste'mol modellarining o'zgarishiga olib keldi.

Kompaniyalar bir qancha hollarda ba'zi bir ishlab chiqarish funktsiyalarini „jamoa“ga berishga harakat qiladilar. Bundan maqsad, mahsulot va xizmatlarning kelajakdagi iste'molchilarini ishlab chiqarishga jalb qilishdir. Masalan, keyingi paytlarda ochiq kodli dasturiy ta'minot (open source) mahsulotlari ancha ommabop bo'lib borayapti.

Kraudsorserlarning o'zlari ham qo'shimcha iste'mol talabining katalizatorlari bo'lib bormoqdalar. Xuddi shuning uchun ham marketing sohasidagi olim va mutaxassislar kraudsorsingni mahsulot va xizmatlarning reklama qilishning bir usuli sifatida tan olmoqdalar. Kraudsorserlar tomonidan tashkil qilingan Waze navigatsion ilova kartasi kabi yangi servislar paydo bo'lib, uning kontentini foydalanuvchilarning o'zlari yaratmoqdalar. Bu ilova yo'llardagi va trassalardagi xolatni real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi hamda boshqa foydalanuvchilarni yo'llardagi joriy holatdan – yo'l xolati va sharoit qanday, to'siqlar bormi, tirbandlik va boshqalar 499 haqida habardor qiladi. Albatta barcha kompaniyalarni kraudsorsing modeliga o'tkazib bo'lmaydi, ammo barcha kompaniyalar uchun alohida masala va muammolarni kraudsorsing texnologiyasidan foydalangan xolda hal qilish mumkin. Agarda kraudsorsingni „jamoaviy ong“ deb atasak, kraudfoundingni „jamoaviy“ hamyon deb atashimiz mumkin bo'ladi. Kraudfounding turli xildagi loyixalarni amalga oshirish uchun moliyaviy mablag'lar yig'ishning jamoaviy usuli bo'lib, barcha turdagi va o'lchamdagi kompaniyalar tomonidan qo'llanilishi mumkin. Rossiya bozoridagi kraudfounding platformalariga misol qilib, planeta.ru va Bloomstarter larni keltirishimiz mumkin. Eng taniqli xorijiy kraudfounding platformalariga misol qilib, Kickstarter ni keltirishimiz mumkin, Bu platforma 126 ming muvaffaqiyatli loyixani malaga oshirish uchun \$3 milliard dollar jalb qila oldi.

Blokcheyn texnologiyasi ham nafaqat virtual pullar bilan operatsiyalarni amalga oshirish, balki, biznesning yangi arxitekturasini sifatida ham qo'llanilishi kutilayapti. Bu texnologiya hozirda bir qancha sohalarda, shu jumladan, iqtisodiyotda, boshqaruvda, smart-kontraktlar tuzishda, meditsinada, farmatsevtikada, yer kadastrisi sohasida, yo'l harakatini boshqarishda ham faol ishlatilmoqda. Shuning uchun ham u kelajakda juda ommabop texnologiyalardan biri bo'lib qolishi mumkin. Bulutli texnologiyalar ham borgan sari rivojlana boradi va bulutli ma'lumot saqlash xizmatlari bozori ham sekin-asta ko'paya beradi. Ma'lumotlarni bunday usulda saqlashning qulayligiga sabab, ma'lumotlar havfsizligini ta'minlab berilishidir. Bunday xizmatlarni taflif qiluvchi kompaniyalar ma'lumotlarning saqlanishi bo'yicha javobgarlikni o'z zimmlariga

oladilar. Masalan, Amazon bulutida 10 mingta serverni soatiga taxminan \$90 dollardan ijaraga olish mumkin. Bu turdagi xizmatlar narxining keynichalik ancha tushushi va narxlarning o'rta hamda kichik biznes uchun ham qoniqarli darajada bo'lishi bashorat qilinmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

Jeremy Clark. Bitcoin, blockchain, cryptocurrency, cryptology (A detailed and technical study of Bitcoin, blockchain, cryptocurrency, and cryptology); 499 str. 2016

Jacob William. Blockchain: The Simple Guide To Everything You Need To Know. 2016, 69 pages.

www.wikipedia.ru – veb sayti

www.alpari.com – xalqaro miqyosdagi moliyaviy kompaniya sayti

www.coinspot.io/analysis – veb sayti

www.springer.com – veb sayti

<https://bitcoin.org> – Bitkoinning rasmiy sayti

https://bitcoin.org/files/bitcoin-paper/bitcoin_ru.pdf-Satoshi Nakamotoning original maqolasi

<http://bitnovosti.com> – Bitkoin yangilik

IQTISODIYOTDAGI TENDENTSIYALAR O‘SISH SUR‘ATLARI

G‘ulomjonova Shahzodahon G‘ofurjon qizi
Namangan muhandislik-qurilish instituti talabasi

ANNOTATSIYA

Asosiy foyda oluvchilar intellektual va jismoniy kapitalni etkazib beruvchilardir (innovatorlar, investorlar, aktsiyadorlar). Foyda va qadriyatlar platforma effekti tufayli oz sonli odamlarning qo‘lida bo‘ladi. Buning oldini olish uchun birgalikda raqamli innovatsiyalar orqali raqamli platformalarning foydalari va xavflarini muvozanatlashingiz kerak.

Key words: ilmiy kashfiyot, Klaus Shvab, grafen, poligeksahidrotriazin, iqtisodiyotdagi tendentsiyalar;

Ilmiy kashfiyotlar yangi texnologiyalarni keltirib chiqarmoqda. Ularning barchasi raqamlashtirish va IT-texnologiyalar tufayli mumkin bo‘ldi. Ularning soni cheksizdir. Ammo qaysi to‘rtinchi IRni boshqaradi? Muallif Jahon Iqtisodiy Forumining tadqiqot natijalari bilan tanishtiradi. Klaus Shvab ularni uchta guruhga birlashtirdi: fizika, IT va biologiya. Megatrends bilan tanishing.

Avtonom transport vositalari. Datchiklar va sun‘iy aql rivojlanib borishi bilan barcha transport vositalari uchuvchisiz bo‘ladi, shu jumladan samolyotlar va kemalar. Qishloq xo‘jaligida foydalanish misoli. Ma‘lumotlar tahlillari bilan birlashtirilgan dronlar o‘simliklarni sug‘oradi va to‘g‘ri va samarali urug‘lantiradi.

3D bosib chiqarish. Ob‘ektlarni yaratish uchun ikkita tushuncha mavjud: qo‘shish va ajratish. Istalgan shaklni olish uchun ortiqcha material preformadan qatlamlarda olib tashlangan bo‘lsa, hozirgi kunga qadar, ikkinchisi ishlatilgan. 3D bosib chiqarish qo‘shimcha tushunchani o‘zida mujassam etadi. Jismoniy ob‘ektlar uch o‘lchamli raqamli modellardan bir qatlamni boshqasiga qo‘llash orqali yaratiladi.

Bugungi kunda ko‘plab printerlar shamol turbinalaridan tortib tibbiy implantlarga qadar 3D printerda chop etilmoqda. Mahsulotlarni shaxsiylashtirish mumkin. Kelajakda elektron platalar, shuningdek, inson hujayralari va organlarini bosib chiqarish mumkin bo‘ladi. Olimlar allaqachon 4D bosib chiqarish ustida ishlamoqdalar. Jarayon atrof-muhit o‘zgarishlariga moslashib, o‘zini o‘zi moslashtiradigan mahsulotlarning yangi avlodini yaratadi.

Zo'r robotlar. Avtomobillar yanada moslashuvchan bo'ladi. Tuzilishi va funksiyalari yovvoyi tabiat ob'ektlarini (biomimikriya) talab qiladi. Ilgari robot avtonom ravishda dasturlashtirilgan edi. Endi u ma'lumotni "bulut" orqali masofadan turib olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Odamlar va robotlarning o'zaro ta'siri har kuni o'zgarib turadi.

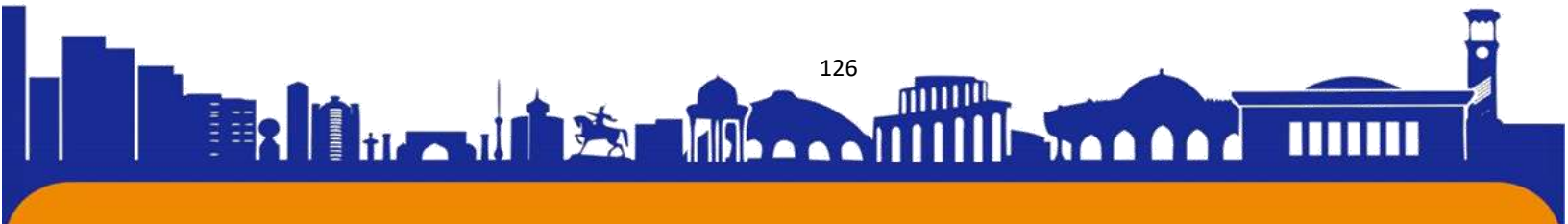
Yangi materiallar. Asosiy materiallarga bo'lgan talablar - engillik, kuchlilik, yo'q qilish va o'z-o'zini moslashtirish - qondiriladi. Istiqbolli materialning namunasi - grafen. Barcha ma'lum materiallar orasida maksimal elektron harakatchanligi bilan mikrochiplardagi silikon o'rnini bosishi mumkin. Yana bir misol, qayta ishlanadigan termoset plastmassa.

Tasavvur qiling: sizda xamir bor, uni isitib, bir dona non oldingiz. Termoset plastmassasi xuddi shunday ishlaydi. U hamma joyda, mobil telefonlardan tortib, aerokosmik uchun elektr plitalarigacha ishlatiladi. Ammo muammo bor: muddati tugagan narsalarni qanday yo'q qilish kerak. Qayta ishlashga imkon beradigan yangi termoset plastmassalari ishlab chiqilmoqda. Kuchli kislotada monomerga parchalanadigan poligeksahidrotiazin istiqbolli polimer hisoblanadi.

Haqiqiy va raqamli olamlarni bog'laydigan asosiy ko'priklardan biri bu Internet narsalari (IW). Bugungi kunda milliardlab qurilmalar (smartfonlar, planshetlar va kompyuterlar) Internetga ulangan. Bir necha yil ichida ularning soni bir trilliondan oshadi. IW-ning eng ko'p qo'llanilishi masofadan turib monitoring qilishdir. Ishlab chiqaruvchilar va xaridor real vaqt rejimida tovarlarni etkazib berish zanjiri bo'ylab harakatlanishini kuzatishi mumkin. Kelajakda shunga o'xshash monitoring tizimlari odamlarning harakatini kuzatish uchun ishlatiladi.

Raqamli inqilob odamlar va tashkilotlarning o'zaro munosabatlarini tubdan o'zgartirmoqda. Bunga misol - blockchain texnologiyasi. Tarmoq a'zolari operatsiyalarni bajarilishidan oldin birgalikda ko'rib chiqadilar va tasdiqlaydilar. Ishonch tarmoq protokolida. Ishtirokchilarga qoidalarga rioya qilish kafolati sifatida ishtirok etish uchun uchinchi tomon kerak emas. Shunday qilib, siz har qanday aktivlarni almashishingiz mumkin.

Talab bo'yicha iqtisodiy tushuncha paydo bo'ldi. Biror xizmat yoki mahsulotni kerak bo'lganda oling va kutishga vaqt sarflamang. Bu platformalar tufayli mumkin bo'ldi. Ular xaridor va sotuvchilarni birlashtiradi. Ikkala tomondan ham xarajatlar

minimaldir. Iste'molchilar turli xil tovarlarni olishadi, sotuvchilar esa xaridorlarning fikrlarini olishadi.

Ilm shunchalik tez rivojlanayaptiki, bugungi kunda asosiy cheklovlar texnik emas, huquqiy, tartibga solish va axloqiydir. Biologiya sohasida ijtimoiy normalar va tartibga solish siyosatidagi eng keskin o'zgarishlar ro'y beradi.

To'rtinchi IR global iqtisodiyotga monumental ta'sir ko'rsatadi. Barcha makro ko'rsatkichlar o'zgaradi: YaIM, investitsiyalar, iste'mol, bandlik, savdo, inflyatsiya va boshqalar. Muallif diqqatni ikki sohaga qaratishni taklif qiladi: samaradorlik va bandlik.

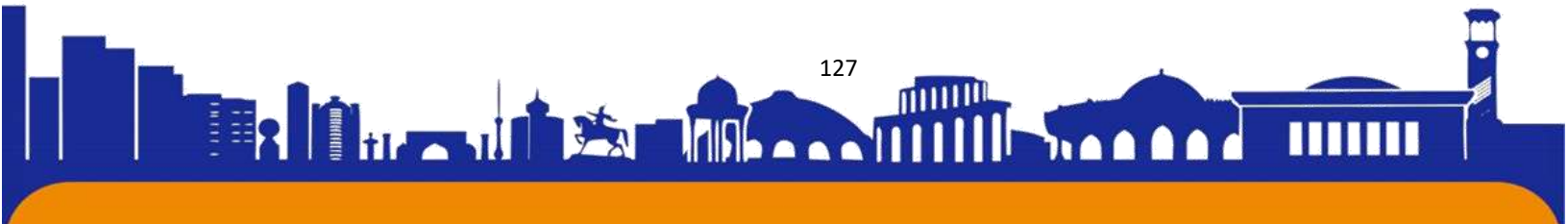
Hosildorlik uzoq muddatli o'sish va turmush darajasini oshirishning muhim ko'rsatkichidir. Kelajakdagi ishlashga nisbatan ikkita nuqtai nazar mavjud. Pessimistlar raqamlashtirish natijasida yuzaga kelgan barcha muhim o'zgarishlar allaqachon ro'y berganiga ishonishadi. Siz ulardan ko'proq ta'sir kutmasligingiz kerak. Optimistlarning fikriga ko'ra, texnologiya hozirda kirish nuqtasida turibdi va tez orada hosildorlikning o'sishiga olib keladi.

Iqtisodiyotdagi tendentsiyalar o'sish sur'atlarining pasayishini ko'rsatmoqda. 2008 yildagi inqirozgacha dunyo iqtisodiyoti yiliga 5 foizga o'sdi. Inqirozdan keyin u bu darajaga qaytishi kutilgan edi. Ammo bugungi kunda global iqtisodiy o'sish yiliga 3–3,5% darajasida turibdi. Bu ko'rsatkich Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda bo'lgan. "Dunyoviy turg'unlik" nazariyasi tarafdorlari ekstremal stsenariyni taxmin qilishmoqda: YaIM o'sishi 2 foizga tushadi.

Bugungi kunda Yerda 7,2 milliard odam yashaydi. 2030 yilga kelib, bu ko'rsatkich 8 milliardga, 2050 yilda esa 9 milliardga etadi, nazariy jihatdan, bu umumiy talabni oshirishi kerak. Ammo yana bir demografik tendentsiya mavjud - tug'ilish darajasi ko'payish darajasidan pastga tushadi va bu barcha mamlakatlarda sodir bo'ladi.

Qarish iqtisodiyot uchun katta qiyinchilikdir. Iqtisodiy qaram kattalar ulushi ortib bormoqda. Yosh kattalar ulushi kamaymoqda, bu qimmatbaho buyumlar (uyalar, avtomobillar, mebellar, maishiy texnika) savdosi kamayayotganligini anglatadi. Kamroq odamlar tadbirkorlik tavakkaliga - o'z biznesini ochishga tayyor.

To'rtinchi IR sizga uzoq umr ko'rish, sog'lom bo'lish, faol hayot tarzini olib borish imkonini beradi. Bugun tug'ilgan bolalarning chorakdan ko'prog'i 100 yoshga

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

to'radi. Shubhasiz, "pensiya" va "pensiya yoshi" tushunchalari qayta ko'rib chiqiladi. Umuman olganda, keksaygan dunyo iqtisodiyoti sekin o'sadi.

Texnologiyalar va innovatsiyalarga investitsiyalarning eksponensial o'sishiga qaramay, samaradorlik asta-sekin o'sib bormoqda. Ushbu paradoks uchun qoniqarli tushuntirish yo'q.

Innovatsion tovarlar va xizmatlar yanada funktsional va sifatliroq bo'lib, an'anaviy tovarlardan tubdan farq qiladigan bozorlarda tarqatiladi. Amaldagi statistikada iste'molchilarning ortiqcha sotishlari hisobga olinishi mumkin. Natijada samaradorlik ko'rsatkichi buzilgan.

Birinchi, to'rtinchi IR dunyo bo'ylab odamlarni birlashtirgan mavjud mahsulotlar va xizmatlarga talabni rag'batlantiradi. Shunday qilib, 2 milliard odam o'z ehtiyojlarini qondirish imkoniyatiga ega bo'ladi. To'rtinchi IR ko'plab odamlarga kamroq pul evaziga ko'proq iste'mol qilishga imkon beradi, shu bilan birga iste'mol yanada barqaror bo'ladi.

Ikkinchi, atrof-muhitga salbiy ta'sirni, masalan, uglerod chiqindilarini kamaytirishni engish uchun ko'proq imkoniyatlar mavjud. Endi qayta tiklanadigan energiya manbalarini yaratish uchun nafaqat davlat, balki xususiy investitsiyalar ham jalb etilmoqda. Uchinchi, mamlakatlar rahbarlari, korxonalar, hamjamiyatlar raqamli asrning imtiyozlaridan to'liq foydalanishga harakat qilmoqdalar.

1931 yilda iqtisodchi Jon Keyns texnologik ishsizlik to'g'risida ogohlantirgan. Bu "mehnatni tejash vositalarini kashf qilish uni qo'llashning yangi usullarini yaratish oldidan" degan xulosadan kelib chiqadi. Oddiy so'zlar bilan aytganda, robotlar odamlarni almashtiradi. Odamga nima qilish kerak?

Keynsning bashorati amalga oshmadi. Ammo to'rtinchi inqilobning farqi butun tizimning tezligi, miqyosi va to'liq konvertatsiyasidir. Ehtimol, bu safar ham Armageddon sodir bo'ladi. Yangi texnologiyalar barcha sohalarda mehnat faoliyatini tubdan o'zgartiradi. Bu qancha davom etishi haqida noaniqlik. Avtomatlashtirish ish kuchini qay darajada almashtiradi.

Innovatsiya kasblarni yo'q qiladi, mehnat bozorini o'zgartiradi. XIX asr boshida AQShda ishchi kuchining 90 foizi qishloq xo'jaligida band bo'lgan, bugungi kunda atigi 2 foiz. Biroq, yangi mahsulotlarga bo'lgan talab yangi kasblar, bandlik, biznes va hatto ishlab chiqarishlarni yaratadi. 2008 yilda Stiv Jobs uchinchi tomon dasturchilariga iPhone uchun ilovalar yaratishga ruxsat berdi. 2015 yilda global mobil

ilova bozori 100 milliard dollarga yaqin kino sanoatini ortda qoldirib 100 milliard dollar daromad ko'rdi!

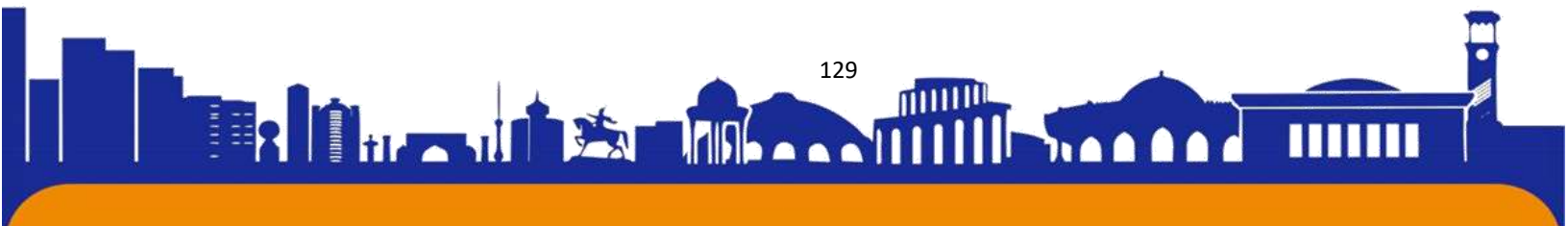
Eski kasblarni yangilariga almashtirish to'liqlarda sodir bo'ladi. Bu davom etadi. Iqtisodchi Karl Frey va ma'lumotlar dizayneri Maykl Osborn 702 ishning avtomatlashtirilishi ehtimolini hisoblab chiqdilar. Ma'lum bo'lishicha, xavf zonasida AQShdagi ishchilarning 47 foizi.

Telemarketlar, soliq tayyorlovchilar, yo'l-transport hodisalari oqibatlarini baholash bo'yicha mutaxassislar, sport musobaqalari hakamlari va hakamlari, advokatlar kotiblari faoliyatini o'zgartirish haqida o'ylash vaqti keldi. Quyidagi kasblar avtomatlashtirishga kamroq moyil: ruhiy salomatlik va giyohvandlik sohasidagi ijtimoiy ishchilar, xoreograflar, shifokorlar, psixologlar, kadrlar menejerlari, kompyuter tizimlari tahlilchilari.

Ishga joylashish yuqori maoshli kasblarda, kognitiv va ijodiy ko'nikmalarni talab qiladigan, shuningdek qo'l mehnati bilan kam maosh oladigan kasblarda o'sadi. Robotlar olib boradigan odatiy va takroriy operatsiyalar mavjud bo'lgan o'rtacha daromadli kasblarda bandlik sezilarli darajada kamayadi.

FOYDALANILOGAN ADABIYOTLAR

1. Shermatov G'.G'. The concept and functions of innovation management. EPRA International Journal of Economics, Business and Management Studies (EBMS). Volume: 7 | Issue: 2| September 2020. –Б. 64-69.
2. Shermatov G.G. Production technologies - as an object of management. «Экономика и социум» №2(81) часть 1 (февраль, 2021). –СТР. 316-318.
3. Shermatov G.G. Situational approaches to effective leadership. «Экономика и социум» №3(82) часть 1 (март, 2021). –СТР. 278-280.
4. Шерматов F.F ., Акрамова Д. Шухраткизи. «Economic literacy of engineering students, on the way to improving the country's economy»Международный научно-образовательный электронный журнал «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ». Выпуск №16 (том 3) (июль, 2021). – СТР 353-362.
5. Shermatov G'., Davronova M.Uzliksiz ta'lim tizimida o'quv jarayoniga innovatsion metodlarni qo'llashning samaradorligi. "Uzliksiz ta'lim" ilmiy-uslubiy jurnali.2021 йил, Maxsus son. 71-74 бетлар

6. Шерматов Г.Г., Асатиллаев Й.М., Мухторов С.А. Оптимизация параметров резания в зависимости от глубины резания и подачи. Фарғона политехника институти “Илмий - техника” журнали. 2020 йил Том 24, спец. вып. № 2, -СТР 28-33.

7. Шерматов Г.Г., Асатиллаев Й.М., Давронова М.У., Бекмирзаев Ш.Б., Хайдаров У.Я. Эффективная технология повышение стойкости режущего инструмента при использовании смазочно охлаждающей жидкости. Фарғона политехника институти “Илмий - техника” журнали. 2020 йил Том 24, № 3, -СТР 142-145.

8. Шерматов Ф., Давронова. Компас-3d дастуридан фойдаланиб детал конструкциялари бўйича амалий ишларни бажариш. Наманган муҳандислик-технология институти илмий-техника журнали. 2020 йил ТОМ 5 – Махсус сон (3), 338-344 бетлар.

9. Shermatov G'.G'. The place and role of enterprise in the development of the national economy. International journal of research in commerce, it, engineering and social sciences. ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876., Volume: 16 Issue: 05 in May 2022. Май. -СТР 52-56.

10. Shermatov G'.G'. Signs, functions and responsibilities of the enterprise. Asia pacific journal of marketing & management review. Vol. 11 No. 05 (2022). -СТР 55-60.

11. Shermatov G'.G'. The economic nature and objective necessity of planning and forecasting in a market economy. Asia pacific journal of marketing & management review. Vol. 11 No. 05 (2022). -СТР 61-65 бетлар

12. Shermatov G'.G'. Perspectives of using standards based on management systems for increasing the competitiveness of fruit and vegetable products in the republic of Uzbekistan. Journal of Pharmaceutical Negative Results | Volume 13 | Special Issue 8 | 2022. -СТР 79-84.

13. Shermatov G'.G'. O‘zbekiston Respublikasidagi Samarali bank tizimini yaratish va uning faoliyatini rivojlantirish. Namangan muhandislik - texnologiya institute ilmiy-texnika jurnali. ТОМ 7, Maxsus son 2, 2022. 478-483 бетлар.

14. Шерматов Ф. Компаниянинг ривожланиш стратегиясини ишлаб чиқиш босқичларининг ўзига хос хусусиятлари. «Курилишда инновациялар, биналар ва

иншоотларнинг сейсмик хавфсизлиги» мавзусидаги Халқаро миқёсидаги илмий ва илмий-техник конференция материаллари тўплами. НамМҚИ, 15-17 декабрь, 2022 йил, Наманган шаҳри. 787-790 бетлар.

15. Shermatov G'.G'. Moliyaviy globallashuv sharoitida moliya bozorining rivojlanish tendensiyalari. "Science and Education" Scientific Journal / Impact Factor 3,848 (SJIF) February 2023 / Volume 4 Issue 2. 1500-1508 бетлар.

16. Shermatov G.G. Fundamentals of Economic Diagnostics and Modeling in Assessing the Development of the Economy. Journal of Survey in Fisheries Sciences Vol. 10 No. 2S (2023): Special Issue 2. –СТР 3703-3715.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинояти учун жавобгарлик белгилашнинг ижтимоий зарурати

Хожиева Рузигул Худайбердиевна

Хуқуқни муҳофаза қилиш академияси Криминалистика ва экспертиза турлари кафедраси уқитувчиси, Тошкент давлат юридик университети докторанти,

kxojiyeva@bk.ru

Аннотация. Ушбу мақолада муаллиф томонидан пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятининг умумий тавсифи, ушбу жиноят учун жавобгарлик белгилашнинг ҳуқуқий асослари ва шартлари, жавобгарлик белгилашнинг ижтимоий зарурати хусусида суз юритилган. Шунингдек, пора олиш-беришда воситачилик қилиш учун жавобгарлик белгилаган хориж давлатлари тажрибаси таҳлил қилинган ва бу буйича қонунчиликка таклифлар баён қилтнган.

Калит сузлар: пора, пора олиш, пора бериш, воситачилик, пора олиш-беришда воситачилик, жавобгарлик,.

Жаҳон банки маълумотларига қараганда, порахўрлик даражаси Канадада – 19, Германияда – 21, Буюк Британияда – 22, Японияда – 24, АҚШда – 26, Италияда эса 57 фоизни ташкил этади¹. Тақдим этилган статистик маълумотлардан маълумки, ривожланган давлатларда кўрсаткич фоизи кам ҳисобланади. Бу борадаги кўрсаткичнинг энг қуйи даражаси 8 фоизни (Дания, Швеция, Финляндия), энг юқори даражаси эса 92 фоизни (Сомали, Жанубий Судан) ташкил этмоқда. Кўриниб турибдики, Скандинавия давлатларидан Швеция, Финляндия ва Данияда атига 8 фоизни ташкил этиб, Сомали ҳамда Жанубий Суданда 92 фоиз, энг юқори кўрсаткични ташкил қилади.

Барчага маълумки, порахўрлик билан боғлиқ жиноятларга қарши курашишга қаратилган бир қанча ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Коррупцияга қарши конвенциясига 2008 йил 7 июлдаги ЎРҚ-158-сон Қонуни билан аъзосига

¹ Шамсутдинов Б. Коррупциявий жиноятлар учун жавобгарлик. Монография. – Т: ТДЮУ, 2020. – Б. 63.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

айланди. Шунингдек, 2017 йилнинг 3 январида “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги ЎРҚ-419-сонли Қонун қабул қилинди. Бир қанча ривожланган хорижий давлатларда шунга ўхшаш махсус қонунлар давлат томонидан қабул қилинган. Масалан, АҚШда шунга ўхшаш махсус қонун “Foreign Corrupt Practices Act” деб номланган бўлиб, у Америка компанияларини шартномалар тузишда имтиёзлар ва кафолатлар олишда хорижий мансабдор шахсларга пора берганлик учун жавобгарлигини белгилайди.

Сўнги йилларида мамлакатимиз суд-ҳуқуқ тизимида амалга оширилган кенг қамровли ўзгариш ва янгилашлар амалда кутилган самараларни бермоқда. Айтиш жоизки, бу борадаги туб ислохотлар ўз моҳиятига кўра, инсон ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоялашга хизмат қилиши баробарида, кўплаб юртдошларимиз тақдирида том маънода ижобий ўзгаришлар ясамоқда. 2021 йилнинг 14 май куни қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш, шунингдек айрим қонун ҳужжатларини ўз кучини йўқотган деб топиш тўғрисида”ги Қонун бу борада амалга оширилаётган эзгу ишларнинг мантиқий давоми бўлди, десак янглишмаймиз. Мазкур Қонунга мувофиқ Жиноят кодексининг 211 ва 212-моддалари янги таҳрирда баён этилди.

Шунингдек, Олий Мажлис Қонунчилик палатасида порахўрлик жиноятлари учун жазони кучайтириш мазмунидаги қонун лойиҳаси биринчи ўқишда қабул қилинди. Хусусан, “Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига коррупцияга оид жиноятлар учун жавобгарлик муқаррарлигини таъминлашга қаратилган ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги қонун лойиҳаси билан Жиноят кодексининг саккизинчи бўлими, “коррупцияга оид жиноятлар” деган янги атама билан тўлдирилиб, 15 турдаги жиноят таркиблари коррупцияга оид жиноятларга киритилмоқда.

Коррупцияга оид жиноятлар учун айбдор шахсга нисбатан жазо чораларини янада кучайтириш мақсадида, мансаб мавқеини суиистеъмол қилиш ёки хизмат мавқеидан фойдаланиб содир этилган жиноятлар учун 10 йилгача озодликдан маҳрум қилиш жазоси назарда тутилмоқда.

“Пора олиш”, “пора бериш” ва “пора олиш-беришда воситачилик қилиш” учун Жиноят кодексининг тегишли моддаларининг учинчи қисми санкцияси оғирлаштирилиб, 20 йилгача озодликдан маҳрум қилиш жазоси белгиланмоқда. Юқридаги санаб ўтилган ҳуқуқий чоралар порахўрлик билан боғлиқ

жиноятларни кескин камайтиришга қаратилган бўлиб, бунинг замирида нафақат инсон ҳуқуқи ва манфаатларини, давлат ва жамият манфаатларини ҳимоя қилиш ҳам ётади.

Зеро статистик маълумотлар келтирилишича, мансабдор шахсларнинг жиноятлари оқибатида давлат ва жамият манфаатларига 2018 йилда 556 млрд, 2019 йилда 1,858 трлн, 2020 йилда 500,1 млрд, 2021 йилнинг 9 ойида 658 млрд сўм моддий зарар етказилган². Бунинг оқибатида эса, давлатнинг ҳам иқтисодий, ҳам ижтимоий салоҳиятига катта зарар етган. Бу эса, порахўрлик билан боғлиқ жиноятлар, хусусан пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинояти учун жавобгарлик чораларини тудан ислоҳ қилиш, жазо чораларини янада қатъийлаштириш, кучайтиришнинг ижтимоий зарурлигини англатади.

Айтиш жоизки, порахўрлик ва пора олиш-беришда воситачилик қилиш жамият учун ижтимоий хавфи юқори ва оғир оқибатларга олиб келувчи жиноятлар тоифасига киради. Ушбу жиноятлар жамиятнинг маънавий-ахлоқий негизига путур етказибгина қолмай, янги жиноий қилмишлар содир этилишига ҳам йўл очиб бериши мумкин. Шу боис, пора берганлик ва пора олиш-беришда воситачилик қилганлик учун жавабгарликнинг тубдан такомиллаштирилиши ҳамда жиноий жазоларнинг кучайтирилиши юзага келиши мумкин бўлган салбий ҳолатларнинг олдини олишга хизмат қилиши билан аҳамиятлидир.

Ушбу жиноят коррупциявий жиноятлар ичида нисбатан янги бироқ кенг тарқалаётган жиноят бўлиб, Жиноят кодексига айнан ушбу модданинг киритилиши, Кодекснинг 2-модасида назарда тутилган Жиноят кодексининг вазифаларини амалга ошириш, яъни қонун билан кўриқланаётган ижтимоий муносабатларни ҳимоя қилишни мақсад қилган.

Қуйида бу норманинг Жиноят қонунига киритилш сабаблари ва бу қилмиш учун жавобгарлик белгилашнинг ижтимоий зарурати хусусида батафсил сўз юритамиз.

Бунда шуни эслатиб ўтиш жоизки, ҳар қандай қилмиш таркибида жиноят таркибий элементлари: жиноят объекти, объектив томони, субъекти ва субъектив томони мавжуд бўлса, ўша ижтимоий хавfli қилмиш учун учун Жиноят

² Ўзбекистон Республикаси Коррупцияга қарши курашиш агентлигининг расмий сайти.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

кодексининг 10-моддаси ҳамда 16-моддасидан келиб чиқиб, жавобгарлик белгиланиши лозим.

Бунда муайян қилмишга жавобгарлик белгилашнинг зарурлигини қуйидаги шартлар мавжуд бўлиши билан изоҳлаш лозим:

биринчидан, ўша қилмиш давлат ва жамият учун ижтимоий хавфли бўлиши;

иккинчидан, ўша қилмиш Жиноят қонунига хилоф бўлиши;

учинчидан, ўша қилмишда айб (қасд ёки эҳтиётсизлик) мавжуд бўлиши лозим.

Шундай экан таҳлилимизнинг дастлабги босқичида пора олиш-бериш қилмиши учун жавобгарлик белгилашнинг биринчи шarti – мазкур қилмишнинг давлат ва жамият учун қанчалик ижтимоий хавфлилигини таҳлил қиламиз.

Қилмишнинг ижтимоий хавфлилиги деганда Жиноят кодекси билан кўриқланадиган объектларга зарар етказадиган ёки шундай зарар етказишнинг реал хавфини келтириб чиқариши назарда тутилади. Шу ўринда савол туғиладики, Жиноят кодекси қайси объектларни кўриқлайди?

Биламизки, Жиноят кодексининг 2-моддасида Жиноят кодексининг вазифалари санаб ўтилган бўлиб, улар:

шахсни, унинг ҳуқуқ ва эркинликларини, жамият ва давлат манфаатларини, мулкни, табиий муҳитни, тинчликни, инсоният хавфсизлигини жиноий тажовузлардан кўриқлаш;

жиноятларнинг олдини олиш;

фуқароларни республика Конституцияси ва қонунларига риоя қилиш руҳида тарбиялаш кабилардир.

Айни шу вазифаларда жамиятнинг тартибга солинган турли соҳадаги ижтимоий муносабатлари кўриқланади. Ушбу ижтимоий муносабатлар эса, Жиноят кодекси билан кўриқланадиган объектлар ҳисобланиб, пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинояти ушбу объектларнинг аксариятиларига зарар етказмай қолмайди. Хўш, қандай қилиб?!

Бунинг учун санаб ўтилган объектлардан айнан қайсиларига зарар етказилиши мумкинлигини алоҳида-алоҳида таҳлил қиладиган бўлсак, дастлабки объектимиз **шахс, унинг ҳуқуқ ва эркинларига тажовуз етказиш билан боғлиқ ижтимоий муносабатдир.** Пора олиш-беришда воситачилик қилиш

жинояти содир қилинганда шахсларнинг Конституция ва бошқа ҳужжатларда кафолатланган ҳуқуқ ва эркинликлари бузилиши мумкин. Масалан, меҳнат муносабатларида бирор ходимни ишга қабул қилишда савиясиз ва билимсиз бир шахсни иш берувчи ёки бошқа ваколатли шахс томонидан пора олинса ва пора берувчи томонидан пора берилса, бунда пора олиш-бериш воситачилик орқали амалга оширилса, айнан ўша бўш иш ўрнига ишлаш учун меҳнат қобилияти ва тажрибаси, билими етарли бўлган шахс ишга кира олмаса, бу орқали ўша шахснинг меҳнат ҳуқуқлари бузилиши мумкин.

Кейинги объектимиз эса, **жамият ва давлат манфаатларига тажовуз етказиш билан боғлиқ ижтимоий муносабатдир.** Бунаё ҳолатда эса, пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинояти орқали жамият ва давлатнинг манфаатларига путур етади. Мисол учун давлат харидлари билан боғлиқ бўлган муносабатларда пора олиш ва пора беришда бу қилмиш пора олиш-беришда воситачилик орқали амалга оширилса, давлатнинг иқтисодий салоҳияти, бозор муносабатлари билан боғлиқ салоҳиятига зарар етади.

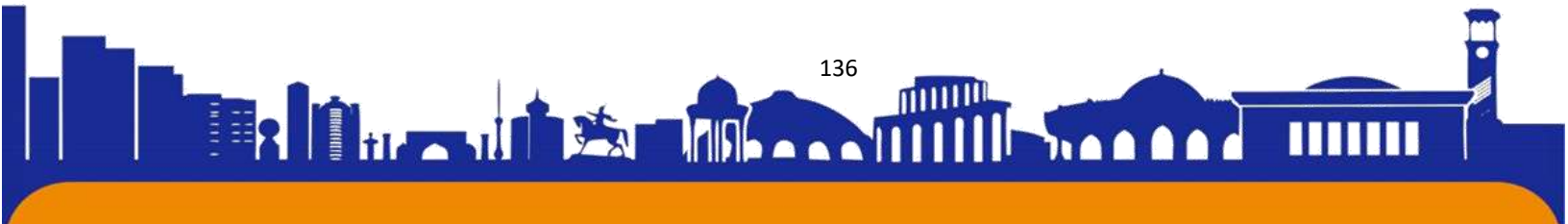
Навбатдаги объектимиз эса, **мулкга тажовуз етказиш билан боғлиқ ижтимоий муносабатдир.** Пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятини содир қилишда бир қактнинг ўзида ҳам давлат мулкига ҳам фуқаронинг мулкига зарар етади.

Юқоридаги санаб ўтилган ҳолатлар ва асослангилган сабаблардан келиб чиқиб айтишимиз мумкинки, пора олиш-беришда воситачилик қилиш учун жавобгарлик белгилаш нечоғлиқ муҳим ва зарур эканлигини кўрсатади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб айтишимиз мумкинки, пора олиш-беришда воситачилик қилиш қилмишининг Жиноят қонунига нечоғлиқ хилоф эканлигини ушбу жиноятнинг Жиноят кодекси билан қўриқланадиган ижтимоий муносабатлар – объектларга зара етказиши билан изоҳлаш мумкин.

Таҳлимизнинг навбатдаги босқичида эса, илмий фикрларимизни мазкур қилмишда айб мавжуд ёки мавжуд эмаслиги хусусида давом эттирамиз.

Айб жавобгарликка тортишнинг зарурий шарти бўлиб, Жиноят кодексининг 20-моддасига биноан, Жиноят кодексига назара тутилган ижтимоий хавфли қилмишни қасдан ёки эҳтиётсизлик орқасида содир этган шахс жиноят содир этишда айбдор деб топилиши мумкин.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Дастлаб қасд тушунчасига ва қандай ҳолатга жиноят қасддан содир этилишига тўхталиб ўтадиган бўлсак, Жиноят кодексининг 21-моддасига кўра, Жиноят Кодекси моддасида кўрсатилаган жиноят тамом бўлган пайт ижтимоий хавфли қилмиш бажарилган вақт деб ҳисобланган бўлиб, уни содир этган шахс ўз қилмишининг ижтимоий хавфлилиқ хусусиятини англаган ва шундай қилмишни содир этишни истаган бўлса, бундай жиноят қасддан содир этилган деб топилади.

Қасднинг ҳам икки хил кўриниши мавжуд бўлиб, Жиноят кодекси моддасида кўрсатилган жиноят тамом бўлган пайт ижтимоий хавфли оқибат юз берган вақт деб топилган қилмишлар тўғри ёки эгри қасддан содир этилган бўлиши мумкин. Агар шахс ўз қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаган, унинг ижтимоий хавфли оқибатларига кўзи етган ва уларнинг юз беришини истаган бўлса, бундай жиноят тўғри қасддан содир этилган деб топилади.

Башарти шахс ўз қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаган, унинг ижтимоий хавфли оқибатларига кўзи етган ва уларнинг юз беришига онгли равишда йўл қўйган бўлса, бундай жиноят эгри қасддан содир этилган деб топилади.

Жиноятнинг эҳтиёсизликдан содир қилиш масаласига тўхталадиган бўлсак, Ўз-ўзига ишониш ёки бепарволик орқасида содир этилган ижтимоий хавфли қилмиш эҳтиётсизлик орқасида содир этилган жиноят деб топилади.

Эҳтиётсизликнинг ҳам икки хил кўриниши бўлиб, агар жиноятни содир этган шахс ўз хулқ-атвори қонунда назарда тутилган ижтимоий хавфли оқибатлар келтириб чиқариши мумкинлигига кўзи ета туриб, эҳтиёткорлик чоратadbирларига онгли равишда риоя этмаган ҳолда бундай оқибатлар келиб чиқмаслигига асоссиз равишда умид қилган бўлса, бундай жиноят ўз-ўзига ишониш оқибатида содир этилган деб топилади. Башарти жиноят содир этган шахс ўз хулқ-атвори қонунда назарда тутилган ижтимоий хавфли оқибатлар келтириб чиқариши мумкинлигига кўзи етмасада, лекин кўзи етиши лозим ва мумкин бўлса, бундай жиноят бепарволик орқасида содир этилган деб топилади.

Қасд ва эҳтиётсизликнинг мазмун-моҳиятидан келиб чиқиб айтиш мумкинки, порахўрлик жиноятларининг, хусусан пора олиш-беришда воситачилиқ қилиш жинояти асосан қасддан(тўғри қасддан) содир қилиниб, шахс

қилмишни содир қииаётган ўз қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англайди, унинг ижтимоий хавфли оқибатларига кўзи етади ва уларни юз беришини истайди. Чунки шахс бу қилмиши орқали ўзига муайян бир манфаат кутади. Бундан келиб чиқадиган бўлсак, ушбу қилмишда қасд, яъни айб мавжуд ва қилмиш ижтимоий хавфли саналади. Бу эса, қилмиш учун жавобгарлик белгилашнинг яна бир ижтимоий заруратини кўрсатиб беради.

Бундан ташқари пора олиш-беришда воситачилик қилиш учун жавобгарлик белгилашнинг яна бир заруратини, пора олиш (ЖК 210-модда) ва пора бериш (ЖК 211-модда) жиноятларининг ҳам содир қилинишига олиб келиши билан изоҳлаш мумкин. Чунки, аксарият ҳолларда порани бераётган ва уни олаётган шахслар ҳам жиноятни уларнинг жиноятлари очилмаслиги ва жавобгарликдан қутулиб қолиб қолиш ёки жавобгарликни бошқа шахснинг номига юклаш мақсадида ҳам пора предметини бевосита ўзлари олмайди ва бермайди ҳам. Бунда уларга воситачи шахслар ёрдами қўл келади. Шу сабабдан ҳам пора олиш-беришда воситачилар иштирок этмаслиги учун қонун чиқарувчининг пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинояти учун Жинотят кодексига алоҳида норма киритиб, жавобгарлик белгилагани жуда тўғри деб ҳисоблаймиз.

Шу билан бирга пора олиш-беришда воситачилик қилиш учун жавобгарлик белгилаш жамията таниш-билишчилик, уруғ-аймовчиликнинг авж олишига ҳам олиб келишининг олдини олади. Сабаб пора олувчилар ва берувчилар жиноятни содир қилишда воситачи шахслар сифатида бегона шахслардан эмас, асосан қариндош уруғлари ёки таниш-билишлариан фойдланишади. Айнан шу таниш-билишчилик ва уруғ-аймоқчиликка чек қуйиш мақсадида ҳам бу жиноятучун жавобгарлик белгиланганлиги уринлидир.

Бундан ташқари, Жинотят кодекси 212-моддаси иккинчи ва учинчи қисмида пора олиш-беришда воситачилик қилишни оғирлаштирувчи ҳолатларда содир қилганлик учун жавобгарлик белгиланган бўлиб, такроран, хавфли рецидивист ёки илгари Жинотят кодексининг 210-моддаси (пора олиш) ва 211-моддаси (пора бериш) жиноятини содир қилган шахс томонидан содир қилганлик, куп микдорда пора олиш ёки бериш вақтида, бир гуруҳ мансабдор шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб пора олаётганлиги воситачига аён бўлган ҳолларда содир этилганлиги, муайян ҳақ эвазига, жуда куп микдорда пора олиш ёки бериш

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

вактида, уюшган гуруҳ манфаатларини кузлаб, масъул мансабдор шахс томонидан содир этилганлиги кабилар шулар жумласидандир. Конун чиқарувчи бу ҳолатларга жавобгарлик белгилаш орқали пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятининг санаб такрорийлигини, куп ва жуда куп микдорда содир қилинишинг, мансабдор шахслар ва уюшган гуруҳларнинг ҳам воситачилар орқали порахурлик билан боғлиқ жиноятларни содир қилинишинг олдини олишни кузда тутган ва бу ҳолатларни учун жавобгарлик белгилашнинг ижтимоий зарурати деб айтишимиз мумкин.

Жиноят кодексининг 212-моддаси тўртинчи қисмида мазкур норманинг рағбатлантирувчи қисми белгиланган бўлиб, пора олиш-беришда воситачилик қилган шахс, жиноий ҳаракатлар содир этилганидан сўнг ўттиз сутка мобайнида ўз ихтиёри билан арз қилган ҳолларда, Жиноят кодексининг 237-моддаси тартибида огоҳлантирилади ҳамда чин кўнгилдан пушаймон бўлиб, жиноятни очишда фаол ёрдам берган тақдирда жиноий жавобгарликдан озод этилиши тушунтирилади. Бунда гарда ариза пора олиш-бериш жинояти иштирокчиларидан бири томонидан берилиб, бу ҳақда бошқа иштирокчилар мурожаат қилмаган бўлса, ариза билан мурожаат этган шахсдан ташқари бошқа иштирокчилар (ташкilotчи, бажарувчи, далолатчи, ёрдамчилар) жавобгарликдан озод қилинмайди.

Товламачилик йўли билан пора сўралганлиги ёки пора берилганлиги ҳақида ихтиёрий арз қилиш асосида пора берувчи ва воситачининг Жиноят-процессуал кодексининг 84-моддаси, 1-қисми, 8-банди билан жиноий жавобгарликдан озод қилиниши, бу шахсларнинг ҳаракатида жиноят таркиби йўқлигини аниқлаб берилади. Шу сабабли улар жабрланувчи сифатида эътироф этилмайди ва пора тариқасида берилган қимматликлар қайтариб берилишини талаб қилишга ҳақли эмас.

Пора сўраб товламачилик қилинган ёки пора олиш-беришда воситачилик қилган шахсни жавобгарликдан озод қилиш: товламачилик йўли билан пора талаб қилинган ҳолат далиллар билан тўлиқ тасдиқланганида; ариза қонунда назарда тутилган муддатда, яъни ўттиз сутка мобайнида тақдим қилинганида; ҳар қандай ноқонуний ташқи таъсирлардан (жисмоний, руҳий) холи тарзда ўз ихтиёри билан арз қилинганида; пора берганлик ва воситачилик қилганлик ҳақида ариза берган шахс содир этган жиноий қилмишидан чин кўнгилдан

пушаймонлик билдирган ва ушбу жиноятни очишда фаол иштирок этган тақдирда жавобгарликдан озод қилинади.

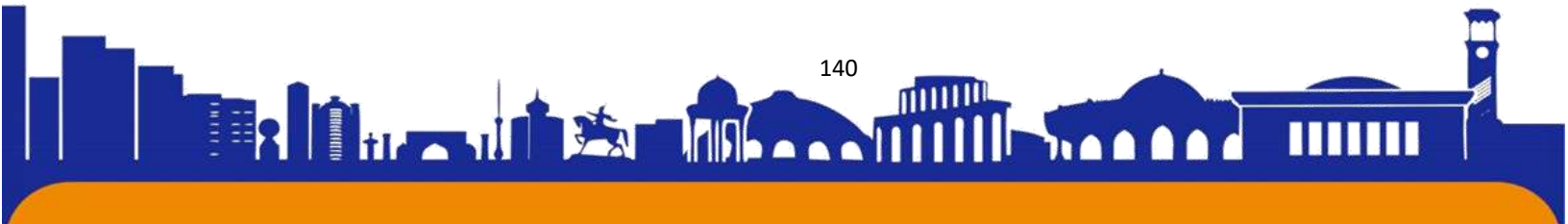
Маълумки, пора бериш ва пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятларида пора олувчи поранинг лоақал бир қисмини олган пайтдан тугалланган, деб топилади ва бўлиб, пора берилганида қонунда назарда тутилган ўттиз сутка дастлабки пора бериш амалга оширилган куннинг эртасидан бошлаб ҳисобланади.

Тергов ёки суриштирув даврида аниқланган ёхуд ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга олдиндан маълум бўлган пора бериш ва пора олиш-беришда воситачилик қилиш ҳолатлари юзасидан берилган ариза жинойий жавобгарликдан озод қилишга асос бўлолмайди ва шахнинг жавобгарлик масаласи қонунда белгиланган умумий тартибда ҳал қилинади.

Бундан олдинги бобда таъкидлаганимиздек, пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинояти Жиноят кодексининг 212-моддасида назарда тутилган ва ушбу жиноят учун тегишлича жазо турлари ҳам белгилаб ўтилган. Унга кўра, пора олиш-беришда воситачилик қилиш, яъни пора олиш ёки бериш хусусидаги келишувга эришишга қаратилган фаолият, шунингдек манфаатдор шахсларнинг топшириғи билан порани бевосита бериш, базавий ҳисоблаш миқдорининг эллик бараваридан юз бараваригача миқдорда жарима ёки икки йилдан беш йилгача озодликни чеклаш ёхуд беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади деб белгилаб қўйилган.

Пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинояти юзага келиш сабаблари ва жиноят содир қилиниши натижасида юзага келган оқибатларига кура ушбу жиноят учун жавобгарлик белгилаш заруратини қуйидагиларда қуришимиз мумкин:

биринчидан, Қасд ва эҳтиётсизликнинг мазмун-моҳиятидан келиб чиқиб айтиш мумкинки, порахўрлик жиноятларининг, хусусан пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинояти асосан қасддан(тўғри қасддан) содир қилиниб, шахс қилмишни содир қиладиган ўз қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англайди, унинг ижтимоий хавфли оқибатларига кўзи етади ва уларни юз беришини истайди. Чунки шахс бу қилмиши орқали ўзига муайян бир манфаат кутади. Бундан келиб чиқадиган бўлсак, ушбу қилмишда қасд, яъни айб мавжуд

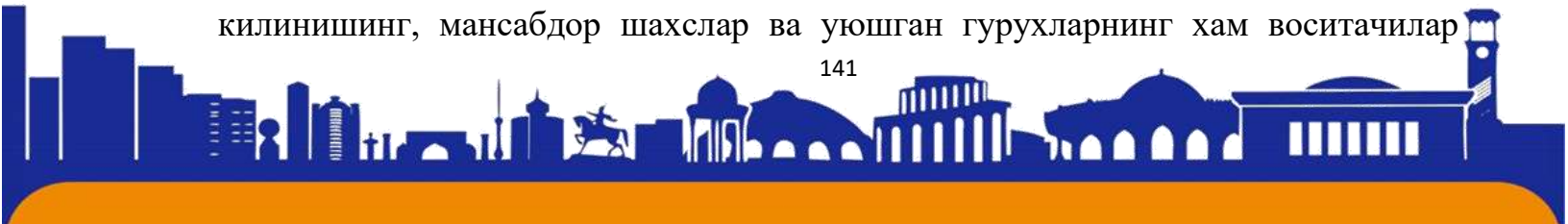
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

ва қилмиш ижтимоий хавфли саналади. Бу эса, қилмиш учун жавобгарлик белгилашнинг яна бир ижтимоий заруратини кўрсатиб беради.

иккинчидан, ундан ташқари пора олиш-беришда воситачилик қилиш учун жавобгарлик белгилашнинг яна бир заруратини, пора олиш (ЖК 210-модда) ва пора бериш (ЖК 211-модда) жиноятларининг ҳам содир қилинишига олиб келиши билан изоҳлаш мумкин. Чунки, аксарият ҳолларда порани бераётган ва уни олаётган шахслар ҳам жиноятни уларнинг жиноятлари очилмаслиги ва жавобгарликдан қутулиб қолиб қолиш ёки жавобгарликни бошқа шахснинг номига юклаш мақсадида ҳам пора предметини бевосита ўзлари олмайди ва бермайди ҳам. Бунда уларга воситачи шахслар ёрдами қўл келади. Шу сабабдан ҳам пора олиш-беришда воситачилар иштирок этмаслиги учун қонун чиқарувчининг пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинояти учун Жиноят кодексида алоҳида норма киритиб, жавобгарлик белгилагани жуда тўғри деб ҳисоблаймиз.

учинчидан, у билан бирга пора олиш-беришда воситачилик қилиш учун жавобгарлик белгилаш жамията таниш-билишчилик, уруғ-аймоқчиликнинг авж олишига ҳам олиб келишининг олдини олади. Сабаб пора олувчилар ва берувчилар жиноятни содир қилишда воситачи шахслар сифатида бегона шахслардан эмас, асосан қариндош уруғлари ёки таниш-билишлариан фойдланишади.

туртинчидан, Жиноят кодекси 212-моддаси иккинчи ва учинчи қисмида пора олиш-беришда воситачилик қилишни оғирлаштирувчи ҳолатларда содир қилганлик учун жавобгарлик белгиланган бўлиб, такроран, хавфли рецидивист ёки илгари Жиноят кодексининг 210-моддаси (пора олиш) ва 211-моддаси (пора бериш) жиноятини содир қилган шахс томонидан содир қилганлик, куп миқдорда пора олиш ёки бериш вақтида, бир гуруҳ мансабдор шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб пора олаётганлиги воситачига аён бўлган ҳолларда содир этилганлиги, муайян ҳақ эвазига, жуда куп миқдорда пора олиш ёки бериш вақтида, уюшган гуруҳ манфаатларини кузлаб, масъул мансабдор шахс томонидан содир этилганлиги кабилар шулар жумласидандир. Қонун чиқарувчи бу ҳолатларга жавобгарлик белгилаш орқали пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятининг санаб такрорийлигини, куп ва жуда куп миқдорда содир қилинишинг, мансабдор шахслар ва уюшган гуруҳларнинг ҳам воситачилар

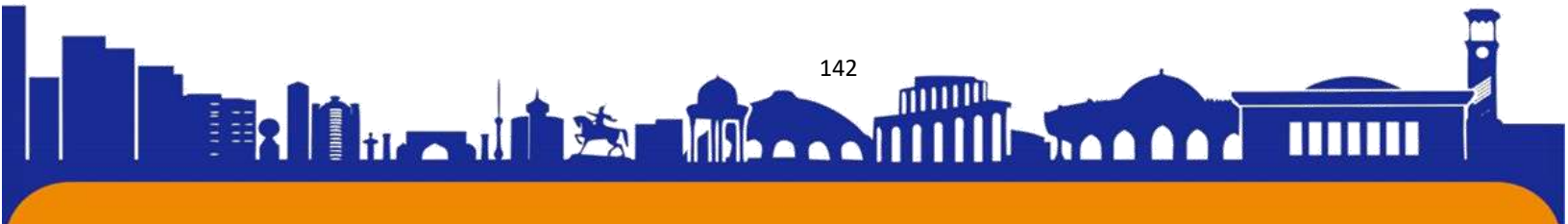

оркали порахурлик билан боғлиқ жиноятларни содир қилинишинг олдини олишни кузда тутган ва бу ҳолатларни учун жавобгарлик белгилашнинг ижтимоий зарурати деб айтишимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар/ Сноски/ References:

1. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. 22.09.1994. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 23.01.2020 й., 03/20/603/0071-сон, 26.03.2020 й., 03/20/613/0362-сон, 22.07.2020 й., 03/20/629/1087-сон, 05.10.2020 й., 03/20/640/1348-сон, 06.11.2020 й., 03/20/645/1469-сон, 04.12.2020 й., 03/20/653/1592-сон; 26.12.2020 й., 03/20/658/1670-сон; 15.01.2021 й., 03/21/667/0035-сон, 13.02.2021 й., 03/21/673/0112-сон, 18.02.2021 й., 03/21/675/0126-сон; 30.03.2021 й., 03/21/679/0256-сон
2. Ўзбекистон Республикасининг Коррупцияга қарши курашиш тўғрисидаги ЎРҚ-419-сон Қонуни. 03.01.2017. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 1-сон, 2-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 16.01.2019 й., 03/19/516/2484-сон; 24.05.2019 й., 03/19/542/3177 -сон, 2019 й., 2-сон, 47-модда.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-6013-сон Фармони. 26.06.2020. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 30.06.2020 й., 06/20/6013/1002-сон.
4. Рустамбаев М.Х. Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм. Дарслик. – Т: “ILM ZIYO”, 2006.
5. . Рустамбаев М.Х. Криминология. Дарслик. – Тошкент.: ТДЮУ, 2008.
6. Усмоналиев М. Жиноят ҳуқуқи. Дарслик. – Т: ТДЮИ, 2009.
7. .Зуфаров Р.А., Ахраров Б.Ж., Мирзаев У.М. Коррупция. Қонун. Жавобгарлик. Монография. – Т.: ТДЮИ, 2011.
8. Шамсутдинов Б. Коррупциявий жиноятлар учун жавобгарлик. Монография. – Т: ТДЮУ, 2020. – Б. 63.

Пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятининг объекти ва объектив томонининг юридик тахлили

Хожиёва Рузигул Худайбердиевна

Хуқуқни муҳофаза қилиш академияси Криминалистика ва экспертиза турлари кафедраси уқитувчиси, Тошкент давлат юридик университети докторанти

kxojiyeva@bk.ru

Пора олиш-беришнинг объекти

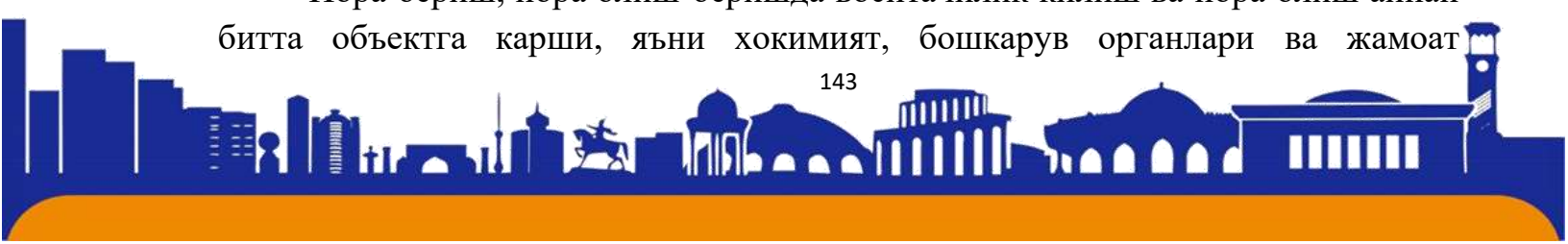
Биламизки, муайян бир қилмишни жиноят деб топиш учун, ўша қилмишда, албатта, жиноят таркибий элементлари: жиноят объекти, объектив томони, субъекти ва субъектив томони мавжуд бўлиши лозим. Шу таркибий элементларининг энг муҳимларидан бири жиноят объекти ҳисобланади.

Жиноят объекти бу жиноят қонуни билан қўриқланадиган ижтимоий муносабат бўлиб, Жиноят кодексининг 2-моддасига биноан, жиноят кодексининг вазибалари саналмиш шахс, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари, жамият ва давлат манфаатлари, мулк, табиий муҳит, тинчлик, инсоният хавфсизлиги жиноят қонуни қўриқлайдиган ижтимоий муносабаатлар саналади. Шулардан шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари, жамият ва давлат манфаати, мулки билан боғлиқ ижтимоий муносабаатлар порахўрлик билан боғлиқ жиноятларнинг объекти ҳисобланади.

Пора олиш, пора бериш ва пора олиш-беришда воситачилик қилиш ўзаро боғлиқ ва ўзаро бир-бирини содир бўлишини келтириб чиқарувчи жиноят саналади. Бироқ улар мустақил жиноятлар ва бу жиноятлар ҳар бирининг характери ва ижтимоий хавфлилик даражасига жиддий тарзда таъсир этадиган бир қанча ўзига хос хусусиятлар бор. Қуйида айнан шулар хусусида сўз юритамиз.

Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 212-моддаси пора олиш-беришда воситачилик учун жиноий жавобгарликни белгиланган бўлиб, пора олиш-беришда воситачилик деганда пора олиш ёки бериш туғрисидаги келишувга эришишга қаратилган фаолият, шунингдек, манфаатдор шахслар топшириғи билан порани бевосита топшириш тушунилади.

Пора бериш, пора олиш-беришда воситачилик қилиш ва пора олиш айнан битта объектга қарши, яъни ҳокимият, бошқарув органлари ва жамоат

бирлашмаларининг нормал ишлашига карши каратилгандир. Шунингдек, пора бериш ва пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинояти содир этилганида қонун билан билан кўриқланадиган ижтимоий муносабатга, яъни давлат ва жамоат ташкилотларининг тўғри фаолиятини бузиб, бу шахслар пора олувчи (мансабдор шахс)нинг хатти-ҳаракатлари орқали давлат ва жамоат ташкилотлари обрўсига путур етказадилар.

Порахўрлик билан боғлиқ бўлган жиноятлар ва уларнинг объекти ҳақида турли хил илмий-назарий қарашлар бўлиб, жумладан, Р.Зуфаровнинг фикрича, порахўрлик - кийин очиладиган жиноятдир. У содир этилганда, икки манфаатдор шахс ҳаракат қилади: пора берувчи ва пора олувчи, баъзан уларга воситачи ҳам қўшилади.¹

М.Рустамбаевнинг фикрича эса², ушбу жиноятнинг объекти, пора олиш ва пора бериш жиноятидаги кабидир, яъни жиноятнинг объекти, давлат ҳокимияти ёки бошқаруви органларининг обрўи ва нормал иш фаолияти, фуқароларнинг қонуний манфаатлари, давлат ва жамоат манфаатлари ҳисобланади.

А.Отажоновнинг фикрича³, Пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятининг бевосита объекти давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг нормал фаолиятини амалга ошириш соҳасида вужудга келадиган ижтимоий муносабатлардир.

А.С.Якубов фикрича эса, пора олиш-беришда воситачилик қилиш объекти деганда жиноят қонуни томонидан муҳофаза қилинадиган ижтимоий муносабатлар тушунилади⁴.

Шунингдек, хорижий давлат ҳуқуқшунос олимларининг ҳам бу хусусида ўз қарашлари бўлиб, жумладан рус олими Р.А. Гребенюк мансабдор шахс, шунингдек мансабдор шахс бўлмаган давлат ёки муниципал хизматчининг давлат ёки коммунал хизматни амалга ошириш жараёнида ўз хизмат бурчини бажариши муносабати билан юзага келадиган жамоатчилик муносабатларини порахўрликнинг умумий объекти деб билади. Яъни унинг фикрича,

¹ Зуфаров Р.А. Порахўрлик учун жиноий жавобгарлик. Монография. – Т.; ТДЮИ, 2004. –Б. 47.

² Рустамбаев М.Х. Жиноят ҳуқуқи. Дарслик. Махсус қисм. – Т.; ТДЮИ, 2009. – Б. 341.

³ Отажонов А.А. Бошқарув тартибига карши коррупцияга оид жиноятлар учун жавобгарлик. Уқув қуланма. – Т.; 2018. – Б. 37.

⁴ Якубов А.С. Теоретические проблемы формирования правовой основы учения о преступлении. Т., 1996. – Б. 96.

порахўрликнинг ўзига хос объекти - бу мансабдор шахснинг хизмат вазифаларини бажариши муносабати билан юридик ва жисмоний шахслардан ҳақ олишни тақиқлаш каби таркибий қисмини бажариш жараёнида ривожланадиган жамоавий муносабатлардир.

Бунда тажовузлар фақат давлат ҳокимиятини амалга ошириш тартибига, бир томондан, давлат органлари фаолиятининг ички тартибини, иккинчи томондан, ушбу органлар ва давлат бошқаруви билан боғлиқ муносабатларни ўз ичига олади. Бундай ҳолатда дастлаб давлат хизмати ҳақида, кейин эса давлатнинг бошқарув тартиби ҳақида гапириш керак.

Р.А. Гребенюк яна шуни ҳам ҳам таъкидлаб ўтадики, порахўрликнинг ўзига хос объекти - бу мансабдор шахснинг хизмат вазифаларини бажариш жараёнида юридик ва жисмоний шахслардан хизмат вазифаларини бажариши муносабати билан ҳақ олиши жараёнида ривожланадиган ижтимоий муносабатлар. Бизнинг фикримизча, жиноят қонунчилиги мансабдор шахснинг хизмат вазифаларини бажариши муносабати билан ундан фойдаланган ҳолда юридик ва жисмоний шахслардан ҳақ олиши ҳисобланади.

А.Я.Светлов “мансабдор шахслар меҳнатига ҳақ тулашнинг белгиланган тартибини» мазкур жиноятнинг бевосита объекти деб ҳисоблаган⁵.

И.Н.Кучерявиннинг фикрига кура⁶, бошқарув ва ижроия органларининг обрусини, уларнинг нормал фаолиятини, шунингдек, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини порахўрлик объекти деб эътироф этилиши мумкин эмас. Чунки, маънавий, яъни ҳуқуқий ҳамда жиноят-ҳуқуқий соҳадан ташқаридаги муносабатларни камраб оладиган категориялар ҳисобланади.

Амалиётда кўпинча воситачи пора берувчини пора олувчи билан боғловчи шахс бўлиб, уларни таништиришга ва пора олиш-бериш туғрисидаги келишувга эришишга кўмаклашади.

Одатда, мансабдор шахс пора берувчини, пора берувчи эса мансабдор шахсни билади. Лекин пора берувчи бевосита пора олувчи билан учрашмаган ёки улар бир-бирини умуман билмаган ҳамда пора бериш туғрисидаги келишув, шунингдек, пора берилишининг ўзи ҳам воситачи

⁵ Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления. - Киев: Наукова думка, 1978. –Б 35.

⁶ Кучерявий Н.П. Ответственность за взяточничество,- Б. 57-58.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

орқали амалга ошириладиган холлар ҳам учрайди. Бу холларда воситачи жиноятни содир этиш ва яширишда жуда муҳим хал килувчи роль уйнайди. Аммо таъкидланган фикрлар пора олиш-беришда воситачилик қилиш билан бирга пора бериш ёки олишга ёрдамлашиш ҳам бўлиши мумкинлигини истисно этмайди.

Навбатдаги фикримизни жиноят таркибий элементининг навбатдагиси, пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятининг объектив томони ҳақида давом эттирамиз.

Биламизки, жиноятнинг объектив томони деб, жиноят қонуни билан қўриқладиган ижтимоий муносабаатларга қарши қаратилган ҳаракат ёки ҳаракатсизликка айтилади.

Порахўрлик билан, хусусан пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятининг объектив томони – пора олиш ёки бериш хусусидаги келишувга эришишга қаратилган фаолият, шунингдек манфаатдор шахсларнинг топшириғи билан порани бевосита бериш ҳаракатида намоён бўлади.

Бу хусуда ҳам ҳуқуқшунос олимларнинг бир қанча илмий қарашлари мавжуд бўлиб, жумладан Р.Зуфаровнинг фикрича⁷, пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятининг объектив белгиси шундан иборатки, воситачи уз ташаббуси билан эмас, балки пора берувчи ёки пора олувчининг ташаббуси (илтимоси ёки топшириғи) билан ҳаракат қилади.

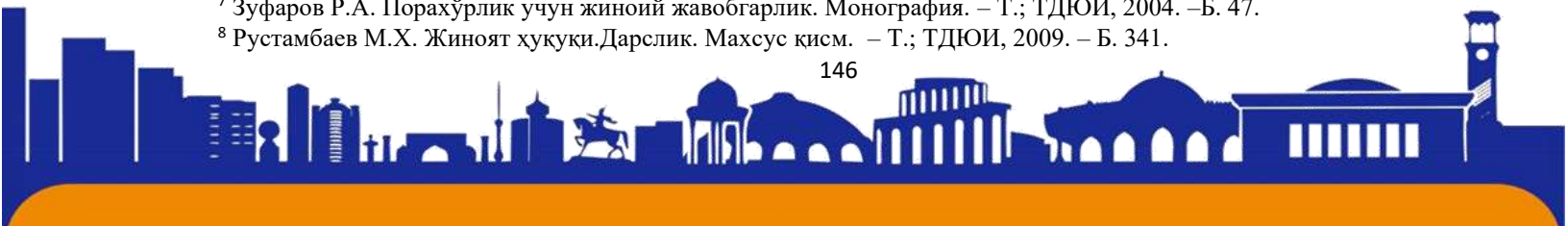
М.Рустамбоевнинг фикрича эса, объектив томондан пора олиш-беришда воситачилик қилиш пора олиш ёки бериш хусусидаги келишувга эришишга қаратилган фаолият, шунингдек манфаатдор шахсларнинг топшириғига биноан порани бевосита беришда ифодаланади⁸.

Бунда пора олиш ёки бериш ҳақидаги битимга эришишга қаратилган фаолият деганда айбдор томонидан содир этилган ёки содир этилиши пора берилишига ёки унинг мансабдор шахс томонидан олинишига хизмат килувчи ҳар қандай ҳатти ҳаракатни тушуниш керак.

Пора олиш-беришда воситачилик қилишнинг яна бир қурилиши пора предметининг пора берувчидан олиб, пора олувчига бевосита топширилишда

⁷ Зуфаров Р.А. Порахўрлик учун жиноий жавобгарлик. Монография. – Т.: ТДЮИ, 2004. –Б. 47.

⁸ Рустамбаев М.Х. Жиноят ҳуқуқи. Дарслик. Махсус қисм. – Т.: ТДЮИ, 2009. – Б. 341.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

ифодаланади. Бунда мазкур жинойт пора олувчи воситачидан поранинг тулик ёки бир қисмини олган пайтдан бошлаб тугаланган ҳисобланади.

Агарда пора мансабдор шахс томонидан олинмаган бўлса, бундай ҳаракат порахурликда воситачилик қилишга суикасд, деб топилади.

Яна бир ҳуқуқшунос олим А.Отажоновнинг фикрича, пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинойти объектив томондан пора олиш ёки бериш хусусидаги қелишувга эришишга қаратилган фаолият, шунингдек манфаатдор шахсларнинг топшириғи билан порани бевосита бериш ҳаракатларида ифодаланади⁹.

Ушбу олимнинг илмий фикридан келиб чиққан ҳолда таъкидлаш мумкинки, воситачилик икки шаклда намоён бўлади:

Биринчиси – пора олиш-бериш тўғрисидаги қелишувга эришишга қаратилган фаолият;

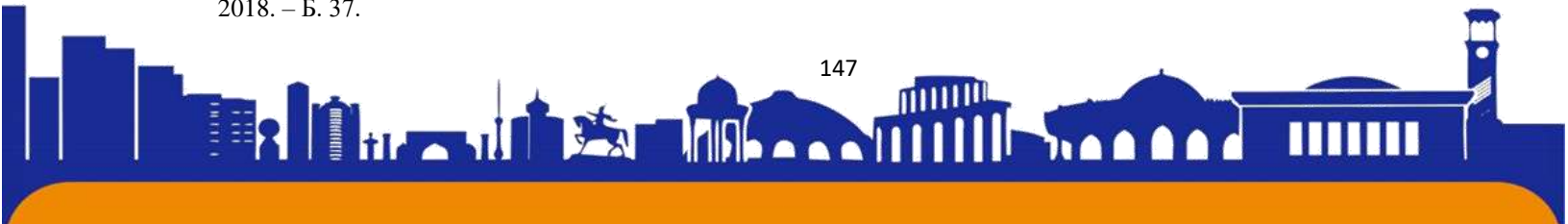
Иккинчиси – пора предметини бевосита бериш.

Пора олиш-бериш ҳақидаги қелишувга эришишга қаратилган фаолият деганда шундай фаолият тушунилиши лозимки, унда воситачи пора берувчи ва пора олувчи шахс ўртасида боғловчи ролида намоён бўлади (масалан, қелишув шартларини етказиш, уларнинг учрашуви учун хона тақдим этиш, қелишувга эришиш ёки уни амалга оширишдаги тўсиқларни бартараф этиш ва бошқ.).

Пора олиш-беришда воситачилик қилишнинг иккинчи шакли манфаатдор шахс топшириғи билан пора предметини бевосита беришда ифодаланиб, пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинойти пора предметининг ҳеч бўлмаганда бир қисми пора олувчи томонидан олинган пайтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади. Бунда тахмин қилинаётган пора олинмаса, воситачининг ҳаракатлари пора олиш-беришда воситачилик қилишга суикасд сифатида квалификация қилинади.

Пора олиш-беришда воситачилик қилишнинг объектив томонини тавсифловчи белгиларни таҳлил қилиш асосида шундай хулосага келамизки, конун чиқарувчининг пора олиш-беришда воситачилик қилишга нисбатан мустақил жинойт деб қарайдиган нуқтаи назари туғри деб ҳисоблаймиз.

⁹ Отажонов А.А. Бошқарув тартибига қарши коррупцияга оид жинойтлар учун жавобгарлик. Уқув қулланма. – Т., 2018. – Б. 37.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

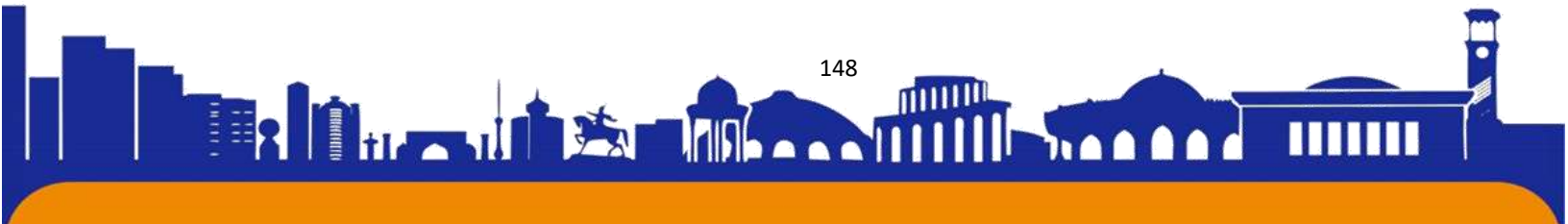
Юкоридаги тахлимиз якуни буйича хулоса киладиган булсак,

Биринчидан, пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятининг объекти – хокимият, бошқарув органлари ва жамоат бирлашмаларининг нормал ишлашига қарши қаратилгандир. Шунингдек, пора бериш ва пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинояти содир этилганида қонун билан билан қўриқланадиган ижтимоий муносабатга, яъни давлат ва жамоат ташкилотларининг тўғри фаолиятини бузиб, бу шахслар пора олувчи (мансабдор шахс)нинг хатти-ҳаракатлари орқали давлат ва жамоат ташкилотлари обрўсига путур етказдилар.

Иккинчидан, бъектив томондан мазкур жиноят пора олиш ёки бериш хусусидаги қелишувга эришишга қаратилган фаолият, шунингдек манфаатдор шахсларнинг топшириғи билан порани бевосита бериш ҳаракатида намоён бўлади. Бунда пора олиш ёки бериш ҳақидаги қелишувга эришишга қаратилган фаолият деганда айбдор томонидан содир этилган ёки содир этилиши пора берилишига ёки унинг мансабдор шахс томонидан олинишига хизмат қилувчи ҳар қандай хатти ҳаракатни тушуниш керак.

Учинчидан, пора олиш-беришда воситачилик қилишнинг яна бир қурилиши пора предметининг пора берувчидан олиб, пора олувчига бевосита топширилишда ифодаланади. Бунда мазкур жиноят пора олувчи воситачидан поранинг тулик ёки бир қисмини олган пайтдан бошлаб тугаланган ҳисобланади.

Агарда пора мансабдор шахс томонидан олинмаган бўлса, бундай ҳаракат порахурликда воситачилик қилишга суикасд, деб топилади.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

YIELD AND HETEROSIS EFFECT OF TOMATO FIRST GENERATION (F1) HYBRIDS

Nadjiev J.N.

Termiz Institute of Agrotechnology and Innovative Development, 191200,
Surkhandarya region, Termiz district, Yangiabad neighborhood

E-mail: jurahon-nadjiev@mail.ru

(+998) 91-577-81-61

Abstract:: In the article, in 2018-2019, the yield indicators of tomato hybrids of the first generation at the Surkhandarya Scientific Experimental Station were studied. According to the results, Surkhan 142 x Taramata, Taramata x Volgogradsky 5/95, Surkhan 142 x Volgogradsky 5/95 and L-31 have the highest heterosis efficiency (33.7-74.2%) in terms of total and early yield and total yield. x Surkhan 142 hybrids were separated.

High (15.3-23.0%) heterosis efficiency in terms of early yield was observed in hybrids Taramata x Volgogradsky 5/95, Surkhan 142 x Taramata and MJ-46 x Surkhan 142.

These hybrids are also notable for their resistance to the tuber nematode. These hybrids can be recommended for production after certain trials and are a valuable starting source for the development of better resistant cultivars and hybrids with valuable economic traits.

Key words: tomato, selection, line, heterosis, nematode, resistance, variety, transportability, source, score.

1. Introduction

The first selective varieties of tomatoes were obtained using the analytical selection method. It was created on the basis of individual and collective selection of local and acclimatized foreign forms. Some of them are small, cultivated in small areas.

Varieties grown in modern agriculture should be not only productive, but also comprehensively resistant to environmental discomforts that occur during the period of operation and adapted to intensive technologies. Many years of experience show that currently 30-40% of the potential yield of existing varieties, and 50-60% under the best conditions, are not used, and the main reason for this is the lack of environmental resistance in the varieties (Juchenko A.A., 1986).

Tomato is a year-round source of the most important vitamins S1, V1, V2, RR, A, N, V9, pectins, valuable minerals. It is also a nutritious food that determines a person's healthy diet and protection from many diseases.

At the expense of selection, it is possible not only to increase the yield, but also to increase the quality of the fruit and its suitability for sending over long distances, to extend its storage, to mechanize cultivation and harvest. Breeding also limits or completely stops crop losses caused by harmful diseases and pests, plant parasites, in turn, reduces the use of toxic chemicals in tomato cultivation and environmental pollution (Avdeev A.Yu. 2006).

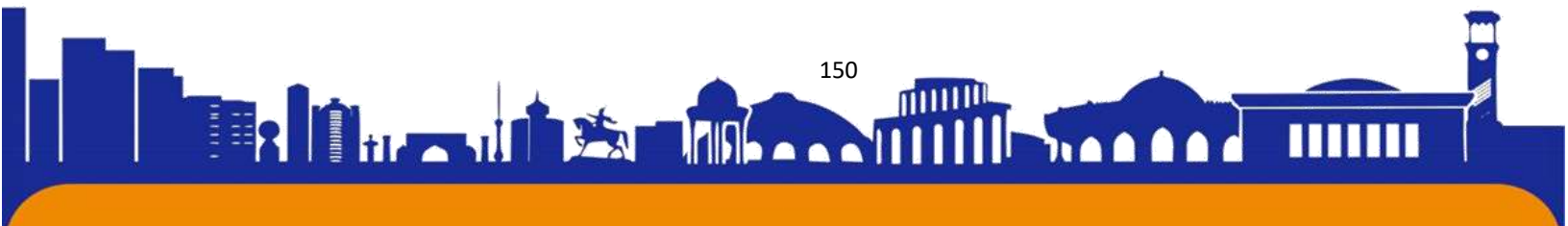
The creation and production of new high-yielding varieties resistant to biotic and abiotic environmental factors and G'1 hybrids, as well as the development of effective technologies for their cultivation, is the main factor for increasing productivity and improving product quality. Therefore, great attention is being paid to the scientific development of improved breeding methods to create new varieties and G'1 hybrids all over the world.

In 2018-2019, the study of hybrids in the nursery has different morphobiological characteristics: the plants are simple, stem-like; and the shape of the fruit is round, flat-round, oval; fruits are hard, transportable; 12 first-generation hybrids obtained from cross-breeding of varieties and lines resistant to nematodes were studied in comparison with parental forms and the comparative F1 Nurafshon hybrid in the direction of earliness, resistance to nematode, nematode and transportability.

F1Surkhan 142 x Taramata, F1Surkhan142 x Volgogradsky 5/95, F1Surkhan142 x Gulobi, F1Taramata x Volgogradsky/95, F1Taramata x Surkhan 142, F1L-31 x Surkhan142, F1L-31 x Sevara, F1MJ-46 x Surkhan 142, F1L-62 x Taramata, F1Sugdiyona x Surkhan 142, F1Sugdiyona x Volgogradskiy5/95, F1MJ-46 x Surkhan 142 hybrids of the first generation (F1) were studied in terms of transportability, resistance to the blight nematode, compared to the parental forms and the comparative G'1Nurafshan hybrid.

2. Materials and methods

Studies "Metodicheskie ukazaniya po izucheniyu i podderzaniyu mirovoy kollektsii ovoshchnyx paslenovykh kultur (tomaty, pertsy, eggplant)". (L., 1977), "Methodicheskie ukazaniya po selektsii sortov i hibridov tomato dlya otkrytogo i

zashchishchennogo ground". (M., 1986) and carried out in accordance with OST 4671-78 (Phase II).

Experience is non-refundable. The plot area is 6.3 m², the number of plants is 20, the plot is 2 rows. Planting scheme 210: 2 x 30 cm.

The seeds were sown under the film on the 1st day of February. Seedlings were planted in the open field on the 1st day of April.

3. Results and Discussion

Experience is non-refundable. The plot area is 6.3 m², the number of plants is 20, the plot is 2 rows. Planting scheme 210: 2 x 30 cm.

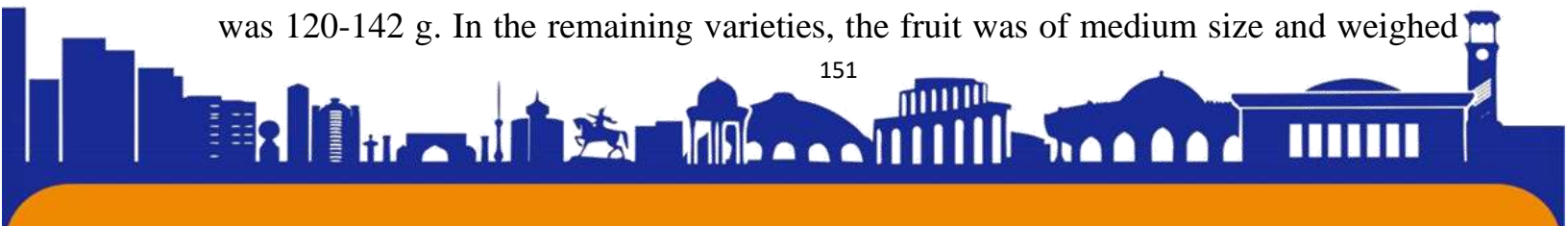
The seeds were sown under the film on the 1st day of February. Seedlings were planted in the open field on the 1st day of April.

As can be seen from Table 1, the shortest period of action was observed in F1Taramata x Sevara and F1L-31 x Sevara hybrids obtained with Sevara variety and it was 104-105 days, and the early parent form ripened 2-3 days earlier than Sevara variety. These hybrids are precocious. In the remaining hybrids, the period of validity was 113-118 days, which are considered average.

Plant type Surkhan 142, Volgogradskiy 5/95, Taramata, Sevara, Sugdiyona, L-31 varieties are stocky, and they are a valuable starting source for creating stocky varieties. When the cross-breeding was carried out in a stem x stem pattern, the plant was a stem type in the first generation hybrids. When the hybridization was carried out in the standard x simple scheme, in the hybrids of the first generation, the plant was of the simple type.

The height of the plant is 43-80 cm in the parent forms, and we divided the hybrids obtained from them into three groups. The first group includes hybrids with a plant height of 51-77 cm: L-31 x Sevara, L-62 x Taramata, MJ-46 x Surkhan 142 and L-31 x Surkhan 142; the second group includes hybrids with a height of 85-92 cm: Namuna x Uzmash, Taramata x Surkhan 142, Taramata x Volgogradsky 5/95, Sugdiyona x Surkhan 142 and Sugdiyona x Volgogradsky 5/95; the third group included hybrids with a plant height of 102-115 cm: Surkhan 142 x Taramata, Surkhan 142 x Gulobi and Surkhan 142 x Volgogradsky 5/95.

The weight of the fruit was greater than the parental forms in the varieties Namuna, Surkhan 142, MJ-46, Volgogradsky 5/95, Taramata and Gulobi, their weight was 120-142 g. In the remaining varieties, the fruit was of medium size and weighed

around 80-105 g. In many hybrids, the fruits were large and weighed 110-132 g. Only Taramata x Sevara, Sugdiyona x Volgogradskiy 5/95, L-31 x Sevara hybrids had average fruit weight of 95-100 g.

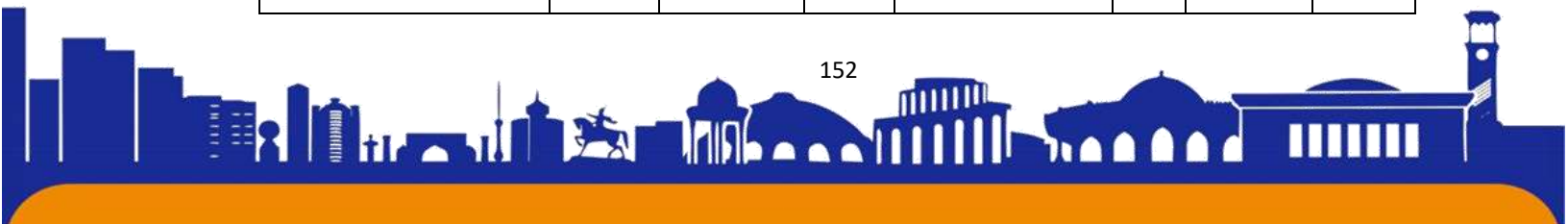
When the fruits of one of the parent forms were hard, the fruit became hard in the first generation hybrids, such hybrids include the following Surkhan 142 x Taramata, Taramata x Surkhan 142, Taramata x Volgogradsky 5/95, Sugdiyona x Surkhan 142, Sugdiyona x Volgogradsky 5/95, L- 31 x Surkhan 142, L-31 x Sevara and MJ-46 x Surkhan 142 belonged.

It was observed that when the fruit of both varieties participating in the crossbreeding is soft, the fruit is soft in the hybrids.

The shape of the fruit is round in all hybrids, and their color is red or dark-red. Since the oval shape of the fruit and its pink color are recessive characters, these characters did not appear in the first generation.

Table 1. Economic and morphobiological description of tomato hybrids of the first generation (F¹), 2018-2019.

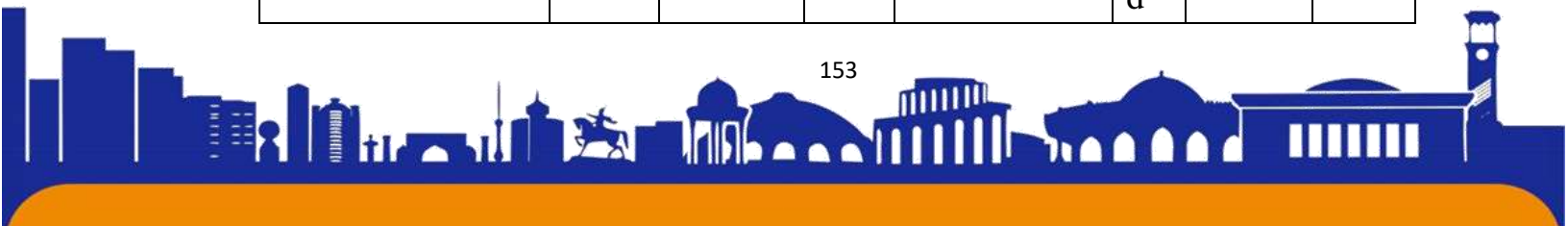
Hybrid and parental forms	Valid ity period, day	Plant		Fruit			
		Type	Height, cm.	shape	color	weight, g.	score, ball
Namuna	115	simple	75	round	red	130	2,5
Surkhan 142 , st.	116	columnar	83	round	red	133	2,5
L-31	118	columnar	43	round.	red	105	4,5
MJ-46	123	simple	65	round	red	142	4,5
Sevara	107	columnar	47	round	pink	85	2,5
Volgogradsky 5/95	119	simple	80	round	red	125	3,5

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Taramata	122	column ar	80	oval shaped.	re d	120	4,5
Sugdiana	120	column ar	55	columnar	re d	120	4,5
Uzmash-1	114	simple	70	simpl	re d	80	5,0
Gulobi	115	simple	65	round	pi nk	120	2,0
F ₁ Nurafschon st.	117	simple	85	round	re d	92	4,5
Surkhan 142 x Taramata	113	column ar	103	round	re d	115	4,0
Surkhan 142 x Volgogradsky 5/95	115	column ar	115	round	re d	135	2,5
Surkhan 142 x Gulobi	116	column ar	colu mna r	round	re d	110	2,5
Taramata x Surkhan 142	119	column ar	85	round	re d	125	4,0
Taramata x Volgogradsky 5/95	113	column ar	90	round	re d	125	4,2
Taramata x Sevara	104	column ar	68	round	re d	95	3,5
Sugdiana x Surkhan 142	118	column ar	85	round	re d	110	3,5
Sugdiana x Volgogradsky 5/95	117	column ar	92	round	re d	98	4,0
Л-62 x Taramata	115	Simple	68	round	re d	115	4,5

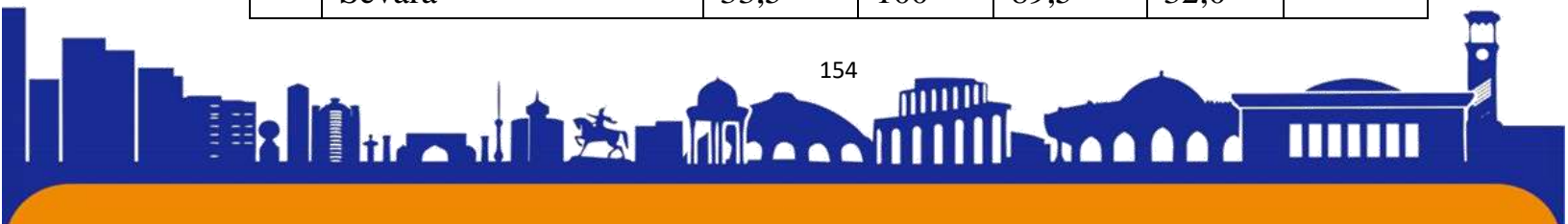
L-31 x Surkhan 142	118	column ar	72	round	re d	110	4,0
L-31 x Sevara	105	column ar	51	round	re d	107	3,0
MJ-46 x Surkhan 142	118	Simple	77	round	re d	132	4,0

As can be seen from Table 2, the yield of parent forms involved in crossbreeding was around 21.4-47.8 t/ha. The highest productivity was observed in varieties Surkhan 142, L-31, MJ-46, Sugdiyona (40.3-47.8 t/ha). The productivity of the first generation hybrids was different and made 39.8-70.2 t/ha. The highest productivity was observed in hybrids Surkhan 142 x Taramata, Taramata x Volgogradsky 5/95, Surkhan 142 x Volgogradsky 5/95 Sugdiyona x Volgogradsky 5/95, L-31 x Surkhan 142 (50.1-70.2 t/ha).

In terms of total yield, the highest heterosis effect was shown in hybrids Surkhan 142 x Taramata, Surkhan 142 x Volgogradsky 5/95, Taramata x Volgogradsky 5/95, L-31 x Surkhan 142 and it was 33.7-74.2% and these are heterozygous hybrids. Although not high, the effect of heterosis on total yield was also observed in the following hybrids Surkhan142 x Gulobi, MJ-46 x Surkhan 142, L-31 x Sevara and Sugdiyona x Volgogradsky 5/95 and it was 13.1-21.3%.

Table 2. Yield and heterosis effect of tomato first generation (F₁) hybrids, 2018-2020.

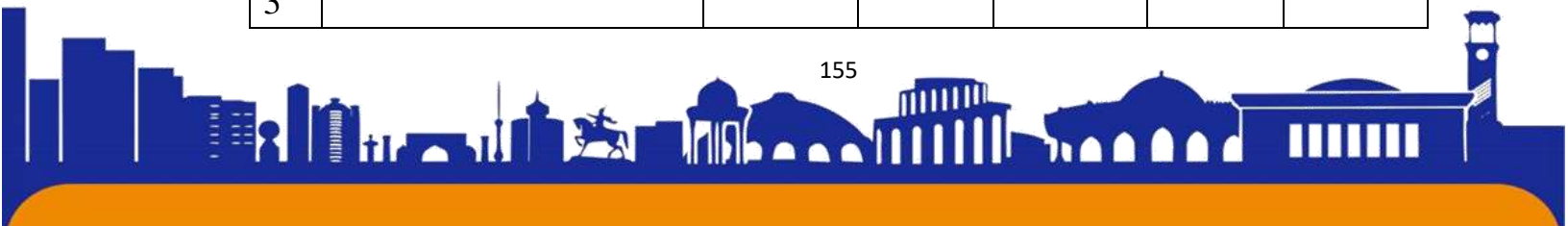
Hybrid and parent forms	General harvest, t/ha	Heterosis efficiency, %	Productive yield, %	Early taker harvest, t/ha	Heterosis efficiency, %
Namuna	39,5	100	86,1	23,5	
Surkhan 142 , st.	40,3	100	85,0	25,1	
L-31	43,0	100	94,6	29,4	
MJ-46	47,8	100	95,5	21,1	
Sevara	33,5	100	89,5	32,0	

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

	Volgogradsky 5/95	35,5	100	81,1	19,5	
	Taramata	39,8	100	97,0	23,1	
	Sugdiana	41,3	100	96,2	27,1	
	Uzmash-1	21,4	100	96,0	33,0	
0	Gulobi	34,9	100	78,1	31,7	
1	F ₁ Nurafschon st.	55,8	141,3	96,0	33,4	142,1
2	Surkhan 142 x Taramata	70,2	174,2	98,3	29,0	115,5
3	Surkhan 142 x Volgogradsky 5/95	61,3	152,1	95,1	23,0	91,6
4	Surkhan 142 x Gulobi	45,6	113,1	89,2	26,9	107,2
5	Taramata x Surkhan 142	39,9	99,0	91,2	19,5	77,7
6	Taramata x Volgogradsky 5/95	64,5	162,0	95,6	28,4	122,9
7	Taramata x Sevara	39,8	100	89,5	28,9	90,3
8	Sugdiana x Surkhan 142	45,9	111,1	92,3	18,8	69,4
9	Sugdiana x Volgogradsky 5/95	50,1	121,3	96,0	19,6	72,3
0	JI-62 x Taramata	44,2	111,0	97,6	22,0	95,2
1	L-31 x Surkhan 142	57,5	133,7	93,5	31,6	107,4
2	L-31 x Sevara	51,6	120,0	92,5	32,5	82,3
3	MJ-46 x Surkhan 142	49,5	116,6	93,2	30,1	115,3

The highest rate of early yield was observed in varieties Sevara, Uzmash, Gulobi and L-31 from parent forms, it was 29.4-33.0 t/ha, and these are early. A high rate of this sign was observed in the hybrids Namuna x Uzmash, Surkhan 142 x Taramata, Taramata x Volgogradsky 5/95, Taramata x Sevara, L-31 x Surkhan 142, L-31 x Sevara, MJ-46 x Surkhan 142, and it was 28, It was 4-33.4 t/ha.

The highest effect of heterosis on early yield was observed in hybrids Taramata x Volgogradsky 5/95, Surkhan 142 x Taramata, MJ-46 x Surkhan 142 (15.3-23.0%).

Marketable yield was significantly higher in firm, transportable varieties. The marketable yield was also high in the hybrids whose fruits were obtained in the presence of hard varieties.

Conclusion

Thus, in 2018-2019, as a result of the study of the first generation hybrids, Surkhan 142 x Taramata, Taramata x Volgogradsky 5/95, Surkhan 142 x Volgogradsky 5/95 and L-31 x Surkhan 142 hybrids with the highest overall and early yield were selected.

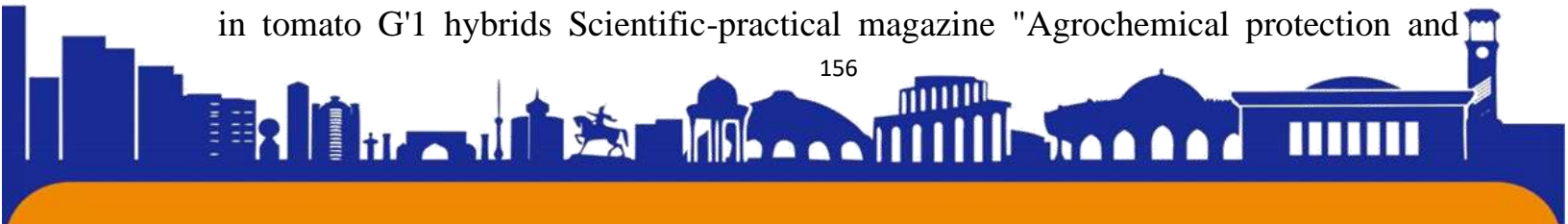
Surkhan 142 x Taramata, Taramata x Volgogradsky 5/95, Surkhan142 x Volgogradsky 5/95 and L-31 x Surkhan 142 hybrids with the highest heterosis efficiency (33.7-74.2%) were separated.

The hybrids Taramata x Volgogradsky 5/95, Surkhan 142 x Taramata and MJ-46 x Surkhan 142 (15.3-23.0%) were distinguished with the highest heterosis efficiency in terms of early yield.

These hybrids are also notable for their resistance to the tuber nematode. These hybrids can be recommended for production after certain trials and are a valuable starting source for the development of better resistant cultivars and hybrids with valuable economic traits.

References

- [1] Juchenko A.A., Selection of plants (ekologo-geneticheskie aspekty), - Chisinau, 1986 p, - 34s
- [2] Juchenko A.A. Adaptivnaya selektsiya rasteniy//Selektsiya produktivnyx sortov.-M., "Znanie", 1986a. - P.4-30.
- [3] Nadjiev J.N., Aramov M.Kh., Boriev K.Sh. Manifestation of adaptive ability in tomato G'1 hybrids Scientific-practical magazine "Agrochemical protection and

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

plant quarantine" - Tashkent, 2019.-№6.-81-84 p. ISSN 2181-8150

[4] Metodicheskie ukazaniya po izucheniyu i podderzaniyu mirovoy kolleksii ovoshchnykh paslenovykh kultur (tomatoes, pertsy, eggplants) - L., 1977. - 23 p.

[5] Methodological instructions for sorting and hybrid tomatoes for outdoor and outdoor soil. - M., VNISSOK, 1986. -113 p.

[6]. OST 4671-78 Delyanki scheme planting and selection, sortoispytani i primary seminovodstve ovoshchnyx culture. // Parameter. -M., VNISSOK, 1997.

O'ZBEKISTONDAGI QAYTA TIKLANADIGAN ENERGIYAMANBALARI.

Saidjanova Madina Shuhratovna.

Abu Ali Ibn Sino nomidagi Buxoro davlat tibbiyot instituti “Tibbiyotda innovatsion axborot texnologiyalari, Biofizika” kafedrasi assistenti

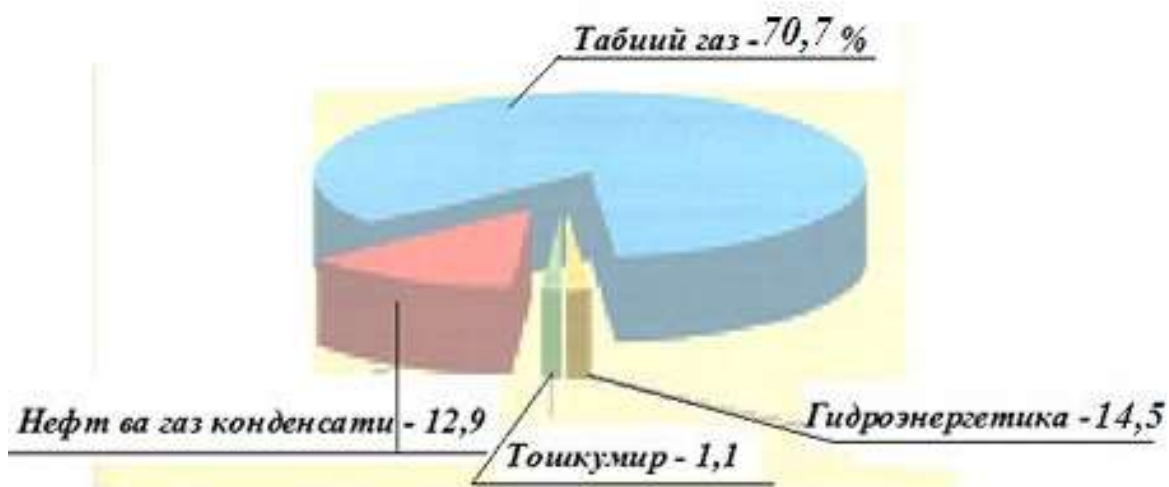
Annotatsiya. Geotermal energiya. Yer qa'rida juda katta issiqlik miqdori mavjud. Undan juda arzon va ekologik zararsiz bitmas-tuganmas energiya olish mumkin. Hisoblarga ko'ra, yer bag'rida to'plangan issiqlikdan olinadigan energiya, yer yuzidagi hamma organik yoqilg'i zahirasidan olinadigan energiyadan bir necha barobar ko'p ekan. Ammo bu issiqlik energiyasi faqatgina yer ostidagi qaynoq suvlardan olinadi xolos.

Shamol energiyasi. Bug' dvigatellari paydo bo'lguncha, Angliya, Germaniya, Fransiya, Daniya, Gollandiya va boshqa mamlakatlarda shamol energiyasidan juda katta masshtabda sanoatda va qishloq xo'jaligida qo'llanib kelingan.

Kalit so'zlar: katta quyosh pechi, konsentratorlar, shamol elektr stansiyalari, geotermal suvlar, qayta tiklanadigan enaergiya manbalari.

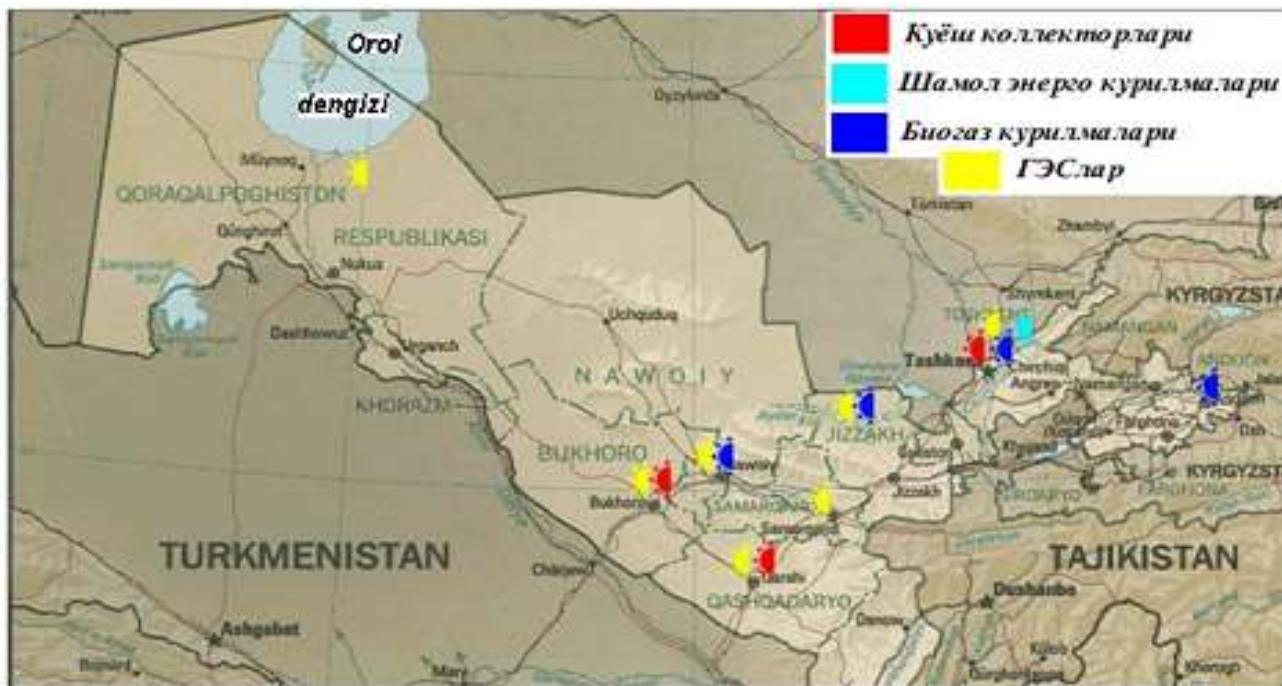
Hozirgi kunda jamiyatning rivojlanishini uning energiya bilan ta'minlanganligi belgilaydi. Ammo, energiya iste'molining kundan-kunga oshib borishi hamda uni ishlab chiqarish uchun organik yoqilg'ilardan foydalanish, atrof-muhitni global ifloslanishiga olib kelmoqda va natijada insoniyat hayotiga jiddiy xavf solmoqda. Suning uchun hozirgi kun energetikasining dolzarb masalalaridan biri, ekologik toza, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishdir.

Bugungi kunda respublikamizda ishlab chiqarilayotgan elektroenergiyaning 84,7 % organik yoqilg'ilardan foydalanadigan issiqlik elektrostansiyalarida ishlab chiqariladi. Umumiy ishlab chiqariladigan energiyaga nisbatan atigi 14,5 % elektroenergiya GESlar yordamida ishlab chiqariladi

1-rasm. Respublikamizda organik yoqilg‘ilar va suv energiyasidan ishlab chiqarilayotgan elektroenergiyaning miqdori (foizlarda).

Hozirgi kunda O‘zbekistonda qaytalanuvchi energiya manbalaridan foydalanish bo‘yicha juda ko‘p ilmiy-tadqiqot, loyiha hamda qurib ishga tushirish ishlari xalqaro grantlar va loyihalar asosida bajarilmoqda.

2-rasm. Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish bo‘yicha.

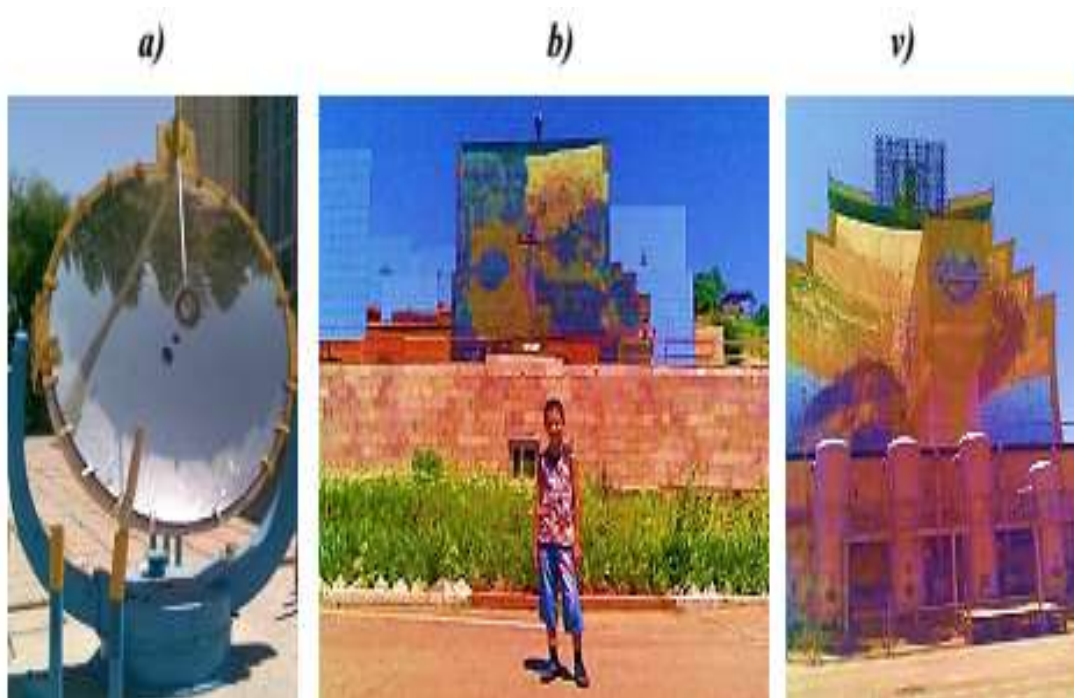

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Quyosh energiyasidan issiqlik ishlab chiqarishda ham, elektr energiya ishlab chiqarishda ham foydalanish mumkin. Birinchi holatda yassi konsentratsiyalashgan quyosh kollektorlari qo'llaniladi. Ulardan issiqlik tashuvchi sifatida suv, havo yoki antifrizlar ishlatish mumkin. Ikkinchi holatda esa, yorug'lik oqimi energiyasi fotoelektr o'zgartirgichlarda bevosita elektr energiyasiga aylanadi yoki issiqlik elektr stansiyalarning an'anaviy sxemalar ishlatiladi.

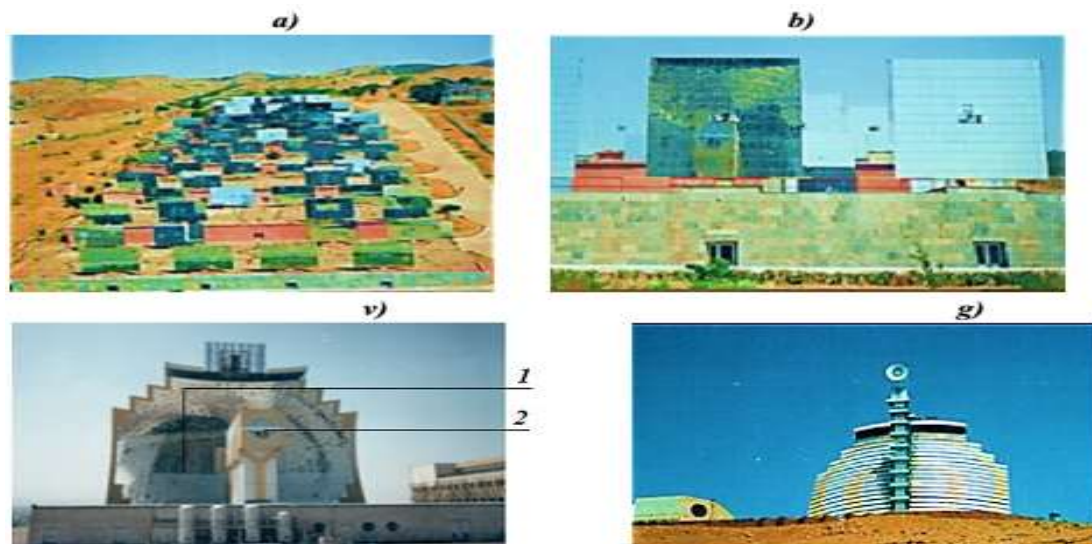
Issiqlik ishlab chiqarish. Quyosh energiyasidan issiqlik olish uncha qiyin jarayon emas. Nazariy jihatdan quyosh nurlarini yig'uvchi moslamalar yordamida 5600°S ga yaqin issiqlik olish mumkin. Dunyoda ikkita ulkan quyosh pechlari mavjud: O'zbekiston Respublikasi va Fransiyada. O'zbekistondagi (3-rasm) quyosh pechining temperaturasi- $t^{\circ}=4000-4500\text{ S}^{\circ}$ ga teng, Fransiyada ishga tushirilgan quyosh pechining temperaturasi esa – $t^{\circ}=3800\text{ S}^{\circ}$ ga etadi.

3-rasm. Quyosh nurlarini issiqlik energiyasiga aylantiruvchi moslamalar:

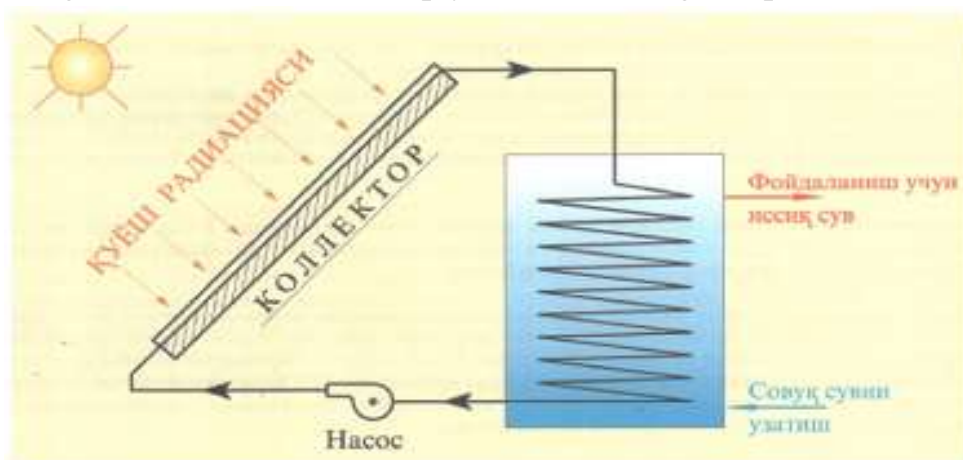
a-ana'naviy geliostatlar; b- yassi geliostatlar; v- geliostatlardan kelayotgan quyosh energiyasini yig'ib quyosh pechiga yo'naltiruvchi moslama.

4-rasm. O‘zbekiston Respublikasidagi quyosh pechi: a-quyosh pechining yassi geliostatlar maydoni; b-geliostatlarning yaqindan ko‘rinishi; v-geliostatlarga tushayotgan quyosh nurlarini yig‘ib oluvchi geliostatlar minorasi (1) va quyosh pechi (2); g-quyosh pechining umumiy ko‘rinishi.

Issiq oqim (suyuqlik yoki gaz holatidagi) hosil qilish. Zamonaviy asboblarni konstruksiyasining mukammallashtirish, quyosh nurlarining issiq-

5-rasm. Quyosh nuridan quvvat oladigan suv isitgich qurilmaning soddalashtirilgan sxemasi.

likka aylantirish samaradorligini oshirishga olib kelmoqda. Bu qurilmalarning asosiy sxemasi – suyuq yoki gaz holatidagi issiqlik qabul qiluvchi yassi quyosh

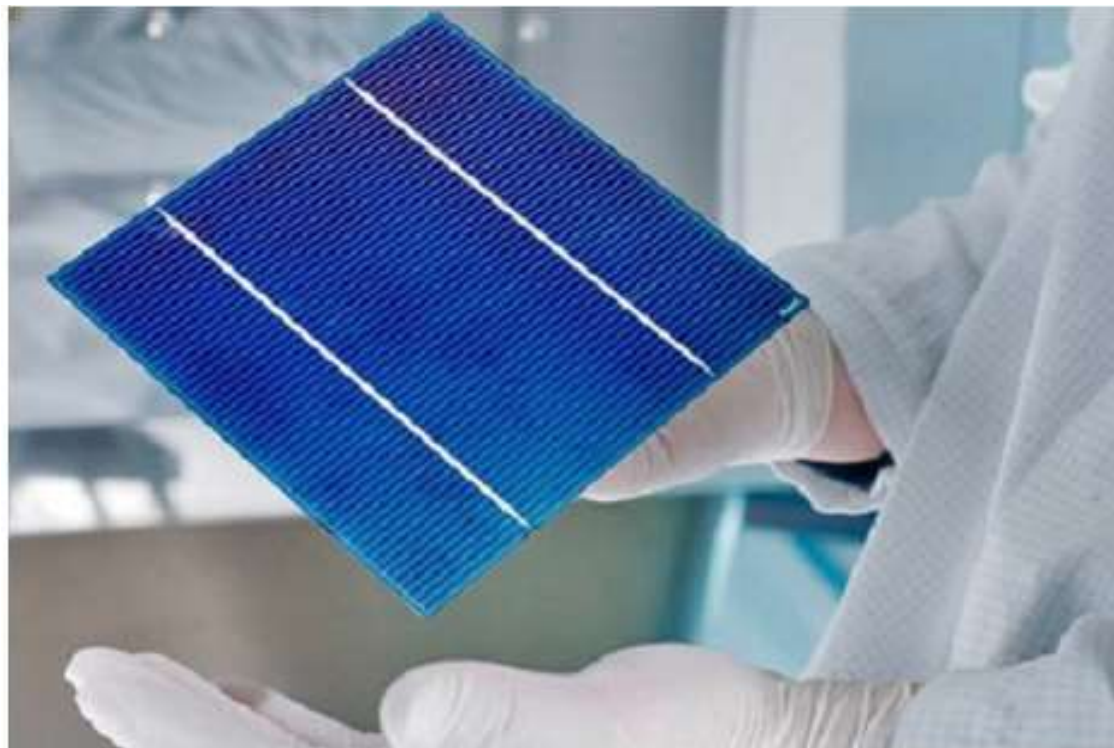

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

kollektorlari qurilmasidan tashkil topgan (5-rasm). Bu sistema, binolarni issiq suv bilan ta'minlash va isitishda qo'llaniladi.

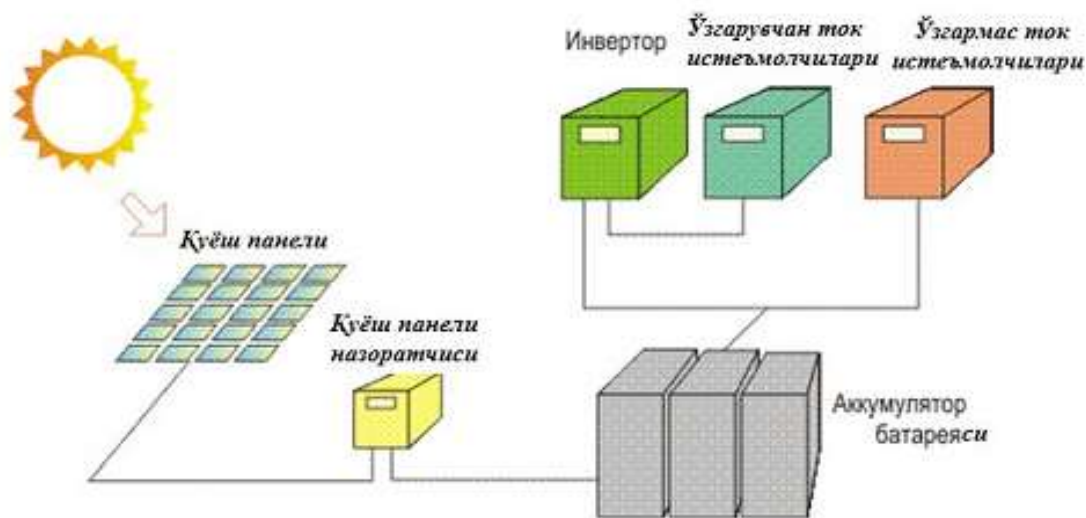
Quyoshdan quvvat oladigan suv isitgich moslamalar quyosh kollektor orqali suv haroratini oshirish uchun quyosh nurlari energiyasidan foydalaniladi. Shaffof qoplamali havo o'tkazmaydigan korpusli, qora rangga bo'yalgan, suv o'tkazgich naychalarga ega singdiruvchan metall plastina va korpusining orqa hamda yonbosh devorlarida issiqlikni yo'qotmaslik uchun izolyasiyalangan yassi quyosh kollektorlari keng tarqalgan.

Hozirgi vaqtda fotoelektr yacheykalarining foydali ish koeffitsenti- ni 30÷60 foizga oshirish ustida ilmiy-tadkikot ishlari olib borilmokda. Buning uchun plyonkalarni 4÷8 marta ustma- ust o'rnatish zarur buladi. Ushbu tadkikotlar natijasida qurilma quvvati oshiriladi hamda ishlab chikarish narxi keskin pasayadi. Fotoelektr tizimi doimiy elektr tokini ishlab chiqaradi va invertor yordamida doimiy elektr toki, o'zgaruvchan tokka aylantiriladi.

6-rasm. Kremniy plastinkalarini ishlab chikarish jarayoni.

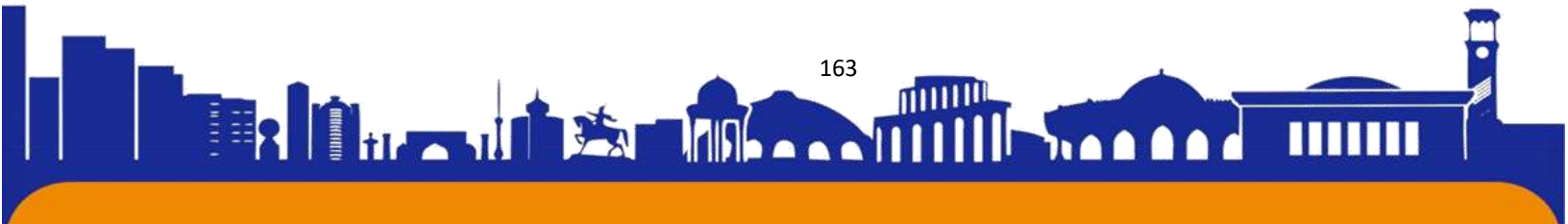

7-rasm. Quyosh batareyasidan elektroenergiya olish sxemasi
Quyosh elektrostansiyalari.

Bir necha quyosh qurilma(batareya)larini bir-biriga ulab quyosh elektrostansiyalarini tashkil qilish mumkin. Hozirgi kunda dunyoda juda ko‘plab quyosh elektrostansiyalari qurilib ishga tushirilgan. Xalqaro hamjamiyatning qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish bo‘yicha tajribalari bilan tanishish uchun, hukumatimiz tomonidan ko‘plab xalqaro ilmiy anjumanlar tashkil qilinmoqda.

SHamol energiyasi.Insoniyat suv energiyasi hamda bug‘ dvigatellari-dan ancha oldin, shamol energiyasidan foydalanib kelgan. Angliya, Germaniya, Fransiya, Daniya, Gollandiya, AQSH va boshqa mamlakatlarda, shamol energiya-si juda katta masshtabda, sanoat va qishloq xo‘jaligida ko‘llanib kelingan. SHamol energiyasidan foydalanish bo‘yicha olib borilayotgan hozirgi ishlar, alohida katta quvvatli shamol generatorlarini yaratish va ularning energiyasini ishlab turgan energiya tarmoqlariga ulash va asosiy tarmoq sifatida foydalanishdan iboratdir.

Havo massasining er atmosferasi atrofida aylanishi ekspertlar tomonidan turlicha baholangan. SHamollarning yillik nazariy zahirasi er yuzidagi barcha energiya zahiralardan 100 marta ortiq bo‘lib, 3300×10^{12} kVt/ soatni tashkil qiladi. Ammo bu energiyaning faqatgina 10–12 % foydalanish mumkin. Masalan, 1987 yilda er yuzidagi barcha shamol qurilmalari tomonidan 10×10^{12} kVt/soat energiya ishlab chiqilgan, ya’ni yillik zahiraning atiga 0,3 % dan foydalanilgan.

Shamol – bu quyosh nurining intensivligi hisobiga, bosimning o‘zgarib turishi natijasida havo massasining harakatidir.

Iqtisodiy jihatdan joydagi shamolning tezligi 5 m/s dan kam bo‘lmasa shamol generatorlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shamol elektrogeneratorlari an’anaviy generatorlardan 2 – 4 barobar qimmatdir. Ammo shamol energiyasi doimiy bo‘lgan ba’zi bir regionlarda u muxim energiya manbalaridan hisoblanadi.

Odatda shamol energiyasi shamolga perpendikulyar joylashgan ma’lum maydon ta’siri orqali aniqlanadi ya’ni $N_{\text{sham.oqimi}} = 0,0049 \times q \times V \times F$

Bu erda: q –havoning zichligi (temperatura va atmosfera bosimiga nisbatan), kg/m^3 ;

V –havo oqimining tezligi, m/s;

F –maydon yuzasi, m^2

SHamol energetik qurilmasi uzatayotgan energiya miqdori, havo oqimi hosil qiladigan energiya miqdoridan tubdan farq qiladi. CHunki havo oqimi energiyasining bir qismi shamol g‘ildiragi parraklarida, reduktor va generatorlarda isrof bo‘ladi. Isrof bo‘lgan energiya miqdori, shamol energiyasidan foydalanish koeffitsienti bilan hisobga olinadi. SHamolga perpendikulyar joylashgan maydon yuzasini shamol g‘ildiragi diametri bilan belgilab, shamol energetik qurilmasining quvvatini quyidagi formulada hisoblash mumkin.

$$N_{\text{sham.ener.quril.}} = 0,00386 \times q \times V \times D^2 \times \xi_{\text{par.}} \times \eta_{\text{red.}} \times \eta_{\text{gen.}}$$

Bu erda: D -ish g‘ildiragi diametri, m;

$\eta_{\text{red.}}$ va $\eta_{\text{gen.}}$ -reduktor va generatorning foydali ish koeffitsientlari;

$\xi_{\text{par.}}$ -parraklarda isrof bo‘lgan havo oqimi energiyasi.

Hisoblarga ko‘ra, parrakli shamol dvigatellaring shamol energiyasidan foydalanish koeffitsienti 48 % gacha bo‘lishi mumkin, shamol qurilmalari-ning umumiy foydali ish koeffitsienti undan ham kichikroq bo‘ladi.

SHamolga perpendikulyar bo‘lib asosan, shamol qurilmalarinig parrak-lari joylashadi. SHamol qurilmasi quvvatini parraklar soni emas balki, ish g‘ildiragi diametri belgilaydi

Geotermal so‘zi grekchadan geo-er va therny–issiqlik so‘zlari bo‘lib, geotermal energiya-er issiqligi energiyasideb ataladi. Er qa’rida juda katta issiqlik miqdori mavjud. Undan juda arzon va ekologik zararsiz bitmas-tuganmas energiya olish mumkin. hisoblarga ko‘ra, er bag‘rida to‘plangan issiqlikdan olinadigan energiya, er

yuzidagi hamma organik yoqilg'i zaxirasidan olnadigan energiyadan bir necha barobar ko'p ekan. Ammo bu issiqlik energiyasi faqatgina er ostidagi qaynoq suvlardan olinadi xolos.

Er qa'rida juda katta issiqlik zahiralari mavjud. Undan juda arzon va ekologik zararsiz bitmas – tunganmas energiya olish mumkin.

Hisoblarga ko'ra, er bag'rida to'plangan issiqlikdan olinadigan energiya, er yuzidagi hamma organik yoqilg'i zaxirasidan olinadigan energiyadan bir necha barobar ko'p ekan. Ammo bu issiqlik energiyasi faqatgina er ostidagi qaynoq suvlardan olinadi xolos. Bu suvlar ikkiga bo'linadi.

1. Termal (issiq) suvlar – ularning temperaturasi 100° S gacha bo'ladi.

2. Paragidrotermal suvlar – ularning temperaturasi 100° S dan ortiq bo'ladi.

O'rta Osiyoda temperaturasi $40-200^{\circ}$ S atrofida o'zgaradigan umumiy oqim sarfi $0,55 \text{ mln.m}^3/\text{kun}$ geotermal suvlar zahirasi mavjuddir.

Hozirgi vaqtda geotermal suvlardan faqatgina xalq xo'jaligining kommunal xo'jaligida (uylarni isitish va issiq suv bilan ta'minlash), parniklarda va davolash maqsadlarida ishlatiladi.

Energetika va issiqlik bilan ta'minlashda asosan temperaturasi yuqori va kam mineralizatsiyali suvlar qimmatli hisoblanadi. Chunki mineralizatsiyasi oz bo'lsa, jihozlarning zanglashi va ularning devorlariga tuzlarni o'tirib qolishi kam bo'ladi. Yer bag'rida gidrotermal suvlar juda chuqurda (1000 m pastda, iste'mol qilish mumkin bo'lgan suvlardan pastda) joylashadi. Hisoblarga qaraganda har 30–40 m chuqurlikda er qa'ridagi suvlarning temperaturasi 1° S ga oshar ekan. Ba'zi bir joylarda ular 200 – 300 m chuqurlikda xam (Kamchatka, Kuril orollarida) joylashishi mumkin. Kam holatlarda ular issiq bug'li buloqlar shaklida ham uchraydi. Kamchatkada 100 dan ortiq er yuziga chiqib turgan yuqori temperaturali termal suvlar mavjuddir. 1984 yilda geotermal suvlardan faqatgina 1800 MVT energiya olingan shulardan: Amerika-500; Italiya-420; Meksika-75; Yaponiya-70. Geotermal suvlardan elektr energiyasi olish asosan, er yuzida energetik krizs boshlanishi va ekologik toza energiya olish uchun ko'rash avjiga chiqqandan so'ng boshlandi.

a)

b)

8-rasm. Paragidrotermal(a)va termal(b)suv manbalari.

Termik suvlardan foydalanib elektr energiyasi olish qurilmalari xuddi issiqlik elektrostansiyalariga o'xshash, faqatgina termik elektrostansiyalarida bug' qozoni bo'lmaydi xolos, geotermal elektrostansiyalarga yoqilg'i kerak bo'lmagani uchun uni ishlashi uchun transportni xam keragi bo'lmaydi. Quyida geotermal elektrostansiyaning sxemasi keltirilgan. Bugungi kunda dunyodagi geotermal elektrostansiyalarinig umumiy quvvati 10751 megavattni tashkil qiladi.

Xulosa.

Hozirgi kunda jamiyatning rivojlanishini uning energiya bilan ta'minlanganligi belgilaydi. Ammo, energiya iste'molining kundan-kunga oshib borishi hamda uni ishlab chiqarish uchun organik yoqilg'ilardan foydalanish, atrof-muhitni global ifloslanishiga olib kelmoqda va natijada insoniyat hayotiga jiddiy xavf solmoqda. Suning uchun hozirgi kun energetikasining dolzarb masalalaridan biri, ekologik toza, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishdir.

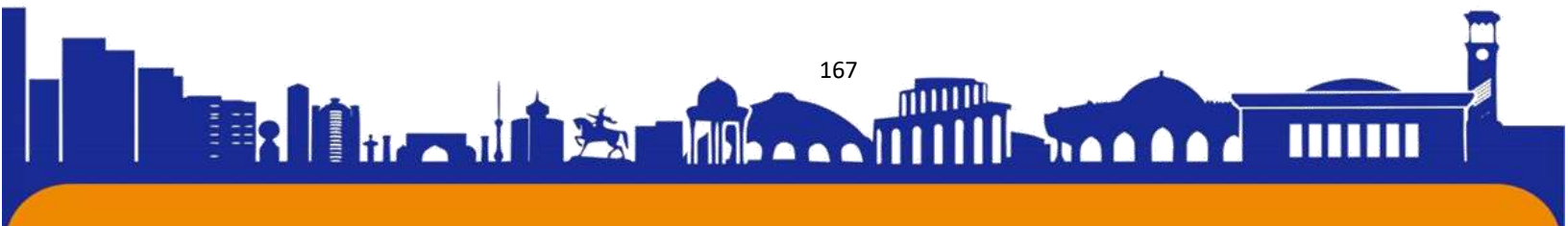
Adabiyotlar ro'yxati

1. Shuxratovna S. M. YUPQA QATLAMLI SHISH GETEROSTRUKTURANING TOK TASHISH MEXANZMI/MO/CEF3/CDS //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 591-596.

2. Saidjanova M. S. SELEKTIV-YUTIB OLUVCHI QOPLAMALARNI KOMPYUTER MODELLASHTIRISH //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 676-681.
3. Shavkatovich F. S., Bakhtiyorovna Y. N., Shuhratovna S. M. Weak ferromagnetism //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 1. – С. 343-347.
4. Saidjanova M. S. RUX OKSIDI //Scientific progress. – 2023. – Т. 4. – №. 5. – С. 297-302.
5. Файзиёв Ш. Ш. и др. Композицион қопламаларнинг акс этириш спектрларини ўлчаш, селективлик коэффициентини аниқлаш //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 4. – С. 401-404.
6. Kamolov J., Saidov S. Разработка математической модели нестационарного процесса нагрева и охлаждения тонкой пластинки с керметным покрытием //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. А6. – С. 626-635.
7. Kamolov J., Saidov S. Селективно-поглощающие покрытия на основе металлокерамических материалов //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. А6. – С. 655-663.
8. Jalol o'g'li J. et al. QOPLAMALARNI MIKROSKOPIYA VA RENTGEN-FAZAVIY TAHLIL USULIDA TADQIQ QILISH ANALIZ //Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 198-205.
9. Olimovich S. S., Ugli K. Z. J. To Secure Your Paper As Per UGC Guidelines We Are Providing A Electronic Bar Code.
10. Jalol o'g'li K. J. et al. KERMET QOPLAMALI INGICHKA PLASTINKANI ISITISH VA SOVITISH NOSTASIONAR JARAYONNING MATEMATIK MODELINI ISHLAB CHIQISH. – 2023.
11. Эркин Ш. и др. Технология получения тонкослойных гетероструктур n-cds/p-cef3 и исследование их электрических свойств //Results of National Scientific Research International Journal. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 326-338.
12. Erkin o'g'li D. S. QUYOSHDANTUSHAYOTGANNURLANISHNINGENERGIYABALANSI //Scientific Impulse. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 132-135.

13. Erkin o'gli D. S. New Technologies for Vulcanization of Elastomeric Compositions //Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 334-337.

14. Davronov S. E. O. G. L. O'ZBEKISTON VA HINDISTON UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA FIZIKA FANI DARSLIKLARINING QIYOSIY TAHLILI //Scientific progress. – 2023. – Т. 4. – №. 5. – С. 223-228.

15. Erkin o'g'li D. S. FTORID-IONLI VA SUPER-IONLI QOPLAMALARNI O'RGANISH. – 2022.

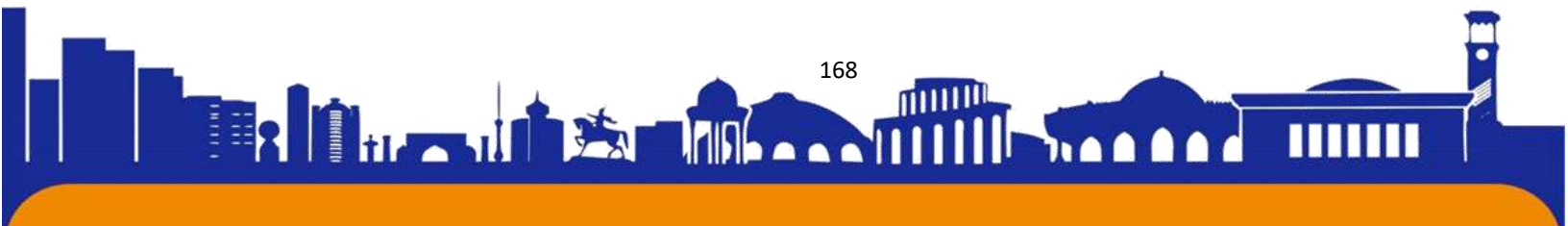
16. Khusniddinovna A. D., Muhiddinovich Z. X. INVESTIGATION OF AUTOMATION OF THE CONTROL UNIT OF THE TURRET HEAD OF THE LATHE //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 9. – №. 11. – С. 346-350.

17. Khusniddinovna A. D. Methods of Testing Logical Control Systems //Miasto Przyszłości. – 2022. – Т. 28. – С. 247-249.

18. Абдуллаева Д. Х. ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К ПРОГРАММНО РЕАЛИЗОВАННЫМ ЛОГИЧЕСКИМ КОНТРОЛЛЕРАМ //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 68-71.

19. Абдуллаева Д. Х. ОПТИМИЗАЦИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ СТРУКТУРЫ ПРЕДПРИЯТИЯ С ПРИМЕНЕНИЕМ МНОГОФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ОБРАБАТЫВАЮЩИХ ЦЕНТРОВ //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 72-74.

20. Khusniddinovna A. D., Nurilloevich Y. M., Radzhabovich E. D. Use of Computing Platforms of General Purpose as A Hardware Base //International Journal of Human Computing Studies. – 2021. – Т. 3. – №. 8. – С. 46-50.

“MA’NAVIYAT” UMUMIY MA’NOLI MAQOLLAR VA ULARNING MAVZUIY GURUHLARI

Abdullayeva Sitora

NavDPI O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti 3-kurs talabasi

Bugungi kunda xalq maqollarini didaktik xususiyatlaridan biri yoshlarni ma’naviy ruhda sog‘lom va barkamol qilib tarbiyalashni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yadi. Shu nuqtayi nazardan til va ma’naviyatning o‘zaro uyg‘un holda o‘rganish tilshunoslikning eng muhim masalalaridan biri hisoblanadi. „Ma’naviyat“ umumiy ma’noli maqollarni o‘rganish, ma’noviy va mavzuiy guruhlariga ajratish ushbu yo‘nalishning mazmun-mohiyatini aniqroq va kengroq aks ettirishga sabab bo‘ladi. E’tiborli jihati shundaki, „ma’naviyat“ umumiy ma’noli maqollarni anglash, tushunish va ularni idrok etish bugungi globallashuv jarayonida “ommaviy madaniyat” botqog‘idan asrashga va milliy ma’naviyatimizni saqlab qolishga o‘z hissasini qo‘shadi. Avvalo, ma’naviyat masalasi bu millatning borlig‘i va kelajagidir. Har bir xalqning ma’naviy dunyosi, milliy urf-odatlari o‘zligini aks ettirishga va ma’naviy salohiyatini ko‘rsatishga mayoq vazifasini bajaradi. Obek nasrining zabardast ijodkorlaridan biri shunday degan edi:

„Xalq nimasi bilan xalq!

O‘zining urf-odati bilan xalq!

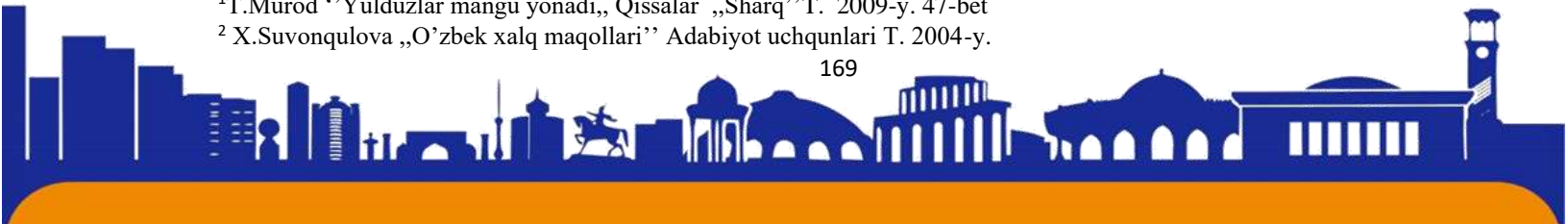
Ota-bobosidan qolgan milliy an‘analari bilan xalq,¹ Haqiqatdan ham milliy an‘ana va milliy urf odatlar ma’naviy salohiyatimizni aks ettiruvchi oynadir.

O‘zbek xalqi qadim-qadimdan o‘zining xalq og‘zaki ijodiyoti an‘analariga boy xalq bo‘lgan. Dostonlar, maqollar, o‘lanlar, afsona va rivoyatlar xalqimiz donoligining namunalari. **Ayniqsa, xalq** maqollari tilimizning ko‘rki, milliy qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz, xalqimiz turmush tarzini yaqqol aks ettiruvchi “jonli” manba hisoblanadi.

„Maqol xalq tajribasidan o‘tgan voqea-hodisalarning so‘zdagi o‘zgarmas ifodasidir”². ”Maqol kamida bitta gapga teng keladi, hukm xarakterida bo‘lib, gramatik fikrni ifodalaydi; o‘z ichki grammatik qurilishi jihatidan ham doim gapga teng

¹T.Murod “Yulduzlar mangu yonadi,, Qissalar „Sharq”T. 2009-y. 47-bet

²X.Suvonqulova „O‘zbek xalq maqollari” Adabiyot uchqunlari T. 2004-y.

bo'ladi. Undan anglashilgan mazmun faqatgina tasviriy yo'l bilan ochiladi"³. "Maqol" so'zi arabcha „qavlun“ „gapirmoq“ so'zidan olinganligi tarixiy manbalardan ma'lum. Ushbu atama o'zbek tilida -maqol, tojik tilida - zarbulmasal, ruslarda - пословица, arablarda -naql, turklarda-ata kabi so'zlar bilan yuritilgan. Xalq maqollari hech shubhasiz, milliy ma'naviyatni shakllantiruvchi va uni o'zida saqlovchi, kelajakka yetkazuvchi asosiy mezonlardan biridir.

„Ma'naviyat“ tushunchasi esa o'zida juda keng qamrovli ma'no-mazmuni mujassam etadi. Eng avvalo, „Ma'naviyat-insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, imon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir.“⁴

Milliy ma'naviyatimizning yuksak qadr topib, ulug'lanishida go'zal va betakror ona tilimizning roli benihoya kattadir. Zero, „O'zlikni anglash, milliy ong va tafakkurning ifodasi, avlodlar o'rtasidagi ruhiy-ma'naviy bog'liqlik til orqali namoyon bo'ladi“.⁵

Shu sababli, mustaqillik yillarida tilshunoslikning „lingvoma'naviyatshunoslik“ sohasi ham e'tibordan chetda qolmadi. Lingvoma'naviyatshunoslikda „ma'naviyat“ leksik-semantik guruhi, uning til xususiyatlari keng qamrovda o'rganilib kelinmoqda⁶. Xususan, „Ma'naviyat“ tushunchasini xalq og'zaki ijodining maqol janri bilan ham uzviy aloqada ekanligi e'tiborga molikdir.

„Ma'naviyat“ umumiy semali maqollarning leksik- semantik xususiyati shundan iboratki, har bir maqol zamirida inson ma'naviyatini yuksaltirish g'oyasi mavjudligidir.

„Maqollar ko'p asrlik hayotiy tajribalar, doimiy kundalik kuzatishlar xulosasini tugal fikr tarzida qat'iy qutbiylikda ifodalar ekan, ularda har bir so'zning ma'no xilma-xilligi, iboralarning turg'unligi, shakliy barqarorlik ustunlik qiladi“.⁷

³ B.Jo'rayeva „O'zbek xalq maqollarining lingvistik asoslari“ „Akademnashr“ T. 2019-y. 24-bet.

⁴ I.Karimov „Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch“ „Ma'naviyat“ T.2008-y. 13-bet.

⁵ I.Karimov „Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch“ „Ma'naviyat“ T.2008-y. 52-bet.

⁶ Bu haqida qarang. Yuldashev F. „Ma'naviyat“ leksik kategoriyasi: sistemasi, semantikasi va leksikografik talqini: Filol. fan. dokt. (DSc) ... diss. avtoref. – Qarshi, 2023. – B. 55

⁷ T.Mirzayev „O'zbek xalq maqollari“ „Sharq“ T. 2005-y. 5-bet.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

„Ma’naviyat” leksemasi – „madaniyat” „ma’rifat”, „mafkura” kabi bir qancha tushunchalardan obykti va predmeti bilan alohidalikni tashkil etib, ba’zi o‘rinlarda umumiylik va xususiylik ma’no kasb etadi. E’tiborli jihati shundaki, ushbu ma’nolarni birlashtiruvchi barcha birliklar xalq maqollarida aks ettiradi.

Xalq maqollarida ko‘p qirrali hayotning barcha sohalari qamrab olinadi. Masalan, „ma’naviyat” umumiyt ma’noli birliklarining xalq maqollarida ishtirok etishi hamda umumiy semalar asosida birikishi quyidagi mavzuiy guruhlariga ajratishga sabab bo‘ladi.

1. Vatan va vatanparvarlik mavzuiy guruhi:

Vatanga kelgan-iymonga kelar.

Dindan chiqsang ham eldan chiqma.

Vatani borning baxti bor.

2. Mehnatsevalik mavzuiy guruhi:

Betashvish bosh qayda, mehnatsiz osh qayda.

Birovning bergani- ko‘rgulik, Mehnatning bergani- to‘ygulik.

Mehnat bilan yer ko‘karar, Duo bilan- el.

3. Halollik mavzuiy guruhi:

Manglay tering bilan topilgan mol – tanangga halol.

Tekinining minnati ko‘p, mehnatning ziynati.

Halol pishib chiqar, harom teshib chiqar.

4. Yaxshilik mavzuiy guruhi:

Yomon atalib tirik yurguncha, Yaxshi atalib o‘lgan yaxshi.

Yaxshidan bog‘ qolar, yomondan dog‘.

Yaxshi yurgan yerida

Tinchlik solar eliga.

Yomon yurgan yerida

O‘t qo‘yadi eliga.

5. Adolat mavzuiy guruhi:

Adovat emas, adolat yengadi.

Insof mavzuiy guruhi,

Insofi borning barokati bor, insofi yo‘qning iymoni yo‘q.

Noshukrda shukr bo‘lmas, nonko‘rda uzr.

Tasbeh ag‘dargan bari mulla emas, tayoq tutganning bari cho‘pon emas.

7. Tarbiya va axloq mavzuiy guruhi:

Odam bo'lar yigit odatidan ma'lum, tulpor bo'lar qulun - muchasidan.

Erka tutsa onasi, taltayadi bolasi.

To'g'ri tutsa onasi, yurtga ega bolasi.

Inson odobi bilan, osmon oftobi bilan.

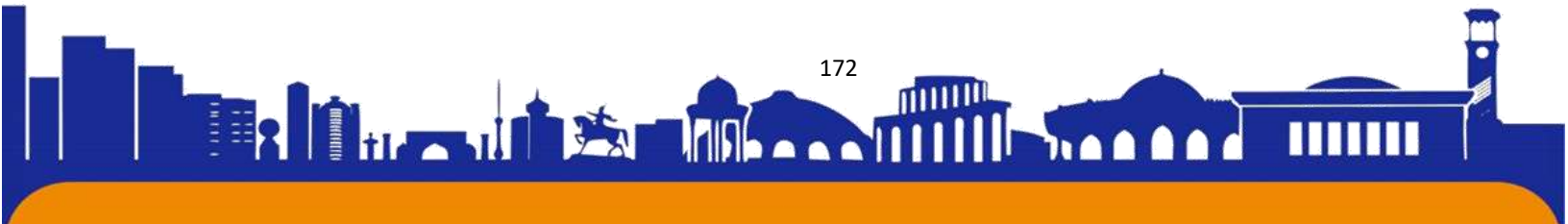
8. Sabr- qanoat mavzuiy guruhi:

Sabrining boshiga olma bitar, sabrsizning boshiga g'avg'o.

Azobga bardosh kerak, hamisha yo'ldosh kerak.

Qanoat — qorin to'ydirar.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, „ma'naviyat“ umumiy ma'noli o'zbek xalq maqollari juda keng va ko'lamdor mavzuiy guruhlariga egadir. O'zbek tilida juda ko'p maqollar mavjud, lekin „ma'naviyat“ umumiy ma'noli maqollar o'zida shaxs ma'naviyati tushunchasini va mohiyatini ochib berishda alohida qiymatga egaligi hamda ushbu guruhdagi maqollarimizni boshqa tillarga aynan tarjima qilib bo'lmasligi, har bir xalqning ma'naviy dunyosidan kelib chiqib belgilanadi. Maqollar xalqimizning milliy, madaniy- ma'naviy merosi demakdir. Ushbu „qimmatli xazinamiz“ milliy ma'naviyatimizning asosiy namunalaridan biridir. Ko'p asrlik sinovlardan o'tgan xalqimiz durdonalari hisoblanmish milliy urf- odat va an'analарimizdan kelajak avlodlarning ham bahramand bo'lishini ta'minlash bugungi kunning dolzarb vazifasidir. Zero, milliy ma'naviyatimiz namunalarini asrab- avaylash har birimizning burchimizdir.

СОВЕТ ИТТИФОҚИ КАҲРАМОНИ СЕРЖАНТ САИДКАРИМ ҚОСИМТУРАЕВНИНГ ҚАҲРАМОНЛИГИ ТАРИХИГА БИР НАЗАР

Қуrolаниш ва отиш кафедраси цикл (танк бўлинмалари) бошлиғи
подполковник **Б.А.Юсупов.**

Аннотация: Мазкур мақолада Иккинчи жаҳон урушида Ўзбекистонда туғилиб ўсган сержант Саидкарим Қосимтураевнинг қаҳрамонликлари ва ғалабага қўшган хиссалари ҳақида фикр юритилади.

Аннотация: В данной статье описан героизм сержанта Саидкарима Косимтураева в годы Второй мировой войны, рожденного и выросшего в Узбекистане.

Калит сўзлар: Иккинчи жаҳон уруши, агитацион ишлар, агрессор, фронт.

Ключевые слова: Вторая мировая война, агитационная работа, агрессор, фронт.

“...Ватани, эл-юртининг ёруғ келажаги, беғубор осмони учун жанг майдонларида ҳалок бўлганларни, ўз умрларини бевақт ҳазон қилган инсонларни доимо ёдда сақлаймиз. Бу аччиқ, лекин олий ҳақиқатни унутишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ ва бунга йўл ҳам бермаймиз!”

Ўзбекистон Республикаси
Президенти Ш. М. Мирзиёев

Иккинчи жаҳон уруши XX асрнинг энг катта фожиаси бўлди. 1939 йилнинг 1 сентябрида Германиянинг Польшага ҳужуми билан бошланган уруш 1 млрд. 700 млн. аҳолига (ер курраси аҳолисининг 80%) эга бўлган 72 давлатни ўз жабҳасига қамраб олди, 6 йил давом этган бу қирғин-барот жангларда 50 млн.дан ортиқ киши қурбон бўлди [1].

У бутун инсоният такдирига хавф солди ва ушбу хавфдан фақат бутун антифашист кучларнинг биргаликдаги саъй-ҳаракатлари туфайлигина омон қолиш мумкин эди. 1941 йил 22 июнда фашистлар Германияси Совет Иттифоқига ҳужум бошлайди, бу уруш Ўзбекистон халқлари учун ҳам оғир синов йиллари бўлди.

Ўзбекистон аҳолиси совет ҳокимияти ёки тузумини эмас, балки фашизмнинг инсоният бошига қандай талафотлар етказаётганлигини, унинг

инсоният учун кушанда эканлигини англаб етганлиги туфайли фашизмга карши курашга отландилар. Уша машаққатли уруш йилларини ўз кўзлари билан кўрган кишиларнинг гувоҳлик беришларича, одамлар коммунистик режимни ҳимоя қилиш ҳақида эмас, фашизмнинг тугатилиши ҳақида, унинг инсоният бошига бало эканлиги ҳақида гапирар эдилар. Шу сабабли уруш бошланган куннинг эртасигаёқ, яъни 1941 йилнинг 22-24 июнь кунлари Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Андижон, Наманган, Фарғона, Нукус ва республиканинг бошқа шаҳарларида кўп минглаб кишилари штирок этган митинглар бўлиб ўтди. Митингларда сўзга чиққан кишилар нутқлари фронтда ва фронт орқасида фашист босқинчилари устидан ғалаба қозониш учун ҳамма нарсага тайёрлик руҳи билан суғорилган эди [2].

Дастлабки кунларда ҳарбий комиссариатларга фронтга жўнатиш ҳақида сўраб ёзилган аризалар ёғилиб кетди. Бу аризалар турли касбдаги, турли миллатга мансуб бўлган эркаклар ва аёллар, ёшлар ва кексалар томонидан ёзилган эди.

Совет иттифоқи қаҳрамонларининг оиласига яна бир паҳлавон қўшилди. Тошкент вилояти Юкори Чирчиқ районидаги “Меҳнат бирлик” колхозининг илгариги стахановчиси Саидкарим Қосимтураевнинг доврўғи бутун Ватанимизга эшитилди. Саидкарим қизил армия сафига чақирилишидан илгари ўз калхозида стахановча меҳнати билан донг чиқарган ва ҳалол меҳнати орқасидан фаровон ҳаёт кечирарди.

Эркин ва ижодий меҳнат, Ильич чироқлари билан ёритилган катта боғ ва ховли, дам олиш учун колхоз клуби Саидкарим орзу қилиб юрган ҳамма нарса унинг учун мухайё.Егани олдида, емагани кетида эди. Немис-фашист босқинчилар ватанимизга хиёнаткорона хужум қилди. Улар Саидкаримнинг манашу фаровон ҳаёти ва саодатига қасд қилган эди. Шунинг учун ҳам Қосимтураев ўз Ватанининг иқболи, колхоз ҳаётининг порлоқ истиқболини ҳимоя қилиш учун жангга кирди. Қизил армиянинг Сталинграддан Днепргача бўлган буюк хужумида Саидкарим совет аскаринингюзод қилувчи ва қасоскор оғир ва шарафли йўлини босиб ўтди[3]. Саидкарим ҳизмат қилган қисм азим Рус дарёси – Днепрнинг соҳилларига етиб келди. Кўҳна дарё кўзгудек ярқираб кўринар, ўзбек йигитига душманнинг ёмғурдай ёғаётган ўқлари остида чил-чил синаётгандай туюларди. Немис аскарларибизнинг жангчиларимизни дарё қирғоғига яқинлаштирмаслик тараддудиғакиришдилар. Дарёнинг совет

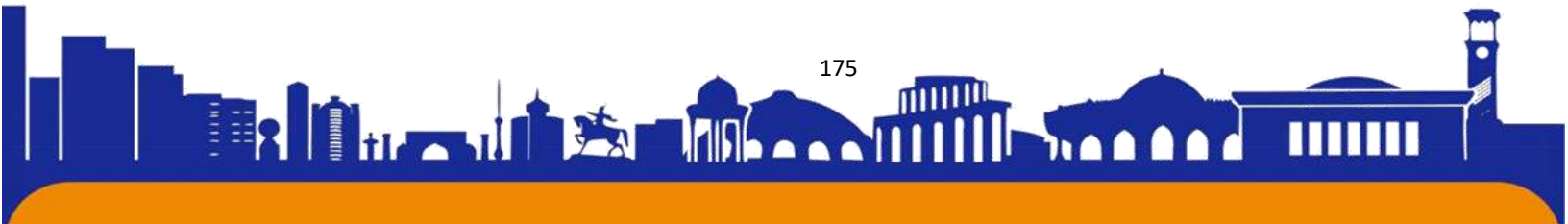

кўшинлари эгаллаган соҳилига немис аскарининг ўқ, снаряд, миналари ёғиб турарди. Бош кўтариш мумкин эмас эди. Қўмондонликдан: “душманнинг қолган-қутганлари чап қирғоқдан улоқтириб ташлансин”,-деган буйруқ олинди. Саидкарим ва унинг экипажидаги жангчилар ҳавф-хатарни писанд қилмай, қаршилиқ кўрсатаётган ёв устига ташландилар.

Рота командири Саидкаримнинг взводи олдига муҳим вазифа қўйди. “Днепрнинг ўнг қирғоғига ўтиб, душман ўт очиш нуқталарини яқсон қиласиз ва бошқа бўлинмаларнинг дарёдан ўтиб олишларини таъмин этасиз!”. Днепр соҳилларига Саидкарим взводи яқинлашганда Саидкарим танкига душман тарафдан талофат етказилди кейин, у ёнаётган танкдан экипаж азоларини эвакуация қилди. Днепрга биринчи бўлиб етиб борди ва чўкка тушиб, дарё сувидан симириб-симириб ичди. Ўзига юклатилган вазифани бажариш учун қайиқ ҳам, паром ҳам йўқ эди кутилмаганда ударёдан сузиб ўтишга қарор қилди. У, ўз экипаж азоларига: ”Менинг ортимдан!” деб команда берди ва ўзи биринчи бўлиб сузиб кетди. Унинг орқасидан экипаж аъзолари ҳамсузиб кетдилар. Саидкарим ҳали юз метр ҳам сузиб боргани йўқ эди, оқиб келаётган ходага кўзи тушиб қолди. “Жуда соз, худди осмондан тушгандай” деб ўйлади. У, ходани экипаж аъзолари билан ушлашиб қирғоқга яқинлашаверди. Атрофда ўқларнинг товуши тобораавжига минар, сувга тушган мина ва снарядлар шовқин-сурон билан ёриларди. Немислар жангчиларимиз устига ўқ ёғдиришни бир минут ҳам тўхтатмадилар.

Саидкарим ўз экипаж азолари билан Днепрнинг ўнг қирғоғига ўтганда, немис пулемёти ўқ уза бошлади. Пулемёт бута тагига яширинган эди. Унинг ёнига яқинлашишнинг иложи йўқ. Душман пулемётчисига ҳамма худуд қафтдай кўриниб турибди. Жангчилар бошларини кўтара олмай соҳилдаги чуқурларга ётиб олдилар. Саидкарим уларга ҳозирча бошларини кўтармай ётиш тўғрисида буйруқ берди, ўзи боши ва тирсаги билан қумни ёриб, душман пулемёти томонга эмаклаб кетди. Немислар тўхтовсиз ўт очмоқда. Ўқлар Саидкаримнинг ёнига тушади. Пулемётга 20 метрча қолганда у иккита граната ирғитди ва ўрнидан тез турди. “Менинг оркамдан, олға!” деб қичқириб буйруқ берди. Жангчилар унинг кетидан югурдилар. Душман пулемётчилари яқсон этилган, пулемёт эса мажақланган эди.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Саидкарим бургутдай учиб бормоқда. Жангчилар унинг орқасидан югуриб борар эдилар. Жангчилардан бири Саидкаримнинг орқасидан: “Ўртоқ сержант, яраланибсиз, кийимингиз қонга беланмоқда” деган эди, у “хечқиси йўқ, салгина ялаб ўтди” деб жавоб берди ва йўлида давом этди.

Саидкарим ўз жангчилари билан душман траншеясига бостириб кирди. Найзобозлик жанги қизиб кетди. Саидкаримтўрт немисни найза санчиб ўлдирди иккитасининг бошини мажақлаб ташлади. Немислар истехкомдан чиқиб қоча бошладилар. Улар тирик қутулиб кетмасин! Йўлини тўсингиз! –деб команда берди. Қочиб кетаётган немисларнинг йўлини Саидкаримнинг ўзи биринчи бўлиб тўсди ва автоматидан сидирасига ўқ узди. Унинг ўзи яна 10 немис аскарини ер тишлатди. Бутун взвод 67 немисни ўлдирди ва қолганларини асир олди. Саидкаримнинг взводи Днепрнинг ўнг қирғоғига мустаҳкам ўрнашиб олиб, душманнинг қарши атакларини қайтариб турди ва бутун батальоннинг дарёдан муваффақиятли ўтиб олишини таъминлади.

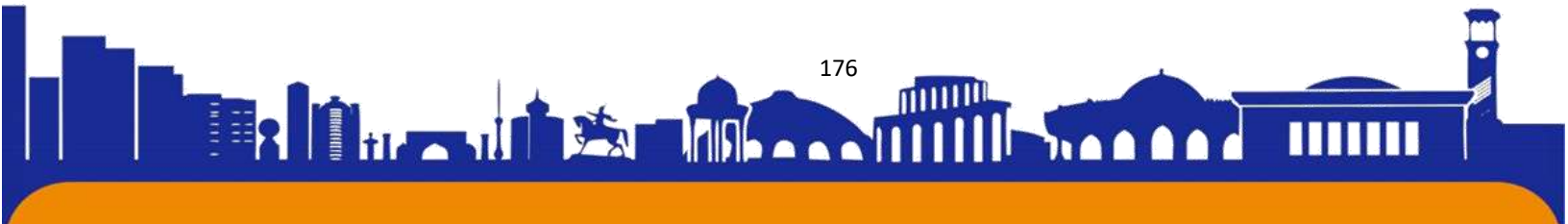
Ўртоқлари Саидкаримнинг ярасини боғлаётганларида шундай деди: “Қон кўп кетган бўлса ҳам душманни охиригача тугатишга куч-қувватим етади. Менинг жанг майдонидан-жангчилар сафидан чиқара оладиган немис ҳали дунёга келган эмас. Ҳали кўп фрицнинг ажали менинг кўлимда”.

СССР Олий Совети Президиумининг 1943 йил 16 октябрида чиқарган фармони билан Ўзбекистон халқининг вафодор ўғли сержант Саидкарим Қосимтураевга Совет Иттифоқи Қахрамони унвони берилди ва Ленин ордени билан Олтин юлдуз медали топширилди[4].

Ҳулоса ўрнида шуни айтиш керакки, бугунги кунда Иккинчи жаҳон урушида фашизм устидан қозонилган буюк ғалабага етмиш етти йил тўлади. Бу урушда иштирок этган Саидкарим Қосимтураевдек фахрийлар номини эъзозлаш, улуғлаш ва хотирлаш умуминсоний ўлмас қадрият бўлмоғи лозимдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Герои Советского Союза - Узбекистанцы. Ташкент, 1984
2. Герои Советского Союза: крат.биогр. слов. Т.1. – Москва, 1987
3. Гриченко И.Т., Головин Н.М. Подвиг. - Харьков: Прапор, 1983.
4. М.Ю.Быкова-“Победа сталинских соколов”. Издат. “ЯУЗА-ЭКСМО”, 2008йил.

HARBIY XIZMATCHILARNI BOSHQARUVCHANLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

podpolkovnik **Abdullayev Umarbek Ibragimovich**,
Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Qurollanish va otish kafedrasida tank bo'linmalari otish
tayyorgarligi sikli katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada muallif tomonidan bugungi kunda oliy ta'lim muassasalari talabalarning boshqaruvchanlik qobiliyatlarini rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar, ushbu jarayonda uchrayotgan muammolar borasida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, boshqaruvchanlik qobiliyati,, tashkilotchilik qobiliyati, kompetensiya, zamonaviy yondoshuvlar.

Kirish

Ma'lumki, har bir mamlakatning yuksalishi, rivojlanishi yoki aksincha, inqirozga yuz tutishi o'sha mamlakatdagi ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligiga bog'liqdir.

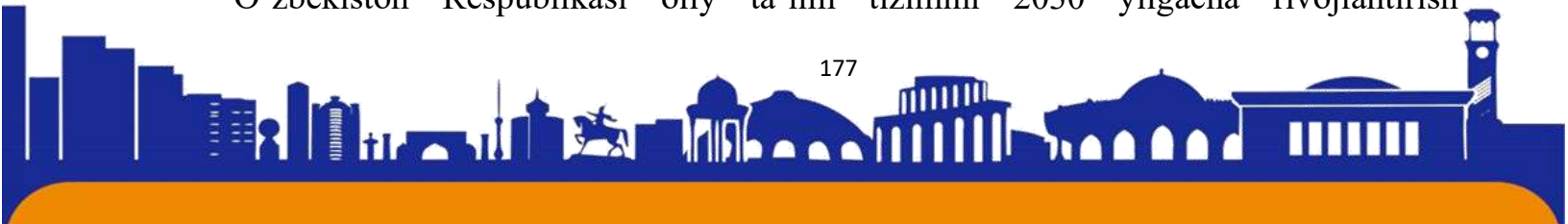
Hozirda yangilanayotgan jamiyat uchun hamda erkinlashayotgan iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy munosabatlar uchun, avvalo, shu sifatlarga mos tarzda faoliyat ko'rsatishga qodir ta'lim tizimi zarur.

Shuning uchun ham ta'lim tizimiga O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy taraqqiyoti sohasida ustuvor yunalish deb yondashiladi.

“Ta'lim to'g'risida” gi Qonunda mustaqil fikrlaydigan, yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlash tizimi aks ettirilgan [2].

Shuningdek, mazkur muammolarni tizimli hal qilish borasida Respublikada huquqiy meyoriy asoslar yaratildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi PF-4947-sonli Farmoni [6], O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi “O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish

konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli Farmoni [1], O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-sonli qarori [3], shuningdek, mustaqil ish talqiniga bo'lgan yondashuvlarni tahlil qila turib, shuni aytish mumkinki, o'quv jarayonida uning ahamiyatini avvaldan anglab yetganlarini ko'rish mumkin.

F.A.Disterveg o'quvchilarni aqliy kuchlarini rivojlantirish g'oyasini ko'rib chiqib, shuni ta'kidlagan: "rivojlanish va ta'lim hech bir insonga berilishi va yetkazilishi mumkin emas. Har kim bunga shaxsiy faoliyati bilan erishishi kerak.

Inson o'zining mustaqil yo'l bilan egallamagani - uniki hisoblanmaydi" deb fikr bildirgan [9].

Buyuk mutafakkirimiz Abdulla Avloniyning fikricha, - «Fikr tarbiyasi eng kerakli, ko'p zamonlardan taqdir(orzu) qilib kelingan, muallimlarning diqqatlariga suyalgan va vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifadir.

Fikr insonni sharofatlik, g'ayratlik bo'lishiga sabab bo'lur»- deb yozadi o'zining «Turkiy guliston yoxud axloq» asarida.

Yana shu asarida badan tarbiyasi bilan bir qatorda fikr tarbiyasiga ham alohida ahamiyat beradi.

Uning takidlashicha, fikr tarbiyasi " muallimning yordamiga so'ng darajada muxtojdir" va inson hayotida muhim ahamiyatga ega: "Fikr agar yaxshi tarbiyat topsa, Xanjar olmosdan bo'lur o'tkur.

Fikrning oynasi olursa zang, Ruhi ravshan zamir o'lur benur" deb aytib o'tganlar [10].

L.V.Golish va D.M.Fayzullayevalar o'zining olib borgan ilmiy tadqiqot ishlarida ta'lim oluvchilar tomonidan mustaqil ishni bajarishda ularning faoliyati tizimida ko'rsatilgan har bir elementlarning muvaffaqiyatli rejalashtirish, tashkillashtirish, monitoring va baholash zarur ekanligini asoslab berishgan [7].

M.Barakayevning ilmiy-pedagogik tadqiqot ishlarini o'rganib, "Mustaqil ta'lim – oliy ta'lim tizimida ta'limning shunday bir shaklidirki, bunda talabalarning o'quv faoliyati pedagog tomonidan boshqarilib, topshiriqlar beriladi, maslahatlar uyushtiriladi va bajarilishi nazorat qilinadi" deb ta'kidlaydi [8].

Tadqiqot metodologiyasi Mazkur ishda oliy ta'lim muassasalarida talabalarning mustaqil ishlash faoliyatini rivojlantirish omillaridan foydalanishning mazmuni maksadi, vazifalari va tamoyillari o'rganildi.

Tadkikot davomida tizimli yondashuv va tahlil kilish usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash,

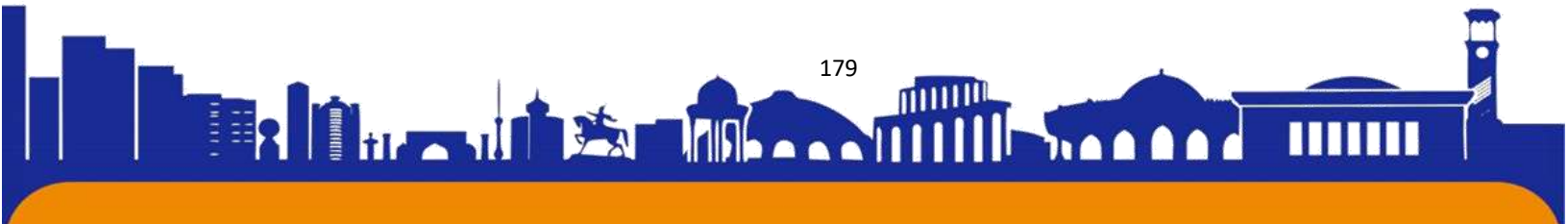
zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish borasida katta ishlar olib borilmoqda.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasining "Oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustuvor yo'nalishlari" deb nomlangan 3-bobining "Oliy ta'lim bilan qamrovni kengaytirish, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish" deb nomlangan 1-§ da "Mustaqil ta'lim soatlari ulushini oshirish, talabalarda mustaqil ta'lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish, tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, o'quv jarayonida kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, o'quv jarayonini amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirish, bu borada o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'quv dasturlari va o'quvushlubiy materiallarni keng joriy etish"[1] masalalarida ta'lim oluvchilarning mustaqil ta'lim olishlari, mustaqil ishlash malakalarini uzluksiz oshirish orqali mutaxassislarning zaruriy kompetensiyalarini, ijodiy yaratuvchanlik, tadqiqotchilik, mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan.

Bugungi kundagi ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar talabalarni mustaqil fikrlashini rivojlantirish, individual ta'lim trayektoriyalariga asoslangan, talabalarda kreativ fikrlash, amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga oid muammolarni bartaraf etishga qaratilgandir.

Oliy ta'lim muassasalarida bu vazifalarni amalga oshirishga bosqichma-bosqich o'tish rejalashtirilgan.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida mustaqil ta'lim soatlari ulushini kamligi, talabalarda mustaqil ta'lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish, tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllanmaganligi, o'quv jarayonidatalabalarda tashkilotchilik qobiliyati, kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va

texnologiyalarni joriy etish zamon talabiga mos kelmasligi asosiy muammolar qatoriga kiradi.

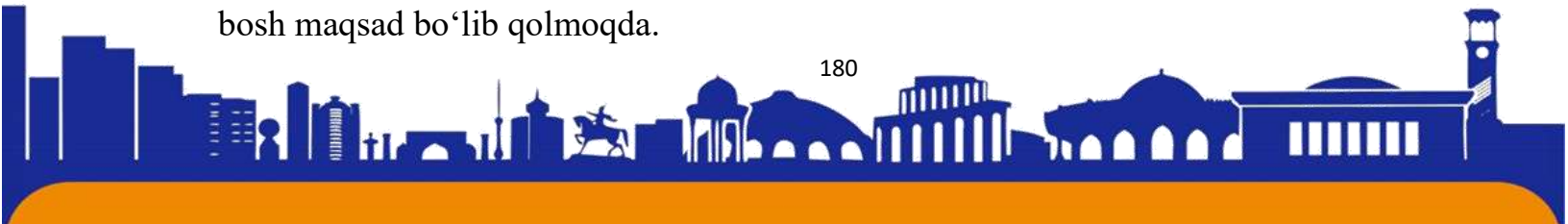
Shunday ekan, oliy ta'lim tizimida mustaqil ta'lim soatlari ulushini oshirish, talabalarda mustaqil ta'lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish, tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, o'quv jarayonida kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, o'quv jarayonini amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirish, bu borada o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'quv dasturlari va o'quv-uslubiy materiallarni keng joriy etish bugungi kunning asosiy vazifalaridan biridir.

Zamonaviy sharoitda ta'lim jarayonining barcha imkoniyatlariga ko'ra shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish va unda mustaqil, tanqidiy, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalashga yo'naltirilishi talab qilinmoqda.

Yuksak malakali mutaxassislarni iste'molchilar talablariga qarab tayyorlanishi, talabalarni tanlagan ixtisosliklari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirilishi mustaqil ravishda bilim olishga va amaliy faoliyatga o'rgatilishi ta'minlanishi kerak.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida: "Har bir oliy ta'lim muassasasi jahonning yetakchi ilmiy-ta'lim muassasalari bilan yaqin hamqorlik aloqalarini o'rnatish, o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'quv dasturlari va o'quv-uslubiy materiallarini keng joriy qilish, o'quv-pedagogik faoliyatga, master-klasslar o'tkazishga, malaka oshirish kurslariga xorijiy xamkor ta'lim muassasalaridan yuqori malakali o'qituvchilar va olimlarni faol jalb qilish ..." [3] ta'kidlanib, muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonini, oliy ta'limning o'quv reja va dasturlarini yangi pedagogik texnologiyalar va o'qitish usullarini keng joriy etish, magistratura ilmiy-ta'lim jarayonini sifat jihatidan yangilash va zamonaviy tashkiliy shakllarni joriy etish asosida yanada takomillashtirish asosiy muammolar qatorida va ushbu muaamolardan kelib chiqib, oliy ta'limning o'quv reja va dasturlarini yangi pedagogik texnologiyalar va o'qitish usullarini keng joriy etilgan yangi avlodini yaratish, magistratura ilmiy-ta'lim jarayonini sifat jihatidan yangilash va zamonaviy tashkiliy shakllarni joriy etish bosh maqsad bo'lib qolmoqda.

Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalar va faol usullardan foydalanish, yangi ishlab chiqarilayotgan texnik vositalarni tatbiq qilish, ko'proq talabalarni mustaqil ishlashga undash, ilg'or tajribalardan saboq berishning turli yo'llaridan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Yana bir jihati muhimki, oliy ta'lim tizimida ta'lim olayotgan talabalarning tanlagan kasbiga moyilligi, layoqatlari, bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, ularning tanlagan yo'nalishlari bo'yicha mutaxassis sifatida shakllanishlari uchun maxsus fanlarni o'qitishni samarali tashkil qilishni ta'minlash lozim.

Har qanday jamiyatda bo'lganidek, respublikamizning taraqqiyotida bozor iqtisodiyoti sharoitida raqobatga bardosh bera oladigan malakali mutaxassislarni tayyorlash asosiy muammo hisoblanadi.

Mutaxassis kadrlar tayyorlash, uning sifat va samaradorligini oshirish borasida ham so'nggi yillarda keng ko'lamli ishlar qilindi va qilinmoqda.

Jumladan, tayyorlanayotgan mutaxassis kadrlarning mustaqilligi, ijodkorligi, tadbirkorligi, faolligi kabi xislatlarni tarkib toptirishga alohida e'tibor berilmoqda.

Ta'lim muassasalarida mustaqil ishni qanday bajarishni har bir talabaning o'zi amalga oshiradi.

Muvafaqqiyatga erishish uchun talabaning o'zi sabr-toqat bilan, mashaqqatlardan qo'rqmay o'z ustida ishlashi kerak.

Buni esa talabaning o'zi rejalashtiradi va amalga oshiradi [4].

Jamiyatning barcha jabhalaridagi muammolar, o'zgarishlar oliy ta'lim muassasalarida talabalarini tayyorlash jarayoniga ham ta'sir qilib va yangidan yangi talablarni qo'yadi.

Hozirgi paytda ham nazariy bilim va amaliy ko'nikmaga ega, o'zgarishlarga moslanuvchan, erkin fikrlaydigan, kasbiy hamda hayotiy muammolarini mustaqil hal qila oladigan mutaxassislarga, kadrlarga ehtiyoj katta.

Shu bilan birga, oliy ta'lim muassasalarida talabalaridan har tomonlama bilimdonlik, mustaqil fikrlay oladigan, tashkilotchilik qobiliyatiga ega shaxs darajasini talab etadi.

Bunday talablarning bajarilishi albatta ularni butun hayoti davomida bilim olishga o'rgatish orqali ta'minlanadi.

Faol ta'lim sharoitida o'zlashtirilgan bilim, egallangan ko'nikma va malakalar mazmunan tizimli va mantiqan tugallangan tarzda shakllantirilib turli ishlab chiqarish vaziyatlarida qo'llanishga imkon beradi.

Ta'lim oluvchilarni faollashtirish ularning mustaqil o'rganish qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida 2030 yilga qadar respublikadagi barcha oliy ta'lim muassasasi (OTM)ning 85 foizi, jumladan, 2020/2021 o'quv yilining o'zida 33 ta oliy ta'lim dargohini kredit-modul tizimiga o'tkazish ko'rsatib o'tildi.

Kredit-modul tizimi, bu — ta'limni tashkil etish jarayoni bo'lib, o'qitishning modul texnologiyalari jamlamasi va kredit o'lchovi asosida baholash modeli hisoblanadi.

Uni bir butunlikda olib borish serqirra hamda murakkab tizimli jarayondir.

Muxtasar aytganda, mazkur tizim talabaning kasbiy rivojlanishi va kamolotiga yo'naltirilgan.

Ilm sohibining butun hayoti davomida bilim olishini ta'minlashga hamda mehnat bozori va zamonaviy talablarga javob bera oladigan inson kapitalini shakllantirishga qaratilgan deb aytish mumkin.

Kredit-modul tizimining joriy etilishi o'qituvchi va talabaning hamkorlikda ishlashida muhim omil hisoblanadi.

Modulli ta'limda pedagog tinglovchining o'zlashtirish jarayonini tashkil etadi, boshqaradi, maslahat beradi, tekshiradi.

Talaba esa yo'naltirilgan obyekt tomon mustaqil harakat qiladi.

Eng katta urg'u ham talabalarning mustaqil ta'lim olishiga qaratiladi.

Xulosa va takliflari quyidagicha beradi:

Oliy ta'lim muassasalari ta'lim jarayonida talabalarning boshqaruvchanlik qobiliyatlarini rivojlantirish asosiy masalardan hisoblanadi.

Bu borada quyidagi yo'nalishlar bo'yicha tizimli ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Birinchidan, bugungi kunda amalga oshirilayotgan ta'lim tizimidagi islohotlar negizida ta'lim oluvchilarning ongliligi va faolligini oshirish uchun o'qitish jarayoni shunday tashkil etish kerakki, bunda talabalar ilmiy bilimlarni hamda ularni amalda

qo'llash metodlarini ongli va faol egallab oladigan, ularda ijodiy tashabbuskorlik va o'quv faoliyatida mustaqillik, tafakkur, nutq texnikasini rivojlantirishga xizmat qilishini ta'minlashga e'tibor qaratish.

Ikkinchidan, ushbu sohada muvaffaqiyatlarga erishgan novator o'qituvchilarning ishlarini ommalashtirish, tajriba almashish ishlarini yo'lga qo'yiishlab chiqish.

Yuqorida sanab o'tilgan fikrlarga asoslangan holda aytish mumkinki, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini amalga oshirishda tizimli ishlarni yo'lga qo'yish, talabalarni mustaqil ishlashga o'rgatish ijodiy va ijtimoiy faol, ijtimoiy - siyosiy hayotda mustaqil ravishda o'z o'rnini topa olish malakasiga ega bo'lgan, istiqboliy vazifalarni qo'yish va hal qilish qobiliyatiga ega bo'lgan kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga asos bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyev. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi. 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni. <https://lex.uz/>
2. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. O'RQ-637-son. 2020-yil 23-sentabr. <https://lex.uz/>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. "Xalq so'zi" gazetasi. 2017-yil, 21 aprel, № 79 (6773).
4. Tojiboyeva D. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. - T.: Fanva texnologiya, 2007. -271 b.
5. Sh.Mirziyoyev. O'zbekiston prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisida so'zlagan nutqi. 2016-yil, 15-dekabr. <https://kun.uz/>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi PF-4947-sonli Farmoni. <https://lex.uz/>
7. Golish L.V., Fayzullayeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. – T.: TDIU, 2014.

Characteristics of Lending to Agricultural Enterprises

Xo'jageldiyev Chorshanbi Pardayevich

Doctor of Philosophy in Economics (PHD) acting as associate professor Termez state university

Alimqulov Akmal Abduxalim o'g'li

1st year graduate student of the Termiz University of Economics and Service

Abstract:

This article aims to provide a detailed analysis of the characteristics of lending to agricultural enterprises. Following the IMRAD (Introduction, Methods, Results, and Discussion) structure, this study examines the unique features and challenges associated with agricultural lending. It presents key statistics, tables, and annotations to shed light on the current landscape of lending in the agricultural sector. By understanding these characteristics, policymakers, financial institutions, and stakeholders can make informed decisions to support sustainable agricultural development.

Keywords: agricultural enterprises, lending, capital, financing, sustainable growth.

Introduction:

The agriculture sector plays a vital role in global economies, ensuring food security, employment, and rural development. However, agricultural enterprises often face numerous challenges, including limited access to capital and financing. Lending to agricultural enterprises can bridge this gap and unleash the sector's potential for sustainable growth. This article examines the importance of lending to agricultural enterprises, explores key statistics and trends, and highlights the benefits and challenges associated with agricultural lending.

Methods:

The methods section describes the approach used to gather data and analyze the characteristics of lending to agricultural enterprises. It mentions the sources of data, such as government reports, international organizations, and academic research.

Results:

This section presents key statistics and tables related to the characteristics of lending to agricultural enterprises. The results are presented in a clear and concise manner to facilitate understanding and interpretation.

Importance of Lending to Agricultural Enterprises:

Access to Capital: Agricultural enterprises require sufficient capital to invest in modern machinery, irrigation systems, and technology. Lending enables these enterprises to acquire the necessary resources and infrastructure, boosting productivity and efficiency.

Risk Management: Agricultural activities are subject to various risks such as weather fluctuations, pests, and market volatility. Lending provides a financial cushion to manage these risks through insurance coverage, hedging tools, and diversification strategies.

Expansion and Diversification: Agricultural enterprises often need to expand their operations or diversify into new products or markets. Lending facilitates such initiatives by offering funds for land acquisition, research and development, and marketing campaigns.

Statistics and Trends:

Table 1: Agricultural Lending Statistics (Source: FAO, 2022)

Year	Agricultural Loan Volume (USD billions)
2018	485
2019	520
2020	550
2021	590
2022	630

The data presented in Table 1 indicates a steady increase in global agricultural loan volumes from 2018 to 2022. The figures show a positive trend, highlighting the growing importance of lending to agricultural enterprises as a means of supporting their financial needs and fostering sustainable growth in the sector.

Table 2: Types of Agricultural Loans (Source: Adapted from World Bank, 2021)

Loan Type	Description
Operating Loans	Short-term loans for day-to-day expenses
Investment Loans	Medium to long-term loans for capital investments
Equipment Financing	Loans specifically for purchasing agricultural machinery
Livestock Loans	Loans for livestock purchases or breeding programs
Value Chain Financing	Loans to support the entire agricultural value chain
Sustainable Agriculture	Loans promoting environmentally friendly practices

Key Benefits of Agricultural Lending:

1. Economic Growth: Increased lending to agricultural enterprises drives economic growth by creating employment opportunities, boosting rural income, and stimulating related industries such as manufacturing and transportation.
2. Food Security: Adequate financing enables agricultural enterprises to enhance production capacity, improve infrastructure, and adopt modern farming techniques. This, in turn, ensures a stable and sufficient food supply, contributing to global food security.
3. Sustainable Development: Lending to agricultural enterprises promotes sustainable practices such as organic farming, water conservation, and agroforestry. Financial institutions can encourage borrowers to adopt environmentally friendly techniques by offering preferential loan terms or green financing options.

Challenges in Agricultural Lending:

1. **High Risk Profile:** Agricultural enterprises are exposed to numerous risks, including unpredictable weather patterns, pest infestations, and price fluctuations. These risks make lenders cautious, leading to higher interest rates and stricter loan approval criteria.

2. **Lack of Financial Literacy:** Many small-scale farmers and agricultural entrepreneurs lack the financial literacy necessary to navigate the lending process effectively. Financial institutions should provide tailored training and educational resources to empower borrowers with financial management skills.

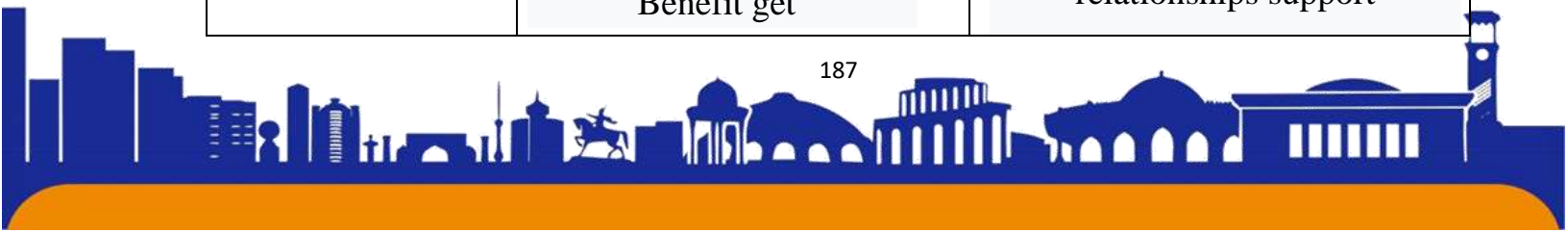
3. **Collateral Constraints:** Agricultural assets, such as crops and livestock, are subject to perishability and market volatility, making them less desirable as collateral. Innovative approaches, such as index-based insurance or warehouse receipt systems, can help mitigate collateral challenges and increase access to financing.

In Uzbekistan village in the farm activity showing entrepreneurs credit with of support institutional forms not only village farm products work release of financing returnable sources to provide need Maybe food products again work process, network many p functionality and him country of the economy priority network as admit get the right giver wide functions from the system come comes out

In our country economic of laws action to do account received without village to the farm to be given credit state by in order put work developed village, village farm products work release process financial to provide for condition - conditions to create directed state effect I 'm sorry defined of means collective structure whole and consistent collection through done increase defined. (Table 1).

Table 3 Entrepreneurs lending system in order put state and market mechanism elements

Credit elements i	Market mechanism according to	State by in order put mechanism according to
The goal	Benefit get	Case A for material and social conditions which provides financial and credit relationships support

Creditors	Commerce banks	State in support of organize done specialized finance and credit institutions (credit cooperatives , microfinance organizations) and commerce banks
In order put object	Village in the farm loan forms of movement of capital	Village economy work producers credit with of support institutional forms
Debt of recipients payment to cover level	private homestead and village farm enterprises ; another debt recipients ;	Village economy work manufacturers all categories
Resources	deposit funds , population deposits	finance market funds , budget funds
Principle	Funds useful placement , risks minimize , of profit growth provide	Lending borders expansion , debt of recipients credit resources complete to use provide
Credit to be paid provide	Debt of the recipient financial and economic to the situation strictly requirements , credit warranty	Financial recovery and debt again make up procedures , guarantee and insurance schemes

Percent rate	Credit of operations profitability indicators will give	Credit of operations profitability without reduction , it is subsidized and credit existence provides
Credit danger	obligations provide methods because of is minimized	State by support powered credit system efficient infrastructure activity because of is shortened

Discussion:

The discussion section delves into the characteristics and challenges associated with lending to agricultural enterprises. It explores the following key points:

Risk Assessment:

Agricultural lending involves inherent risks such as weather uncertainties, market fluctuations, and crop failure. Financial institutions must develop robust risk assessment models to accurately evaluate the creditworthiness of borrowers and manage potential risks effectively.

Collateral Constraints:

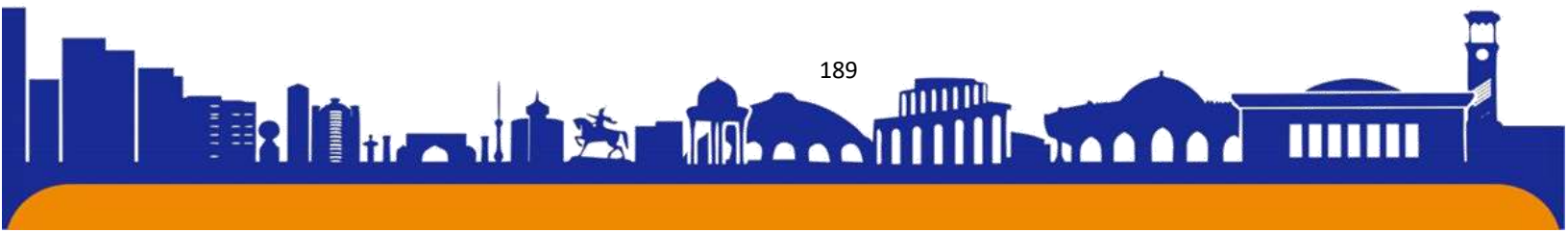
The nature of agricultural assets, including crops and livestock, poses challenges in terms of collateral. Financial institutions can explore alternative collateral options such as warehouse receipts or index-based insurance to address this issue.

Seasonality and Cash Flow:

Agricultural enterprises often face seasonal fluctuations in cash flow, with income generated during harvest seasons. Lenders need to consider these unique cash flow patterns and offer flexible repayment schedules to accommodate the income variability.

Technical Assistance and Financial Literacy:

Many farmers and agricultural entrepreneurs lack financial literacy and technical knowledge necessary to manage loans effectively. Financial institutions should provide training and technical assistance programs to enhance financial literacy and support the adoption of sustainable practices.

Conclusion:

Lending to agricultural enterprises is a crucial driver of growth, sustainability, and food security. By providing capital, risk management tools, and support for expansion, agricultural lending empowers farmers and entrepreneurs to optimize production, adopt sustainable practices, and contribute to economic development. Addressing challenges such as risk assessment, financial literacy, and collateral constraints will further enhance the impact of lending to agricultural enterprises, enabling them to thrive in an evolving global landscape. The conclusion summarizes the key findings and highlights the importance of understanding the characteristics of lending to agricultural enterprises. It emphasizes the need for tailored financial solutions, risk management strategies, and capacity-building initiatives to ensure the success and sustainability of agricultural lending.

References:

1. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2022). Agricultural Outlook 2022-2031. Retrieved from [insert link]
2. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (Year). Title of the publication. Retrieved from [insert link]
3. Author, A. B. (Year). Title of the research article. Journal Name, Volume(Issue), page range.

Замонавий тунги кўриш мосламалари ва уларнинг кўрсаткичлари.

Темиров.Б.Б., подполковник, ЧОТҚМБЮ Қуролланиш ва отиш кафедраси катта ўқитувчиси.

Аннотация: Ушбу мақолада Замонавий тунги кўриш мосламаларининг оддий ва қийин об-ҳаво шароитларида кузатишда, объектларгача бўлган масофани аниқлашда баҳолаш имконини беради.

Калит сўзлар: Сич-3" тунги, кўриш мосламалари, иссиқлик, электрон, ўлчагич ёруғлик, кузатиш, тўлқин.

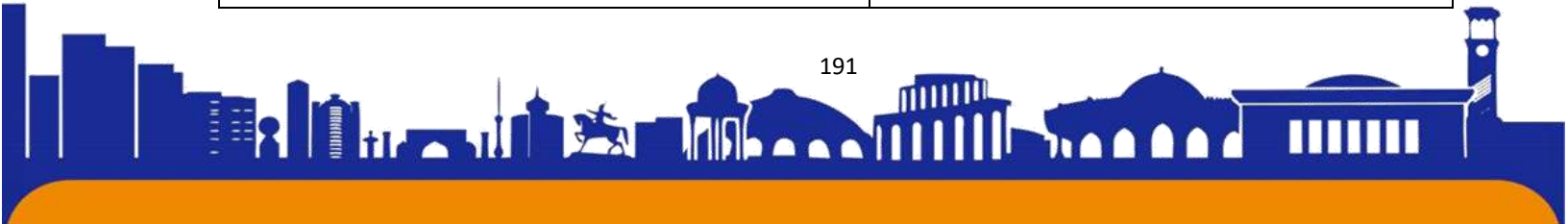
"Сич-3" портатив иссиқлик мосламаси оддий ва қийин об-ҳаво шароитида ва муайян ҳудудни кузатишда, қидирув-қутқарув ишларини олиб боришда ва ёнғин манбаларини аниқлашда объектларни туну-кун излаш ва кузатиш учун мўлжалланган. Электрон гониометр-диапазонлар тармоғи объектга масофани ва бурчак координаталарини баҳолашга имкон беради.

Сич-3 иссиқлик ўлчагичи совутилмаган микроболометрларнинг илғор технологияларидан фойдаланади. Камера узоқ тўлқинли инфрақизил диапазонда ишлайди. Спектрнинг инфрақизил минтақасида атрофимиздаги табиий ва сунъий келиб чиқадиган объектларнинг кўпчилигининг ички электромагнит нурланишининг асосий қисми тўпланган. Юқори сифатли германий оптикадан фойдаланиш микроболометрнинг имкониятларидан энг самарали фойдаланишни таъминлайди. Ташқи қувват манбаи ва монитори улаш имконияти Сич-3-ни стационар ёки мобил версияда ишлатишга имкон беради.

Сич-3 иссиқлик ўлчагичи - бу бутун рус дизайни ва ишлаб чиқаришининг ягона музлатилмаган портатив термал тасвир камераси.

Техник хусусиятлари

ФПУ	МикроболометраСи/ ВОх
Формат, пикселлари	384 × 288
Пиксел ўлчами, микрон	25
МРТ, мК	< 70
иш режимига ўтиш вақти 25°С, дан	< 30

Объектив фокус узунлиги:	70 мм
Кўриш майдони:	$10,97^\circ \times 8,24^\circ$
Объективнинг фокус узунлиги, 70 мм - бўй коматни аниқлаш оралиғи, м:	1 700
Объективнинг фокус узунлиги, 70 мм - ўсиш кўрсаткичини аниқлаш диапазони, м	550
Фокус объектив узунлиги:	100
Объектив фокус узунлиги, 100 мм - Кўриш майдони:	$7,69^\circ \times 5,77^\circ$
Объективнинг фокус узунлиги, 100 мм - ўсиш кўрсаткичини аниқлаш майдони, м:	2 400
Объективнинг фокус узунлиги, 100 мм - ўсиш кўрсаткичини аниқлаш диапазони, м	800
Чиқиш сигнали / ОЛЕД	ГОСТ 7845-92
Таъминот кучланиши, В	7,2
Ишлаш ҳарорати	-20 ° С дан + 50 ° С гача (нормал батареядан) -30 ° С дан + 50 ° С гача (ташқи қурилмадан) қувватлантириш манбаи)
Сақлаш ҳарорати	-50°С дан +70°С гача
Габарит ўлчамлари, мм ф ʘ= 70 мм	200 × 145 × 90 зарбаларга чидамли, сув ўтказмайдиган
Габарит ўлчамлари, мм ф ʘ=100 мм	240 × 160 × 120 зарбаларга чидамли, сув ўтказмайдиган
Габарит ўлчамлари, мм фʘ=130 мм	255 × 165 × 137 зарбаларга чидамли, сув ўтказмайдиган

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Оғирлиги , фъ=70 мм	1,5 га кг
Оғирлиги, фъ= 100 мм	1,7 га кг
Оғирлик фъ=130 мм	1,9 га кг

Таъриф муддати ўтган 2010 йил 15-апрел куни "Сйч-3 Портатив Термал Имагер" техник хусусиятларига ойдинлик киритиш, шунингдек этказиб бериш шартлари ва этказиб бериш шартлари ҳақида маълумот олиш учун сиз куйида жойлашган сўров формасини тўлдиришингиз мумкин.

NewsOn Оптикнинг энг яхши сотувчилардан бири, НВС-7 тунги кўриш кўзойнаклари АН / ПВС-7 Америка лойиҳасидан келиб чиққан. Одатдагидек, Америка армиясининг жиҳозлари бошқаларга қараганда анча мустаҳкам кўринади, ҳеч бўлмаганда чиқарилган қурилмалар сони бўйича ҳисоб-китоб деярли юз минглабни ташкил қилади. АН / ПВС-7 тунги кўриш кўзойнаклари 80-йилларнинг охиридан бошлаб камида "А" дан "Д" гача бўлган 4 та версияда ишламоқда; сўнгги тўпلامдаги янги қурилмалар Ген-3 телефонлари билан жиҳозланган. Икки кўзойнаги х1 га кўпайтирилган битта найчали тизимни юз ниқобига ёки дубулғага ўрнатиш мумкин. Фокус узунлиги 26 мм ва диафрагма 1,2 бўлган АН / ПВС-7 линзалари 40 ° кўринишга эга бўлиб, ёруғлик остида, 300 метрдан ошадиган ва 200 метрдан ошиқроқ масофада жойлашган. Оғирлиги 680 грамм бўлган инфрақизил тешикка эга ва иккита АА батареяси билан ишлайди, улар нурлантирувчи ўчирилган ҳолда 80 соат ишлашни таъминлайди.

АҚШ ҳарбийлари тўртта ишлаб чиқарувчилар билан ишлаб чиқариш шартномаларини туздилар: ИТТ Индустриес (ҳозирги эхелис), Литтон Индустриес, Нортхроп Грумман ва Л-3 Соммунисатионс; энди уларнинг барчаси Л-3 Варриор Системс таркибига киради. Ушбу тизим

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

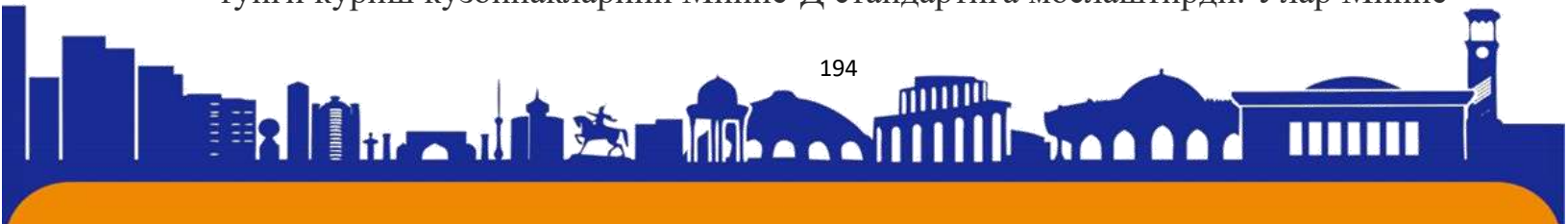
ханузгача компаниялар каталогларида мавжуд ва кўплаб мамлакатларга экспорт қилинади.

Америка компанияларидан ташқари, бошқа давлатлар АН / ПВС-7 талабларига мувофиқ тизимларни ишлаб чиқарадилар. НЛ963Б Нигхтлине ва Н-ВисионОптисс ПВС-7, шунингдек АН/ ПВС-7 га асосланган ва ўхшаш хусусиятларга эга.

Канадалик Невсон-Оптик компаниясининг НВС 7 қурилмаси ишлатилган трубага (хаммаси Ген-3) қараб, ЗХТ индексини, ёки ЗАГ (автоуловли эшик билан) ёки ЗАГБВ (қора ва оқ фосфорли ва автоматик эшикли) олади. Ўрнатилган фотосенситив сенсори билан нормал ташқи ёруғлик остида 30 сониядан сўнг найчани автоматик равишда ўчиради, бу найчанинг ёниб кетиш эҳтимолини сезиларли даражада камайтиради. Тизим ихчам (узунлиги 150 мм, кенглиги 120 мм ва баландлиги 55 мм); Невсон-Оптик НВС 7 қурилмасининг барча вариантлари 50 дан ортиқ мамлакатларга сотилган ва ханузгача талаб ката. ПНГ-М биокуляр битта трубка тизими Британиянинг Пйсер-СГИ компанияси томонидан универсал монокуляр ПНП-М билан параллел равишда ишлаб чиқилган, кўплаб компонентлар ва таркибий қисмлар бир хил, масалан, оптика ва найчалар. Ривожланиш пайтида оғирлик маркази юз ниқобига ёки дубулғага уланганда бўйин деформатсиясини камайтириш учун қурилманинг орқа томонига имкон қадар яқинроқ жойлаштирилди. ПНГ-М анъанавий қулфлаш механизми билан қулфланган, узунлиги 137 мм, кенглиги 147 мм, баландлиги 51 мм ва оғирлиги 425 грамм бўлган АА батареяси билан 40 соатдан ортиқ ишлашни таъминлайди.

Тхалес Миние-Д / ИР немис армияси томонидан ИдЗ-ЕС аскарларини модернизатсия қилиш дастури учун танланган, ҳозирда ушбу қурилмани этказиб бермоқда. Ушбу дизайн Миние номини олган унинг ворисида сақланиб қолган, унинг асосий версияси оғирлиги (435 граммга нисбатан батарея билан 340 грамм), лекин чуқурлиги бироз ошган (69 мм дан 75 мм гача). Янги Миние, шунингдек, қувват тугмачасини қўлда созлаш билан жиҳозланган, гуруҳлараро масофа 56-74 мм орасида ўзгариб туради. Энергия манбалари бир хил, аммо стандарт шароитларда батареянинг ишлаш муддати 50 соатгача оширилди 45 соат. Жанг майдонини рақамлаштириш ҳақиқатга айланиб бораётганини ҳисобга олиб, Тхалес янада узоқроқ юрди ва тунги кўриш кўзойнақларини Миние-Д стандартига мослаштирди. Улар Миние-

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

нинг хусусиятларини сақлаб қолишди, аммо 800x600 пиксел ҳажмдаги 42,5 ° диагонали кўриш майдони билан микро-дисплей кўшдилар, бу сизга тунги каналда видео ва маълумотларни узатишга имкон беради. Видео 800x600 даирасел тасвирнинг ўртасида кўрсатилади ва турли хил маълумотларни ўз ичига олиши мумкин: PC232 улагичи орқали навигатсия тизимига уланганда, масалан, позитсия, йўналтириладиган жойга масофа ва ҳоказо каби маълумотлар; ёки кучларни кузатиш тизимига уланганда, иттифоқдош ва душман кучларининг жойлашуви кўрсатилган харита кўрсатилади.

Фойдаланилган манбалар:

1. Skifland.ukoz.ru
2. Fanarik.cow
3. Zbroya.info
4. WWW.Zakon-GVIF.ru

Surxon vohasining tabiiy geografiyasi

Qurbonov Murodjon Normamat o'g'li
Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

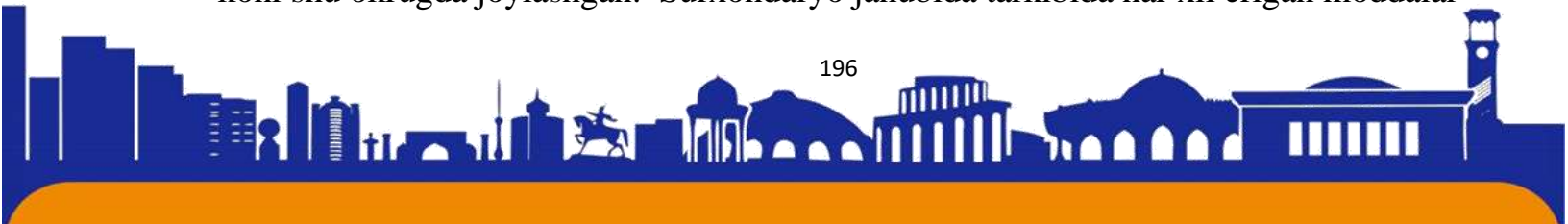
Surxondaryo viloyati O'zbekistonning eng janubida joylashgan. U o'z ichiga Surxon-Sherobod vodiysi va uning atrofini o'rab turgan tog'larni oladi. Viloyat sharqdan va shimoli sharqdan Bobotog' va Hisor tog'lari orqali Tojikiston bilan, shimoli g'arbda Qashqadaryo bilan chegaralanadi, chegara Chaqchar va Boysun tog'lari orqali o'tadi. G'arbda Turkmaniston bilan bo'lgan chegara Ko'hitang tog'ining suvayirg'ich qismidan o'tadi. Janubda chegara Afg'oniston bilan Amudaryo orqali o'tgan davlat chegarasiga to'g'ri keladi.

Viloyatni shimol tomonidan Hisor tizmasi o'rab turadi. Bu tizmaning balandligi 4500-4600 metrga yetadi. O'zbekistondagi eng baland cho'qqi — Hazrat Sulton (4643 m) ham shu tog'da joylashgan.

Boysuntog' ham balandligi ancha baland bo'lib, ayrim cho'qqilari shimoli sharqida 3700 metrga yetadi. Boysuntog'ning janubi g'arbida Ko'hitang tog'i joylashgan. Ko'hitang janubi g'arbiga 50 km cho'zilgan va balandligi 3137 metrga yetadi. Boysuntog'ning sharqida unga yonma-yon holda Surxontog' joylashgan, u qisqa, lekin ancha baland (3882 m) tog'dir. Bu tog'ning janubida Sherobod-Sariqamish past tog'lari (1126 m) joylashgan. Sherobod-Sariqamish past tog'ining janubi g'arbida Klif-Sherobod past tog'i joylashgan.

Surxondaryo tabiiy geografik okrugining sharqida Bobotog' joylashgan. Bu tog' ancha yemirilib, pasayib qolgan bo'lib, eng baland Zarkosa cho'qqisi 2289 metrga yetadi. Bobotog' g'arbiga, Surxondaryo vodiysiga va janubga qarab asta-sekin pasayib ketadi. Okrugda, yuqorida qayd qilingan tog'lar orasida botiqlar joylashib, neogen va antropogen davri yotqiziqlari bilan to'lgan.

Viloyatda qazilma boyliklardan neft va gaz, ko'mir, polimetall, alumin rudasi, girs, tuz, har xil qurilish material konlari mavjud. Neft va gaz, asosan, Lalmikor, Ko'kaydi, Xovdog'dan, toshko'mir Sharg'undan qazib olinadi. Sariosiyoda polimetall rudasi, aluminiy rudasi, girs, ohak konlari bor. O'zbekistondagi eng katta Xo'jaikon tuz koni shu okrugda joylashgan. Surxondaryo janubida tarkibida har xil erigan moddalar

saqlovchi bir necha mineral suvlar topilgan. Ularning eng muhimi Jayronxona mineral suvi hisoblanadi.

Surxondaryo vodiysining iqlimi quruq subtropik. Lekin atrofidagi tog'larga ko'tarilgan sari iqlim harorati o'zgaradi. Okrugning tekislik qismida yoz serquyosh, issiq va quruq, tog'ga tomon harorat pasayib boradi. Qish qisqa va iliq, lekin atrofidagi tog'larda sovuqroq bo'ladi.

Yozda Surxondaryoning tekislik qismi juda isib ketadi. Qish vohaning tekislik qismida iliq bo'ladi. Ba'zan qishda sovuq havo massalari tog'lardan o'tib, tekislik qismi haroratini pasaytirib yuboradi. Shunday kezlarda havo harorati -20 -25°C gacha pasayadi.

Surxondaryo vohasida yog'inlar notekis taqsimlangan. Vohaning janubidagi tekisliklarga eng kam yog'in (yiliga 133-230 mm) tushadi. Surxondaryo viloyatida uzunligi 20 km dan ortiq bo'lgan 35 ta daryo mavjud. Bu daryolar ichida eng kattalari Surxondaryo va Sheroboddaryo hisoblanadi.

Surxondaryo To'polondaryo bilan Qoratog' daryolarining qo'shilishidan vujudga keladi. To'polondaryo Surxondaryoning eng katta va eng sersuv irmog'i, Hisor tog'ining eng baland qismidan Qorasuv nomi bilan boshlanib, G'ova irmog'ini qo'shib olgach, To'polondaryo nomini oladi. Uning uzunligi 124 km bo'lib, qor-muzlarning erishidan to'planadi. Uning o'rtacha yillik suv sarfi sekundiga 54,6 m.kub, eng ko'pi sekundiga 470 m.kub, eng kami 5,7 m.kub. Qoratog' daryosi Hisor tog'ining 4200 m balandlikdagi janubiy yonbag'ridan shu nom bilan boshlanadi. Uning uzunligi 100 km atrofida. Qoratog' daryosi qor-muzlarning erishidan to'planadi.

Surxondaryo To'polon bilan Qoratog' daryolarining qo'shilgan yeridan Amudaryogacha 196 km. Shu masofada o'ng tomondan Sangardak va Xo'jaipok irmoqlarini qo'shib oladi.

Surxondaryo, asosan, qor-muzlarning erishidan to'planib, o'rtacha ko'p yillik suv sarfi Qorovultepa qishlog'i yonida sekundiga 70,2 m.kub ni tashkil etadi, eng katta suv sarfi sekundiga 600 m.kub, eng kami sekundiga 0,1 m.kub.

Sheroboddaryo Boysun tog'i va uning davomi hisoblangan Ko'hitang tog'ining sharqiy yonbag'ridan boshlanuvchi Irg'oyli va Qizilsoy daryolari qo'shilishidan vujudga keladi. U Sherobod shahridan quyida Qorasuvdaryo deb yuritiladi. Uning uzunligi 186 km bo'lib, o'rtacha ko'p yillik suv sarfi sekundiga 7,5 m.kub.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

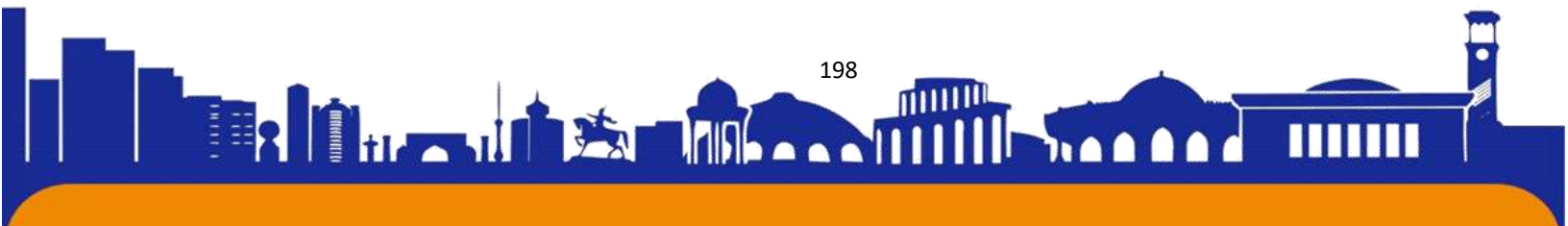
Sheroboddaryo qor-yomg'ir suvlaridan to'yinganligi tufayli eng ko'p suvi aprel — may oylarida oqadi.

Yerosti suvlari har xil davr yotqiziqlari orasida uchraydi. Paleogen va neogen davri yotqiziqlari orasidagi 140—150 m chuqurlikdan chuchuk suv chiqadi. Bo'r davri yotqiziqlari orasidagi 1000 —2000 m chuqurlikdan chiquvchi mineral shifobaxsh suv harorati +60 +70°C ga yetadi.

Surxondaryo tabiiy geografik o'lkasida suv ta'minotini yaxshilash maqsadida Janubiy Surxon (suv sig'imi 800 mln m.kub), Uchqizil (suv sig'imi 16 mln m.kub) suv omborlari qurilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Z.Saidboboyev. Tarixiy geografiya “Noshir” Toshkent 2010
2. Z.Saidboboyev. Tarixiy geografiya va kartografiya Toshkent: Shafolat Nur Fayz, 2020. - 160 b.
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi

ОТИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ОТИШ ТАЙЁРГАРЛИГИ БЎЙИЧА ЗАМОНАВИЙ ТРЕНАЖЁР КОМПЛЕКСЛАРНИНГ РОЛИ О'РНИ

Ниёзов Самандар Ўктамович

Чирчиқ олий танк қўмондонлик муҳандислик билим юрти

Қуролланиш ва отиш кафедраси катта ўқитувчиси,

Annotatsiya: Ушбу мақолада муаллифларнинг жаҳондаги илғор давлатлар мутахассисларининг дунё бўйича симулятор тренажерлар ёки уларнинг алоҳида қисмларини ишлаб чиқариш билан шуғулланувчи компанияларнинг амалга оширган тадқиқотлари, кейинги йилларда юзага келган маҳаллий қуролли низолар тажрибалари, электрониканинг шиддатли ривожланишини ўрганиш ва замон талабларига жавоб берадиган тренажерлар унинг ҳаётга тадбиқ этиш ёндашувлари ёритилган.

Калит сўзлар: “ФАЙЕРТАГ” ҳарбий – тактик ўйинида тактик вазиятдан келиб чиқиб, шаҳар (аҳоли яшаш пунктлари), тоғ ва чўл шароитларининг моделини яратган ҳолда гуруҳ ёки взвод таркибида жанговар ҳаракатлар олиб бориш мумкин.

Миллий армиямиз ривожланиб бориши билан уни қурол-яроғ ва жанговар техника билан таъминлаш бўйича ҳам кенг кўламли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Қўшинлар замонавий ва модернизация қилинган ўқ-отар ва оғир қуроллар, вертолётлар, самолётлар, ҳаво ҳужумидан мудофаа воситалари, автомобиль ва бронетехникалар, алоқа воситалари билан таъминланмоқда. Зеро, мамлакатимиз Президенти, Қуролли Кучлар Олий Бош Қўмондони Шавкат Мирзиёев, ўзининг Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ташкил этилганининг муносабати билан Ватан ҳимоячиларига йўллаган байрам табригида “Ўзимизнинг ютуқларимиз ва камчиликларимизнинг танқидий таҳлилидан келиб чиққан ҳолда, келажакда ҳар томонлама ўйлаб кўрилган ишларимизни бор кучимизни сарф этган ҳолда миллий армиямизни келгусида янада ривожлантириш ва такомиллаштириб боришимиз зарур.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Биз бу вазифани бажариш давомида ўқитиш жараёнига янги услуб ва технологияларни, ўқув аудиторияларига замонавий тренажёрлар, ўқув ва лаборатория мосламалари ва компьютерларни киритиш, шунингдек, тингловчиларнинг дунё қараши, маънавиятини ошириш ҳамда спорт билан шуғулланишлари учун имкониятлар яратиб беришимиз даркор” деб таъкидлаган эдилар.

Ҳозирги даврда дунёнинг кўплаб мамлакатлари ҳарбий-сиёсий раҳбарияти, ушбу мамлакатлар армияларининг жанговар ва оператив тайёргарлиги муҳим таркиби ҳисобланган ҳарбий кадрлар тайёргарлигига алоҳида эътибор қаратмоқда. Улар асосан кўшинларнинг кундалик фаолиятида жанговар тайёргарлик машғулотларини ташкиллаштиришда, айниқса, ҳарбий хизматчиларнинг дастлабки кўникмаларини такомиллаштиришда отиш тайёргарлиги бўйича замонавий тренажёр комплекслар ёрдамига таянган ҳолда олиб бормоқда. Улар, ҳарбий хизматчиларнинг жароҳат олиши, қурол-аслаҳа ва ҳарбий техникаларнинг ишдан чиқиши ҳамда ўқ-дорилар ва ёқилғи, мойлаш маҳсулотларини тежаш имконини бермоқда.

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларида, ҳарбий кадрларни тайёрлашда оператив ва жанговар тайёргарликнинг замонавий тажрибаларидан келиб чиқиб, замонавий тренажёрлардан ва дала ўқув моддий-техник таъминотидан кенг миқёсда фойдаланган ҳолда амалий машғулотларни ўтказиш лозимлигини замоннинг ўзи талаб қилмода.

Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган динамикли компьютер ўқ отиш тренажёри (ДК-440М). Тренажёр ўқ отар қуролларидан ўқ-дорилар сарфламасдан, бир хил мўлжалга олиш ва ўқ отишни амалга ошириш учун мўлжалланган.

Тренажёр ўқувчилар учун 6 ўқув жойи (3- АК-74, 1-РПГ-7, 1-СВД, 1-ПМ) ва бир ўргатувчи – оператор иш жойи билан жиҳозланган. Ушбу тренажёрдан ҳаракатсиз нишонга ўқувчиларнинг ҳар бир ҳаракатини алоҳида баҳолаш билан ўқ отиш амалга оширилади. Тренажёр ўз таркибига монитор, компьютер, узлуксиз ток манбаи, принтер ва овоз чиқариш тизимларини олади. Ушбу тренажёрни ўрнатиш ва ундан фойдаланиш учун узунлиги 10 м, эни 6,5 м, ва баландлиги 2,5 м, бўлган синф хонаси зарур. Электрон нишонлар, отиш маррасидан 5 м узокликда ўрнатилади.

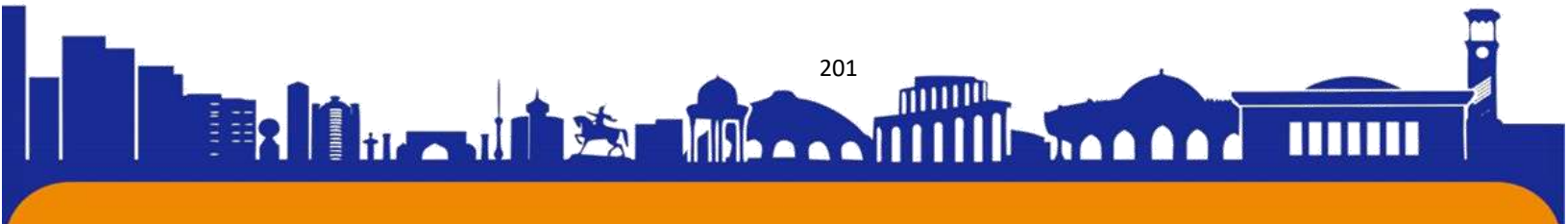

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

ДК-440М тренажёри ўқувчиларга қуролни тўғри ушлаш ва тепкини босиш ҳамда турли отиш ҳолатларида ўқ узиш вақтида қўлнинг барқарор туришини машқ қилиш, шунингдек, машғулот раҳбарига эса машғулот давомида ўқувчиларнинг мўлжалга олиш ва отиш вақтида йўл қўйган камчиликлари, ҳамда улар олган баҳоларни қоғозга чиқариш имконини беради.

Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган такомиллашган, олиб юрилувчи манзарали компьютер тренажёри (ПКСТ-2 МП). Ўқ- дори сарфламасдан ташқи тактик вазиятни экранда акс эттирган ҳолда бошланғич ўқ отиш тайёргарлигини ўргатиш учун мўлжалланган. Отиш машқлари, экрандаги ҳаракатланувчи ва ҳаракатсиз нишонларга ўқ отиш орқали амалга оширилади. Ўқувчилар учун тренажёрда 5 та ўқув жойи жиҳозланган (3- АК-74, 1-РПГ-7, 1-СВД). Отиш курсидаги одатий ўқ отиш машқларидан ташқари, тренажёрда душман ҳаракатларини табиий кўрсатиш элементлари билан бажарилувчи тактик машқлар ҳам мавжуд. Бундай турдаги машқлар ўргатувчига вазиятнинг турли шароитларида ҳарбий хизматчиларга ностандарт қарорлар қабул қилишга ўргатиш имконини беради. Дастур талафот етказилган жойни юқори аниқлик билан кўрсатиш ва машқ бажарилгандан сўнг ўрганувчиларнинг машқ ижросини кенгроқ таҳлил қилиш учун шароит яратади. Тренажёр notebook, узлуксиз ток манбаи, принтер, овоз чиқариш тизими ва ҳаво компрессорини ўз ичига олади. Ушбу тренажёрни ўрнатиш ва ундан фойдаланиш учун узунлиги 9 м, эни 4 м, ва баландлиги 3 м, бўлган синф хонаси зарур. Электрон нишонлар, отиш маррасидан 5 м узоқликда ўрнатилади.

Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган ТОПТ-62, ТОПТ-72 танк тренажёрлари, танк экипажлари мажмуавий тренажёри, (ПЖМ-2) ва бронетранспортёр (БТР-80) мўлжалга олувчисининг ҳаракатчан компьютер тренажёри. ПЖМ-2 ва БТР-80 жанговар машиналарининг қуролларидан турли хил жой шароитларида пайдо бўлувчи ва ҳаракатланувчи нишонларга, аниқ бурчак тезлиги билан ва нишонга олиш натижаларини тўлиқ таҳлил этган ҳолда, ўқ-дори ва юриш захираларини сарфламасдан, ўқ отишни ўхшатиш (ўқ отишни овозли ўхшатиш) орқали ўқ отишни ўргатиш учун мўлжалланган. Тренажёр куннинг совуқ вақтларида очик хоналарда ва ёпиқ иситилувчи хоналарда ҳамда очик майдонларда фойдаланиш учун мўлжалланган.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Тренажёр: ПЖМ-2 ва БТР-80 мўлжалга олувчисини жанговар машина қуроллари мажмуасини жанговар ҳолатга келтириш, нишонларни аниқлаш ва танлаш, жанговар машина тўпи ва пулемётларидан ердаги 4000 метргача узоқликда бўлган нишонларга отиш учун тунги ва кундузги ўқ отишнинг дастлабки маълумотларни аниқлаш;

жанговар машина ва нишонлар ҳаракатини имитация қилиш;

кўриниш чекланган шароитларда отишга ўргатиш;

радио алоқа воситаларида ишлашни имитация қилиш;

яксон этилган нишонларни ўхшатиш имитация қилиш;

дастур ёрдамида нишонларни бошқариш;

белгиланган вазифаларни бажариш чоғида ўрганувчилар ҳаракатини назорат қилиш;

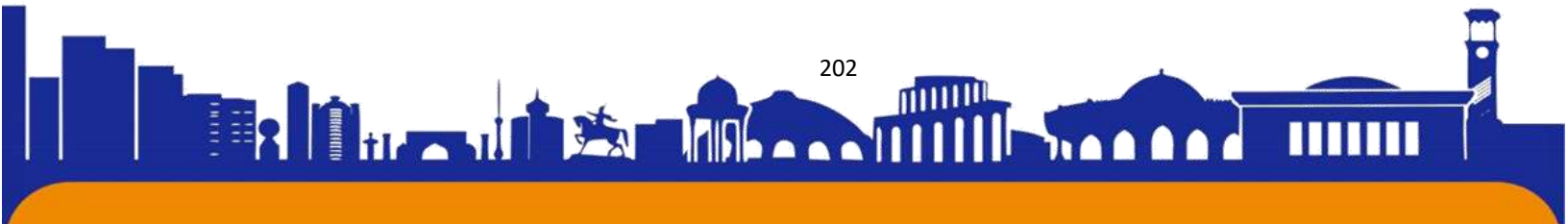
бажарилган машқ учун ўрганувчиларни баҳолаш имкониятларига эга.

Тренажёр йўриқчининг иш жойи, notebook, узлуксиз ток манбаи, принтер, овоз чиқариш тизими, монитори ўз ичига олади. Ушбу тренажёр ПЖМ-2 ва БТР-80 ларнинг ўқув учун мўлжалланган гумбазга (башняга) ўрнатилади.

Россия Федерациясида ишлаб чиқарилган пиёдалар жанговар машинаси (ПЖМ-2) ва бронетранспортёр (БТР-80) экипажининг тренажёр мажмуаси. Тренажёр ПЖМ-2 механик ҳайдовчилари ва БТР-80 ҳайдовчилари ҳамда мўлжалга олувчиларининг якка равишдаги тайёргарлигини (ҳайдаш курсида қайд этилган ва экипаж билан тактик ва ўқ отиш вазифаларини бажариш чоғида турли хил йўлларда ва йўлсиз шароитларда ҳайдаш, ҳамда отиш курсида қайд этилган барча машқларни автоматик баҳолаган ҳолда бажариш, экипаж билан мустақил равишда шунингдек гуруҳ ва взвод таркиби билан турли хил жанглarda, кундузи ҳамда тунда тактик ва ўқ отиш вазифаларини бажаришни), экипажни жанговар ҳаракатларга яқинлаштирилган ҳолда ҳамкорликдаги отиш ва тактик тайёргарлигини такомиллаштириш учун мўлжалланган.

Тренажёр, жанговар машинанинг жанговар бўлинмаси, 3 босқичли динамик платформа ва машғулот раҳбарининг иш жойини ўз ичига олади.

Жанговар бўлинма ўқувчининг жойлашиши учун жанговар техниканинг жанговар бўлинмаси ўлчовларини ҳисобга олган ҳолда тайёрланган ва динамик платформага ўрнатиш.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Динамик платформа жанговар машинанинг жойидан қўзғалиш, тўхташ ва бурилишлар вақтида ҳамда табиий ва сунъий тўсиқлардан ўтиш давомида шунга мувофиқ ҳаракатланишини таъминлайди.

Машғулот раҳбарининг иш жойи машғулот вақтида тренажёрнинг иш режимини, ўқувчининг ҳаракатларини кузатиш ва у билан доимий алоқада бўлишини таъминлайди. Шунингдек, машғулот раҳбарига машғулотда ўқувчиларнинг эришган натижаларини қоғозга чиқариш, ҳайдаш ёки отиш мобайнида жойни, машғулот турини, куннинг вақтини ва об-ҳаво шароитини танлаш имконини беради.

Тренажёр комплекси «Windows» операцион тизими остида ишлайди.

Ушбу тренажёр мажмуаси Россия Федерациясининг ва дунёнинг кўплаб давлатларида, кўшинларнинг кундалик фаолияти давомида ҳарбий хизматчиларда жанговар техникаларда ҳаракатланиш бўйича дастлабки кўникмалар ҳосил қилиш учун фойдаланиб келинмоқда.

Россия Федерациясида ишлаб чиқарилган “ФАЙЕРТАГ” ҳарбий- тактика ўйини. Армия ва махсус бўлинмалар учун яратилган ва жиҳозланган фуқаролар ўйининг янги шакли ҳисобланади.

Унда реал жанговар ҳаракатлар инфрақизил нурлар билан жиҳозланган жанговар қуроллардан фойдаланилган ҳолда олиб борилади. Ўқ тегиши, аскарнинг бош кийими ва эгнидаги анжом-аслаҳаларига ўрнатилган қабул қилувчи (узатувчи(датчик)) қурилма ёрдамида аниқланади. Ўқ теккан аскарнинг қуроли ишлашни тўхтатади ва қолган ўйинчиларни отишдан маҳрум бўлади. Ушбу тизим 1000 м масофагача автоматик ёки битталаб самарали отиш имконини беради. Тизим ўйин натижасини реал вақтда жамлайди ва намойиш этади.

“ФАЙЕРТАГ” ҳарбий – тактик ўйинида тактик вазиятдан келиб чиқиб, шаҳар (аҳоли яшаш пунктлари), тоғ ва чўл шароитларининг моделини яратган ҳолда гуруҳ ёки взвод таркибида жанговар ҳаракатлар олиб бориш мумкин.

Ушбу ҳарбий-тактик ўйин Россия Федерацияси ва дунёнинг кўплаб мамлакатлари қуроли кучлари ҳамда махсус бўлинмаларида кенг қўлланиб келинмоқда. Айниқса, фавқулодда ҳолатларда душманни ишғол этишнинг бир неча тахминий сценарий модулини яратиб, уларни “ФАЙЕРТАГ” ҳарбий-тактик ўйинида махсус бўлинмалар синовдан ўтказадилар ва энг мувоффақиятли чиққан сценарий асосида бўлинмалар душманни ишғол этишга киришадилар.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Туркия Республикасининг «ХАВЕЛСАН» компанияси тренажёр мажмуаси. Ушбу тренажёр мажмуаси биттагача (75 одам) взводни бир вақтда машғулот ўтказиш имконини берувчи 5 та таркибий қисмдан иборат:

1. Отиш тайёргарлиги бўйича икки йўналишда машқ қилдириш ва яқка равишда ўқ отишни ўргатиш, ҳамда 12 та ўрганувчига мўлжалланган қуроллар тўплами билан таъминланган ўқув синфи. Бир вақтнинг ўзида 12 тагача ўрганувчини ўқитиш имконини беради. Ушбу синф ҳарбий хизматчилар билан яқка равишда ва гуруҳ таркибида машғулот ўтказиш учун шароит яратади.

2. Отиш тайёргарлигидан бўлинма таркибида виртуал муҳитда қуроллар жамламаси ва анжом-аслаҳаси билан машғулот ўтказиш учун ўқув синфи. Ушбу ўқув синфи 5x5 м бўлган ойналар билан ўралган ва виртуал муҳитда инсон ва қурол сиймосини яратувчи махсус инфрақизил нурлар тарқатувчи камералар билан жиҳозланган. Унда машғулот раҳбари кўплаб тактик вазиятларни (тоғ, чўл, адирлар ва ҳ.к.) яратиши ва унда ўқувчиларни жанг олиб бориш давомида ҳаракатларини кузатиб туриши мумкин. Ўқув синфи бир вақтнинг ўзида 12 тагача ўқувчи билан машғулот ўтказиш имконини беради. Ушбу синф ҳарбий хизматчиларда бўлинмани жангга тайёрлаш ва гуруҳгача бўлган бўлинмани жангда бошқаришни ўргатиш имконини беради.

3. 25 тагача ўрганувчига мўлжалланган артиллерия оловини Қуролли Кучларда фойдаланилаётган разведка воситаларидан ва отиш дастуридан фойдаланган ҳолда нишонгача бўлган масофани ўлчаш, Қуролли Кучларда мавжуд қурол-аслаҳалари намуналарини тўғрилашни ўргатиш учун ўқув синфи. Ушбу ўқув синфини Оператив санъат ва умумий тактика фани бўйича рекогносцировка ва ҳамкорликни ташкиллаштириш бўйича машғулотлар ўтказиш учун ҳам фойдаланиш мумкин.

4. Бир вақтнинг ўзида 5 тагача бўлган ҳарбий хизматчиларни парашют билан сакраш учун тайёрлаш машғулотини ўтказиш ўқув синфи. Синф виртуал муҳитда махсус рамаларга парашют элементлари ҳамда уни ҳаракатга келтирувчи мосламалардан ва виртуал кўриш кўзойнагидан иборат, унда ўрганувчи ўзини ҳақиқий самолёт ёки вертолётдан сакраган ва ҳаво бўшлиғида парвоз этгандек хис этади. Ушбу ўқув синфи нафақат ҳаво-десант мутахассисларини, балки бошқа мутахассисликлар вакилларини ҳам парашют билан саркашга ўргатиш имконини беради.

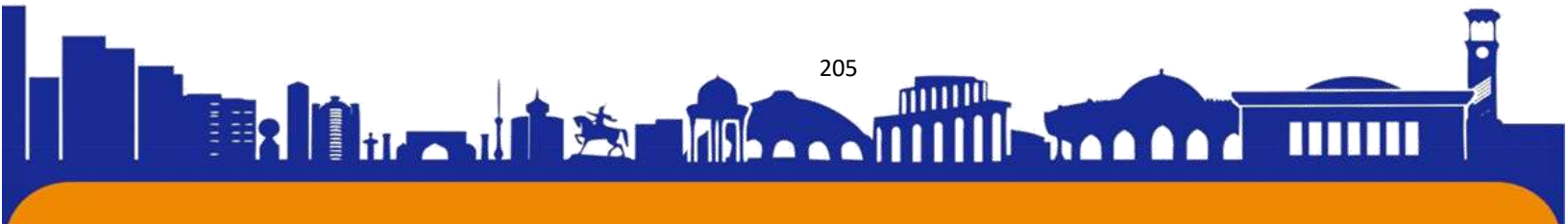
5. Бир вақтнинг ўзида бир гуруҳ ҳарбий хизматчиларни ўқитиш имконини берувчи реал жангни имитация қилиш зали. Ушбу зал тренажёр мажмуасининг асоси ҳисобланади. Унда реал жанг муҳитини берувчи (шаҳарчада белгиланган террористлар сонига ва ҳолатига кўра), бир жойдан иккинчи жойга кўчиришга қулай бўлган ашпатурура ва асбоблар ўрнатилган, махсус кўчиб юрилувчи қурилмалар, аҳоли яшайдиган бинолар моделлари, ҳамда аҳоли яшаш жойлари кўчалари ёки бошқа объектлар жойлашган. Ўрганувчилар бош ва эгнида қабул қилувчи (узатувчи) қурилмалар (датчиклар) билан жиҳозланган анжом–аслаҳалар, ҳамда ўқ отишни амалга оширувчи газ механизми билан жиҳозланган шунингдек, ўқ отишни имтация қилиш учун лазер қурилмаси ўрнатилган қурол (АК-74, ПМ) билан таъминланади. Жангни ва ўрганувчилар ҳаракати самарасини кузатиш, шунингдек ўрганувчиларнинг хато ва камчиликларини кейинчалик таҳлил этиш ҳамда тегишли кўрсатмалар бериш учун компьютер тизимида видео кузатув ўрнатилади.

Хулоса

1. Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки ривожланган мамлакатлар, айниқса ғарб мамлакатларида ҳарбий кадрларни тайёрлашда ўқув-тренажерлардан фойдаланишга катта эътибор қаратилиб келинмоқда ва бу амалиётда ўз натижасини кўрсатмоқда. Шундай экан Ўзбекистон Қуролли Кучларида ҳам ўқув жараёнларига турли хилдаги ўқув-тренажерларини янада кенгроқ тадбиқ этиш, ушбу соҳага алоҳида эътибор қаратиш, маҳаллий ишлаб чиқаришни ривожлантириш чораларини кўриш мақсадга мувофиқдир.

2. Чет мамлакатлар армияларида ҳарбий кадрларни тайёрлаш тажрибаси шуни кўрсатадики, ўқув жараёнида замонавий тренажёрлардан фойдаланиш ўрганувчиларнинг профессионал тайёргарлигини, қурол-аслаҳа ва ҳарбий техникалар билан муомала пайтида зарур бўлган кўникма ва малакаларини оширади, виртуал ўқитиш воситаларини қўллаган ҳолда ўрганувчиларни мураккаб жанговар вазиятларда тўғри йўл топишга йўналтиради.

3. Тренажёрлар ва компьютерлар шартли душман билан жанг сценарийсини яратиш ва унда жанг олиб бориш ҳамда унинг самарасини кўриш учун замин яратади.

Фойдаланилган манбалар

1. “Химавтоматика групп” ОАЖ видеоматериаллари.
2. <https://www.yellowpages.uz/kompaniya/ximavtomatika-OOO>
23.01.2018й;
3. <https://www.scat.ru/products> 23.01.2018й;
4. <https://kupit-shp.ru/faertag/> 23.01.2018й;
5. <https://en.wikipedia.org/wiki/HAVELSAN> 23.01.2018й;
6. <https://ru.wikipedia.org/wiki/HAVESLAN> 23.01.2018й.
7. [1] [Электрон манба] URL:<http://pentagonus.ru/publ/9-1-0-110>
8. [2] [Электрон манба] URL: <https://vpk-news.ru/articles/23149>
9. [3] Tadjiev J.A., Yusupov B.K., Muhamadov B.O. “Using real technique simulators in the training of military personnel” IICS-2020 Actual problems and prospects of the development of intelligent information and communication systems C.208-211 Tashkent-2020

1917-YIL FEVRAL BURJUA-DEMOKRATIK INQILOBINING TURKISTONGA TA'SIRI MASALLARI MUSTAQILLIK DAVRI TARIXSHUNOSLIGIDA

Komiljonova Nozima Avazbek qizi,

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Tarix fakulteti talabasi

E-mail: nozimakomiljonova389@gmail.com

Annotatsiya: 1917-yil fevral burjua-demokratik inqilobining Turkistonga ta'siri masalalari haqida mustaqillikka erishganimizdan so'ng bir guruh olimlar tomonidan o'rganiladi boshladi. Xususan bu davr tarixi yoritilgan R.M Abdullayev, D.A.Alimova, M.Asqarov, G.Sh.Zunnunova, S.S.A'zamxo'jayev¹ va boshqa mualliflar jamoasi, M.Jo'rayev, R.Nurullin, S.Kamolovlarning² kitobi, S.A.Toshtemirovaning³ kitoblarida bu davr yoritilganligini ko'rishingiz mumkin. Chet el tarixchilaridan bu mavzu bo'yicha o'rgangan olimlardan Alexander J. Park⁴ 1917–1927 yillar tarixi bilan haqidagi bu asarda mavjud hujjatlardan mazmunli talqinni siqib chiqarishga urinilgan. Bu osha o'n yillikdagi Turkistonga bag'ishlangan yagona asar bo'lib qolmoqda. Bundan tashqari amerikalik tadqiqotchi Adib Xolid⁵ ning izlanishlari va kitoblaridan foydalanib tahlil qilindi. Bundan tashqari bu maqolaning maqsadi bolsheviklar burjua-demokratik inqilobini Turkiston ziyolilari va aholisiga ta'sirini tarixshunoslik orqali yoritish, fevral inqilobini Turkistonga ta'sirini mustaqillik davrida obyektiv tarixshunoslik orqali tahlil qilish, 1917-yil fevraldagi Turkiston hududidagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni hozirgi davr nuqtai nazari bilan o'rganib chiqish, Bu haqda fikr mulohazalarni chet el olimlari

¹ Узбекистон гарихи (1917-1991 йи.). Узбекистон 1917-1939 йилларда масъул мухаррирлар Р. Абдуллаев. М. Рахимов. К- Ражабов; Узбекистон Республикаси Фанлар академияси Тарих институти.

Узбекистоннинг янги тарихи масалалари буйича мувофиклашгирувчи методдњик марказ Ташкент «O'zbekiston» ПМИУ. 2019. 560 Б

² Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида //Тузувчи- лар: М.Жўраев, Р.Нуруллин, С. Камолов ва бошқ.; Тахрир хайъа- 6. ти: А. Азизхўжаев (раис) ва бошқ./ - Т.: «Шарқ», 2000. - 688 б.

³ S.A. Toshtemirova "Tarixshunoslik [Matn]: o'quv qo'llanma" /. -Toshkent: <<ZEBO PRINT>>, 2022. - 314 b.

⁴ Alexander J. Park. Bolshevism in Turkestan, 1917 - 1927. - New York, 1957.

⁵ "O'zbekiston tavalludi: ilk SSSR davrida millat, imperiya va inqilob" / Adib Xolid. - Toshkent: «Akademnashr», 2022. - 424 b.

va mustaqillik davri tarixchi olimlari orqali bildirish va ularning tarixshunoslikka oid adabiyotlaridan foydalanib yoritishdan iborat. Bu maqolada yoritilayotgan tarixning davriy chegarasi 1917-1924 yillar Turkiston ASSR(1918-1924) va Xiva xonligi , Buxoro amirligi (1917-1920), BXSr va XXSR (1920-1924) yillarda sodir bo'lgan voqealar nazarda tutilgan. Bu davrning o'rganilish tadqiqotlari esa 1991-yildan hozirgi kungacha bo'lgan davrda o'rganib kelinmoqda va izlanishlar olib borilmoqda.

Resume: The effects of the bourgeois-democratic revolution of February 1917 on Turkestan will be studied by a group of scholars after our independence. the history of this period is covered in the books of R. M. Abdullayev, D. A. Alimova, M. Askarov, G. Sh. Zunnunova, S. S. Azamkhozhayev and other authors, in the books of M. Jorayev, R. Nurullin, S. Kamolov, in the books of S. A. Toshtemirova. it can be shown that this period is illuminated. Alexander J. Park, one of the foreign historians who studied on this topic, tried to extract a meaningful interpretation from the existing documents in this work related to the history of 1917-1927. This remains the only work dedicated to Turkestan in the decade. Also, high-quality analysis from the research and books of the American researcher Adib Khalid. In addition, the purpose of this goal is to analyze the impact of the Bolshevik bourgeois-democratic revolution on the intellectuals and residents of Turkestan through historiography, the influence of independence and freedom on Turkestan through objective historiography, and the socio-political processes in Turkestan in February 1917 from the point of view of the current era. study, It is to express opinions about it through foreign scholars and scholars of the period of independence and to protect the literature related to historiography from its sources. The periodic boundary of the history covered in this article is 1917-1924 Turkestan ASSR (1918-1924) and Khiva Khanate, Bukhara Emirate (1917-1920), BSR and XXSR (1920-1924). What can be studied in this period is being studied and researched in the period from 1991 to the present day.

Kalit so'zlar: Inqilob, firqa, ultimatum, burjua, bolshevik, miting, ideologiya, miting, kadet.

KIRISH

1917 yil fevral inqilobining Turkiston ijtimoiy-siyosiy hayotiga ta'siri masalalarining mustaqillik davri tarixshunosligi keng o'rganilib ko'plab tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Masalan bu mustaqillik davrida nashrdan chiqqan "O'zbekiston tarixi (1917-1991 yillar)" kitobida 1917-yil fevral inqilobining Turkistonga ta'siri keng

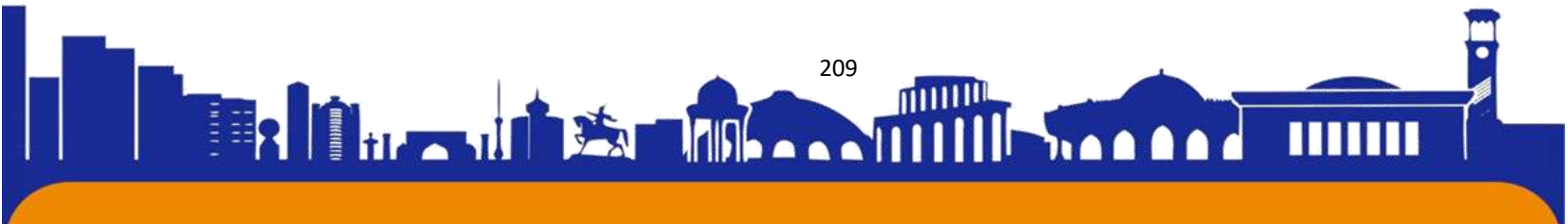
yoritiladi. Bundan tashqari bu kitobda Xiva va Buxoro amirligining so'nggi kunlari, ularning qizil armiya tomonidan zabt etilishi (bu qo'shtirnoq ichida xalq inqiloblari deb atalgan), hamda siyosiy hayotdagi ziddiyatlar, Yosh xivaliklar va Yosh buxoroliklarning aholi turmush sharoitini yaxshilash yo'lidagi islohotlarga ta'rif beriladi. M.Jo'rayev, R.Nurillin, S.Kamolov va boshqalarning hamuallifligida yozilgan "O'zbekiston sovet mutamlakachiligi davrida" kitobi ham bu davr tarixini atroflicha yoritgan. Bu kitobda 1917-yil fevral inqilobidan keying Turkiston hududidagi siyosiy kuchlar guruhlanishi, Sho'roi Islomiya va Sho'roi Ulamo tashkilotlarining tashkil topishi uning tarkibiy a'zolari haqida ma'lumotlar beriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Kitobda shunday deyiladiki-"Xalq o'z baxti-saodati uchun kurash bayrog'i ostida turli tashkilotlarni vujudga keltira boshladi. Samarqandda "Musulmonlar klubi", "Mirvajul-Islom", Qo'qonda "Musulmon mehnatkashlari ittifoqi", Kattaqo'rg'onda "Ravnaq-ul islom", Xo'jandda "Muayin at-tolibin" kabi tashkilotlar tuzildi. Taraqqiyparvar ziyolilar tomonidan tashkil qilingan "Turon" jamiyati tashabbusi bilan 1917 yil mart oyida vujudga kelgan yirik milliy tashkilotlardan biri-"Sho'roi Islomiya" edi. Tashqilot nega bunday nom oldi? 1917 yilda Sovetlar (sho'rolar) tashkil qilish-g'oyasi keng tarkalgan edi. Joylarda "Hamma hokimiyat Sovetlarga" degan shior ostida namoyishlar o'tkazila boshlandi.

NATIJARLAR

1917-yilning 7-15 aprel kunlari ishchi va soldat deputatlari sovetlarining I Turkiston o'lka syezdi bo'lib o'tdi. Undagi jami 263 delegatning deyarlik barchasi ovrupaliklar vakillari edi. O'lka hokimiyati to'g'risidagi masala muhokamasida bir qancha delegatlar musulmonlarning yagona hokimiyat barpo etish to'g'risidagi istaklarini hisobga olishni talab etdi. Syez d demokratik respublika tuzishni yoqlab chiqdi-yu, lekin Turkiston xalqlari uchun o'lkaga muxtoriyat berish, milliy tengsizlikni tugatish singari masalalarga o'z munosabatini bildirmadi. Bu masalalar 9-16 aprelda bo'lib o'tgan Turkiston o'lkasi ijroiya qo'mitalari syezdida ham ko'rildi. Uning 171 delegatidan 99 tasi ovrupalik edi. Unda delegatlar markazlashtirilgan respublikaga qarshi chiqqan bo'lsalar ham, lekin muxtoriyat faqat madaniy va siyosiy yetuk xalqlarga berilishi mumkin deb hisobladi. Ayrim delegatlar esa muxtoriyat milliy bo'lmay, balki hududiy bo'lishi kerak deb hisoblar edilar. Syez d rezolyutsiyasida ham

hududiy muxtoriyat yoqlab chiqildi. Mana shu ikki syezdda ham o' lka xalqlarini mensimay, ularga ishonchsizlik bildirdilar.

1-RASM

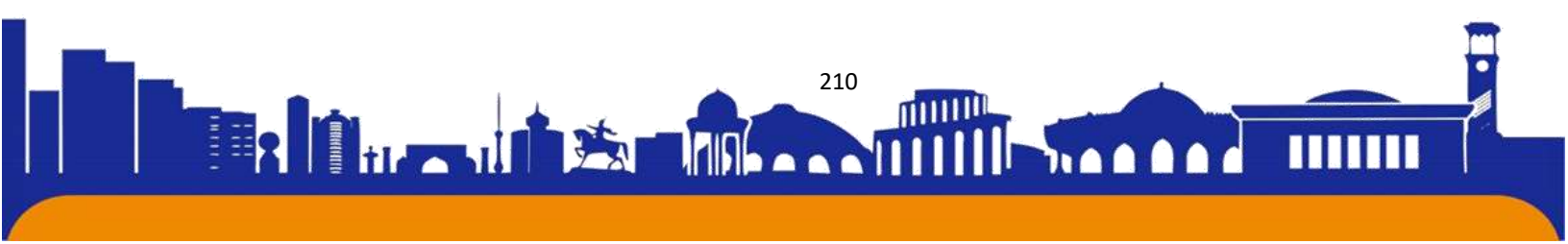
Toshkent. 1918 yil

Turkiston Respublikasi Sovetlarining 2-syezdi delegatlari.

(Ular orasida oq gvardiyachilarning fitnasi paytida halok bo'lganlar ham bor.
1919 yil yanvar voqealari)

MUHOKAMA

Odamlar “Endi xalq Sovetlar orqali o‘z taqdiri va kelajagini hal eta oladi”, deb uylay boshladi. Tashqilotning 1917 yil 14 martdagi yig‘ilishda shunday taklif kiritildi: “Nega rus ishchi va askarlarida o‘z sho‘rolari Sovet ma’nosida bor, biz musulmonlarda esa xech qanday sho‘ro yo‘q. Keling biz ham bugungi majlisda tashkilotimiz nomini ”Musulmonlar sho‘rosi“ yoki chiroyli qilib aytganda ”Sho‘roi Islomiya“ deb aytaylik. Shunday qilib, Toshkent shahrining mahalliy aholisi o‘zi saylangan va unga ishonch bildirgan milliy tashkilotga ega bo‘ldi.” Bundan tashqari yana bu davrda yozilgan chet el tadqiqotchisi Adib Holidning “O‘zbekiston tavalludi.

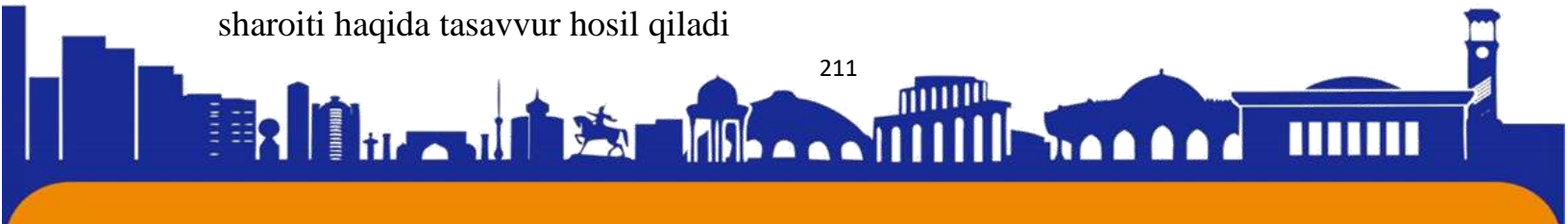

Ilk SSSR davrida millat, imperiya, inqilob” kitobi ham bu davrdagi voqealarni yoritgan yirik asar bo’ldi.

XULOSA

O’zi umuman olganda Turkiston jadidlari islohotlarni bosqichma-bosqich amalga oshirishni, taraqqiyot va rivojlanishga faqat tinchlik yo’li bilan, parlament orqali erishishni mo’ljallagan edilar. Biroq 1917-yildagi voqealar jarayoni, jadidchilik harakatining yirik nazariyotchisi Abdurauf Fitrat o’sha paytda yozganidek, “Rusiyada bosh ko’targan yangi bir balo – bolshevik balosi” kuchlar nisbatini butunlay o’zgartirib yubordi. O’zbek xalqining boshqa bir fidoyi farzandi Mahmudxo’ja Behbudiy tomonidan o’rtaga tashlangan “Haq olinur, berilmas!” shiori butun millatning jangovar chaqirig’iga aylandi. Tarixiy tajriba shuni ko’rsatadiki, bizning ota-bobolarimiz asrlar davomida o’z oilalari, muqaddas tuproqlari, diniy e’tiqodlari, urf-odatlari va an’analariga sodiq qolishni ulug’ ish deb hisoblashgan. Bu daxlsiz urf-odatlarning buzilmasligi uchun o’zbek xalqining ming-minglab sodiq o’g’lonlari o’z hayotlarini qurbon qilganlar, yurt mustaqilligi uchun bo’lgan janglarda shahid ketganlar. Turkiston mintaqasi Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olingan vaqtdan beri to’xtamagan milliy ozodlik harakati xalqning milliy o’zligini anglashida, o’z Vatani va millatining ozodligi va mustaqilligi uchun uning vatanparvarlik intilishlarini mustahkamlashda ulkan ta’sir ko’rsatdi. Qahramon Rajabovni “Buxoroga qizil armiya bosqini va unga qarshi kurash” kitobida ham 1917-yil fevral inqilobining Buxoro amirligi siyosiy hayotiga ta’siri va bu hududdagi Yosh buxoroliklarning siyosiy harakatlari haqida keng o’rganilib tadqiq qilingan. Bu kitob ham bu davrning mustaqillik davri tadqiqotlarini ichinida salmoqli o’ringa ega. Otamurod Qo’shjonov va Ne’matjon Polvonovlarning “Xorazmda ijtimoiy-siyosiy jarayonlar va harakatlar (XIX asr ikkinchi yarmi-XX asr birinchi choragi) kitobi 1917-yil fevral inqilobining Xorazmga ta’siri, bu hududagi siyosiy jarayonlar, Yosh xivaliklar harakti va ularning islohotlari haqida batafsil yoritilgan. Yana bir muallif Alisher Doniyorovning “Markaziy Osiyo xalqlari tarixshunosligi” kitobida va S.A.Toshtemirovaning “Tarixshunoslik” o’quv qo’llanmasida bu davr voqealari mustaqillik davri tadqiqotlari yoritilgan. Yana bu davr yoritilgan maxsus tadqiqotlardan biri Xodamir Qodiriyning “Turkistonda ocharchilik, qahatchilik, yut (1917-1924 yillar)” kitobida garchi bu kitob Turkistondagi ocharchilik va qahatchilik muamolarini yoritisa ham bu davrdagi aholining iqtisodiy holati va turmush tarsi hamda sharoiti haqida tasavvur hosil qiladi

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Узбекистон тарихи (1917-1991 йи.). Узбекистон 1917-1939 йилларда масъул мухаррирлар Р. Абдуллаев. М. Рахимов. К- Ражабов; Узбекистон Республикаси Фанлар академияси Тарих институти.
2. Узбекистоннинг янги тарихи масалалари буйича мувофиқлаштирувчи методик марказ Тошкент «O‘zbekiston» ПМИУ. 2019. 560 Б
3. ¹ Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида //Тузувчи- лар: М.Жўраев, Р.Нуруллин, С. Камолов ва бошқ.; Тахрир хайъа- б. ти: А. Азизхўжаев (раис) ва бошқ./ . - Т.: «Шарқ», 2000. - 688 б.
4. ¹ S.A. Toshtemirova “Tarixshunoslik [Matn]: o'quv qo'llanma” /. - Toshkent: <<ZEBO PRINT>>, 2022. - 314 b.
5. ¹ Alexander J. Park. Bolshevism in Turkestan, 1917 - 1927. - New York, 1957.
6. ¹ “O‘zbekiston tavalludi: ilk SSSR davrida millat, imperiya va inqilob” / Adib Xolid. - Toshkent: «Akademnashr», 2022. - 424 b.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

ИНГИЧКА ТОЛАЛИ ҒЎЗА ЯНГИ НАВЛАРИНИНГ ЎСИШИ, РИВОЖЛАНИШИ ВА ҲОСИЛ ТЎПЛАШИ.

Донабаев А.А. қ.х.ф.н., катта илмий ходим. ИТПИТИ
Абдурахимов Н.Н. доцент. ТАИРИ

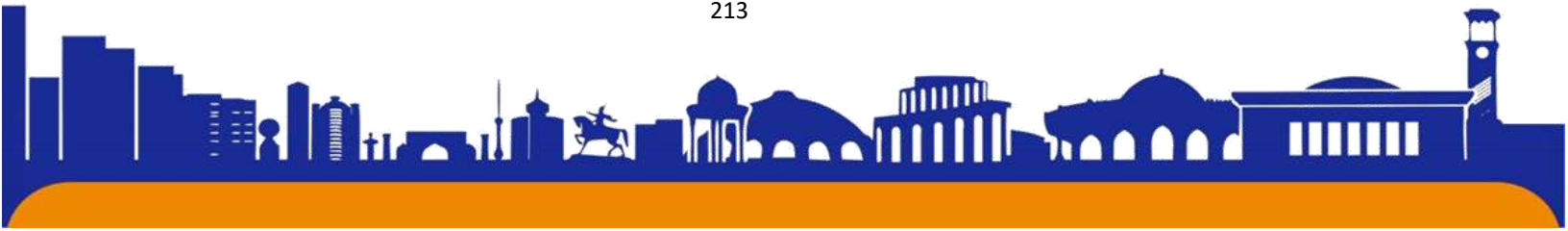
Аннотация. Ушбу мақолада республикамизнинг жанубий минтақаси кескин континентал иқлим шароитида ингичка толали ғўза навларининг ўсиши, ривожланиши, ҳосил элементларининг шаклланиши, гуллаш динамикаси, уларнинг сони, кўсақларининг очилиши, жами шаклланган ҳосил элементлари ва тўкилиши бўйича тадқиқотлар ўтказилган. Шунингдек қўлланиладиган агротехник тадбирларни тўғри ва мақбул муддатларда ўтказишнинг юқори ҳосил тўпланишидаги самарадорлиги ўрганилган.

Калит сўзлар. Ғўза, истиқболли, нав, ингичка толали, ўсимлик, илдиз, тизим, озуқа, бўйи, вегетатив, генератив, ҳосил элементлари, шона, гул, кўсақ, тўкилиш, ҳарорат, гармсел, нисбий намлик, меъёр, ҳосилдорлик.

Маълумки, пахта тўқимачилик ва бошқа саноат тармоқларини хомашё билан таъминлайдиган техник экинлар сирасига киради. Текстил маҳсулотларини экспортбop қилиб чиқариш учун ўзимизда етиштирилаётган ғўза навларида уларни парваришига, айниқса тола сифати ва ҳосилдорликни оширишга жиддий эътибор бериш зарур. Бунинг учун бугунги кунда экилиб келинаётган ғўза навларидан тола сифат кўрсаткичлари, ҳосилдорлиги юқори бўлган, тезпишар, касаллик ва зараркунандаларга бордошли, ҳосилни механизмда териб олишга мос бўлган навларни танлаб олиш ва уларнинг экин майдонини кенгайтириш зарур.

Таъкидлаш лозимки, ҳозирги кунда асосий майдонларга селекционер олимларимиз томонидан яратилган, толаси жаҳон бозорида харидоргир, тезпишар, турли касаллик ҳамда табиатнинг ноқулай экстримал шароитларига бардошли, серҳосил ғўза навлари жойлаштирилмоқда. Лекин, ушбу экилиб келинаётган ғўза навларининг биологик хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда уларнинг турли тупроқ иқлим шароитларига мос бўлган агротехникасини ишлаб чиқиш тўлилигича ўз ечимини топаётгани йўқ.

Шу боис, ишлаб чиқаришга тавсия этилаётган ҳар қандай янги, истиқболли ва районлаштирилган ғўза навларини парваришлаш агротадбирлари тизимини тупроқ-

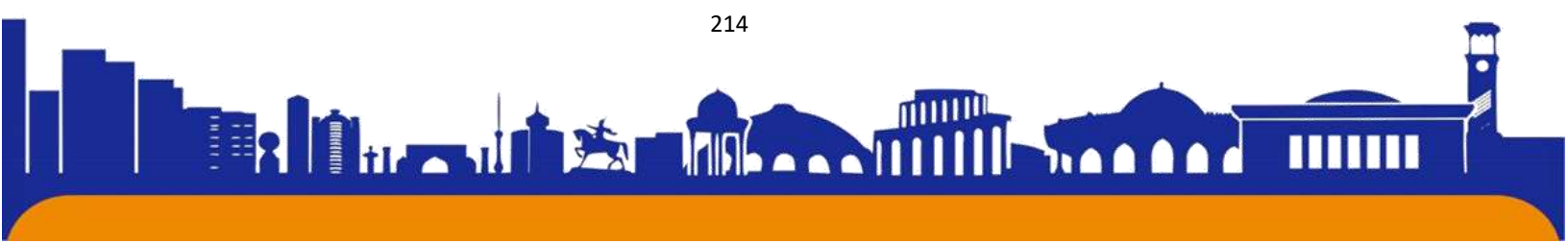

иқлим шароитларини инобатга олган ҳолда катта майдонларда жорий этиш муҳим аҳамиятга эга.

Республикамизнинг жанубий минтақасида экилаётган ва кенг синовдан ўтаётган ингичка толали ғўзанинг янги навларининг ўсиши, ривожланиши ва ҳосил тўплаши 1-жадвалда келтирилган.

Олиб борилган кузатув ва тадқиқотлар натижасига кўра май ва июнь ойининг биринчи ва иккинчи ўн кунлигида ғўза жадал ривожланиб, ўртача бир туп ғўзада 7,8-20,4 дона ҳосил элементлари, жумладан 2,7-3,2 донагача кўсақлар шаклланганлигини кўриш мумкин. Июнь ойи охириги ўн кунлигидан об-ҳаво ҳолати ўзгариб, ўта иссиқ кунлар бошланди, кундузи ҳаво жуда қуруқ ва ўта иссиқ бўлиб, 5-10 м/с тезликда гармсел шамолларнинг эсиши такрорланиб турди. Ғўзанинг гуллаш- кўсақ етилиш фазасида минтақадаги қуруқ, иссиқ иқлим таъсирида шона чокларида ёриқлар пайдо бўлиб, эрталаб яшил, дуркун ҳолатдаги шоналарнинг тўкилиши қайд этилди. Кейинги кунларда (29-30.06) гул ва шоналарнинг тўкилиши кучайди. Июль ойи бошидан кундузги ҳарорат 46,5°C гача кўтарилиб, гармсел кучли шамолларнинг фаоллиги ошди. (5 кун давомида 10-19 м/с тезликда гармсел такрорланиб турди) ва экинларга жиддий талофат келтирди. Кузатилган ўта юқори ҳарорат 11 кун (23.06-04.07) давом этишидан аксарият ингичка толали ғўза навларида ҳам шоналарнинг ўсимлик танасида қуриб тўкилиши содир бўлди. Июлнинг 2чи ва 3чи ўн кунлигида ҳарорат (38,9-45,7°C) янада ортиб борди, куннинг ўртача ҳарорати ҳам 41,2-41,4°C ни ташкил этди. Юқори ҳарорат ва гармсел таъсирида ғўза навлари ривожланиши жадаллиги кескин сусайиб қолиши кузатилди.

Июль ойида иқлим ўзгаришлари таъсирида ғўза навларида 7,0-15,4 дона (26-48%) шона, гул ва майда кўсақларнинг қуриб қолиши, қўлланилган агротехник тадбирлар самараси натижасида 1-сентябрда ўтказилган фенологик маълумотларга кўра 19,7-24,2 дона кўсақлар сақланиб қолганлиги аниқланди. Ўта юқори ҳарорат кузатилган июль ойида қўлланилган агротехник чора-тадбирлар натижасида 13,0-17,1 дона кўсақлар қўшилганлиги (2-жадвал) аниқланди. Кўсақларнинг 50 % очилиши навлар бўйича 97,1-103 кунни (23-29 июлда) ташкил этди. (1-жадвал)

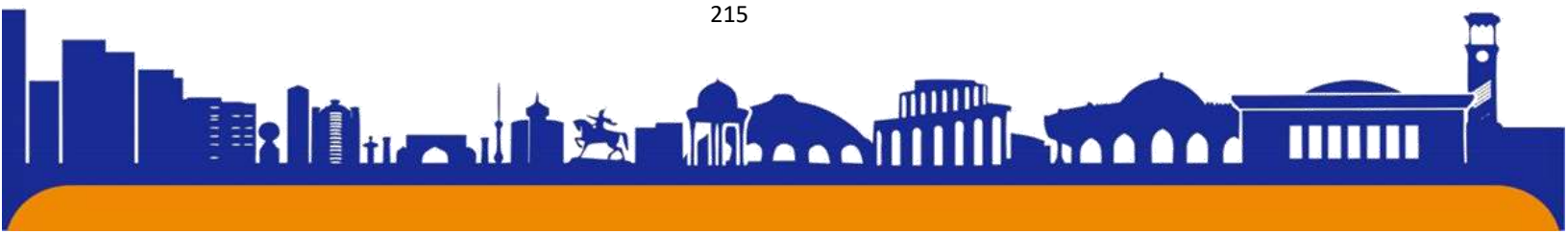
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Ғўза навларида қисқа вақт ичида июнь ва июль ойларида жадал ривожланиш, етарлича ҳосил тўпланганлиги (19,7-24,2 дона кўсак) шоналарнинг кўсакка айланиши ва кўсақлар етилиб, дастлабки кўсақлар очилиши бошланганлиги қайд этилди. (2-жадвал)

1-жадвал.

Ингичка толали ғўза навларининг ўсиши, ривожланиши ва ҳосил тўплаши.

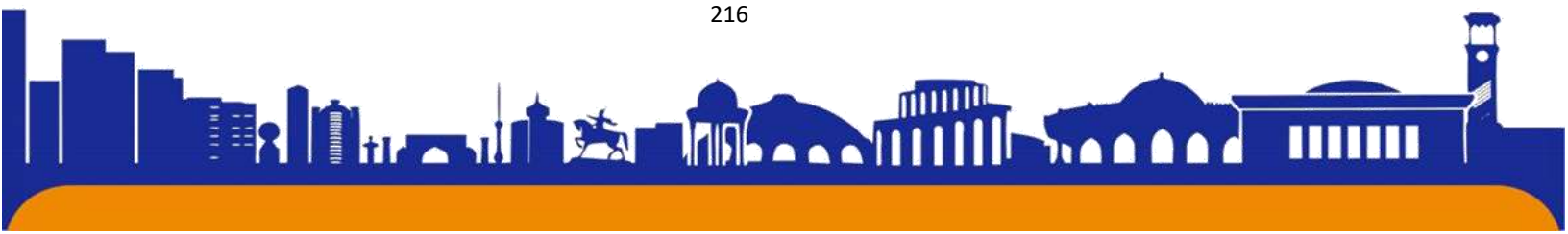
Нав ва тизм алар	50% гул лаш	50% оч ил иш	01.06		01.07				01.08				01.09				
			бўй см	шон до на	бўй см	ҳо сил бўғи ни со ни	Жу мла дан кўс акл ар до на	бўй см	ҳо си л бўғи ни со ни	Жа ми ҳос ил эле мен ти до на	жумлада н		Тўк или ш кўл ами , до на	Кў са кл ар со ни , до на	Жумла дан очилга н кўсақл ар		
											Тўкилга н элемент лар	дон а			дон а	%	дон а
Ст. Сурх он-14	57.3	98.0	33.2	4.7	57.4	11.7	20.4	3.1	83.7	16.5	30.8	13.4	44	8.5-15.8	20.7	9.0	43
СП-1607	54.4	103	34.0	6.0	56.6	12.4	17.8	2.8	78.9	14.9	26.9	7.0	26	6.9-9.3	24.2	9.8	40
Терм из-202	58.9	98.9	35.2	4.8	61.6	12.3	18.3	2.7	82.2	16.8	30.2	11.7	39	8.0-14.1	22.0	8.1	37
Терм из-208	56.4	98.1	35.5	5.0	62.3	12.9	19.8	2.8	84.0	17.4	31.8	15.4	48	8.7-16.5	22.2	7.5	34

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Сурх ОН- 16	56.1	97. 1	37.7	4.4	60.8	11. 9	18.0	3.0	80.4	16. 1	31.9	15.2	47	8.8- 17.7	21. 8	8.9	4 1
Сурх ОН- 18	58.2	99. 0	36.6	5.3	61.9	12. 8	19.9	2.9	79.1	16. 9	32.2	15.2	47	8.0- 16.4	21. 4	8.8	4 1
Сурх ОН- 103	56.0	99. 5	33.7	5.8	54.4	11. 7	17.9	3.2	71.4	17. 9	27.8	12.4	45	6.8- 14.0	19. 7	9.9	5 0
Сурх ОН- 106	57.4	10 0	37.7	4.4	60.8	11. 9	18.2	3.0	89.4	16. 5	27.9	10.0	36	8.0- 11.7	21. 3	7.5	3 5
СТ- 1651	59.1	10 0	37.0	4.3	62.3	12. 7	17.8	2.7	83.0	17. 3	25.0	11.7	47	7.7- 12.7	21. 2	7.0	3 3

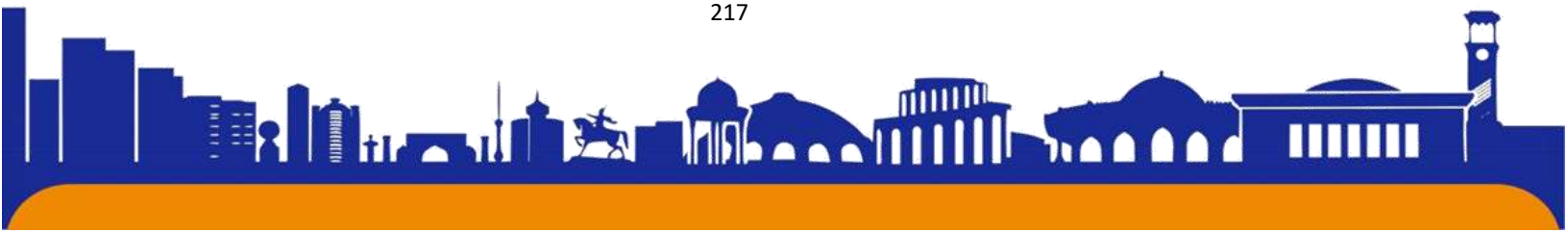

2-жадвал.

Юқори ҳаво ҳарорати ва гармсел таъсирини камайтиришдаги агротехник тадбирларнинг ҳосил элементларини сақлаб қолишдаги самараси.

Нав ва тизмалар	1.08								1.09					Ҳосилдорлик, ц/га			
	Жами ҳосил элементлари, дон а	жумладан кўсақлар, дон а	ҳосил элементлари, дон а	тўқилган ҳосил элементлари		июл ойида кўшилган		Жами ҳосил элементлари, дон а	жумладан кўсақлар, дон а	август ойида кўшилган кўсақлар, дон а	очилган кўсақлар		йиллар бўйича				
				дона	%	х/э дон а	кўсақ дона				дона	%	2020 й	2021	2022	ўртача	
Ст.Сурхон-14	30.8	17.4	3.0	10.4	34	13.4	14.3	32.3	20.7	3.3	9.0	43	36.0	26.8	41.1	34.6	
СП-1607	27.2	19.9	2.3	5.0	22	8.3	17.1	28.2	24.2	4.3	9.8	40	37.2	37.2	41.8	37.3	
Термиз-202	30.2	18.5	3.7	8.2	27	11.9	15.8	32.8	22.0	3.5	8.1	37	37.5	29.6	44.6	37.5	
Термиз-208	31.8	16.5	4.0	11.4	36	15.4	13.7	31.9	22.2	5.7	7.5	34	37.7	31.7	46.5	38.6	
Сурхон-16	31.9	16.7	2.1	13.2	41	15.3	14.9	24.5	21.8	5.1	8.9	41	36.0	25.8	42.1	34.6	

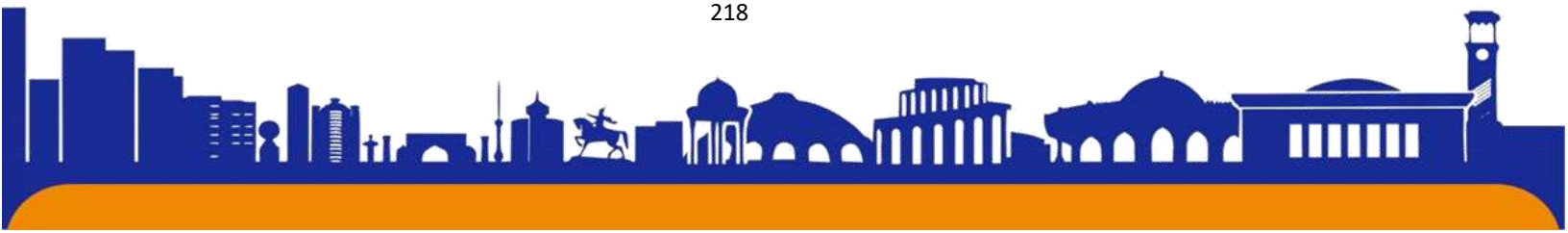
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Сурхон-18	32.2	17.0	2.5	12.8	40	15.3	14.1	28.9	21.4	4.4	8.8	41	34.0	34.0	39.0	35.7
Сурхон-103	27.8	15.4	2.0	10.4	37	12.4	12.2	22.4	19.7	4.3	9.9	50	29.6	29.6	34.0	31.1
Сурхон-106	27.9	17.9	3.4	7.0	25	10.4	14.9	27.4	21.3	3.4	7.5	35	35.1	33.2	39.0	36.0
СТ-1651	27.1	15.7	3.0	8.7	32	11.7	13.0	29.7	21.2	5.5	7.0	33	33.4	31.2	39.9	34.8

3-жадвал.

Ингичка толали ғўзанинг янги навлари ҳосилдорлиги.

№	Навлар	I	II	III	ўртача
2020 й					
1	Ст. Сурхон-14	37,0	36,4	37,8	37,1
2	СП-1607	38,1	39,2	40,3	39,2
3	Термиз-202	39,9	39,0	40,4	39,8
4	Термиз-208	37,6	36,6	38,0	37,4
5	Сурхон-16	36,6	37,7	38,7	37,7
6	Сурхон-18	35,5	35,0	36,9	35,8
7	Сурхон-103	32,0	31,2	33,1	32,1
8	Сурхон-106	26,2	35,4	37,0	36,2
9	СТ-1651	34,0	36,3	36,2	35,5
2021 й					
1	Ст. Сурхон-14	40,2	38,8	39,3	39,4
2	СП-1607	43,5	40,4	41,4	41,8
3	Термиз-202	40,7	39,1	39,7	39,8
4	Термиз-208	41,2	39,7	40,0	40,3

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

5	Сурхон-16	40,6	39,0	39,7	39,8
6	Сурхон-18	39,6	38,2	39,5	39,1
7	Сурхон-103	34,1	33,3	34,6	34,2
8	Сурхон-106	40,4	39,3	39,7	39,8
9	СТ-1651	38,8	37,2	38,3	38,1
2022 й					
1	Ст. Сурхон-14	36,3	34,7	36,9	36,0
2	СП-1607	37,4	36,2	37,9	37,2
3	Термиз-202	37,2	35,9	38,3	37,5
4	Термиз-208	38,0	36,6	38,5	37,7
5	Сурхон-16	36,3	35,6	36,1	36,0
6	Сурхон-18	33,5	33,7	34,8	34,0
7	Сурхон-103	29,5	28,9	30,4	29,6
8	Сурхон-106	34,1	35,2	36,0	35,1
9	СТ-1651	33,2	33,0	34,0	33,4

Ингичка толали ғўза навларидан куруқ ва ўта иссиқ иқлим, сув танқислиги шароитида тупроқни шудгорлаш, экиш, суғориш, озиклантириш ва бошқа агротехник тадбирларни мақбул муддат ва меъёрларда қўлланишида таклиф этилаётган ғўза агротехникасида ўсимликнинг илдиз тизими тупроққа чуқур кириб бориши ҳисобига тупроқнинг қуйи қатламлардаги нам ва озиқа элементларидан самарали фойдаланиши ҳамда вегетатив ва генератив органларнинг шаклланишидаги мутаносиблик эвазига юқори ҳосил, сифатли тола олиш мумкинлиги аниқланди. Тажрибада экилган ғўза навларидан 2020 йилда 32,1-39,8 ц/га, 2021 йилда 34,2-41,8 ц/га, 2022 йилда 29,6-37,7 ц/га ҳосил териб олинди. Жумладан 2020 йилда энг юқори ҳосил Термиз-202 навидан-39,8 ц/га, мос равишда 2021 йилда СП-1607 навидан- 41,8 ц/га, 2022 йилда эса Термиз-208 навидан -37,7 ц/га, олинди. Тадқиқот ўтказилган барча йилларда ҳосилдорлик бўйича энг паст кўрсаткич Сурхон-103 навида кузатилди. (3-жадвал.)

Фойдаланилган адабиётлар

1.Аҳмедов Ж., Нуридинов А ва бошқалар. Танлов нав синовиди ўрганилган янги яратилган тизмалари ҳосилдорлиги ва қимматли хўжалик белгилари. Қишлоқ хўжалигида янги тежамкор агротехнологияларни жорий этиш. 274-278-б. Тошкент-2011.

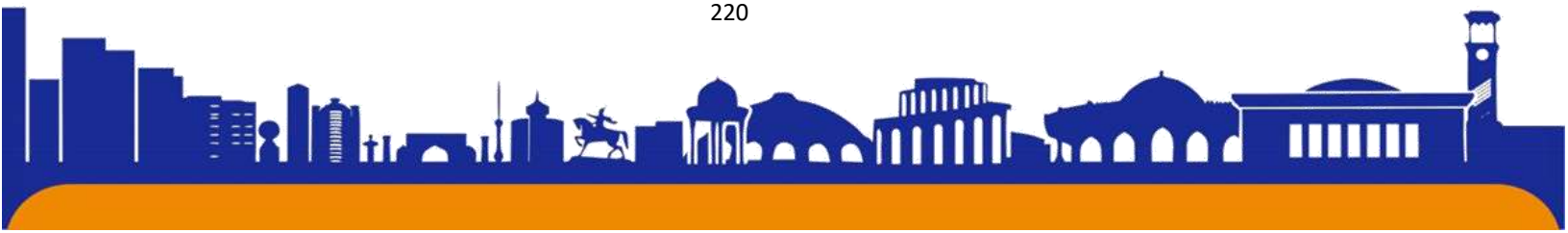
2.Абдурахимов Н.Н. Ғўзани чилпишнинг ҳосил тугунчаларини сақлашдаги роли ва ҳосилдорликнинг ўзгариши. «Тупроқ унумдорлигини ошириш, ғўза ва ғўза мажмуидаги экинларни парваришlashда манба тежовчи агротехнологияларни амалиётга жорий этишнинг аҳамияти» мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман маърузалари тўплами. 182-184 б. Тошкент-2012.

3.Абдурахимов Н.Н., Б.Жўрақулов. Ғўзани чилпиш муддатларининг ўсимлик ёритилганлик даражаси ҳамда ҳосил элементлари пайдо бўлиши ва сақланиб қолишидаги роли. «Ғўза ва ғўза мажмуидаги экинларни парваришlash агротехнологияларини такомиллаштириш» мавзусидаги Республика илмий-амалий анжумани маърузалари асосида мақолалар тўплами. 188-190 б. (2013 йил 4-5 декабр) Тошкент-2013.

4.Белоусов М.А. Физиологические основы корневого питания хлопчатника. Ташкент-1964.

5.Жўрақулов Б., Абдурахимов Н., Нормуродов Б. Ингичка толали ғўзадан юқори ҳосил олиш агротехникаси. Тошкент. “Фан”-1994.

6.Доспехов . Методика полевых опытов. УзНИИХ (2007).

Use of innovative teaching methods in biology classes

Nuriddinova Sevinch Nuriddin qizi

Karshi State University, Faculty of Chemistry and Biology, 2nd year student

E-mail: snuriddinova55@gmail.com

Annotation: This article focuses on the implementation and benefits of innovative teaching methods in biology classes. It explores various strategies and approaches that educators can employ to enhance student engagement, understanding, and retention of biological concepts. By incorporating innovative teaching methods, instructors can create dynamic and interactive learning environments that cater to diverse learning styles and promote critical thinking skills.

Keywords: innovative teaching methods, biology classes, student engagement, understanding, retention, educators, strategies, approaches, problem-based learning (pbl), flipped classroom, technology integration, cooperative learning, gamification, student motivation, critical thinking skills, lifelong learning, adaptability, flexibility, learning outcomes, educational environment.

The use of innovative teaching methods in biology classes has gained significant attention in recent years. Traditional approaches to biology education often rely on lectures, textbook reading, and rote memorization, which may not fully engage students or promote deeper understanding of the subject. As a result, educators and researchers have been exploring and implementing innovative teaching strategies to enhance the learning experience and improve student outcomes in biology.

One prominent innovative teaching method is Problem-Based Learning (PBL). PBL shifts the focus from passive learning to active engagement by presenting students with real-world biological problems or case studies. Students work collaboratively to identify relevant concepts, conduct research, analyze data, and develop solutions. This approach promotes critical thinking, problem-solving skills, and the application of biological knowledge in practical contexts.

Another method is the flipped classroom model. In a flipped classroom, students are exposed to pre-recorded lectures or reading materials outside of class, while in-class

time is dedicated to discussions, collaborative activities, and hands-on experiments. This approach allows students to engage with the material actively, seek clarification, and apply their knowledge in a supportive learning environment, facilitated by the instructor.

The integration of technology has also revolutionized biology education. Interactive simulations, virtual labs, multimedia resources, and online platforms provide students with immersive and interactive learning experiences. These tools allow students to visualize complex biological processes, conduct virtual experiments, and explore concepts in a more engaging and accessible manner.

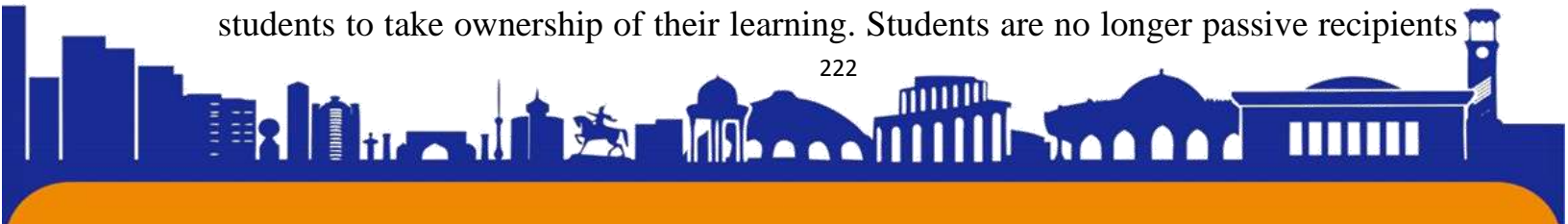
Cooperative learning is another innovative method that promotes student interaction and collaboration. Students work together in small groups to solve problems, discuss ideas, and share their understanding of biology concepts. This approach encourages peer teaching, communication skills, and the development of teamwork abilities, enhancing students' learning outcomes.

Furthermore, gamification has gained popularity as a way to motivate and engage students in biology classes. By incorporating game elements, such as challenges, rewards, and leaderboards, educators can create a fun and competitive learning environment. Gamification can be implemented through educational games, quizzes, and interactive activities that reinforce biology concepts and make learning enjoyable.

The use of these innovative teaching methods in biology classes offers numerous benefits. They foster active engagement, critical thinking, and problem-solving skills among students. By making the learning process more interactive, students are better able to understand and retain complex biological concepts. Moreover, these methods cater to diverse learning styles, allowing students to learn at their own pace and adapt the material to their individual needs.

The use of innovative teaching methods in biology classes can help bridge the gap between theory and real-world applications. By incorporating practical examples, case studies, and hands-on activities, students can better understand how biological concepts are relevant and applicable in various contexts. This practical approach fosters a deeper appreciation for the subject and can inspire students to pursue further studies or careers in the field of biology.

Innovative teaching methods encourage active participation and empower students to take ownership of their learning. Students are no longer passive recipients

of information but become active participants in constructing knowledge and developing their problem-solving skills. This shift in the role of students from passive learners to active contributors promotes a sense of ownership, autonomy, and self-directed learning.

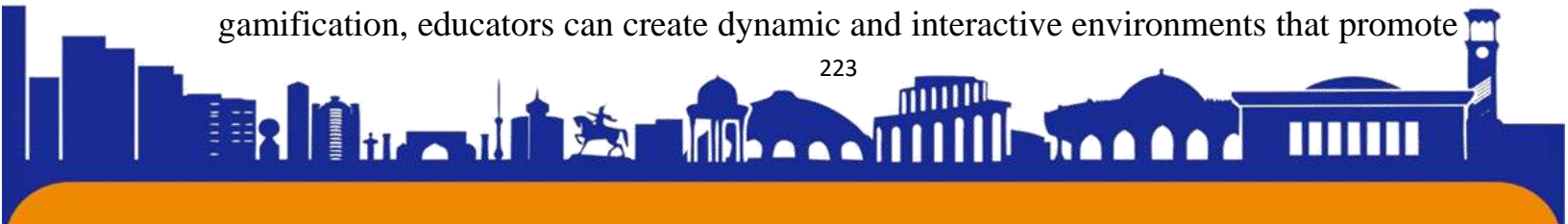
Innovative teaching methods also support the development of essential skills for the 21st century, such as critical thinking, creativity, collaboration, and communication. These skills are highly valued in today's society and are vital for success in academic, professional, and personal spheres. By incorporating these methods, biology classes become spaces where students can develop and enhance these skills in addition to gaining biological knowledge.

The use of innovative teaching methods in biology classes can help address the needs of diverse learners. Students have different learning styles, preferences, and abilities, and traditional teaching methods may not effectively cater to these differences. Innovative approaches provide opportunities for personalized learning, differentiated instruction, and the use of multiple modalities to accommodate various learning needs and styles.

It is important to note that the successful implementation of innovative teaching methods requires a supportive and open-minded educational environment. Educators need to be willing to embrace change, adapt their teaching approaches, and continuously seek professional development to enhance their instructional practices. Adequate resources, including technology, materials, and training, should also be provided to support educators in implementing these methods effectively.

The use of innovative teaching methods in biology classes has the potential to revolutionize the learning experience and improve student outcomes. By engaging students actively, fostering critical thinking, promoting real-world applications, and developing essential skills, these methods prepare students for the challenges and opportunities in the field of biology. Embracing innovation in biology education is key to creating dynamic and effective learning environments that empower and inspire the next generation of biologists and scientific thinkers.

In conclusion, the use of innovative teaching methods in biology classes has the potential to transform the learning experience for students. By incorporating problem-based learning, flipped classrooms, technology integration, cooperative learning, and gamification, educators can create dynamic and interactive environments that promote

deeper understanding, critical thinking, and student engagement. As the field of biology continues to evolve, leveraging these innovative approaches is crucial in preparing students for future challenges and opportunities in the biological sciences.

References:

1. Johnson, L. M. (2020). Implementing Problem-Based Learning in Biology Classrooms: A Case Study. *Teaching Science*, 25(3), 123-139.
2. Gonzalez, R., & Thompson, S. (2018). Flipping the Biology Classroom: Engaging Students through Active Learning. *International Journal of STEM Education*, 5(2), 67-84.
3. Lee, K., & Chen, M. (2019). Technology Integration in Biology Education: A Review of Current Trends and Best Practices. *Journal of Educational Technology*, 12(1), 25-42.
4. Rodriguez, E. P., & Ramirez, A. B. (2017). Cooperative Learning Strategies in Biology: Fostering Collaboration and Student Achievement. *Journal of Biology Education*, 8(4), 87-102.
5. Thompson, M., & Anderson, R. (2016). Gamification in Biology Education: Exploring the Effects on Student Motivation and Learning Outcomes. *Educational Technology Research and Development*, 63(3), 345-362.

ФОТОКАТАЛИТИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА TiO_2 ИСПОЛЬЗУЕМОГО В ПРОИЗВОДСТВЕ ЧУВСТВИТЕЛЬНЫХ К КРАСИТЕЛЯМ СОЛНЕЧНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ

Д.Х. Шукуров., Жалматова Г.С.

Термезский государственный университет

Аннотация. В статье представлена информация об оптических и фотоэлектрохимических свойствах диоксида титана, который используется в качестве фотокатализатора для чувствительных к красителям солнечных элементов как одного из альтернативных источников энергии. Данные анализа изображений с помощью сканирующей электронной микроскопии (СЭМ) предназначены для описания структуры диоксида титана.

Abstract. The article provides information on the optical and photoelectrochemical properties of titanium dioxide, which is used as a photocatalyst for dye-sensitive solar cells as one of the alternative energy sources. Scanning Electron Microscopy (SEM) image analysis data are intended to describe the structure of titanium dioxide.

Ключевые слова: Солнечный элемент, оптические свойства, чувствительный к красителю солнечный элемент, фотоанод, диоксид титана TiO_2 , фотокатализатор.

Key words: Solar cell, optical properties, dye-sensitive solar cell, photoanode, titanium dioxide TiO_2 , photocatalyst.

Введение. Сегодня энергетический кризис-большая проблема для каждой страны мира. Ископаемое топливо по-прежнему является идиолом из-за его относительно низкой цены, простоты использования и доступности. Однако, поскольку запасы становятся все меньше, необходимо исследовать и использовать альтернативные источники энергии, особенно экологически чистые и недорогие. Одним из экологически чистых и недорогих источников энергии является солнце. Каждый час солнечный свет падает на Землю, давая энергию, более чем достаточную для удовлетворения глобальных потребностей в энергии на целый год [1,2]. Именно Гратцель и О'Реган в 1991 году первыми представили привлекательный и недорогой СК, а именно сенсibilизированный красителем

солнечный элемент (DSSC), основанный на материале TiO_2 [3, 4]. Для DSSC был собран TiO_2 структуры в качестве полупроводникового материала катода и Pd / Au в качестве катализатора по более низкой цене, чем Pt, и хорошей реакционной способности в отношении восстановления трийодида, сравнимой с Pt и углеродом [5,6]. Помимо полупроводникового материала, краситель также играет важную роль в улучшении характеристик DSSC, поскольку он должен быть в состоянии собрать солнечный свет и перевести его в электрическую энергию. Многие исследования были проведены на DSSC с использованием различных типов красителей, в том числе натуральных и синтетических красителей [7,8]. Основной характеристикой красителя является его способность в поглощение спектра видимого света от красного до синего, что может повысить чувствительность полупроводника с широкой запрещенной зоной материал, пигмента на основе фталоцианина меди был использован в качестве красителя для микросфер на основе TiO_2 [9,10,11].

TiO_2 наносили центрифугированием поверх прозрачного стекла ITO и прокачивали при 350°C , 450°C и 550°C каждый в течение 1 и 2 часа. Корреляция между структурой и электрическими свойствами материала была проанализирована с использованием сканирующего электронного микроскопа (СЭМ) [12].

Экспериментальная часть. Для приготовления пасты из диоксида титана 6 г диоксида титана взвешивали на весах TiO_2 , помещали в ступку и смешивали с 20 мл 96% этанола. Процесс проводили в течение 25 минут, пока смесь не приобрела белый молочный цвет. Мы добавили каплю поверхностно-активного вещества поверх полученного раствора, потому что поверхностно-активное вещество снижает водопроницаемость раствора и в то же время помогает полностью покрыть поверхность стеклянной пластины. Приготовленная паста из диоксида титана покрыта с одной стороны проводящим прозрачным стеклянным (ITO) электродом толщиной 10 микрон. Каждая поверхность (ITO) покрыта пластиковым клеем шириной 5 мм от края, так что он формируется в слой диоксида титана (TiO_2). Затем односторонний электрод из проводящего прозрачного стекла (ITO), покрытый диоксидом титана, нагревали, помещая муфель в печь при 350°C , 450°C , 550°C , на 1 и 2 часа соответственно.

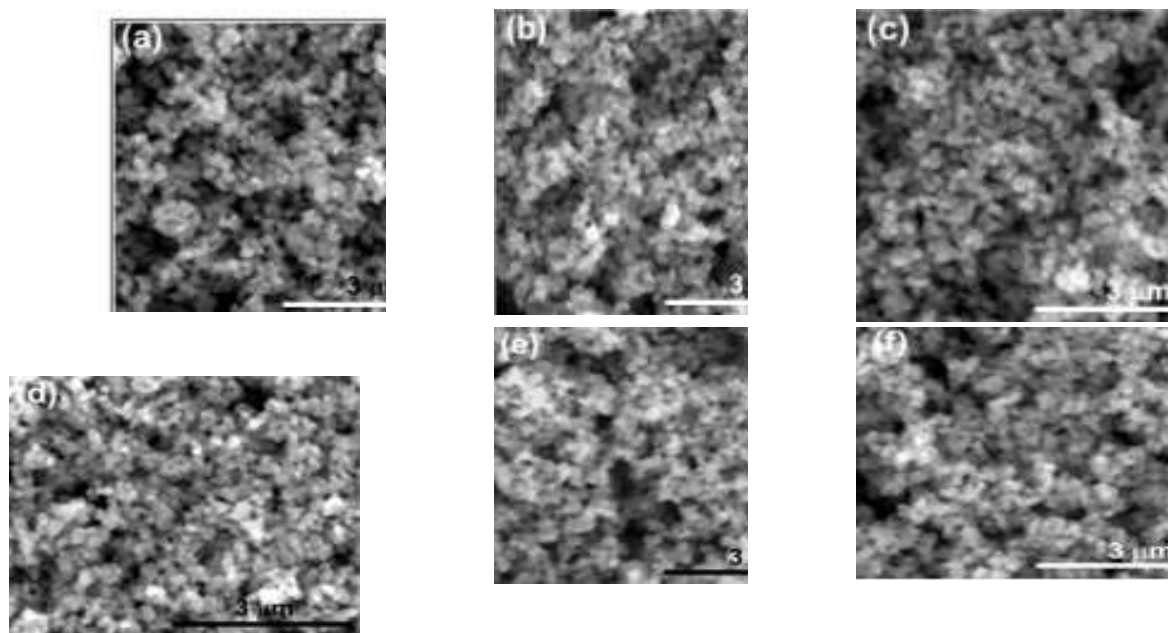

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Для приготовления раствора йода в йодиде калия, используемого в качестве материала раствора электролита для чувствительных к красителям солнечных элементов, 0,5 г йодида калия добавляли к 10 мл ацетонитрила и добавляли 0,2 г измельченных кристаллов йода и перемешивали до образования коричневого раствора. Стеклопластину, покрытую диоксидом титана и погруженную в раствор фталоцианина меди, вынимают из раствора, промывают сначала дистиллированной водой, а затем раствором этанола и сушат на открытом воздухе. Медь покрыта лицом к лицу со сторонами стеклянной пластины (ITO), сенсibilизированной фталоцианиновым пигментом. (ITO) Два куска прозрачного стекла зажимаются зажимами с противоположных сторон. Раствор электролита попадает в пространство между двумя (ITO) прозрачными бутылками.

Результаты и их обсуждение. На **рис-1** показан результат измерения на сканирующего электронного микроскопа (СЭМ) -изображения наноматериала TiO_2 , который был покрыт поверх стекла ITO. Наноматериал TiO_2 имел сферическую форму (0-D) и был распределен почти равномерно с размером частиц от 0,2 до 0,4 мкм. Некоторые сферы TiO_2 слиплись, образуя небольшие кластеры. Более длительное время прокаливания привело к росту частиц.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Рис 1. Показано СЭМ-изображение наноматериала TiO_2 , нанесенного на стакан ИТО после нагрева.

СЭМ-изображения вторичных электронов наноматериала TiO_2 , который был нанесен поверх проводящего стекла ИТО после прокаливания при (a) $350^\circ C$ в течение 1 часа (b) $350^\circ C$ в течение 2 часа (c) $450^\circ C$ в течение 1 часа (d) $450^\circ C$ в течение 2 часа (e) $550^\circ C$ в течение 1 часа (f) $550^\circ C$ в течение 2 часа.

Тенденция электрических характеристик соответствовала тенденции результатов СЭМ, где образец, прокаленный при $450^\circ C$ в течение 1 часа, позиционировался как образец, который показал самые высокие электрические характеристики, а образец, прокаленный при $550^\circ C$ в течение 2 часа, как самый низкий.

Общий принцип работы чувствительных к красителю солнечных элементов

Для достижения высокой производительности DSSC важна большая площадь поверхности наноструктуры слоя TiO_2 , потому что это позволяет адсорбировать достаточно большое количество молекул красителя, необходимых для эффективного преобразования света [13]. Для уменьшения реакции фотопроизведенных электронов с три-йодидом электролита и гарантии хорошей электрической проводимости требуются:

- большая площадь поверхности слоя TiO_2 ;
- хорошие связи между зернами TiO_2 ;
- высокая адгезия к (ИТО) -слою.

Базовый рабочий цикл чувствительного к красителю солнечного элемента (DSSC) можно резюмировать следующим образом с помощью фотохимических реакций: Раствор йода в йодиде калия, который отдает электроны красителю, иону йода, восстанавливает электроны через катод. Вот слой S-красителя, $h\nu$ -света, полупроводникового оксидного слоя TiO_2 .

фотоанод: $S + h\nu \rightarrow S^*$ - поглощение света краситель;

краситель: $S^* \rightarrow S + e^- (TiO_2)$ - потеря электронов;

$2S + 3I^- \rightarrow 2S + I_3^-$ - восстановление потерянных электронов;

катод: $I_3^- + 2e^- (Pt) \rightarrow 3I^-$ - восстановление потерянного электрона электролита;

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

$I_3^- + 2e^- (TiO_2) \rightarrow 3I^- + TiO_2$ - восстановление потерянного электрона электролита;

внешний вид процесса в целом: $e^- (Pt) + h\nu \rightarrow e^- (TiO_2)$ На Рис 2.

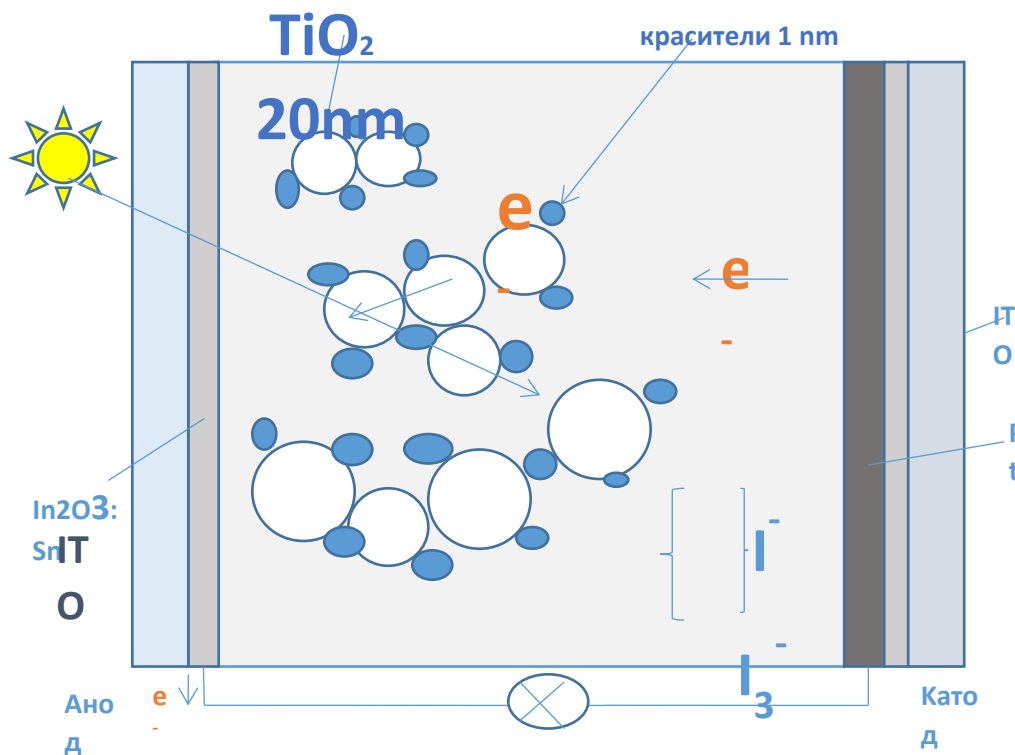
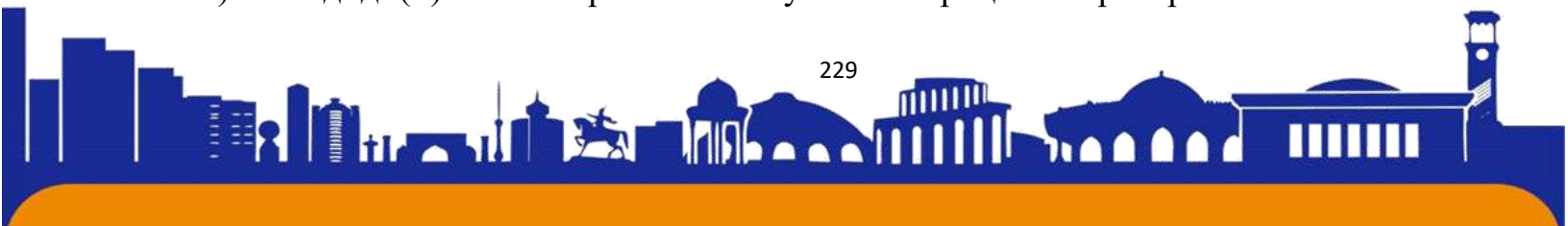

Рис 2. Общий вид чувствительных к красителю солнечных элементов (DSSC).

Когда солнечный свет проникает через проводящее стекло, краситель (фотосенсибилизатор), чувствительный к солнечному (видимому) свету, поглощает фотон. Электрон красителя будет возбужден и инжектирован в зону проводимости TiO_2 и течет через внешний провод к нагрузке (например, лампе). Потеря электрона из красителя будет компенсирована электроном из электролита в результате окислительно-восстановительной реакции йодида (I^-), окисленного до трииодида (I_3^-), и высвобождения электрона. Электрон от нагрузки будет течь обратно в DSSC через противозлектрод (ITO), покрытый Pd/Au), который каталитически способствует реакции восстановления трииодида электролита (I_3^-) в иодид (I^-) и повторно используется в процессе преобразования света в

электрическую энергию в DSSC. Ранее принцип работы и свойства этой солнечной батареи были тщательно изучены Грацелем и О'Реганом. с посяхом [14].

Вывод. В этой работе электрические характеристики DSSC были улучшены за счет диоксид титана TiO_2 высокой активной поверхности. Как уже упоминалось выше, всякий раз, когда площадь активной поверхности TiO_2 увеличивалась, содержание красителя и электролита вместе с проникновением света также увеличивалось, что увеличивало характеристики DSSC. Для DSSC были успешно получены из наноматериала TiO_2 со структурой с наивысшей эффективностью, в результате прокалывания ИТО, покрытого TiO_2 , при 450°C в течение 1 часов из-за самой высокой активной поверхности. Несмотря на низкую эффективность, эта работа показала эффективность диоксид титана TiO_2 в качестве фотоанод полупроводника для применения DSSC.

Список литературы:

1. Dresselhaus, M.S., Thomas.I.L., //Alternative energy technologies//.Nature 2001, С. 332–337.
2. Kay A, Grdtzel M., // Low cost photovoltaic modules based on dye sensitized nanocrystalline titanium dioxide and carbon powder //, Sol. Energy Mater. Solor Cells 1996.
3. Riyaz Ahmad Mohamed Ali and Nafarizal Nayan // Fabrication and analysis of dye-sensitized solar cell using natural dye extracted from dragon fruit// International Journal of Integrated Engineering Issue on Electrical and Electronic Engineering 2005. С.61.
4. M. Gratzel. “Dye-sensitized solar cell”. Journal of Photochemistry & Photobiology C4 (2003) С.145.
5. Шукуров Д. Х., Тураев Х.Х., Каримов М.У., Джалилов А.Т., // Исследование синтезированных полупроводниковых полимеров // Universum: химия и биология: электрон.научн. журн. – 2020. – № 11 (77). С.75-81.
6. Zhang Y, Wang L, Liu B, Zhai J, Fan H, Wang D, Lin Y, Xie T., Synthesis Zn-doped TiO_2 microspheres with enhanced photovoltaic performance and application for dye –sensitized solar cell, Electrochim. Acta 2011; 56: 6517-23.

7. Chang H, Wu HM, Chen TL, Huang KD, Jwo CS, Lo YJ., Dye-sensitized solar cell using natural dyes extracted from spinach and ipomoea, *J. Alloys Comp.* 2010; 495: 606-10.

8. Шукуров Д. Х., Тураев Х. Х., Каримов М.У., Джалилов А.Т., // Изготовление и анализ сенсibiliзирoванных солнечных элементов с использованием пигмента на основе фталоцианина меди // *Universum: технические науки: электрон. научн. журн.* 2020. № 11(80). С.73-77.

9. Shukurov D.Kh., Turaev Kh.Kh., Tojiyev P.J., Karimov M.U. Synthesis of Polyaniline Dye Pigment and Its Study in Dye-Sensitive Solar Cells // *International Journal of Engineering Trends and Technology (IJETT)*, –India, 2022. –№ 70(4). –P. 236-244. Crossref, <https://doi.org/10.14445/22315381/IJETT-V70I4P220>.

10. Turaev Kh.Kh., Shukurov D.Kh., Djalilov A.T., Karimov M.U. New review of dye sensitive solar cells // *International Journal of Engineering Trends and Technology (IJETT)*, 2021. №69(9). P.265-271. doi.org/10.14445/22315381/IJETT-V69I9P232.

11. Шукуров Д.Х., Тураев Х.Х., Каримов М.У., Джалилов А.Т., // Исследование синтезированных полупроводниковых полимеров // *Universum: технические науки: электрон. научн. журн.* – 2020. – № 11 (80). С.78-81.

12. Dilmurod Shukurov, Khayit Turaev, Bakhodir Kholnazarov, Sherzod Kasimov, Zulkhumor Jumaeva and Kholmamat Tillayev. Synthesis of Polyaniline Dye Pigment and Its Study in Dye-Sensitive Solar Cells // *International Journal of Engineering Trends and Technology (IJETT)*, –India, 2023. –№ 71(4). –P. 453-461. Crossref, <https://doi.org/10.14445/22315381/IJETT-V71I4P238>.

13. Т. Н. Патрушева // Технологии изготовления компонентов оксидных солнечных батарей // Монография. Красноярск. СФУ. 2015. С 41-42.

14. D. Zhang, J. A. Jonathan, A. Downing et al. // Room-temperature preparation of nanocrystalline TiO₂ films and the influence of surface properties on dye-sensitized solar energy conversion // *J. Phys. Chem.* – 2006. Vol. 110. P. 21890.

MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALARDA QOBILIYATNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

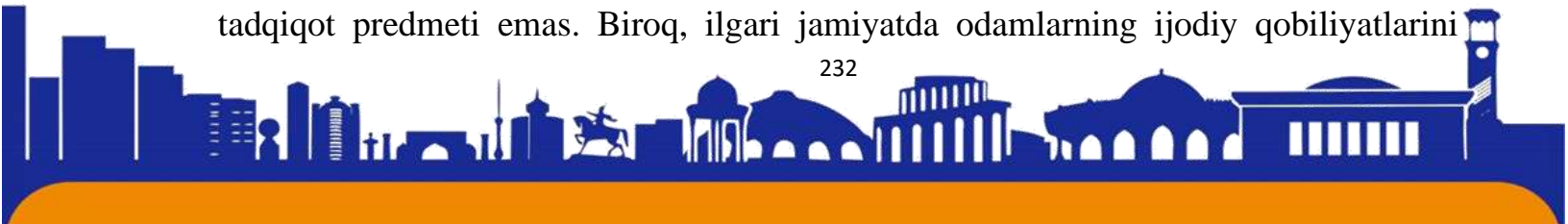
**Termiz davlat pedagogika instituti maktabgacha ta'lim fakulteti talabasi
Otaxo'jayeva Bibizaynab Bahrom qizi**

Annotatsiya: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bugungi kunda yaratilgan sharoitlar va maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning qobiliyatlarini rivojlantirish, aniqlash va bolaning qobiliyatlarini rivojlantirish uchun nimalarga e'tibor qaratish kerakligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Qobiliyat, ijodkorlik, g'oya, qiziquvchanlik, rag'batlantirish, milliy an'analar, san'at va madaniyat, o'yin, ertak, tasavvur.

Mustaqillik yillarida respublikamizda ta'lim-tarbiya sohasida amalga oshirilgan islohotlar va bu borada yaratilayotgan imkoniyatlar nihoyatda kengayib, bugungi kunda davlatimiz siyosatining muhim ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanib bormoqda. Jumladan uzluksiz ta'limning dastlabki bo'g'ini hisoblangan maktabgacha ta'lim sohasining ayni paytdagi rivojlanishi buning yorqin isbotidir. Maktabgacha ta'limning bosh maqsadi, bolalarni maktabdagi o'qishga tayyorlash, ularni sog'lom har tomonlama rivojlangan mustaqil shaxs bo'lib shakllantirish, milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalangan barkamol shaxsni voyaga yetkazishdan iboratdir. Shu boisdan ham maktabgacha ta'lim bola hayotining muhim davrlaridan biri hisoblanadi. Ayni davrdagi maktabgacha ta'lim muassasalari avvalgisidan butkul farq qiladi. Maktabgacha ta'lim muassasalarda yaratilgan shart sharoitlar, ushbu tizim uchun zarur bo'lgan zamonaviy texnologiyalar, didaktik materiallar va o'yinchoqlar bilan muntazam ta'minlanib borishining davlat nazoratida bo'lishi kishini quvontiradi. Maqsad esa bitta - bolalarni barkamol tarzda voyaga yetkazish, ularni maktab ta'limiga tayyorlash samaradorligini oshirishdir.

Maktabgacha yosh -bu o'zini yorqin ifoda etish, ijodiy qobiliyatlarni namoyon qilish, bolaning ijodkorligini rivojlantirish uchun eng qulay davr hisoblanadi. Bugungi kunda MTT tarbiyachilarining eng ustuvor vazifalaridan biri "Ijodkor bolani" tarbiyalashdir. Bu jarayon qanchalik erta boshlansa samarasi shunchalik barvaqt namoyon bo'ladi va bolaning butun hayotiga ijobiy ta'sir qiladi. Ijodkorlik yangi tadqiqot predmeti emas. Biroq, ilgari jamiyatda odamlarning ijodiy qobiliyatlarini

rivojlantirishga alohida ehtiyoj yo'q edi. Iste'dodlar o'z-o'zidan paydo bo'ldi, adabiyot va san'at durdonalari, ilmiy kashfiyotlar, ixtirolar yaratildi va shu bilan rivojlanayotgan insoniyat madaniyati ehtiyojlarini qondirdi. Bizning davrimizda vaziyat tubdan o'zgarishiga to'g'ri keldi.

Ilmiy-texnika taraqqiyoti davrida hayot tobora rang-barang va murakkablashib bormoqda. Bu esa odamdan qoliplashgan odatiy harakatlarni emas, balki harakatchanlikni, fikrlashning moslashuvchanligini, tez yo'naltirilganligini va yangi sharoitlarga moslashishini, katta va kichik muammolarni hal qilishda ijodiy yondashuvni talab qiladi. Zamonaviy dunyoda insonning ijodiy qobiliyatlari uning intellektining eng muhim qismi sifatida tan olinishi kerak. Insoniyat tomonidan to'plangan madaniy qadriyatlar odamlarning ijodiy faoliyati natijasidir. Kelajakda insoniyat jamiyatining qay darajada rivojlanishini yosh avlodning ijodiy salohiyati belgilab beradi. Tarbiyachi pedagoglar taqlid qilish ijodkorlikni shakllantirishning asosiy mexanizmi ekanligini unutmasligi kerak. Bu shuni anglatadiki, bolaning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun unga yaqin odamlar orasida bola o'zini tanitadigan ijodiy shaxs bo'lishi kerak. Bola uchun ijodiy xulq-atvor namunasi sifatida nafaqat ota-onalar (yoki ota-onalardan biri), balki boshqa kattalar ham (o'qituvchilar, oila do'stlari va boshqalar) harakat qilishlari mumkin. Agar bolalar uchun ota-onalar ko'proq ijodiy xususiyatlarga ega bo'lgan "ideal qahramon" bo'lsa, ayniqsa samarali bo'ladi. Aslini olganda "Ijodkorlik" - bu har xil turdagi ijodiy faoliyatning muvaffaqiyatini belgilaydigan shaxsning individual fazilatlarini.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha mashg'ulotlar bolaning shaxsini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu sohada olimlar va psixologlar tomonidan olib borilgan barcha tadqiqotlar, ijod qobiliyatiga ega bo'lgan bolalarning yanada barqaror ruhga ega ekanligi, ular bilan muloqot qilish va do'stona munosabatda bo'lishlarini isbotlaydi. Kichik yoshda, kompleks rivojlanishga, ya'ni maktabgacha yoshdagi bolalarning adabiy, badiiy va musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor berish tavsiya etiladi.

Ijodkorlik ko'plab fazilatlarining birlashuvidir. Psixologlar ijodkorlikning tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat deb hisoblashadi:

1. Muammoni boshqalar ko'rmaydigan joyda ko'rish qobiliyati.

2. Aqliy operatsiyalarni yiqitish, bir nechta tushunchalarni bitta bilan almashtirish va axborot nuqtai nazaridan tobora ko'proq sig'imga ega bo'lgan belgilarni qo'llash qobiliyati.

3. Bir masalani yechishda olingan ko'nikmalarni boshqa masalani yechishda qo'llash qobiliyati.

4. Voqelikni qismlarga ajratmasdan, yaxlit holda idrok etish qobiliyati.

5. Uzoq tushunchalarni osongina bog'lash qobiliyati.

6. Xotiraning kerakli vaqtda kerakli ma'lumotni berish qobiliyati.

7. Fikrlashning moslashuvchanligini ko'rsating.

8. G'oyalarni yaratish qulayligi.

9. Yangi nostandart g'oyalarni yaratish qobiliyati, ijodiy fikrlashni rivojlantirish.

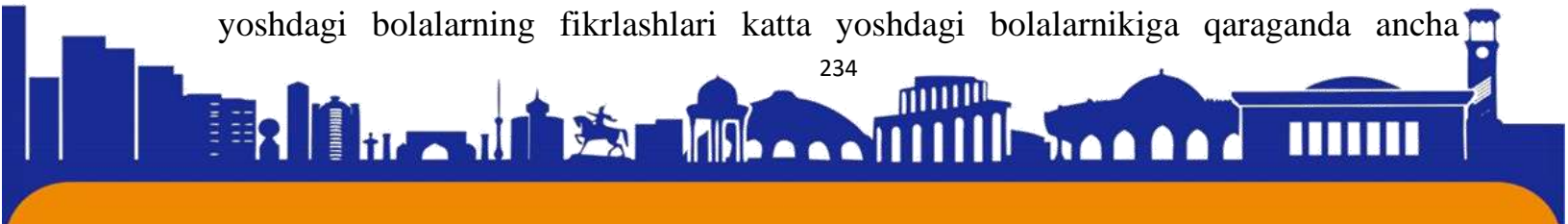
10. Faoliyatingizning "maxsulotingizni" yaxshilash qobiliyati.

11. Turli xil fikrlarni ifodalash qobiliyati.

12. Asl g'oyani yaxshilash uchun tafsilotlarni takomillashtirish qobiliyati.

Qobiliyatlarni shakllantirish haqida gapirganda, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini qaysi yoshda rivojlantirish kerakligi masalasiga to'xtalib o'tish kerak. Psixologlarda ijodiy qobiliyatlarni juda erta yoshdan boshlab rivojlantirish kerak degan faraz mavjud. Bu gipoteza fiziologiyada o'z tasdig'ini topadi. Bolaning miyasi ayniqsa tez o'sadi va hayotining birinchi yillarida "pishadi". Bu kamolot, ya'ni miya hujayralari sonining o'sishi va ular orasidagi anatomik bog'lanishlar mavjud tuzilmalar ishining xilma-xilligi va intensivligiga ham, yangilarining shakllanishiga atrof-muhit tomonidan qanchalik rag'batlantirilishiga bog'liq.

Psixologik nuqtai nazardan, maktabgacha yoshdagi bolalik ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun qulay davr hisoblanadi, chunki bu yoshda bolalar o'ta izlanuvchan, ularda atrofdagi dunyoni o'rganishga intilish kata boladi. Bolalar ijodiy qobiliyatini rivojlantirish uchun asos -bu birinchi navbatda erkinlikdir. Ota-onalar bolani majburlamasliklari kerak. Bu borada muvaffaqiyatga erishish uchun sabr-toqat va muayyan taktika talab etiladi - ota-ona bolaning fikrini tinglashi, har qanday ijodiy faoliyatga bo'lgan qiziqishini rag'batlantirishi kerak. Ota-onalar va o'qituvchilar qiziquvchanlikni rag'batlantirish, ularga bilim berish, turli tadbirlarga jalb qilish orqali bolalar tajribasini kengaytirishga hissa qo'shadilar. Tajriba va bilimlarni to'plash kelajakdagi ijodiy faoliyat uchun zaruriy shartdir. Bundan tashqari, maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlashlari katta yoshdagi bolalarnikiga qaraganda ancha

erkindir. Bolalar ijodkorlikni namoyon qilishi uchun ularga ushbu xususiyatlarning barchasi birlashtirilishi kerak. Bizga ma'lumki maktabgacha talim tashkilotlarida bolalar ijodkorligini rivojlantirish bo'yicha turli mashg'ulotlar tashkil qilinib bolalar ijodiy fikrlashga yo'naltiriladi. Ushbu berilgan bilimlar asosida katta maktabgacha yoshdagi bolalar quyidagi konikmalarga ega bolishlari lozim.

«Ijodkorlik» sohasidagi o'quv-tarbiyaviy faoliyat yakuniga etganidan so'ng 6-7 yoshli bola:

- san'at va madaniyatga qiziqish namoyon qiladi;
- milliy an'analarni qadrlaydi va ularni kundalik hayotning bir qismi sifatida idrok etadi;
- san'atning muayyan turini afzal ko'rishini mustaqil ravishda ifodalaydi;
- olingan bilim va ko'nikmalardan turli hayotiy vaziyatlarda o'z ijodiy rejalarini tuzish va tatbiq qilish uchun foydalanadi;
- insonning dunyoni o'zgartirishdagi yaratuvchanlik rolini tushunadi

Bolaning ijodkorligini nafaqat maxsus darslarda rivojlantirish mumkin, balki bolalarning tasavvurini rivojlantirish uchun maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy faoliyati bo'lgan o'yin ham katta ahamiyatga ega. . O'yin orqali ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish eng ma'qul usuldir .Aynan o'yinda bola ijodiy faoliyatning birinchi qadamlarini qo'yadi. Kattalar nafaqat bolalar o'yinini tomosha qilishlari, balki uning rivojlanishini boshqarishlari, boyitishlari, o'yinga ijodiy elementlarni kiritishlari kerak. Bundan tashqari, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun bolalar bilan bo'sh vaqtlarida o'ynash mumkin bo'lgan maxsus o'yinlar mavjud. B.N. Nikitin, O.M. Dyachenko, N.E. Veraksa tomonidan ishlab chiqilgan qiziqarli o'quv o'yinlar buning yorqin isboti hisoblanadi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar fantaziyasini uning ijodiy fikrlashini rivojlantirishning yana bir yorqin manbai ertakdir. Bolalarning tasavvurini rivojlantirish uchun pedagoglar foydalanishi mumkin bo'lgan ko'plab ertak usullari mavjud: ertakni «buzib ko'rsatish», teskari yo'nalishda ertak o'ylab topish, ertakning davomini o'ylab topish, ertakning oxirini o'zgartirish. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar kattalarning oiladagi uy-ro'zg'or ishlariga zo'r ishtiyoq bilan yordamlashadilar, kichkintoylar uchun qog'ozdan, kartondan, faner va plastilindan turli o'yinchoqlar yasaydilar. Pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil qilingan mehnat faoliyati bolalarning har

tomonlama jismoniy, psixik, estetik, axloqiy tomondan rivojlanishiga juda katta ta'sir qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nemov R.S. Psixologiya obrazovaniya. Kniga 2. M.: "Vlados" 2003;
2. Radugina A.A., Psixologiya i Pedagogika. M., 1999;
3. Gafarov A.Z., Yugay A.X. Pedagogik amaliyot. Toshkent, 2002;
4. Davletshin M.G., Tuychiyeva S.M. Umumiy psixologiya. Toshkent, 2002;
5. Slastenin V.A., Isayev I.F., Mixenko A.I., Shiyanov YE.N. Pedagogika.
6. O'Vaxabova. Turli psixodiagnostik metodikalarni qo'llashning xususiyatlari
2023

СОПОСТАВЛЕНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА

Кузибаева Муниса

студентка 2-курса кафедры русского языка филологический факультет
Термезского государственного педагогического института

Аннотация. На сегодняшний день изучение языков является одним из самых популярных направлений. В частности, русский язык сегодня становится одним из самых узнаваемых языков в мире. Хотя русский и узбекский языки не принадлежат к родственной языковой семье, мы можем видеть, что между этими двумя языками есть основное сходство. В этой статье автор подробно описывает сходства и различия.

Ключевые слова: языки, русский язык, родственный язык, тюркская языковая семья, родословная языков и др.

Лексика узбекского и русского языков отличается прежде всего тем, что эти языки принадлежат к генетически разным семьям. Хотя типологически узбекский язык многими учеными включен в алтайскую языковую семью как один из всех агглютинативных языков, генетически он принадлежит к группе тюркских языков, образующих отдельную семью. Основу лексического богатства нашего языка составляют общетюркские и узбекские слова. Русский же, как типологически, так и генетически, относится к славянской группе индоевропейской языковой семьи, поэтому в его основе лежат общеславянские и древнерусские слова. Лексика обоих языков в ходе своего исторического развития претерпела различные события, а их лексический состав состоит из слов, заимствованных из разных языков. Например, в узбекском много персидско-таджикских и арабских слов, а в русском много европейских слов.

Русский (Русский Русский язык) — самый распространенный язык в мире. Русский язык является одним из 6 официальных языков ООН и одним из рабочих языков организации. Это было средство межнационального и межгосударственного общения сначала в СССР, а затем и в СНГ. Вместе с украинским и белорусским языками он образует восточную группу славянских языков, относящуюся к индоевропейской языковой семье. В 1980-е годы общее количество русскоязычных составляло 250 миллионов человек, в том числе 185

миллионов в СНГ. Кроме того, более 60 миллионов человек в этих районах свободно владеют русским языком. Русский язык имеет очень долгую и сложную историю развития. Древнейший литературный язык, русский, возник в Киевской Руси и был общим языком восточных славян до 14 века. В 14-15 веках древнерусский язык делился на три языка: великорусский (русский), украинский и белорусский.

Лексика узбекского и русского языков отличается прежде всего тем, что эти языки принадлежат к генетически разным семьям. Хотя типологически узбекский язык включен всеми учеными в алтайскую языковую семью как агглютинативный язык, генетически он представляет собой группу тюркских языков, образующих отдельную семью. Основу лексического богатства нашего языка составляют общетюркские и узбекские слова. Русский же, как типологически, так и генетически, относится к славянской группе индоевропейской языковой семьи, поэтому в его основе лежат общеславянские и древнерусские слова. Лексика обоих языков в ходе своего исторического развития претерпела различные события, а их лексический состав состоит из слов, заимствованных из разных языков. Например, в узбекском много персидско-таджикских и арабских слов, а в русском много европейских слов. Словарный запас узбекского языка в основном состоит из:

- распространенные турецкие слова (men, biz, bosh, tog' bir, ikki, ona, ota...)
- узбекские слова (ishchi, ishla, tinchlik, yoshlik, jangchi, bilim...)
- Арабские слова (axborot, maktab, madaniyat, adabiyot, haqiqat...)
- персидско-таджикские слова (oftob, gul, dastro'mol, dutor, daraxt...)
- крылатые выражения (samolyot, kompyuter, roman, dizayner, avtobus, trolleybus, drama...) состоит из таких слоев, как

Лексические пласты русского языка:

- - общеславянские слова: дом, город, голова, мат, отец, брат, ден...
- - Древнерусские языки: галка, снегопад, добрый, потолок...
- - оригинальные русские слова: учитель, водитель, зарплата, раздевалка, зажигалка...
- - Слова, выученные на других языках: блуза, булочка (польский), арбуз, казна (турецкий), грамота, лавр (греческий), иллюзия, компот (французский), вокзал, трамвай (английский), опера, дуэт (испанский)) и ч. к.

В нынешнем узбекском литературном языке слова, заимствованные из русского и других языков через этот язык, по последним статистическим данным, составляют около 50%. Русские слова в лексиконе нашего языка используются в качестве активных слов в научно-технической литературе, а также в устной речи. Однако между русскими словами и узбекскими словами есть некоторые отличия, которые отражаются в следующем. В узбекских словах значение сужается, расширяется или изменяется. Например, слово ручка в русском языке имеет три значения: рука (маленькая рука), ручка и пишущий инструмент, а в узбекском оно используется только как пишущий инструмент. Если русское слово карман (карман, т.е. карман) отклонилось от своего реального значения в русском языке и имеет совершенно другое значение в узбекском (денежный мешок), слово самовар имеет в узбекском языке дополнительное значение - чайхана - помимо значения одиночного чайника в русском языке.

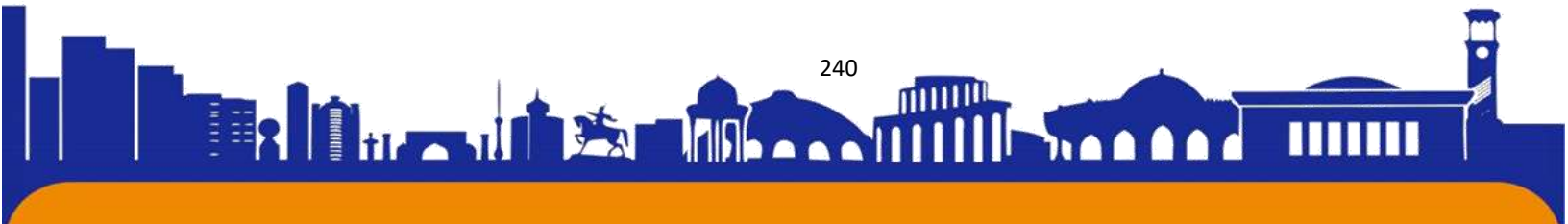
Значения узбекских и русских слов не всегда совпадают по количеству в обоих языках. Например, слово «читать» в узбекском языке означает и «читать», и «учиться». В русском языке эти два значения выражаются двумя разными словами (читать, учить). Толковый словарь С. И. Ожегова дает 24 значения слова идти, а слово идти в узбекском языке имеет шесть значений, согласно Узбекскому толковому словарю. Русский язык является важным языком науки и техники. Согласно недавнему исследованию, наибольшее количество публикаций в области естественных наук принадлежит английскому языку, а русскому языку принадлежит второе место. Это касается химии, физики, геологии, математики и биологических наук. Россия всегда имела богатые традиции в науках, от Менделеева до недавних медалистов Филдса по математике. Советская традиция создания научных городков и научных сообществ уступает место системе предпринимательства, поддерживаемой государственными органами и стартапами частного сектора. фирмы. На русском языке говорят сотни миллионов человек: Российская Федерация охватывает девять часовых поясов и занимает около 1/8 земной поверхности. Это самая большая страна в мире, почти вдвое превышающая территорию США. Население России составляет почти 150 миллионов человек, что составляет чуть более 50% населения бывшего Советского Союза. В мире около 270 миллионов русскоязычных.

Литература:

1. Бабенко Л.Г. Лексикология русского языка. Учебное пособие. Екатеринбург. 2008 г.
2. Брицын М.А. Современный русский язык. – М.: Вища школа, 1983.
3. <https://modlang.fsu.edu/programs/slavic-russian/top-10-reasons-study-russian#:~:text=Russian%20is%20an%20important%20language%20for%20science%20and%20technology.&text=This%20is%20the%20case%20for,recent%20Fields%20medalists%20in%20mathematics>.
4. Киссен И.А. Курс сопоставительной грамматики русского и узбекского языков. Т., 1979.
5. Современный русский язык. Под ред. Белошапковой. М.: «Высшая школа», 1989.
6. Якубова Х. Практикум по сопоставительной грамматике русского и узбекского языков. Т.: «Укитувчи», 1986.

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА

Асадова Камилла

11 класс, школа 17

Аннотация: В современном обществе гендерное равенство стало одной из важнейших тем, обсуждаемых как на политическом, так и на социальном уровне. Однако, несмотря на все усилия и достижения, проблемы определения гендерного равенства остаются актуальными и вызывают многочисленные споры и разногласия. В данной статье мы рассмотрим различные проблемы и аспекты, связанные с определением гендерного равенства. Мы исследуем аргументы и точки зрения разных сторон дебатов, а также приведем примеры реальных ситуаций, свидетельствующих о неравенстве между полами. Целью этой статьи является стимулирование обсуждения и осознанности проблем гендерного равенства, а также поиск путей к преодолению этих проблем в современном обществе.

Ключевые слова: гендерное равенство, устойчивое развитие, новые тенденции, социальная справедливость, политическое участие женщин, экономическая эмансипация, стереотипы о половой роли, насилие в отношении женщин, равная оплата труда, образование и профессиональное развитие женщин.

Гендерное равенство является одной из наиболее актуальных и спорных проблем современного общества. В различных областях жизни, включая экономику, политику, образование и семейные отношения, продолжают существовать существенные различия в правах, возможностях и статусе между мужчинами и женщинами. Несмотря на прогрессивные изменения в последние десятилетия, гендерное неравенство все еще является серьезной проблемой, требующей немедленного внимания и действий. Однако, уже на этапе определения гендерного равенства возникают проблемы и споры. Каждый человек может иметь свое собственное понимание этого понятия, и часто эти понимания противоречат друг другу. При обсуждении проблем гендерного равенства, важно учитывать не только биологические различия между мужчинами и женщинами, но и социокультурные и исторические факторы,

которые формируют наше представление о роли и положении каждого пола в обществе. Одна из основных проблем в определении гендерного равенства заключается в его восприятии как равенства во всех аспектах жизни. Некоторые сторонники полного гендерного равенства аргументируют, что мужчины и женщины должны иметь абсолютно одинаковые права и возможности во всех сферах деятельности. Однако, существуют и другие точки зрения, которые считают, что равенство не означает абсолютного одинаковства, а должно учитывать различия в природе, интересах и способностях между полами. Еще одной проблемой в определении гендерного равенства является его связь с понятием гендерной идентичности. Гендерная идентичность определяет, как каждый индивидуум чувствует себя и выражает свой гендер в соответствии с его/ее собственными внутренними переживаниями. Она может отличаться от биологического пола и иметь различные формы, включая трансгендерность и небинарность. В контексте гендерного равенства возникают сложности в определении равных прав и возможностей для всех гендерных идентичностей и учете их специфических потребностей. Более того, культурные и религиозные различия между разными обществами и странами создают дополнительные препятствия в определении гендерного равенства. Нормы и ценности, связанные с гендерными ролями и стереотипами, могут значительно отличаться от одного общества к другому. Это приводит к различным взглядам на гендерное равенство и сложностям в его достижении.

Во-первых, одной из основных проблем является само определение понятия "гендерное равенство". Несмотря на то, что большинство людей признает необходимость равных прав и возможностей для всех независимо от их гендерной принадлежности, существует различие в трактовке этого понятия. Некоторые сторонники гендерного равенства считают его сводимым к достижению формальной юридической равенства, то есть равных прав перед законом. Другие же придерживаются более широкого понимания, включающего равные возможности в сфере образования, труда, политики и социального участия. Такое несогласие в определении понятия гендерного равенства затрудняет его реализацию и провоцирует дебаты и споры. Во-вторых, проблемой является отсутствие консенсуса по поводу того, какими методами и стратегиями достичь гендерного равенства. Некоторые активисты и организации

предлагают использовать положительную дискриминацию и квоты для женщин в целях компенсации исторических и системных неравенств. Другие же считают, что такие меры носят дискриминационный характер и могут привести к обратной дискриминации. Возникают споры о необходимости установления квот в парламентах, на руководящих должностях и в других областях. Эти разногласия и несогласие по поводу методов реализации гендерного равенства затрудняют принятие конкретных мер и приводят к замедлению прогресса в этой области. Третья проблема связана с тем, что гендерное равенство не всегда учитывает индивидуальные различия и особенности между людьми. Критики утверждают, что стремление к абсолютному равенству может игнорировать естественные различия между полами, такие как физические и психологические особенности. Они считают, что фокус на гендерных различиях и неравенствах может привести к упущению других факторов, таких как классовые, расовые и этнические различия, которые также оказывают влияние на неравенство в обществе. Таким образом, гендерное равенство должно быть рассмотрено в контексте комплексного подхода к борьбе с неравенством в обществе.

Гендерное равенство - это актуальная тема, которая вызывает много дискуссий и споров в нашем обществе. Однако, несмотря на широкое обсуждение этой проблемы, определение гендерного равенства остается сложным и противоречивым. В данной статье мы рассмотрим некоторые из основных проблем, связанных с определением гендерного равенства.

1. Разнообразие толкований. Одной из основных проблем определения гендерного равенства является разнообразие толкований самого понятия. Разные люди и организации могут придавать этому термину различные значения, что приводит к смешению понятий и недопониманию. Как результат, становится сложно достичь единого определения и общего понимания гендерного равенства.

2. Различие между гендером и полом. Еще одной проблемой является различие и взаимосвязь между гендером и полом. Гендерное равенство обычно связывается с понятием социального конструкта, в то время как пол является биологической характеристикой. Однако, эти два понятия тесно связаны друг с другом, и запутываются в дебатах о гендерном равенстве. Понимание разницы между ними и определение их взаимосвязи являются ключевыми аспектами в определении гендерного равенства.

3. Индивидуальные и коллективные права. Гендерное равенство часто связывается с идеей индивидуальных прав и свобод. Однако, существуют споры о том, является ли гендерное равенство индивидуальным или коллективным правом. Некоторые считают, что гендерное равенство должно быть гарантировано государством и обществом, в то время как другие подчеркивают важность индивидуального выбора и особенностей каждого человека. Различные точки зрения на это влияют на определение гендерного равенства и обсуждение его проблем.

4. Влияние культуры и традиций. Культурные и традиционные особенности также играют важную роль в определении гендерного равенства. Разные культуры и общества имеют разные представления о ролях мужчин и женщин, что может противоречить идеям гендерного равенства. Необходимость учета культурных особенностей при определении гендерного равенства усложняет обсуждение и приводит к различным точкам зрения на эту проблему.

5. Практическая реализация. Несмотря на все обсуждения и прогресс в направлении гендерного равенства, практическая реализация этой концепции остается вызовом для многих обществ. Различные социальные и экономические преграды, такие как дискриминация, стереотипы и неравный доступ к ресурсам, мешают достижению полного гендерного равенства. Практические проблемы смотрятся на определение гендерного равенства и сложности его достижения в реальности.

В заключение, проблемы определения гендерного равенства являются сложными и многогранными. Различные трактовки понятия, несогласие по методам реализации и упущение индивидуальных различий между людьми создают вызовы и споры в области гендерного равенства. Однако, несмотря на эти проблемы, важно признавать необходимость равных прав и возможностей для всех независимо от их гендерной принадлежности. Только через диалог, обмен мнениями и учет различных точек зрения мы сможем приблизиться к реализации истинного гендерного равенства в нашем обществе. Определение гендерного равенства остается сложной задачей, которую необходимо продолжать обсуждать и исследовать. Разнообразие толкований, различие между гендером и полом, вопросы индивидуальных и коллективных прав, влияние культуры и традиций и практические проблемы - все это вызовы, с которыми

необходимо столкнуться при определении и реализации гендерного равенства. Исправление этих проблем позволит обществу двигаться вперед и стремиться к более справедливому и равноправному будущему. Также стоит отметить проблему культурных стереотипов и предрассудков, которые сильно влияют на оценку роли и возможностей мужчин и женщин в обществе. Нередко женщины сталкиваются с дискриминацией и ограничениями в своей профессиональной карьере, а также в доступе к образованию и ресурсам. Существуют предрассудки, которые ограничивают свободу выбора для мужчин и женщин, и продолжают поддерживать гендерное неравенство. Важно отметить, что решение проблем гендерного неравенства требует комплексного подхода. Это включает изменение законодательства, разработку политик, создание программ образования и информирования, а также изменение общественного сознания. Необходимо создать условия, в которых каждый человек может развиваться и достигать своего потенциала, независимо от своего пола.

Использованная литература:

1. Бутакова, Я. С., & Войнов, В. П. (2009). Проблемы определения гендерного равенства. *Актуальные вопросы современной науки*, (7-2), 24-29.
2. Михайлова, И. А. (2022). Гендерное неравенство в брачно-семейной сфере: формы проявления и возможности преодоления. *Lex Russica*, (8 (189)), 119-129.
3. Solidjonov, D. (2021). ISSUES OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND INTERNATIONAL INTEGRATION IN THE NEW UZBEKISTAN. *Scienceweb academic papers collection*.
4. Богомолова, И. С., Гриненко, С. В., & Задорожня, Е. К. (2015). Индекс человеческого развития и гендерное равенство: взаимообусловленность показателей. *Проблемы управления*, (1), 38-46.
5. Voronina, O. A. (2013). Политика гендерного равенства в современной России: проблемы и противоречия. *Женщина в российском обществе*, (3), 12-20.

MANAGEMENT IN PRESCHOOL EDUCATION ORGANIZATION.

Jabborova Shakhina

Student of the Faculty of Preschool Education of Termiz State Pedagogical Institute

Abstract: It is known that education is the process of conveying information of certain social importance to the younger generation. In a preschool educational institution, it is carried out in the classroom, on walks, in games, in communication with parents, etc. One of the most ancient types of human activity - child education has undergone significant changes during its centuries-old history of development, from a daily process to a complex of scientifically based systematic interaction based on the results of creative and creative activity. It is necessary to learn to manage the pedagogical process in a preschool educational institution under the conditions of introducing pedagogical technologies in the process. These processes were also studied in the article.

Key words: management, management, result, management hierarchy, management culture, pedagogical management, conscious creative work, result-based management, improving educational efficiency.

At the meeting held on August 16, 2017 under the leadership of the President of the Republic of Uzbekistan, Sh. Mirziyoyev, important tasks were set for the structural reform of the preschool education system and the full inclusion of children in these institutions. As a result of the analyzes in this regard, a number of major documents were issued in a short period of time. Decree No. PF-5198 "On radical improvement measures" and Decision No. PQ-3305 "On organization of activities of the Ministry of Preschool Education of the Republic of Uzbekistan" were adopted. In fact, the initial stage of education is kindergarten, where the child receives moral lessons, experiences communication with adults and peers, reveals his creative potential in games, teamwork, and elementary skills in educational activities. acquires skills. We studied the management of the pedagogical process in a preschool educational institution in the context of the introduction of pedagogical technologies and created a management model. The algorithm of management actions based on the created model of managing the pedagogical process unites the team of teachers, parents and children in a single educational space that ensures children's age-appropriate development and emotional

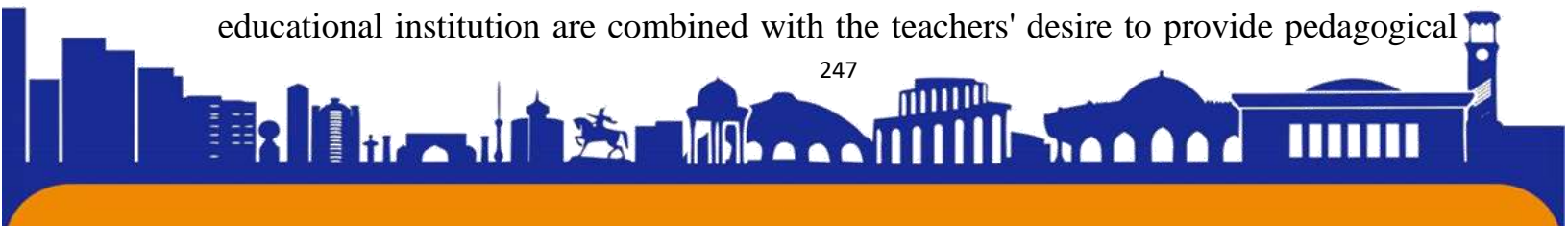

well-being. The core of the proposed model is the manager's management actions that bring dynamic, positive changes to the organization of the pedagogical process at the stage of introducing pedagogical technologies in a preschool educational institution.

Our society is changing very quickly. The direction of our country towards changes in the economy, political and social life requires changes in all other institutions of society. In such conditions, it is necessary to pay special attention to management - management experience of the developed countries of the world. But it is practically impossible to transfer management models from one socio-cultural environment to another, because management is determined by a combination of factors. The form of management, type of ownership and level of market development are different. Therefore, the gradual introduction of management in our country should be carried out in systematic cooperation with the mentioned factors. There are three types of management tools: leadership, organization, management hierarchy. The main tool here is to influence a person from above (stimulating, planning, organizing and controlling activity, as well as using the main functions of distribution, wealth, etc.). The second is management culture, which includes a set of values, social norms, attitudes, behaviors developed and recognized by society, organization, group of people. And the third one is the market, market relations, these. is management based on the sale and purchase of products and services, the balance of the interests of the seller and the buyer.

Orientation of the educational organization to high performance indicators represents a number of requirements for the appropriate level of management. Based on new approaches to the management of the preschool education system, a modern director should have the qualities of a competent specialist, as well as a high professional culture of communication and ethical standards. Today, there are various preschool education organizations in the preschool education system, improved pedagogical technologies and methods have emerged, is being used in practice, innovative activities are becoming popular. Mainly, the directions and requirements of preschool education are being changed. That is why we need a director of a new generation who can solve educational problems at a modern level.

The task of forming a child's personality - a preschool teacher - is most successfully carried out when the management actions of the head of the preschool educational institution are combined with the teachers' desire to provide pedagogical

support and improvement to the child in his development and formation. working methods, implementation of the educational institution's own management concept. Implementation of such a concept largely depends on the set of management principles. "Principles of management are the basic rules that guide the management entity in its activities and implement it in certain socio-economic conditions." The analysis of special literature and the experience of organizing the pedagogical process in a preschool educational institution made it possible to distinguish the following principles of management: goal setting, complexity, democratization, psychologization of teaching and upbringing models. All these principles are a guide for action in a developing and developing preschool and form the basis of updating its activities.

Summary

In recent decades, fundamental changes have taken place in the preschool education system, which have had a significant impact on the problems of teaching, upbringing and management at this stage of the educational institution's development. Literally 5-6 years ago, preschool educational institutions were on the verge of survival, but major changes in regulatory, administrative, and economic conditions made it possible to modernize all aspects of preschool education. There is a clear tendency for pre-school educational institutions to search for meaningful directions and unique forms of education that allow them to find their image, to find enthusiasm in their work. The unification of pre-school educational institutions, which was customary until recently, was replaced by the diversity of their types, the diversity of curricula and programs, and the introduction of new technologies. The current guidelines for the modernization of the Russian education system - availability, quality, efficiency - place increasing demands on preschool educational institutions. Organization of the development of the preschool education system is possible only with the development of innovations that contribute to qualitative changes in the activities of preschool educational institutions and are expressed in their qualitative transition to a new stage - the development mode.

References:

1. Vinogradova N.A., Miklyaeva N.V., Tolstikova Yu.V. and so on. Preschool education. Dictionary of terms / - M.: Ayris-press, 2005.-- 400 p. - (Preschool education and development).
2. F.R. Kadirova, Sh.Q. Toshpolatova, N.M.Kayumova, M.N.Azamova Pre-school pedagogy T-"Spirituality" 2018.
3. Tretyakov P.I. "Preschool educational institution
4. Novikova G.P. Management of modern preschool education conditions: A guide for the head of a preschool educational institution. - M.: Ventana-Graf, 2007.-- 80 p. - (Library Kindergarten).
5. Pozdnyak L. V., Lyaschenko N. N. Management of preschool education: Textbook. stud guide. ped. universities. - 2nd edition, Stereotype. M.: "Akademiya" Publishing Center, 2001.-- 432 p.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

GLOBAL DUNYODA XORIJIY TILLARNI O'RGANISH ZARURMI YOKI EHTIYOJ?

Qarshiboyeva Maftuna

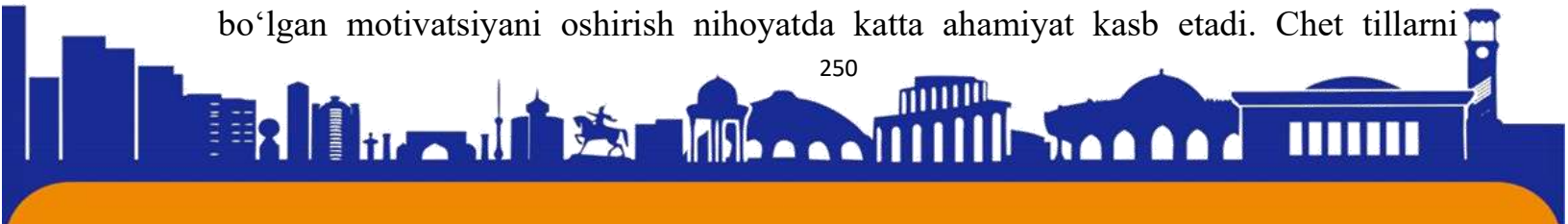
Termiz davlat pedagogika instituti: Xorijiy til va adabiyoti mutaxassisligi: 2-
bosqich talabasi

Annotatsiya: Agar odamlardan siz chet tilini o'rganish zarurmi, deb so'rasangiz, ularning ko'pchiligi "yo'q" deb javob beradi. Ona tilidan boshqa bironta tilni bilmasdan bemalol yashash mumkin, deydiganlar ancha. Ular eng yaxshi badiiy asarlar allaqachon o'zbek tiliga o'girilgan, qolganlarini o'qish uchun esa ikkinchi tilni o'rganish shart emas, deb o'ylaydi. Ammo biron-bir tilni o'rganish kerakmi-yo'qmi, degan savolga xolis javob olmoqchi bo'lsangiz, chet tilini bilmaydiganlardan emas, xorijiy tilni biladigan odamdan so'rab ko'ring. Axir o'zida yo'q narsaning ahamiyati haqida kim sizga to'g'ri ma'lumot bera oladi? Shu bois, chet tilida bemalol so'zlasha oladiganlar o'rtasida kichik tadqiqot olib bordik va olimlarning bu boradagi ayrim xulosalarini e'tiboringizga havola qilyapmiz.

Kalit so'zlar: Xorijiy tilda so'zlashish, innovatsion texnologiya, metodlar, til mutaxassisi.

Hammamizga ma'lum bo'lganidek hozirgi kunda o'sib kelayotgan yosh avlodni chet tillarini mukammal o'rganadigan o'zi o'rganayotgan xorijiy tilda erkin so'zlasha oladigan mutaxassislarni tayyorlash chet tillarini o'rganish orqali dunyo xalqlari madaniyatiga kirib borish belgilangan talabga javob beradigan kadrlarni tayyorlash yurtimizda o'tkazilayotgan ta'lim islohotining maqsad va vazifalaridan biridir. Bugungi kunda har bir inson uchun xorijiy tillarni bilish juda muhimdir. Dunyo tobora globallashib borayotgani va ikki tili bilish, shunchaki qizqish emas, balki zamon talabi bo'lib bormoqda.

Bugungi kun-globallashuv davridir. Bu davr insoniyatning zamon bilan hamnafas odimlashini talab etadi. Shu boisdan, turli soha mutaxassislari o'z ona tilini mukammal bilish bilan bir qatorda, bir nechta xorijiy tillarni bilishlari va muloqot qila olishlari maqsadga muvofiq. Buning uchun xorijiy tillarni o'rganish va o'qitish tizimini yanada zamonaviy metodlar bilan takomillashtirish hamda chet tillarini o'rganishga bo'lgan motivatsiyani oshirish nihoyatda katta ahamiyat kasb etadi. Chet tillarni

o'rganish, boshqalar bilan qanday qilib chinakam muloqot qilish va ular bilan bog'lanishni o'rganishga qaratilgan hayotiy ko'nikma. Chet tillarini nima uchun o'rganishimiz kerak? Men hozir chet tillarini nega o'rganish kerakligi sabablarini haqida yozib chiqaman.

1. Chet tillarni o'rganish miyangizni o'stiradi. Tadqiqotlar, siz necha yoshda bo'lishingizdan qat'i nazar, boshqa tilni o'rganishning kognitiv afzalliklarini namoyish etdi. Ushbu tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ikki tilli odamlarning miyasi kattaroq, xotirasi yaxshi, ijodiy, muammolarni hal qiladigan va boshqalar. Ushbu afzalliklar nafaqat ko'proq tillarni o'rganishni, balki hamma narsani o'rganishni osonlashtiradi. Vazifalarni tezda almashtirish qobiliyati, bugungi band bo'lgan ko'p vazifali dunyoda ayniqsa muhimdir. Ikki tilli vazifalar bir tilli hamkasblariga qaraganda ancha tezroq almashinishi va bir vaqtning o'zida ko'plab boshqa vazifalarni bajarishi mumkin.

2. Chet tilini o'rganganingizda sayohat arzonlashadi va osonlashadi. Albatta ko'p insonlar sayohat qilishni hush ko'rishadi. Chet davlatga borganingizda til bilish sizga juda katta foyda beradi. Oddiygina ovqatlanishga borganida o'zingiz istagan taomni bemalol tushuntira olasiz. Yo'l so'rashni ham o'zingiz atrofdagi mahalliy insonlardan so'rab, qiyinchiliklarsiz eplay olasiz. Agar siz o'zingiz bilan gid oladigan bo'lsangiz juda ham qimmatga tushardingiz.

3. Chet tilni o'rganish ish topish uchun dunyo ochadi. Hech kimga sir emaski, chet tilini o'rganish ish bilan ta'minlash istiqbollari yaxshilashi mumkin. Har qachongidan ham ko'proq kompaniyalar dunyoning bir necha, ko'pincha o'nlab mamlakatlarida ish olib bormoqdalar, ammo ular hech bo'lmaganda bitta chet tilini tushunadigan odamlarni ishga yollamasdan buni qila olmaydilar. Hatto kichik mahalliy kompaniyalarda ham ikkinchi tilda gaplashish qobiliyati sizni boshqa ish oluvchilardan ajratib qo'yishi ehtimoli katta.

Xorijiy tilni o'rganishdan hayiqib, «menga shu til kerak bo'larmikan?» deb o'ziga savol beruvchilar, shubhalarinigiz bekorligiga ishonavering. Zamonaviy dunyoda xorijiy til suv bilan havodek zarur. Til o'rganuvchilarning aksariyati 17-30 yoshni qarshilagan kishilardir. Endi ishga kelgan tajribasiz yoshlarning ko'pchiligi to'g'ri tajriba orttirguncha chet tillaridan bir nechtasini bilishi evaziga «jon saqlashadi».

Hozirgi kunda yurtimizdagi ta'lim sohasini tubdan chet tillarga tadbiq qilish maqsadida taqdim etilayotgan darsliklar o'quv qo'llanmalari ham ayni shu maqsadning amaliy isbotidir. Binobarin o'z ona tilisiga qiziqqan va uni puxta o'rgangan

o'quvchigina boshqa tillarga mehr qo'yib uni o'rgana oladi. Shuningdek yurtimizda til o'rganishga bo'lgan e'tibor nuqtai nazaridan ham oladigan bo'lsak aynan yaqin 5-10 yil ichida misli ko'rinmagan ishlar amalga oshirildi va buni siyosat darajasigacha olib chiqishdi va o'z o'rnida xorijiy tillarni o'rganishga oid bir qator qaror va farmonlar ishlab chiqildi xususan prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev raisligida chet tillarini o'rganish tizimini takomillashtirishga bag'ishlangan videoselekt bo'lib o'tan edi 2021-yildan chet tili o'qituvchilari ga milliy va xalqaro sertifikatga ega bo'lish talabi kiritilishi haqida ta'kidlangan edi. Hozirgi kun nuqtai nazaridan kelib chiqib aytadigan bo'lsak xorijiy tillarni o'rganishda qilinayotgan islohotlar natijasida til o'rganishga kirib kelayotgan yosh avlod maktabgacha ta'limdan oliy ta'limgacha o'z ona tilisi va chet tilini bir paytning o'zida solishtirgan holda o'rganadi. Aynan tilshunoslik da bu metod o'quvchilarni o'zlashtirishini tezlashtirishda ijobiy va samarali natijaga erishish da eng yaxshi usullardan biri hisoblanadi. Chunki til o'rganayotgan o'quvchi o'z ona tilisi ni chuqur o'rgangan bo'lsa bu narsa ancha qo'l keladi va aynan ona tili bilan xorijiy tilni bir paytning o'zida taqqoslagan holda o'rgansa bu yillar davomida sinalgan va samarali usul hisoblanadi va shu o'rinda aynan hozirgi zamonaviy texnologiyalar orqali xorijiy tillarni o'rganish ham anchagina samarali va qulay usullardan biri hisoblanadi. Bu usul hozirgi kunda istalgan yoshdagilar uchun qo'l kelayotgan til o'rganish usullaridan biri biridir.

O'zbekistonda xorijiy tillarni ta'lim tizimida tub burilish yasadi chet tillarini bilishga intilish "Til bilgan - el biladi" maqoliga ko'ra ish tutish bizning ko'p tilni bilgan Forobiy, bir necha tillarni qiyosiy o'rganish darajasida bo'lgan keng mushohadali Qoshg'ariy kabi yetuk ajdodlarimizdan merosdir. Aynan shulardan kelib chiqqan holda bugungi kun yoshlariga qo'yilayotgan talab ham aynan chet tillarini bilish ekanligini hech birimizga sir emas. Zamonaviy texnologiyalar asosida chet tillarini o'rganish orqali butundunyo hamjamiyatida vatanimizni O'zbekistonning alohida o'rnini ta'minlash va uni yanada kengroq tadbiiq qilish uchun ham xorijiy tillarni o'rganish dolzarb va muhim hisoblanadi. O'zbekistonni dunyo xalqlari orasida yanada o'z o'rniga ega bo'lishini ta'minlashda yoshlarning va ular o'rganayotgan xorijiy tillarning o'rnini beqiyos sanaladi. Buni yanada mustahkamlash uchun esa til bamisoli ko'prik vazifasini o'tab beradi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Xulosa qilib aytadigan bo'lsam, chet tilini bilish har bir soha vakili uchun yangi imkoniyatlar kalitidir. Siz sohangizni yaxshi bilsangiz bitta eshik, chet tilini ham bilsangiz yana bir eshik ochiladi. Aynan, til bilish butun dunyo uchun eshik ocha oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. . J.Jalolov „Chet til o`qitish metodikasi”, Toshkent-2012
2. Abdurahmanova D., Jo'rayev R. Uzbek anecdotes in German // World literature. - 2006. No
3. Alimuhaniedov A. History of ancient literature. - T.: Teacher, 1975. Bazar I.A. Goethe's gift // World literature". - 1999. No
4. Egamova Y. Goethe's genius // World literature. - 1999. No

Top-down and bottom-up processing in listening comprehension

Egamberdiyeva Umida Akmal qizi

Student of Tashkent state university of uzbek language and literature named
after Alisher Navai

Abstract

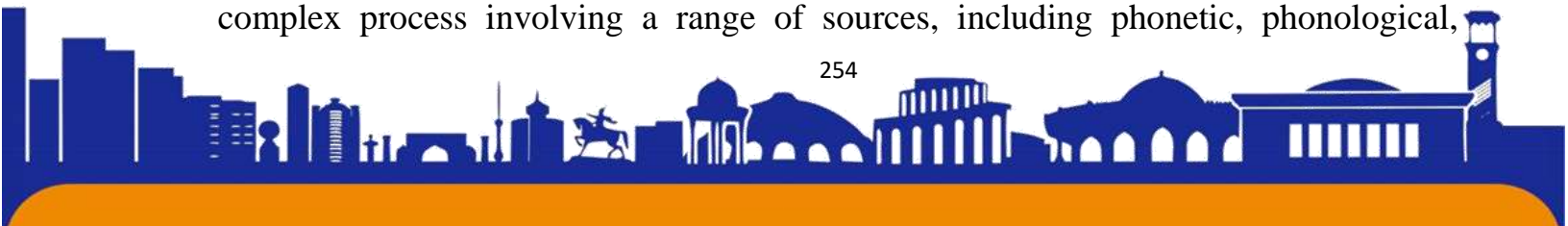
The top-down and bottom-up processing of a piece of information in academic listening are the topics of this article. In order to help language learners become proficient communicators in a communicative competence framework, it is equally crucial to activate prior knowledge and expectations through lexical access (top-down) and to piece together linguistic data until a contextual meaning of an utterance is reached (bottom-up). As a result, the two processes are combined in modern teaching tactics or techniques used to increase listening skills. For some teaching goals, especially in English for Specific Purposes (ESP) course, it may appear more practical to take a top-down approach to academic listening while ignoring a bottom-up one. Top-down processing directs the listening process and creates a connection with higher level reasoning in the course at TSUUL that is specifically developed for third-year students.

Keywords: top-down processing, bottom-up processing, academic listening, communicative competence.

Introduction

The objectives of a language education course frequently relate to the kind of tasks that the students are expected to complete, such as speaking, listening, reading, and writing. The distinction between listening and hearing, as well as between conversational and academic listening, is correct and suitable in the modern era of the communicative competence framework applied to the teaching of any ability, and listening in particular.

The most often utilized language ability in daily life has been identified as listening as part of second language (L2) acquisition (Morley, 2001; Rost, 2001). The majority of academics concur that understanding spoken words in real time requires a complex process involving a range of sources, including phonetic, phonological,

prosodic, lexical, and semantic information (Lynch, 1998). The complexity of listening justifies the shift that has taken place over time from listening being seen as a passive skill unimportant in L2 teaching to listening being prioritized as a skill that is crucial on its own (Mendelsohn, 1998; Morley, 2001; Vandergrift, 2004).

We now discuss the key areas in which research has provided insights into the teaching of L2 listening. Developments in general communicative language learning methodologies as well as advancements in technology have driven the evolution in the teaching of listening. Therefore, top-down and bottom-up language processing are of particular importance in light of our study goals.

The purpose of the current paper is to first explore some general theoretical results regarding the role of listening within CCF. Following that, it will go into detail on the top-down and bottom-up listening processes as well as the characteristics of academic listening. Finally, using examples from the English for Specific Purposes (ESP) course at TSUULL, it will discuss the roles that both processes play in the instruction of academic listening.

Processing top-down and bottom-up in listening comprehension

Another field of research is the levels of decoding information supplied in a given spoken text. Here, the concept of acquiring overall communication competence, or rather segmenting it into the five components stated above, is mirrored. These layers of interpretation, which encompass both internal and external resources accessible to the listener, include phonetic, phonological, prosodic, lexical, syntactic, semantic, and pragmatic information. Bottom-up and top-down techniques were devised to categorize them all (Lynch, 2006). Bottom-up processing, in general, entails decoding based on the separation of the individual words from the voice stream. It is retrospective in that it necessitates word recognition and the activation of lexical knowledge associated with those words. It is prospective in that it facilitates "proactive processing" by signaling the syntactic and semantic restrictions of the utterance it is a part of (Field, 2001; Rost, 2006) and enables the listener to pinpoint the beginning of the word that will be spoken immediately after it. It is true that bottom-up processing can help L2 listeners comprehend a spoken text more effectively, especially when the phonological patterns of the two languages do not match.

Under the impact of information theory and its later computational variations, teaching word recognition as well as metrical segmentation of the spoken text was seen,

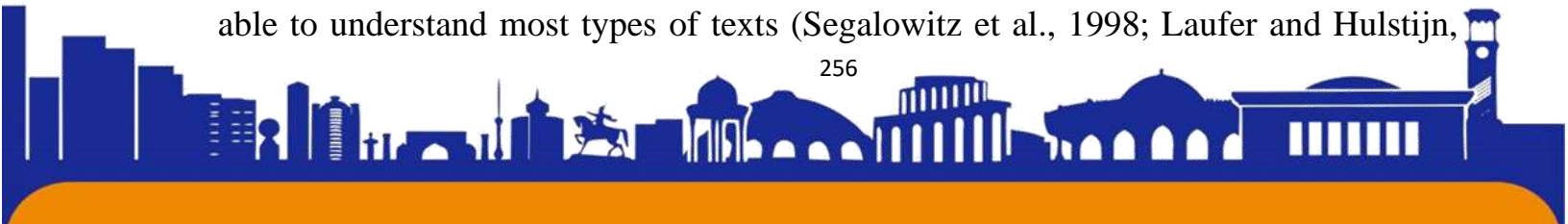

not by chance, as a sufficient definition of successful listening. Growing data suggests that L2 listeners' capacity for dealing with the linguistic end of processing may be crucial to success. To determine if expertise in bottom-up processing makes certain listeners more effective than others, Tsui and Fullilove (1998) sampled 150,000 item performances by Chinese English language learners. They reached to the conclusion that it did. Similar to this, Wu (1998) investigated how listeners used linguistic and non-linguistic processing of L2 speech and came to the conclusion that linguistic processing is fundamental for L2 listeners.

Top-down communication emphasizes the listener's use of prior knowledge of a subject and the pertinent context to build hypotheses about the speaker's meaning and, as necessary, to adjust those assumptions to take into account new information. In top-down processing, we start with what we already know about the topic and our lexical knowledge. As a result, it is possible to speak about activating existing schemata, the pertinent collections of prior information and experience that we can access in the course of understanding something through lexical access, or word recognition. The three categories of known schemata are: content schemata, or knowledge of various themes; formal schemata, or knowledge of various discourse forms; and cultural schemata.

Speaking of the first component of top-down processing, having knowledge of a subject and content schemata facilitates speedy processing of oral communication, even if they occasionally result in incorrect interpretations of what a speaker intended or said. It is much simpler for us to understand what someone is saying when we can connect their discourse to the formal schemata and content that are familiar to us. Cultural schemata, or common ideas and responses to the world, improve our comprehension of what is being spoken. Additionally, by changing the schematic organization of memory to incorporate fresh interpretations necessary for learning an L2, it is possible for the speaker and the L2 listener to "share common activation spaces in memory" (Churchland, 1999). Despite having various sources of prior knowledge and experiences, this process enables the speaker and listener to experience "mutual meanings" (Lustig and Koester, 1998).

Regarding the second aspect of top-down processing, lexical access, it is presently thought that these two factors essentially predict how well a reader would be able to understand most types of texts (Segalowitz et al., 1998; Laufer and Hulstijn,

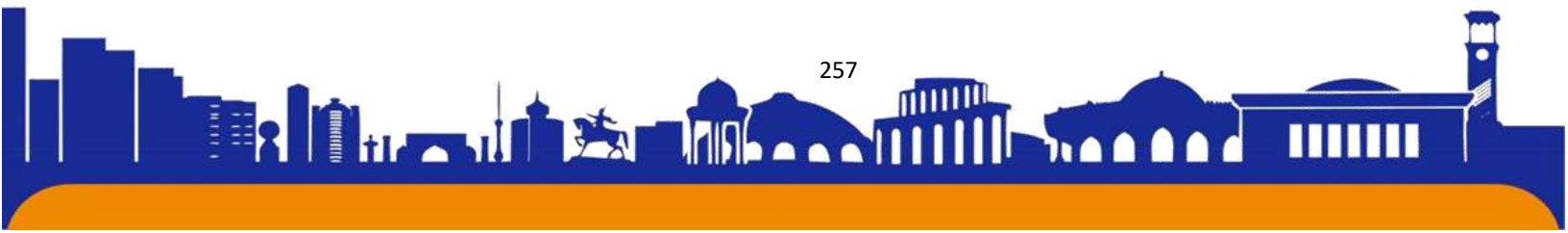
2001). Word knowledge comprises the ability to identify a word's spoken, written, and grammatical forms as well as its collocations, linguistic frequency, usage restrictions, etc. (Rost 2006) Another strong source for understanding in top-down processing is context.

Clearly, the link between top and bottom is a crucial issue for the instruction and testing of L2 listening abilities. The integration of the listener's top and bottom information is supported by many practitioners. According to Buck and Tatsuoka's analysis of TOEFL candidates' listening scores, for instance, the ability to listen in a second language is "not the point on one linear continuum, but a point in a multi-dimensional space" (Buck and Tatsuoka, 1998, p. 146). However, we think that making a clear distinction between conversational and academic listening makes sense for a number of reasons and affects the instructional strategies used. It is true that successful listening comprehension requires a synthesis of both decoding information (bottom-up processing) and activating background knowledge (top-down processing) when teaching is focused on conversational listening and the students' general L2 proficiency is between elementary and upper-intermediate. But compared to conversational hearing, the ratio of both processes in academic listening appears to be different.

Developing academic listening comprehension proficiency

The distinction between academic hearing and conversational listening, as well as what makes academic listening proficient and how it is fostered, are other crucial issues for our research.

The increase in university enrollment has affected learners all around the world, increasing demand for academic skill proficiency and spreading the lecture method of instruction. According to Flowerdew (1994), attending lectures and honing academic listening skills are significant components of both domestic and international students' university experiences. The ability to focus and comprehend for extended periods of time without having the chance to participate in interactive discourse's enabling functions, such as asking for clarification or negotiating meaning, must therefore be developed by the listener (Flowerdew, 1994, p. 7). This type of assignment is made possible by the fact that L2 academic listeners generally operate at an advanced or higher level, which guarantees that the students have a firm grasp of the L2 system. In other words, students should be proficient in all five areas of communicative

competence by the time they start learning a language for academic purposes: linguistic, pragmatic, intercultural, strategic, and discourse.

Additionally, Flowerdew argues that it would be inaccurate to categorize advanced L2 students as only "information sponges." They perform the roles of producers and users of information and knowledge in addition to gathering and taking in information and knowledge. Seasoned listeners respond to information received, frequently engaging in peer discussion of the problems. In addition, students are required to submit oral reports in class and take part in study groups during their time in college (Flowerdew, 1994), with further examination and reaction to the information offered.

In the final analysis, the highest level of this sort of listening can be attributed to the fact that advanced listeners not only grasp, analyze, and store knowledge they have received, but also create and share information through speaking and writing. A methodological conclusion might be that academic learners, and listeners in particular, should be assisted in both activating prior knowledge and expectations through lexical access and changing their ingrained schemata to take into account new ways of seeing the world.

Conclusion

In conclusion, effective listening does not always need the listener to integrate the top and bottom information they have heard. The ratio of the two phases in instructional practice depends on the size of the job. The goals of a privately taken ESP course emphasize the necessity of strategic listening by utilizing as much top-level schematic information as is practical.

Thus, top-down processing is crucial for academic listening because it gives listeners the ability to interpret and deepen the speaker's meaning while also laying the groundwork for them to take an active role in language learning.

References

Alcón, E. 2000. Desarrollo de la competencia discursiva oral en el aula de lenguas extranjeras: Perspectivas metodológicas y de investigación. In *Segundas lenguas. Adquisición en el aula*, edited by Muñoz, C., pp. 259-276. Barcelona: Ariel Lingüística.

Bachman, L. F. 1987. *Fundamental considerations in language testing*. Addison-Wesley, MA, Reading; 1990. *Fundamental considerations in language testing*. Oxford: Oxford University Press.

Buck, G. and Tatsuoka, K. 1998. Application of the rule-space procedure to language testing: Examining attributes of a free response listening test. In *Language Testing*, vol. 15, pp.119- 157.

Canale, M. 1983. From communicative competence to communicative language pedagogy. In *Language and communication*, edited by Richards, J.C. and Schmidt, R., pp. 2-27. London: Longman.

Canale, M. and Swain, M. 1980. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. In *Applied Linguistics*, vol. 1, pp. 1-47.

Carrier, K. 2003. Improving high school English language learners' second language listening through strategy instruction. In *Bilingual Research Journal*, vol.27 No.3, pp. 383-408.

Celce-Murcia, M. and Olshtain, E. 2000. *Discourse and context in language teaching. A guide for language teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.

Celce-Murcia, M., Dörnyei Z. and Thurrell, S. 1995. Communicative competence: A pedagogically motivated model with content specifications. In *Issues in Applied Linguistics*, vol. 6, pp. 5-35.

Churchland, P. M. 1999. Learning and conceptual change: the view from the neurons. In *Connectionism, concepts, and folk psychology*, edited by Clark, A. and Millican, P., pp. 7-43. Oxford: Oxford University Press.

Field, J. 2001. *Lexical segmentation in first and foreign language listening*, PhD Dissertation, Cambridge University.

Flowerdew, J. 1994. *Academic listening: Research perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

O‘TKIR SENSORNEVRAL PAST ESHITISHLIKNING ASORATLARI VA PROFILAKTIKASI.

Iskandarov Zuhridin Qamariddin o‘g‘li

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali talabasi

Odilnorova Mashhura Musliddin qizi

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali talabasi

Ilmiy rahbar:

Javohir Mustanov

Pediatriya va xalq tabobati fakulteti dekani

Normirova Nargiza Nazarovna

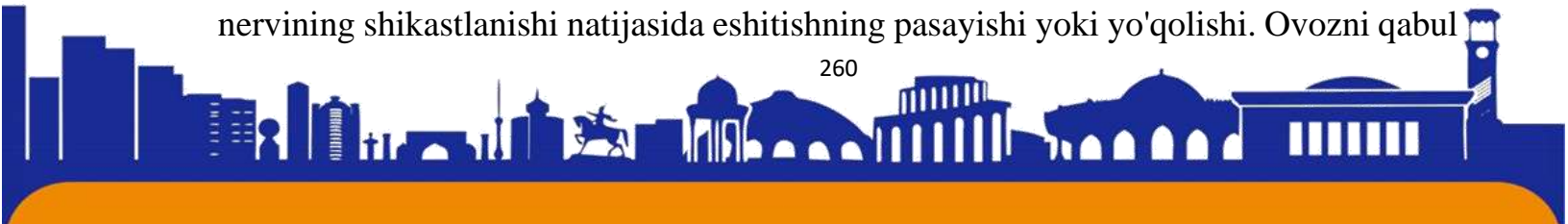
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali assistenti

Annotatsiya: Sensorinevral eshitish yo‘qolishi - eshitish analizatorining neyrosensor tuzilmalarining noto‘g‘ri ishlashi natijasida rivojlanadigan eshitish halokati. Sensorineural eshitish qobiliyatining yo‘qolishi keksalar orasida eng ko‘p uchraydi. Biroq, ichida o‘tgan yillar bu noqulay tashxis mehnatga layoqatli yoshdagi odamlarga tobora ko‘proq qo‘yilmoqda. Bu aholining urbanizatsiyasi va ishda va uyda har kuni duch keladigan doimiy shovqin yuki bilan bog‘liq.

Kalit so‘zlar: Sensorinevral eshitish, vestibul-koklear, darajalar, elektrodlar.

Sensitizatsiyalangan eshitish halokati (sensorinevral eshitish halokati, sezuvchan eshitish qobiliyati, koxlear nevrıt)-eshitish qobiliyatini yo‘qotishning bir shakli bo‘lib, eshitish analizatorining tovush sezgir qismining har qanday qismiga, ichki quloqning sezgir hujayralaridan tortib to vaqtincha kortikal holatiga ta‘sir qiladi. Hissiy eshitish halokatining epidemiologiyasi. Dunyo aholisining qariyb 6 foizi (278 million kishi) kar yoki eshitish muammosi bor. Kar va eshitish nogironlarining 80% past va o‘rta daromadli mamlakatlarda yashaydi. Sensorinevral eshitish halokati bo‘lgan bemorlarning 70-90,4 foizi tinnitus haqida xabar berishadi. Yoshga bog‘liq o‘zgarishlar eshitish holatiga katta ta‘sir ko‘rsatadi. 65 yoshdan 75 yoshgacha bo‘lgan odamlarning 30-35% dan ko‘prog‘i eshitish qobiliyatini yo‘qotadi, 75 yoshdan oshganlarda esa bu foiz 60% gacha ko‘tariladi.

Sensorinoral eshitish qobiliyatini yo‘qotish (HNS) - bu koklea yoki eshitish nervining shikastlanishi natijasida eshitishning pasayishi yoki yo‘qolishi. Ovozni qabul

qilish va uzatish uchun koklear organ ham, vestibul-koklear asab ham (VIII juft) javobgardir. Hozirgi vaqtda turli sabablarga ko'ra eshitish qobiliyatini yo'qotish, shu jumladan sensorinevral kelib chiqishi - bu nogironlikning bir shakli. Eshitish odamlarning muloqotining tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, uning qisman yoki to'liq yo'qolishi ham ijtimoiy munosabatlar, ham mehnat faoliyati uchun cheklov hisoblanadi.

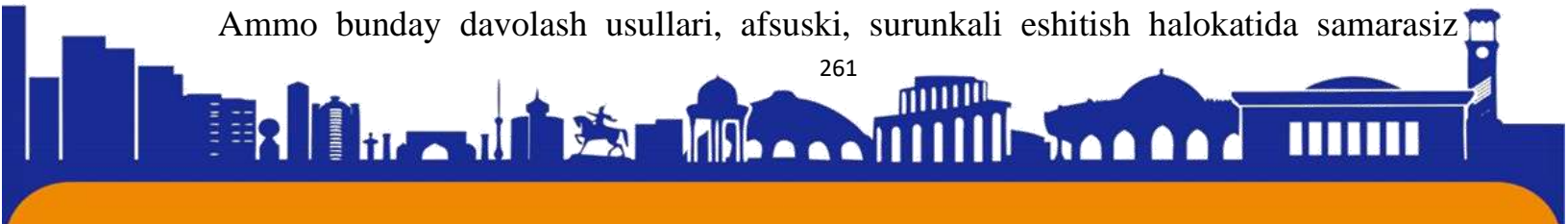
Sensorineural eshitish qobiliyatining yo'qolishi tug'ma yoki orttirilgan bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, kasallikning o'tkir va surunkali shakllari mavjud. Eshitishning o'tkir yo'qolishi simptomlarning boshlanishi bir oygacha davom etganda sodir bo'ladi. Patologik jarayon bir oydan ortiq davom etganda, surunkali eshitish halokati haqida allaqachon gapirish mumkin. Alohida-alohida, to'satdan neyrosensor eshitish halokati izolyatsiya qilinadi, bu bir necha soat ichida tez rivojlanadi.

Neyrosensor eshitish qobiliyatini yo'qotgan bemorlarning asosiy shikoyati bir yoki ikkala quloqda eshitish qobiliyatini yo'qotishdir. Eshitish qobiliyatining yo'qolishi to'satdan paydo bo'lishi yoki asta-sekin rivojlanishi mumkin, bunda eshitishning davriy yomonlashuvi yoki yaxshilanishi tendentsiyasi yo'q. Shuningdek, bemorlar doimiy tinnitus shikoyat -. Patologik jarayonning og'irligini baholash va tegishli davolash rejimini ishlab chiqish uchun shifokor eshitish qobiliyatini yo'qotish darajasini aniqlashi kerak. Shunday qilib, eshitish qobiliyatini yo'qotishning to'rt darajasi mavjud:

- Birinchi daraja (engil)- eshitish chegarasi 25-40 dB darajasiga ko'tariladi;
- Ikkinchi daraja (o'rtacha)
- Ikkinchi daraja (o'rtacha)- eshitish chegarasi 41-55 dB darajasiga ko'tariladi;
- Uchinchi daraja (o'rtacha og'ir)- eshitish chegarasi 56-70 dB darajasiga ko'tariladi;
- To'rtinchi daraja (og'ir)- eshitish chegarasi 71-90 dB darajasiga ko'tariladi;
- Karlik- 90 dB dan yuqori..

Eshitishning qisman yoki umuman yo'qolishi inson va kasbiy faoliyat uchun muhim cheklov hisoblanadi. Davolashning maqsadi, muqobil bo'lsa, ushbu tuyg'uni tiklash yoki yo'qotish o'rnini qoplash uchun zarur vositalar bilan ta'minlashdir. Hozirgi vaqtda SNHni davolash uchun farmakologik davolash mavjud emas. Profilaktika choralari mavjud bo'lsa-da, faqatgina kuchaytiruvchi eshitish vositalaridan va jarrohlikdan foydalanish mumkin.

O'tkir sensorinoral eshitish halokatida dori bilan davolash yaxshi javob beradi. Ammo bunday davolash usullari, afsuski, surunkali eshitish halokatida samarasiz

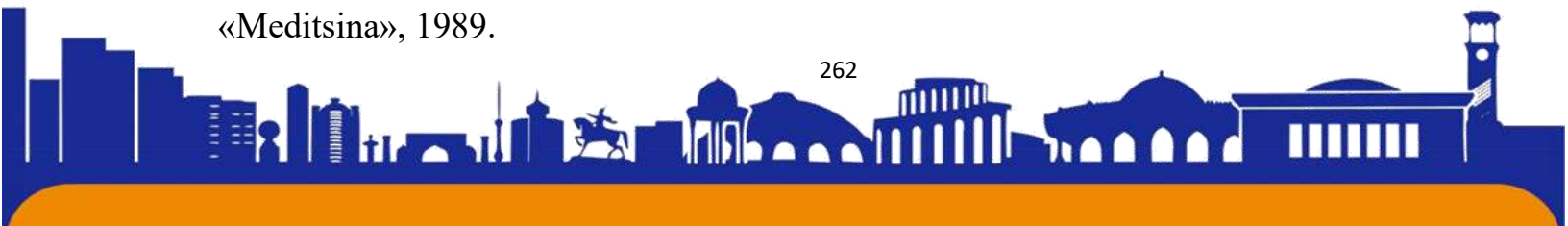
bo'ladi. Shuni tushunish kerakki, uzoq muddatli patologik jarayon bilan tovushni sezadigan sezgir epiteliya hujayralari nobud bo'ladi va ularni qayta tiklash mumkin emas. Ushbu bosqichda davolash eshitish qobiliyatini hozirgi darajada ushlab turish va kasallikning keyingi rivojlanishining oldini olishga qaratilgan.

Eshitish qobiliyatining 40 dB dan yuqori bo'lgan surunkali sensorinevral eshitish halokatida, odam nutqni ajrata olmasa, eshitish vositasi tanlanadi. Qurilma tovushlarni kuchaytiradi va bemor allaqachon unga aytilgan nutqni eshitadi, normal muloqot qila oladi va o'zini noqulay his etmaydi. Qabul qiluvchidan tovush signali eshitish nervi yaqinidagi ichki quloqning koklea ichiga o'rnatilgan elektrodlar orqali uzatiladi. Elektrodlar nerv impulslarini akustik ma'lumotni qabul qiluvchi miyaning tegishli markazlariga o'tkazadigan asabni rag'batlantiradi. Ushbu texnika og'ir darajadagi kasallik bilan ham eshitish qobiliyatini qoplash imkonini beradi.

Klinik ko'rinish odatda ikkita asosiy simptomdan iborat: eshitish qobiliyatini yo'qotish va turli xil intensivlik va balandlikdagi tinnitusning bir vaqtning o'zida paydo bo'lishi (qo'ng'iroq, xirillash, hushtak). Bir tomonlama va ikki tomonlama sensorinöral eshitish halokati mavjud. Ikkinchisi ko'pincha nutqning ifodaliligining pasayishiga, izolyatsiyaga olib keladi. Kasallikning keyingi rivojlanishi vestibulyar buzilishlar (ko'ngil aynishi, muvozanatni yo'qotish, yurish paytida noaniqlik) va bosh aylanishi qo'shilishi bilan tavsiflanadi. Patologiyaning jadal rivojlanishi 12 soat ichida kuzatiladi. Bunday holda, eshitishning deyarli to'liq yo'qligi tashxis qilinadi. Kasallikning bu varianti to'satdan eshitish halokati deb ataladi. Uning rivojlanishining asosiy sababi virusli infeksiyadir. O'z vaqtida davolash bilan prognoz qulaydir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.G. Mexchayev. «Quloq, tomoq va burun kasalliklari*. M.: «Meditsina», 1977.
2. B.V. Shevrigin «Bolalar otorinolarologiyasidan qo'llanma». M.: «Meditsina», 1985.
3. Y.V. Isxaki, L.N. Kalshteyn «Bolalar otorinolarologiyasi». Dushanbe «Maorif», 1985.
4. P. Nikolayevskaya. «Otorinolarologiyada fizik metodlar bilan davolash». M.: «Meditsina», 1989.
5. M.Y. Kozlov. A.A. Levin. «Bolalar surdoaudioloutiyasi». Leningrad «Meditsina», 1989.

IMPORTANCE OF A STRATEGIC SECTOR WITH EXPORT POTENTIAL IN THE FIELD OF AGRICULTURE IN UZBEKISTAN

Doctoral student

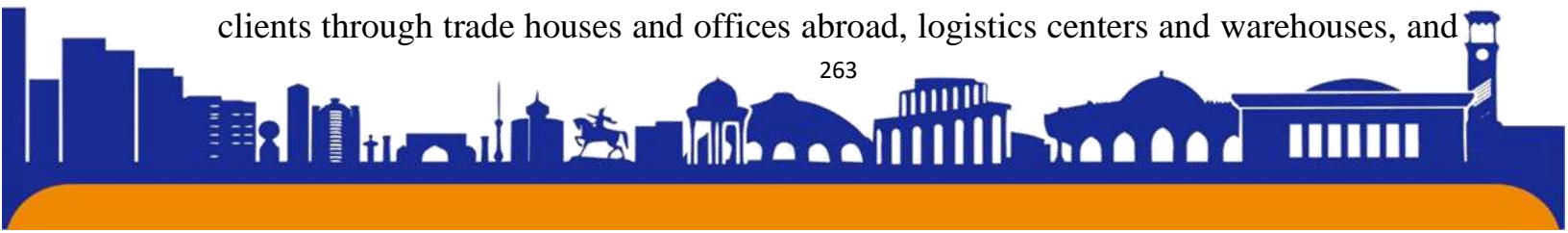
Salomova Zarina Murodovna

Annotation: The article opens with significant role of a strategic sectors with export potential in agriculture. It is obvious that Agriculture represents a strategic economic activity for Uzbekistan. Moreover, in the article the agricultural export statistics of Uzbekistan in recent years and other relevant information are cited.

Key words: raw resources, export potential, trade-related services, expansion of agrifood, capacity, geographical diversification, consulting services.

Over the past ten years, Uzbekistan has experienced significant economic development, which has been fueled in part by expanding international commerce and shifting export composition. Even while the export of processed commodities is gradually surpassing that of raw resources, commerce is still mostly concentrated. The government wants to boost the export potential of the private sector, particularly SMEs, in order to continue lowering its exposure to unpredictable commodity prices and to broaden the range of export markets. For Uzbekistan, agriculture is a key economic activity. It contributes over 27% of all employment and 17% of Uzbekistan's GDP (Pugach & et al., 2016; UzStat, 2017b). Cotton cultivation has historically dominated the industry, but more recently the government has attempted to diversify the industry into produce that can be exported, particularly food. Raw cotton and textiles have decreased from 77% of total exports in 1995 to 19% in 2015 (OEC, 2017a). Exports of food products consist mainly of fresh fruits and vegetables, with processed products still playing a marginal role[1]. In 2015, exports of fresh fruit and vegetables amounted to USD 492 million, 8.4% of total exports, while processed food only accounted for 0.78% of exports and a total value of USD 42.6 million (OEC, 2017a).

In 2016, the government founded Uzagroexport, an international trading business for fresh and processed produce. It offers market research, connections with overseas clients through trade houses and offices abroad, logistics centers and warehouses, and

commerce and trade-related services to promote agricultural SMEs' exports. Uzagroexport ships goods in accordance with agreements reached with farms, agofirms, processing companies, and other business entities. By functioning as a producer organization and ensuring the quantity and quality of the exported products, the firm does positively contribute to the expansion of agrifood product exports (Uzagroexport, 2017). However, a monopolistic organization with such high levels of centralization runs the danger of denying SMEs the chance to export and work with overseas partners directly. In June 2017, in an attempt to boost production and exports by agribusiness SMEs and entrepreneurs, a presidential decree removed the monopoly of Uzagroexport on the export of fresh fruits and vegetables abroad (Ferghana, 2017). This could improve the access to foreign markets as well as the competition conditions for other firms that wish to export. However, food exports face several barriers, including complex and time-consuming procedures for customs clearance, the lack of knowledge and capacity to enter foreign markets outside Central Asia, and insufficient storage facilities and refrigerated trucks.

Exporters also face limited availability of financing and an incomplete system of export insurance, which, contrary to international practices, does not provide assistance in the case of damage to goods during transport (CER, 2016). The geographical diversification of agricultural exports remains limited. Kazakhstan represents the largest market for Uzbekistan's fruit and vegetable products, accounting for 67% of total food exports, followed by the Russian Federation (17%) and Afghanistan (5%). Taken together the Eurasian Economic Union member countries account for about 86% of food exports[2]. Only 1.9% of Uzbekistan's total food exports are exported to the European Union, partly because of certification issues. However, the European Union is a trading partner with great potential, as demand for fruits and vegetables has been increasing. Between 2010 and 2014, European imports of peanuts rose by 59% in USD terms, dried fruits by 44%, watermelons and melons by 24%, and grapes by 19% (Olimkhonov, 2017). All of these products are currently produced by Uzbekistan. In order to benefit fully from the opportunity offered by the EU and other export markets, Uzbekistan needs to increase its export promotion activities in agriculture to ensure that Uzbek products can access target markets, and to enhance their image and reputation beyond Central Asia.

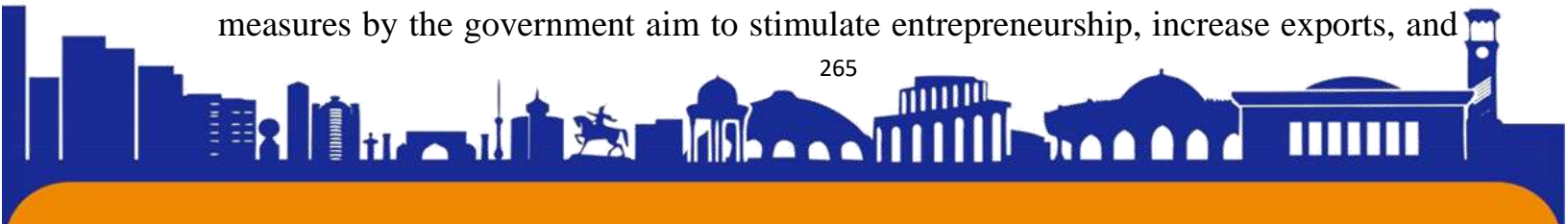

Given the significance of food goods in Uzbek exports, the EPF might build the internal capability to conduct market research, first focusing on the Middle East, the EU, Japan, and South Korea. In partnership with the CCIU and industry groups, it may assess the requirements for entering the market and then create training and consulting services in response. For instance, to meet the demands of SMEs for knowledge on new markets, Business France routinely conducts and publishes online specialized market studies. These recent studies include the Fruit and Vegetable Market of Italy in 2016; Regulations on Food Products in Canada; and the Food and Drink Products Market of the UAE in 2016 (Business France, 2017b). Uzbekistan's system for analysis might substantially benefit from an upgrade. At present, the European Union, South Korea and Japan do not recognise the results of the tests performed in Uzbek laboratories and require exporters to send sample products to their national laboratories before issuing certificates and importing the[3]. Only 43 enterprises in Uzbekistan hold an ISO 22000 Food Safety Management certificate, and this further hinders exports to many countries (Olimkhonov, 2017). Uzbekistan's government could establish modern laboratories and introduce new certification requirements in line with international standards in order to boost the internationalisation of the agribusiness sector. It could also develop workshops and training to help local SMEs reach the new standards and obtain certificates. These measures, along with strong producers' organisations and well-developed extension services, would contribute to building the international reputation of the quality of Uzbek products, going beyond pure branding.

Uzbekistan could implement sector-specific measures in addition to export promotion activities. In particular, it could consider establishing logistics supply centres in target markets and in Uzbekistan connected with wholesale markets and other trade hubs in EU member countries, such as Rungis and Lyon in France[4]. Additional storage capacity improvements across the nation, investments in mechanization with programs to support farmers (including extension services and support to producers' organizations), luring foreign food processing companies to stimulate local capacity, and the development of green and environmentally friendly technology are all potential additional measures to support the competitiveness of Uzbek food products and their positioning abroad.

If we summarize all given facts above it should be highlighted that the latest key measures by the government aim to stimulate entrepreneurship, increase exports, and

enhance the business environment. In order to better comply with international standards in export markets, this includes adjusting the legal definition of business entities, supporting SME development through new tax incentives, and simplifying and reducing licensing and export procedures and regulations.

REFERENCES:

1. Неромныашчaya, О. (2016). “Вопрос пищевой важности” [The issue of the importance of food]. Экономическое обозрение [Economic Review], 2016/12, pp. 69-73.
2. Olimkhonov, A. (2017). “Что посеять, как продать?” [What to sow, how to sell it?]. Экономическое обозрение [Economic Review], 2017/1, pp. 76-81.
3. CER. (2016). Повышение производственного и экспортного потенциала плодоовощной отрасли Узбекистана: проблемы и перспективы, [Increase in the production and export potential of the fruit and vegetable industry of Uzbekistan: problems and perspectives]. Tashkent: Center for Economic Research
4. State Committee on Competition. (2016). Export Potential and Trade Development: New Challenges and Opportunities in agribusiness. Presentation to the OECD, 2 March 2016, State Committee of Uzbekistan for Assistance to Privatized Enterprises and Development of Competition, Tashken.

ПОСЛЕОПЕРАЦИОННАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ ПАЦИЕНТОВ С ХИРУРГИЧЕСКОЙ ПАТОЛОГИЕЙ

Жуманазарова Мохинур Жуманазар кизи

Студентка 4 курса Лечебного факультета Ташкентской Медицинской Академии

Аннотация: эта статья посвящается послеоперационной реабилитации пациентов с хирургической патологией.

Ключевые слова: postoperative period, anticoagulant therapy, lumbarization, drainage of the small intestine according to Dederer, Jitnyuk, nasogastrointestinal intubation.

Послеоперационный период - период от момента окончания операции до восстановления трудоспособности больного, в течении которого проводят комплекс лечебных мероприятий, направленных на предупреждение и лечение осложнений, а также мероприятий способствующих процессам репарации и адаптации организма к анатомо-физиологическим соотношениям, созданным операцией. Различают ближайший и отдельный послеоперационный период. Ближайший послеоперационный период начинается с момента окончания операции и продолжается до выписки больного из лечебного учреждения. В этом периоде наиболее ответственным является ранний период, т.е. в первые 2-3 дня после операции. В это время в наибольшей степени проявляются те изменения в деятельности органов и систем, которые являются прямым следствием операционной травмы и обезболивания. Отдаленный (поздний) послеоперационный период протекает с момента выписки больного из стационара до выздоровления.

Продолжительность периода послеоперационного восстановления и тяжесть боли зависят от многих факторов, в том числе от типа и объема хирургической операции, иммунологического и нутритивного статуса пациента, исходного психологического профиля, а также сопутствующих заболеваний, таких как ранее существовавшая боль и препараты, используемые для ее лечения.

Реабилитация (лат. *rehabilitatio* — восстановление) (в медицине) — комплекс медицинских, педагогических и социальных мероприятий, направленных на восстановление нарушенных функций организма и

трудоспособности больных и инвалидов. Серьезные заболевания (инфаркт миокарда, инсульт, травмы спинного мозга, деформации позвоночника и суставов); больные с тяжелым поражением ЦНС, психическими заболеваниями

Лечебная Р. направлена на частичное или полное восстановление функции органа, утратившего свою функцию в связи с болезнью, или максимальное предупреждение обострения процесса в пораженной области. В больницах, НИИ, местных курортах и санаториях с отделением Р. выполнение Р. определяют в зависимости от формы и течения болезни, исходя из общего состояния каждого больного.

Ежедневно во всем мире большое количество пациентов подвергается хирургическим вмешательствам того или иного типа. Независимо от вида операции, послеоперационное восстановление является неотъемлемой частью опыта пациента. В качестве медсестры, специализирующейся на уходе за пациентами с острой болью, моя работа по послеоперационному обезболиванию предполагает ежедневные встречи с пациентами, восстанавливающимися после операции. Разговоры во время наших встреч ясно показывают, что у них есть опасения по ряду вопросов, связанных с послеоперационным восстановлением, как во время госпитализации, так и после выписки.

При анализе содержательной валидности 85% участников считали пункты существенный. Это нашло дальнейшее подтверждение в оценках пяти наиболее важных переменных по пунктам, показав, что все 19 пунктов были охвачены всеми измерениями случаев в процессе восстановления. Переменная боль оказалась в пятерке лидеров во всех случаях измерения, как в абдоминальной, так и в ортопедической группы. Приемлемость анкеты была признана хорошей, а нагрузка на респондентов низкой. Оценка внутрипациентной надежности показала, что показатели ФА колеблется от 72% до 100%. Наблюдаемое несоответствие можно объяснить в основном из-за систематических разногласий. Оценка валидности конструкции показала, что 7,6% всех возможных пар были разупорядочены при сравнении оценок от опросник PRP и глобальная шкала восстановления. Через двенадцать месяцев после выписки была обнаружена статистическая значимость способности различать выздоровление.

профили между абдоминальной и ортопедической группами.

LIST OF REFERENCES:

1. <https://www.sciencedirect.com/topics/medicine-and-dentistry/postoperative-recovery>
2. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Reabilitatsiya>
3. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:232690/FULLTEXT01.pdf>
4. <https://gsmu.by/upload/file/kafedra%20studentu/hir2/12-30.pdf>

Advantage of using authentic materials and innovative methods in practice in learning english

Urganch Davlat Universiteti Xorijiy filologiya fakulteti Xorijiy til va adabiyoti
yo`nalishi 3-bosqich 2103-guruh talabasi
Jumanazarova Shoxista Shonazar qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tilini o`rganishda autentik til materiallarini to`g`ri qo`llash, moslashtirish muammolarini o`rganish va innovatsion metodlardan foydalanish keltirilgan.

Kalit so`zlar: til, autentik material, til ko`nikmalari, texnologiyalar, tahlil, amaliy dars.

Annotation. In this article, it is given the correct use of authentic language materials, the study of adaptation problems and the use of innovative methods in learning English.

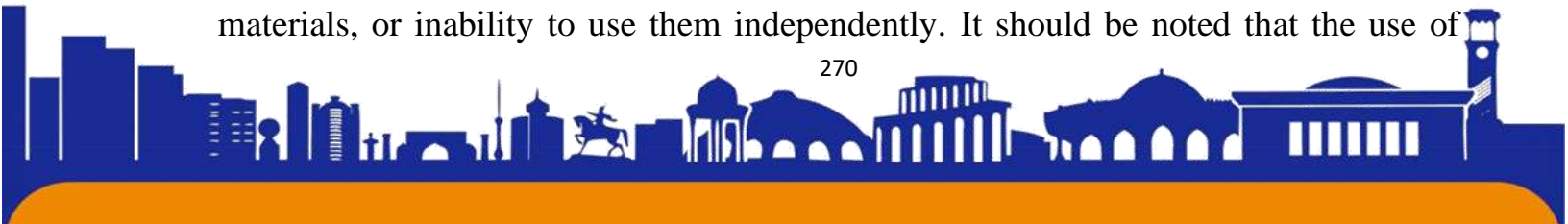
Keywords: language, authentic material, language skills, technologies, analysis, practical lesson.

Абстрактный. В данной статье представлено правильное использование аутентичных языковых материалов, изучение проблем адаптации и использование инновационных методов в изучении английского языка.

Ключевые слова: язык, аутентичный материал, языковые навыки, технологии, анализ, практическое занятие.

Today, the world community is experiencing a process of high globalization. Use of media-information bases; relations based on scientific, socio-economic, exchange of experience; study, improve skills, work abroad; international tourism naturally reflects globalization. These processes increase our demand and need for additional language learning. The desire of young people to learn foreign languages, especially one of the international languages, is increasing.

In our age, which is developing day by day, it is possible to observe that in the process of language learning, along with some effective methods, resources, some problems are also encountered. These include not knowing where to start language learning, lack of initial knowledge for independent learning, lack of resources and materials, or inability to use them independently. It should be noted that the use of

authentic materials during practical lessons in learning a foreign language helps to effectively solve these problems. At this point, it is necessary to pay special attention to the use of "real materials" in learning a foreign language. "Authentic materials provide real-life examples of language used in everyday situations. They can be used to further increase the interest of students."

Authentic materials, whether they focus on reading or listening comprehension skills, are actually informational and not intended for language teaching learning purposes. They can include films, plays, works of art, scientific texts, newspapers and magazines, and television shows. Non-authentic materials include audio and video clips invented, written or recorded for learning a particular language. They include textbooks, manuals, or materials designed in imitation of real materials for language learners, specifically aimed at language learning. Of course, the use of these materials makes the work of teachers much easier. Authentic materials help to enrich the teaching process and increase students' interest in language learning. If the authentic materials are selected according to the educational programs presented in the textbooks, there will be no problems in the process of searching and selecting them, only then these materials will have coherence and a logical sequence. When authentic materials are developed and made available to the public, it is assumed that the consumer can understand the language used at the level of their native language, and no language is specialized for learners, that is, without some special language learning or teaching structures. Its advantages are exactly that. That is, while using these materials, the language learner will encounter expressions, slangs, accents, academic words used by natives in real life language, even dialects, and in general aspects of real language. Real materials allow you to get acquainted with the original features of the language.

The main stage of teaching a foreign language in universities teaching linguistics and other languages is to determine the ways to achieve its goals. This goal combines the following methods from the point of view of teaching foreign languages; sections of linguistics (phonetics, vocabulary, grammar) and language skills (reading, speaking, listening, writing). Teaching these aspects involves different teaching methods and is a separate topic for discussion. Special attention is paid to linguistic competence as a basis in foreign language methodology.

Innovative technologies in the field of education are constantly developing, their types are expanding. The following main groups of technologies can be distinguished:

1. Information and communication technologies in the field of studying the subject or ICT. The use of these technologies is the development of the information society and it is related to the active introduction of information media in all spheres of life. Such technologies are aimed at informing students' minds. Educational programs owns new sciences aimed at learning informatics, information processes and ICT includes To increase the information culture of professors and students the educational process is also being actively informed to help.

2. Person-oriented technologies. These technologies are personal training and aimed at putting it in a priority place in education. The entire educational process the person, taking into account the individuality and development characteristics of the person aimed at development.

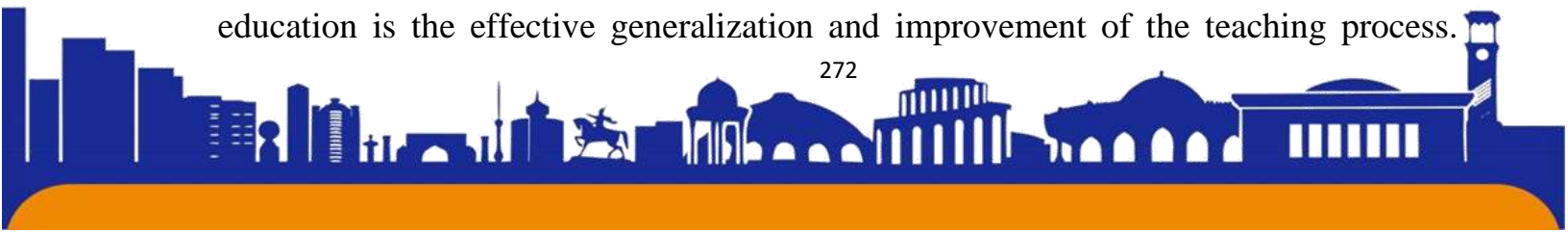
3. Providing information and analysis of the educational process. From this group of technologies use the development of each student, class, parallel, educational institution focused on research and their adequate assessment.

4. Monitoring of intellectual development. Technologies from graphics based on use, test system, new evaluation methods, they the dynamics of individual students' development and the quality of education in general allows tracking.

5. Educational technologies. The educational process cannot be separated from education.

6. Didactic technologies. They are the main factor in the development of the educational institution is considered Such technologies are traditional and innovative technologies is based on a set of techniques and tools that include the use of: training independent work with literature, audiovisual, multimedia, classified use of teaching methods.his, new ways of developing a person and his main qualities are current being done.

One of the main requirements for personnel today is excellent knowledge of foreign languages. It is appropriate to rely on the directions of modern linguistics in teaching a foreign language. This is taken into account in the new foreign language program. For this purpose, the teacher approaches the students from the point of view of practical mastering of the material. Therefore, the work of students is aimed at effective (speech, written expression) and receptive (listening, reading) acquisition of language materials, expanding the potential vocabulary of students. The basis of solid education is the effective generalization and improvement of the teaching process.

Recently, optimization is also widely used. Optimization is the ability to search for and select and apply an easy, convenient method, method, method, system, principle, tool, exercise that is suitable for students of higher education institutions with a foreign language and their chosen directions, conditions, conditions. being taught. Optimization is specific for different types of higher education institutions, because the teaching hours are different and also have different effects on the characteristics of the students' native language. The current period requires the development of communicative competence, giving information (speaking, expressing thoughts in writing) and receiving information (through reading, listening and understanding) in a foreign language.

In conclusion, it should be noted that Information and communication technologies it has become commonplace in kindergartens, schools, academies, and universities. The rapid development of society, the technologies and methods of the educational process demands the need to change. Graduates of educational institutions should be ready for changing modern trends. Therefore, in education focused on individual approach, mobility and remoteness the introduction of technologies seems necessary and inevitable. In order to make language learning productive and interesting, as well as to enrich it, it is possible to achieve the desired results if, instead of limiting yourself to textbooks, you prepare educational materials from authentic materials and take a deeper approach to education.

REFERENCES:

1. Kurbanova.D.Sh., Chet tilini egallashda bilim darajasini aniqlashning yangi me'yorlari: Pedagogika. - J., 2021, 6-son, 75-bet.
2. Bekmuratova U. B. "Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish" mavzusida referat. Toshkent — 2012 yil Отабоева, М. Р. Chet tilini o'qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi;
3. Minamatov, Y. E. U. (2021). APPLICATION OF MODULAR TEACHING TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY. Scientific progress, 2(8), 911-913.
4. <https://americanenglish.state.gov/resources/teachers-corner-teaching-authentic-materials>
5. <https://textinspector.com/using-authentic-materials-language-teaching>

The concept of honesty in English and Uzbek languages

Ghulamova Bibi Mukhlisa Makhmudjon qizi

Andijan state foreign languages institute English philology teaching methodology and translation studies 3rd year student of the faculty

E-mail: gulomovamukxlisa@gmail.com

ANNOTATION

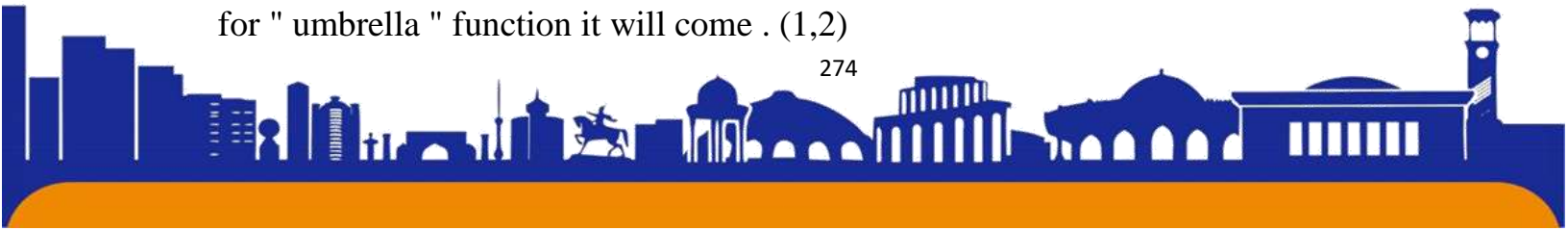
This is it article English and Uzbek of the concept of "Honesty" in their languages semantic to the analysis is dedicated. Also this "Honesty" concept in the article English and Uzbek in linguistic culture similarity and different aspects are also open is given Honesty of the lexeme main, important features moral narrow group interests, ideological or practical from thoughts, corporate superior to put honesty lexeme of norms objective content reflection bringer universal call it nature need

Key words: concept, honesty, culture, national culture, linguistic and cultural , socio-cultural reality , value

INTRODUCTION

Cognitive linguistics - language and mind between relationships problems , the world conceptualization and in categorization of the tongue role , cognitive in processes and a person experience In general , the individual cognitive of a person abilities with dependence and language and their mutually effect forms learning linguistics direction. Concept cognitive of a linguist support concept is considered He is in linguistics concept , thought , idea , understanding and that's it similar comments with is conducted . The word concept comes from the Latin conceptus, which means " understanding " . represents _ A lot In some cases, the word " concept " is derived from the term " concept " . synonym as when used , " Concept " is the subject or the event main symbol represents , and " Concept " is about him common and wider information in itself embodies .

Eat. of S. Kubryakova to his opinion according to , the term " concept " means thinking , understanding , information storage and again work such as problems with engaged in cognitive psychology and cognitive Linguistics , Linguistic Culture sciences for " umbrella " function it will come . (1,2)

To all of us known near from years since concept to the word of linguistics separately learning object as attention is being directed.

Concept modern in linguistics linguistic and cultural of the field unit is considered because it is language, society and his culture about knowledge embodies. This concept in the language culture reflection makes and a person in his mind universe image forms.

" Concept of thinking operative content unit, systematized of knowledge unit or is a quantum" .(3) " Concepts are a person thinking in the process uses an ideal, abstract units are meanings . They are received knowledge experience, the real existence of a person perception reach of the results content certain units , in the form of " quanta ". reflection " (4). Various concepts of the lexicon semantic interpretation , certain units to the complex relatedness with is characterized .

"NN Boldirev's stated , " in the language concept separately words and word combinations , phraseological units , sentences and whole texts by means of verbalized to be possible "(5).

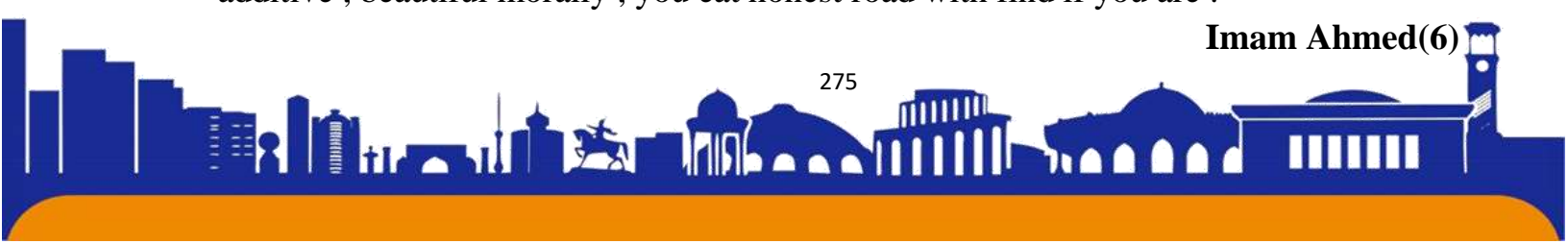
We know that every one of the area active applied many there are concepts. Including them oral and written in speech existence with from others separate stands _ This in the article to the above relied on without " Honesty " concept deeper definition to give movement we do. Honesty of the word of the word dictionary Meaning: Conscience with , honesty on the surface the work keeping; correctness , purity . Honesty a person education through formable beautiful of virtues is one That is right on the way walk , own work live with , speaker _ and listener between of relationships strong to be for communication during , take going works during true speaking and honesty with the work to see mean is caught . From this apparently stands for the concept of " Honesty " . mutually to communicate entered persons in the middle to each other has been in relation to main place occupying them _ between confidence increase forms , mutually relationships improves , har how activity in the process honest , fair to be encourages .

"Honest sustenance search obligatory from prayers after coming is obligatory"

Imam Tabarani and Baihaqi .

" Four thing in you if you are happy : your deposit caution do , say lie non-additive , beautiful morally , you eat honest road with find if you are ."

Imam Ahmed(6)

From the above known holy Islam this is also in our religion to understanding separately accent is given The reason Islam honesty and cleanliness is religion . To him according to honest and dirty, positive or which is evaluated as negative religious , ethical and legal are norms .

Uzbek the concept of " honesty " in the language meaning (*purity , honesty , purity , transparency*) such as synonyms as in English , to the term "honesty" - " honesty " . synonym be will receive words there is They are the following own into takes : (*integrity, sincerity, truthfulness, righteousness, probity, veracity ...*)

"I would much prefer to suffer from the clean incision of an **honest** lancet than from a sweetened poison"

Mark Twain(7)

"There are people who think that **honesty** is always the best policy. This is a superstition. There are times when the appearance of it is worth six of it."

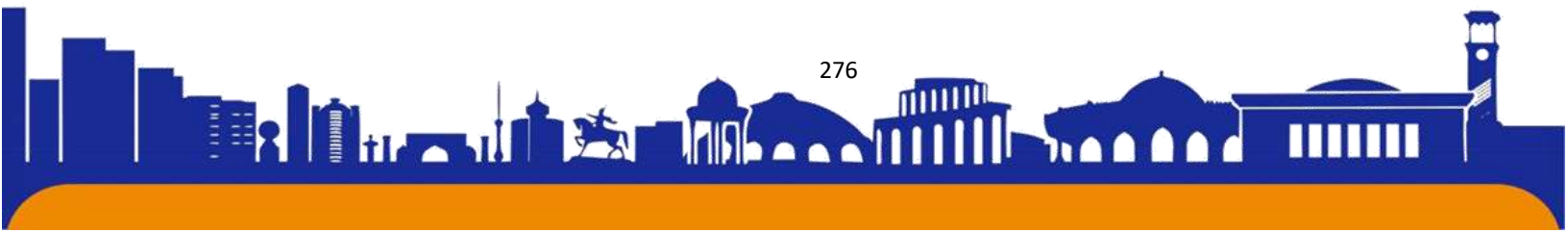
Mark Twain (8)

Above famous by Mark Twain from his works received quotes seeing we went out Floating to the concept of " Honesty ". skillfully road with tariff giving past _

From this except Mukhtar Khan Eshon Umarkhoja " Kyzil". to the book don't fall feelings ” in the book this to the concept so definition giving past : “ All goodness of goodness the head is in honesty . Honesty goodness , blessing , peace such as each other with relative are feelings . We are excited tickling different from Satan's temptations saved only human pure is a human being.

Honest that you live feeling stand up happy you are human Good luck if we think , the world honesty feeling protect is coming By the way , our grandfathers he said , prayer ten from the part consists of if , his nine part honest risk is to search .

Honesty only healthy faith the owner has been in people will be Man in his life all social in relationships , marriage for in attempts to live for struggle in the process , the surrounding people with mutually in communications very necessary _ To honesty compliance did person to himself reported confidence abuse does not , others rights compliance does , undertakes task conscientiously performs ".(9)

Used literature:

1. Kubryakova , E. Cognitive behavior and nature often // Dictionary. Grammar. Text. - M., 1996. - 331 p.
2. Kubryakova , E. Ob ustanovkax cognitive science and actual problems of cognitive linguistics // Questions of cognitive linguistics . — M., 2004. No. 1. — S. 6–17.
3. E.S. Kubryakova , V.Z. Demyankov, Yu.G. Pankrats , L.G. Luzina. Short dictionary of cognitive terms. –Moscow, 1997. - B. 90
- 4 . N.N. Boldyrev. Cognitive semantics: Course lecture and English philology: uchebnoe posobie. Izd. 5-e, ster. - Moscow-Berlin: DirectMedia , 2016. - B. 30.
- 5 . N.N. Boldyrev. Cognitive semantics: Course lecture and English philology: uchebnoe posobie. Izd. 5-e, ster. - Moscow-Berlin: DirectMedia , 2016. - P.36-47.
6. Abu Hamid Ghazzali _ _ Congratulations collapse (Hearts discovery) " Adolat " Tashkent 2002.
7. Mark Twain (1990). "Mark Twain's letters, Volume 2; 1867-1868", p. 357, Univ of California Press
8. Mark Twain (2014), "Following The Equator", p. 59, Jazzybee Verlag
9. ME Umarkhoja " Red book". don't fall feelings . Tashkent " Akademnashr " 2020.

ИЗМЕНЕНИЯ КОЖИ ВО ВРЕМЯ БЕРЕМЕННОСТИ

Хамраева Лобар Жуманазар кизи

Термезский университет экономики и сервиса

Лечебная работа 22-01 группа 1 курс

Бойкобилов Соатмурод Шухрат угли

Термезский университет экономики и сервиса

Преподаватель кафедры медицины и естественных наук

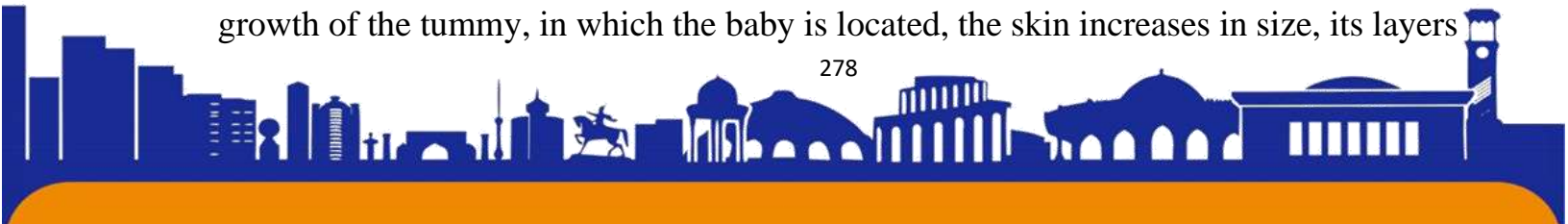
Аннотация: во время беременности каждая женщина наблюдает изменения не только в своей фигуре, но и в состоянии кожи. Это нормальный процесс для данного периода в жизни. Он спровоцирован гормональными изменениями, которые происходят в организме женщины. Но если, возникшая сыпь, нарывы или воспаления не проходят более двух-трех дней, следует обратиться к врачу.

Главные изменения, которым подвержена кожа при беременности, проявляются в виде уменьшения ее эластичности, она становится менее прочной. В результате активного роста животика, в котором находится малыш, кожа увеличивается в размерах, происходит разрывание ее слоев. Это способствует появлению растяжек или стриев. Они возникают не на всем теле, а на определенных его участках. Особенно этому подвержены зоны живота, бедер, ягодиц, груди.

Ключевые слова: сухость кожи у беременных, растяжки беременных, пигментация кожи у беременных, целлюлит, варикоз, пигмент, кожа, гормон, фибробласт.

Abstract: during pregnancy, every woman observes changes not only in her figure, but also in the condition of her skin. This is a normal process for this period in life. It is provoked by hormonal changes that occur in a woman's body. But if the resulting rash, abscesses or inflammation do not go away for more than two or three days, you should consult a doctor.

The main changes that the skin undergoes during pregnancy are manifested in the form of a decrease in its elasticity, it becomes less durable. As a result of the active growth of the tummy, in which the baby is located, the skin increases in size, its layers

are torn. This contributes to the appearance of stretch marks or striae. They do not occur throughout the body, but in certain areas of it. The areas of the abdomen, thighs, buttocks, and chest are especially susceptible to this.

Keywords: dry skin in pregnant women, pregnancy stretch marks, skin pigmentation in pregnant women, cellulite, varicose veins, pigment, skin, hormone, fibroblast.

Сухость кожи у беременных

Во время беременности в организме женщины интенсивно вырабатываются гормоны - эстрогены. Они оказывают сильный специфический эффект на кожу, уменьшая выделение кожного сала, что делает кожу более сухой. Если у вас была жирная кожа, и беспокоили угри, то беременность вашей коже пойдёт только на пользу. Гораздо труднее тем, у кого изначально кожа лица была сухой. Если вы заметили повышенную сухость и шелушение кожи, то вам следует начать использовать интенсивные и экстраувлажняющие кремы исключительно на основе растительных натуральных экстрактов.

Дополнить уход за кожей нужно питательными и увлажняющими масками на натуральной основе. Можно использовать свежие фрукты и овощи. В любом случае, использовать следует только лично «проверенные» и «испытанные» средства. Не надо экспериментировать с новыми брендами и косметическими линиями. В период беременности кожа наиболее чувствительная.

1-рисунок. Сухость кожи у беременных Пигментация кожи у беременных

Выработка во время беременности гормона МНС, влияющего на образование меланина, приводит к появлению пигментных пятен на коже. Пятна появляются на открытых участках кожи, как правило, на лице. Не стоит волноваться, спустя три месяца после родов, пигментация проходит. Лучший способ избежать пигментации во время беременности – поменьше находиться на открытом солнце. Особенно это касается четвёртого месяца, в этот период не рекомендуется находиться днём на улице даже в полутени. Если уж совсем никак нельзя избежать солнца, то обязательно нужно использовать солнцезащитные кремы. При этом, лучше выбирать крем с физическими УФ-фильтрами - окись цинка или оксид титана. Химические УФ-фильтры - производные парааминобензойной кислоты и цинноматов, а они сильные аллергены.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

В случае, если всё-таки пигментация вас волнует, избавляться от неё следует очень осторожно. Можно использовать натуральные маски из петрушки, кефира, сметаны и так далее. Также, можно использовать отбеливающие препараты или корректор пигментных пятен, но только после консультации врача-косметолога, специализирующегося на ведении беременных. Так как многие отбеливающие средства содержат вредные компоненты, такие как висмут, ртуть и так далее.

Во время беременности нельзя делать процедуры, связанные с болью и неприятными ощущениями, например чистка лица, пилинг, эпиляция и и тем более прибегать к аппаратной косметологии.

3-рисунок. Пигментация кожи у беременных

Растяжки беременных.

Гормональные изменения во время беременности приводят не только к изменению кожи, но и подкожных структур, в том числе и к нарушению синтеза

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

фибробластов – клеток, которые производят эластин и коллаген. Для того, чтобы избежать появления растяжек нужно вовремя увеличить эластичность и упругость кожи. Для этого можно использовать контрастный душ, специальный массаж, массирование при помощи щётки или массажёра.

Начиная с трёх месяцев беременности, можно начать использовать гели, крема и масла, которые втирать в кожу тела или использовать как средства для душа, выбирая их из специализированной серии для беременных. Если всё-таки, появились растяжки, то надо понимать, что избавиться от них полностью самостоятельно практически невозможно. Легче вести борьбу с вновь образовавшимися стриями, поэтому, если вас волнует проблема растяжек, но нужно начинать их лечение во время беременности. Однако в препараты реально помогающие избавиться от растяжек, как правило, входят довольно дорогостоящие элементы. Поэтому, не стоит искать чудодейственные средства у производителя массовой косметики. Максимально, что вы можете добиться от таких препаратов – это незначительный профилактический эффект, при высоком

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

риске вызвать аллергизацию. Профессиональный врач-косметолог, знакомый с особенностями периода беременности может подобрать для вас курс реабилитации с учетом вашей индивидуальности.

2-рисунок. Растяжки беременных.

Целлюлит у беременных

Значительная прибавка в весе сказывается не только в виде стрий, но и образования целлюлита и дряблости кожи после родов. Чтобы избежать этой косметологической проблемы, рекомендуется использовать масла, удерживающие влагу. Их следует втирать в кожу тела два раза в день. Также, специалисты рекомендуют, начиная с третьего месяца беременности, употреблять специальные препараты, разработанные строго для беременных. Кроме того, в профилактике развития целлюлита и дряблости кожи, помогают такие испытанные временем вещи как физкультура для беременных, плавание и

массаж для беременных.

4-рисунок. Целлюлит у беременных

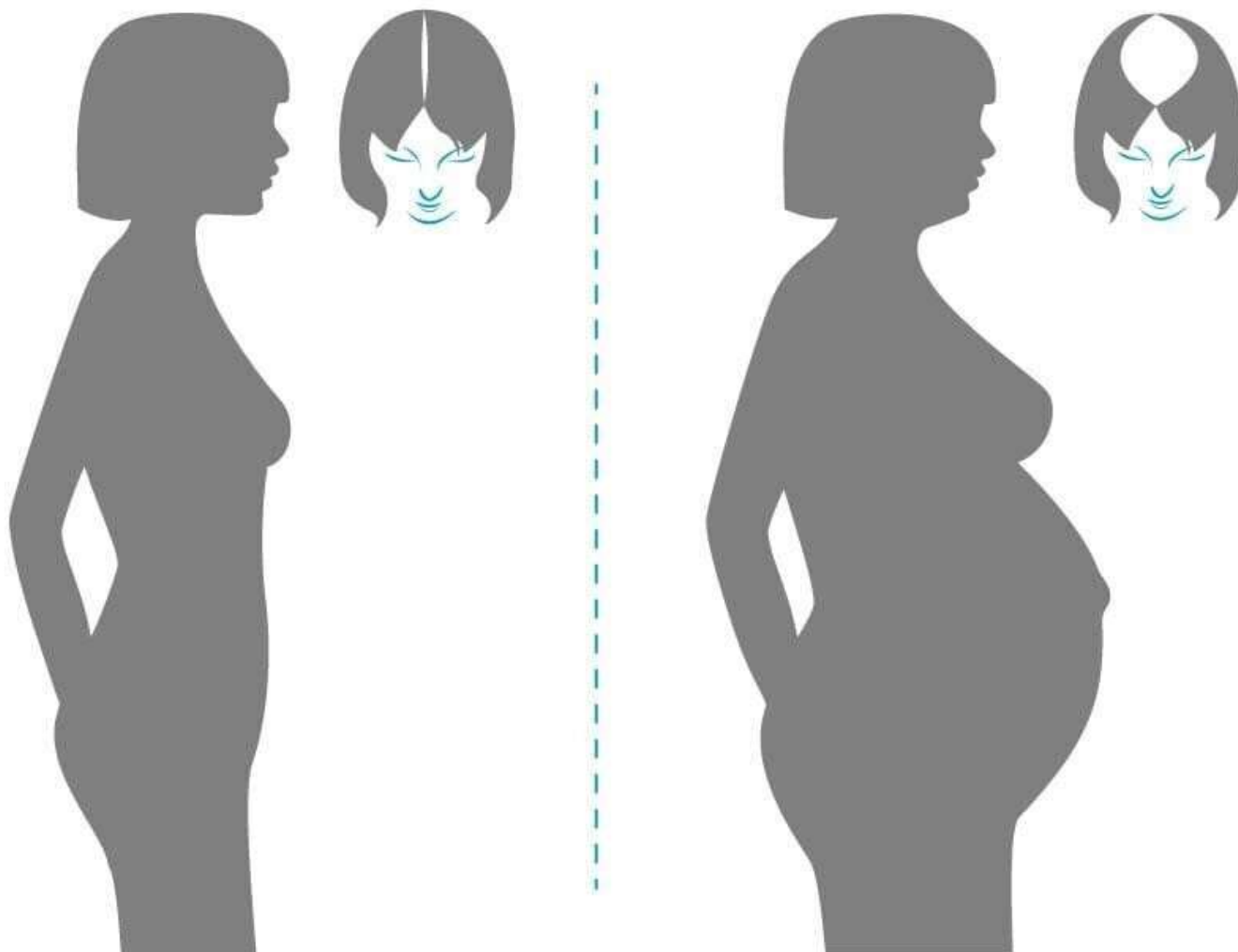
Изменение волос во время беременности

Во время беременности под действием эстрогенов начинается рост волос усиливается. Иногда, волосы становятся более густыми и более устойчивые к внешним воздействиям. Именно поэтому не рекомендуется в этот период ни красить, ни делать химические завивки, даже не только потому что может проявиться аллергия, сколько у вас вообще ничего не выйдет из этой затеи.

Во время же кормления, напротив, из-за изменения гормонального фона, волосы начинают выпадать. Многие неправильно истолковывают это дефицитом кальция в организме. На самом деле, это естественное состояние, с окончанием кормления, процесс выпадения останавливается, так как гормональный фон возвращается к норме.

А вот на что в действительности влияет недостаток кальция, так это на ломкость ногтей. Помимо употребления кальция целесообразно делать солевые ванночки для ногтей. Ещё лучше, для ванночек использовать морскую соль или специальные соли Мёртвого моря.

5-рисунок. Изменение волос во время беременности

Варикозное расширение вен во время беременности

В связи с возрастающими нагрузками на ноги и потерей эластичности тканей, во второй половине беременности могут появиться варикозные расширения вен. Чтобы избежать этого, следует использовать специальные гели и кремы из препаратов для беременных. Не спешите с ванночками для ног, обязательно проконсультируйтесь у врача, так как беременность накладывает свои особенности на профилактику варикозов.

б-рисунок. Варикозное расширение вен во время беременности

ЛИТЕРАТУРА

1. Бойкабилов С.Ш., Худойбердиева Г.Н., Бойкабилов У.Ш. Болезнь и диагностика псориаза в педиатрической практике. "ЖУРНАЛ УНИВЕРСАЛЬНЫХ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ". 2023 год; 249-257 стр. Дои: 10.5281/zenodo.7830978

2. Бойкабилов С.Ш., Болтаева М. Дисбактериоз. "НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЖУРНАЛ ТРАВМЫ И ИНВАЛИДНОСТИ". 2023 год; С120-124. дои:

3. Худайкулов Б.К., Бойкабилов С.Ш., Бабамуратов Б.Е., Таджимуратов М.Т. Польза лечения плазмаферезом для организма человека. "НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ПРИКЛАДНЫХ И МЕДИЦИНСКИХ НАУК". 2023 год;

4. Расулова Ш.Ф., Бойкабилов С.Ш., ОПТИМИЗАЦИЯ ХИРУРГИЧЕСКОЕ ЛЕЧЕНИЕ ПОСЛЕОЖГОВЫХ РУБЦОВЫХ ДЕФОРМАЦИЙ НИЖНИХ КОНЕЧНОСТЕЙ. "JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH". С462-469. DOI: 10.5281/zenodo.7844920

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

7. Фернандес Л.Б., Амара В.Н. Клиническое исследование изменений кожи в беременных женщин низкого и высокого риска. Энн Брас Дерматол. 2015, ноябрь, декабрь; 90 (6): 822–826. doi: 10.1590/abd1806-4841.20153570.

8. Каннамбал К., Тарини Г.К. Скрининговое исследование дерматозов у Беременность. J Clin Diagn Res. 2017 г., май; 11(5):WC01–WC05.

9. Паникер В.В., Ряз Н., Балачандран П.К. Клиническое исследование кожных изменений во время беременности. J Эпидемиол Глоб Здоровье. 2017 март; 7

10. Тунзи М., Грей ГР. Общие кожные заболевания во время беременности. Являюсь Фам Врач. 2007; 75: 211–218.

11. Нуссбаум Р., Бенедетто А.В. Косметические аспекты беременности.Клин Дерматол. 2006 март-апрель; 24 (2): 133–141. doi: 12.1016/j.clindermatol.2005.10.007.

8-SINF ONA TILI MASHG'ULOTLARI UCHUN IBORALAR O'QUV LUG'ATINI YARATISH ASOSLARI

Chuliyeva Oynur Zaxit qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada 8-sinf ona tili mashg'ulotlari uchun iboralar o'quv lug'atini yaratish asoslari va ularning mavzuni o'zlashtirishdagi vazifasi hamda yosh avlodning ma'naviyatini shakllantirishdagi ahamiyati to'g'risida fikr yuritilgan. O'quv ona tili mashg'ulotlari uchun iboralar o'quv lug'atining til ta'limida mazmun va sifatni yuqori darajaga ko'tarishda muhim omillardan biri ekanligi haqida mulohaza yuritilgan

Kalit so'zlar: ona tili mashg'ulotlari uchun iboralar, nutq o'zlashtirish, ahamiyat, dars, maqsad, ijodiy yondoshish, modul, o'quv soati, tafakkur.

Bugungi kunda 8-sinf ona tili mashg'ulotlari uchun iboralar o'quv lug'atini yaratish eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. Ona tili ta'limida o'quvchilarda ijtimoiy tafakkur, dunyoni idrok etish, ijodiy fikrlash, muommoning yechimini topib hal eta olish, o'z oldiga maqsad qo'yib, unga erishish uchun rejalar tuzib harakat qilish, yaratuvchanlik kabi ko'nikmalarni shakllantirishga ham alohida e'tibor qaratilmoqda. Buning uchun 8-sinf ona tili mashg'ulotlari uchun iboralar o'quv lug'atini yaratishdan samarali foydalanish lozim. 8-sinf ona tili mashg'ulotlari uchun iboralar o'quv lug'atini yaratish nafaqat mavzuni mustahamlashga, balki nutqiy ko'nikmalarni shakllantirishga, o'quvchining ruhiyatiga ta'sir o'tkazib, ma'naviyatini yuksaltirishga xizmat qilishini ham alohida ta'kidlab o'tish joiz¹. Amalda qo'llanilayotgan ona tili darsliklarida berilayotgan o'quv topshiriqlari nafaqat mavzuni mustahkamlashga, balki bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qilishi darkor². O'quvchilarning ma'naviyati va dunyoni idrok etishlarini shakllantirish ona tili fanining vazifalaridan biri hisoblanar ekan, darsliklarni takomillashtirish va undagi o'quv topshiriqlariga yangicha vazifa

¹ Abdurahmonov G., Rustamov H. Ona tili. Toshkent: O'qituvchi, 2022 y. 46-48 b.

² Hamroyev G. Umumiy o'rta ta'lim tizimida fonetikaga doir o'quv materiallarining metodik ta'minotini takomillashtirish, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Samarqand: 2019

yuklash ham bugunning dolzarb masalasidir. G'. Abdurahmonov, H. Rustamov Ona tili darsligida "Har bir mavzu bo'yicha turli-turli mashqlar keltirilib, ular savodli yozish va talaffuz qilish hamda yozma nutqning turli uslublaridan to'g'ri va o'rinli foydalanish tartibini o'rganishda shu sohada zarur amaliy ko'nikmalar hosil qilishda yordam beradi" deydi³.

Shuningdek, M. Saidov, G. Azizov, O. Botirov, Y. G'ulomov, H. Rustamov, B. Mirzaahmedovlar o'quv topshiriqlarining o'quv mashg'ulotlari davomida o'quvchilarning bilim olishlariga xizmat qilishi xususida fikrlar bildiradi. Darhaqiqat, o'quv topshiriqlari ona tili ta'limining asosiy tarkibiy qismlaridan biri sanaladi. Ona tili darsliklarida foydalanilayotgan topshiriqlarda ko'proq matnlardan foydalanilsa, yaxshi natija beradi deyish mumkin⁴. Berilayotgan matnlar yaxlit holda bo'lib, ularning mazmuniga alohida e'tibor qaratilsa, shu matnlar asosida topshiriqlar berilsa maqsadga muvofiq bo'lardi. 8-sinf ona tili mashg'ulotlari uchun iboralar o'quv lug'atini yaratish ifodalangan mavzu yuzasidan hayot bilan bog'lab mulohaza yuritilib, xulosa chiqarishni ham o'rgatish lozim. Xalq maqollari va milliy adabiyotimiz durdonalari bo'lmish badiiy asarlardan namunalar keltirilgan holda vazifalar qo'yilsa, ham mavzuni mustahkamlashga, ham milliy qadriyatlarimizni o'quvchilarning ma'naviyatini yuksaltirishiga xizmat qilishiga erishish mumkin. Ona tili darslarining barcha bosqichlarini bir jarayonga birlashtirish o'qituvchidan yuksak mahorat talab etadi. Birinchi sinfdan boshlab o'quvchilar modul usulida mustaqil ishlashga o'rgatib borilsa, keyingi sinflarda ham shu kabi darslarni tashkil etish osonlashadi, chunki o'quvchilarda bu haqda ko'nikmalar hosil bo'la boradi. Ona tili darsi, avvalo, o'quvchilar nutq va tafakkurini o'stirish darsidir. Ona tili darslari ijtimoiy-foydali bo'lishi uchun o'quvchilarda o'z fikrini grammatik to'g'ri, uslubiy aniq, izchil ifodalash va boshqalar fikrini berib olish ko'nikmasini shakllantirishga qaratilishi lozim.

8-sinf ona tili mashg'ulotlari uchun iboralar o'quv lug'atini yaratish nutq o'stirish ko'rsatmasi grammatik materialni o'rgatishda o'quvchilarning tilimizdagi har bir so'z turkumi yoki so'z qismining rolini bilib olishlariga erishtiradigan metodik usullarni qo'llashni talab etadi, ya'ni grammatik nazariya grammatik to'g'ri va aniq nutq malakalarini shakllantirishga, anglab, tushunib yozish malakalarini o'stirishga amalda

³ Hamroyev G'. Ona tili ta'limida o'quv topshiriqlarini ishlab chiqarishning lingvodicik asoslarini takomillashtirish, Pedagogika fanlari doktori (Dsc) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent: 2020

⁴ Mengliyev B., Toshmirzayeva Sh., Atoyeva S., Majidova S., Mannopova D. Ona tili. Toshkent: O'qituvchi, 2022 21-b.

tatbiq etish uchun o'rgatiladi⁵. Darsda bolalar nutqini o'stirish darsning mazm unida va qo'llanilgan vazifalar turlarida o'z aksini topadi. Grammatik, so'z yasalishiga oid, imloviy materiallarni o'rganishni nutq o'stirish bilan bog'lash o'quvchilar aqliy faoliyatini boshqarish hisoblanadi. Bolalar nutqini o'stirish jarayoni ularning tafakkurini o'stirish bilan bog'liq. Dars ta'limning asosiy shakli hisoblanadi. Analitik-sintetik tovush metodi asosida olib boriladigan savod o'rgatish darslari xilma-xil bo'lishi, o'quvchilarni zeriktirmasligi va charchatib qo'ymasligi kerak. Savod o'rgatish davridagi o'qish yoki yozuv darslari va ularning ayrim turlari uchun um umiy bo'lgan asosiy talablar mavjud⁶: 1. Umumdidaktik talablar: a) har bir darsning tarbiyaviy maqsadi bo'lib, unda bironta axloqiy sifat o'stirilishi lozim; b) darsning ta'limiy maqsadi, ya'ni o'quvchilar darsda qanday yangilikni bilishi, nimani o'rganishi, qanday ko'nikma va malakalar o'stirilishi, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va faolligining qanday bo'lishi aniq belgilab olinishi kerak; d) darsning izchilligi va istiqboli, uning oldingi va keyingi darslar bilan bog'liqligi aniq belgilab olinishi zarur; e) o'tiladigan materialning xarakteri va ta'lim maqsadidan kelib chiqib dars uchun xilma-xil va qiziqarli metodik usullar va vositalar tanlanishi lozim; f) dars davomida o'quvchilarga differensial va individual yondashish, ishni barcha o'quvchilarning imkoniyati, bilimi, ko'nikma va malakasi hamda fikrlash faoliyatini hisobga olgan holda uyushtirish kerak; g) o'quvchilarni aqliy mehnat (o'qish) usullariga o'rgatish, ularda maktabda o'qish uchun kerakli ko'nikmalarni hosil qilish zarur; i) beriladigan material ilmiy, o'quvchilar yoshiga mos va muvofiq bo'lsin va hokazo. Boshlang'ich sinflarning o'qish darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. 8-sinf ona tili mashg'ulotlari uchun iboralar o'quv lug'atini yaratish zaminida savodxonlik va axloqiy-ta'limiy tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshqa predmetlar ta'limini o'qish ta'limisiz tasavur qilib bo'lmaydi.

⁵ Roziqov O., Mahmudov M., Adizov B., Hamroyev A. Ona tili didaktikasi, Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015 144-b.

⁶ Yugnakiy A. Hibat ul-haqoyiq (nasriy bayon, tabdil). kh-davron.uz

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov Gʻ., Rustamov H. Ona tili. Toshkent: Oʻqituvchi, 2022 y.
2. Hamroyev Gʻ. Umumiy oʻrta taʼlim tizimida fonetikaga doir oʻquv materiallarining metodik taʼminotini takomillashtirish, Pedagogika fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Samarqand: 2019
3. Hamroyev Gʻ. Ona tili taʼlimida oʻquv topshiriqlarini ishlab chiqishning lingvodidaktik asoslarini takomillashtirish, Pedagogika fanlari doktori (Dsc) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent: 2020
4. Mengliyev B., Toshmirzayeva Sh., Atoyeva S., Majidova S., Mannopova D. Ona tili. Toshkent: Oʻqituvchi, 2022
5. Roziqov O., Mahmudov M., Adizov B., Hamroyev A. Ona tili didaktikasi, Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015
6. Yugnakiy A. Hibat ul-haqoyiq (nasriy bayon, tabdil). kh-davron.uz

Qadimgi davr O'rta Osiyo-Xitoy diplomatiyasi

O'roqova Dilnoza Ilhom qizi

Qarshi Davlat universiteti Tarix fakulteti 2-bosqich talabasi

dilnozaoroqava722@gmail.com

+998938388482

Annotatsiya: Mill.avv. II asrda qadimgi Xitoydan O'rtayer dengiziga qadar davom etgan savdo yo'li va diplomatik aloqalar paydo bo'ladi va bu barcha xalqlar tarixini bir biriga bog'laydi. Qadimgi davr O'rta Osiyo-Xitoy diplomatiyasi Buyuk Ipak yo'li bilan uzviy bog'liqdir. Ushbu maqolada mill.avv. II asrdan to XV asrgacha yani 1700 yil davomida Sharq va G'arb o'rtasidagi diplomatik aloqalar ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Xitoy, Ipak, Kushon, Samarqand, Dovan, Mo'g'ul, Rim, Xonbaliq, Ariya, Toshminor, Qang', Parfiya, Quva, Buxoro, BMT, YUNESKO.

Ilk bor Xitoy hudU Didan boshlanib g'arbga tomon minglarcha kilometr masofaga cho'zilgan (12 ming km.), Sharq bilan g'arbn tutashtirgan. Bu noyob savdo yo'li ulug' ajdodlarimiz sa'y-harakatlari samarasi o'laroq umumbashariyat tarixiy taraqqiyotida yorqin iz qoldirgan. Ayniqsa, bu yo'lning Vatanimiz sarhadlaridan o'tganligi uning tarixiy taqdirida, iqtisodiy-madaniy yuksalishida hamda boshqa xorijiy yurtlar bilan izchil hamkorlik va hamjihatlikda katta ijobiy rol o'ynagan. Fanda ipakning vatani Xitoy deb tan olinganli sir emas. Ammo hind olimi Mukerji Hindistonda ipakning qachon paydo bo'lganligi haqida aniq va ishonarli ma'lumot bera olmasada, u ipakning Xitoyda paydo bo'lib u yerdan boshqa yerlarga tarqalganligi haqidagi fikrga qo'shilmaydi. U Hindistonda ham tog'li tumanlarda yovvoyi ipak qurti tut daraxtlari ustida pilla o'rashlarini ta'kidlaydi.

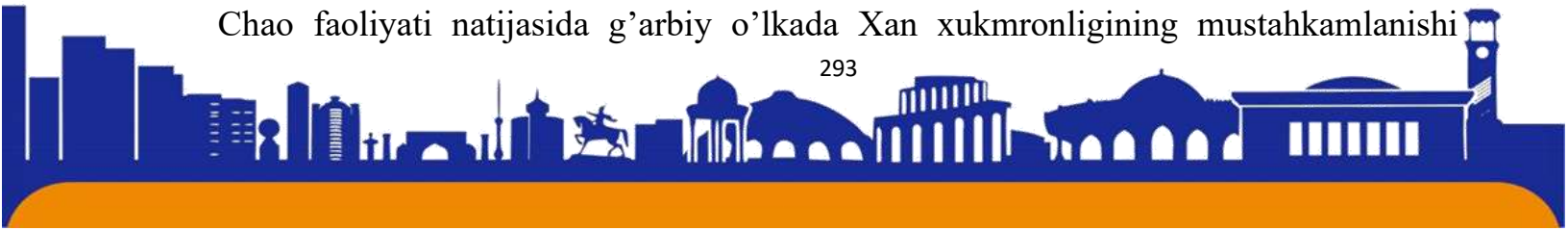
Xitoyda ipakning paydo bo'lishi haqida juda ko'p rivoyatlar bor. Xitoy hukmdori Chin Chong ipak va ipak qurti, tut daraxti maydonlarining kengaytirish haqida katta g'amxo'rlik qilgan. Rivoyatlarning birida miloddan avvalgi 2698 yilda, yana bir rivoyatda esa miloddan avvalgi 2600 yilda Xitoy malikasi Si Ling Chi bog'da, tut daraxtlari soyasida choy ichib o'tirgan paytida, uning piyoyalasiga yuqoridan pilla tushib, issiq choyda yumshab, uning tolalari yoyilib ketadi. Malika Si pilla iplarini piyoladan olib tashlashga qancha urinmasin, uning uzundan-uzun tolalari chuvalib bo'lmaguncha choyni ipak ipdan tozalay olmaydi. Rivoyatda aytiliyshcha, pilla tolasini olish usuli ana shu voqeadan so'ng ma'lum bo'lgan [1].

Xitoy xalqi pilla kalavasini topib olishni Osmon xudosi – Si Ling Chiga bog'laydi. Si bu Osmon xudosining nazari tushgan malika, deb u ilohiylashtirilgan va unga atab ibodatxonayalar qurilgan. Hozirgacha Xitoyda malika Siga atab har yili ipak bayrami, o'tkazilar ekan. Xitoy yilnomalari Fu Gi ismli hunarmandning miloddan avvalgi 3400 yilda musiqa asbobi yasab, uning torlarini ipakdan qilganligini xabar beradi.[2] Xullas, ipakning vatani Xitoy bo'lganligiga shubha yo'q. «Ipak yo'li» Xitoydagi ana shu ipak savdosi bilan bog'langan yo'ldir. Xitoyda ipakchilikning dastlab keng tarqalgan joyi Xuanxe daryosining quyi havzasida joylashgan Shandun viloyatidir. Xitoyning Sian shahrida boshlangan Ipak yo'li Lanjou orqali Dunxuanga (Sharqiy Turkiston) kelib, bu yerdan u ikkiga ajraladi. Xan imperiyasi Buyuk ipak yoli boylab joylashgan Sharqiy Turkiston vohasining shahar-davlatlarida oz tasirini va hukmronligini yoyish uchun turli diplomatik va harbiy usullardan foydalangan.

Ushbu siyosatni amalga oshirishdagi muhim bosqich sifatida Xan imperiyasining usun qabilalari bilan ittifoq tuzishi namoyon boldi. Miloddan avvalgi 115 yilda usunlar xuzuriga Chjan Syan boshchiligidagi elchilik yuborildi. Ushbu elchilik Xan davridagi Xitoy davlatining Markaziy va O'rta Osiyoning, hamda O'rta Sharqning boshqa mamlakatlari bilan savdo va diplomatik aloqalarini rivojlanishida katta rol o'ynadi. Biroq Buyuk ipak yo'lini egallash Xitoy imperatori U Di (mil. avv. 148-87 yillar) uchun uning imperiya sarhadlarini 10 ming miqdorida kengaytirish va hokimiyatini butun dunyo bo'ylab yoyish g'oyasini amalga oshirishdagi muhim bosqichi edi xolos [3]. Harbiy yo'nalishdagi faol tashqi siyosat bilan bir qatorda U Di janubiy va shimoliy-sharqiy yo'nalishlar bo'yicha keng istilochilik harakatlarini olib bordi. Shu bilan birga, yillar davomida U Di tomonidan olib borilgan urushlar davlat zahiralari va xazinani quritdi. Imperiyaning chekka hududlaridagi qabilalarni Xanlarga qarshi chiqishlari kengaydi. U Di vafotidan so'ng yirik istilochilik yurishlari deyarli olib borilmadi. Miloddan avvalgi I asrning oxiri milodiy I asrning boshiga qadar Xan imperiyasining tashqi siyosati passiv ko'rinishga ega bo'ldi. I asrning o'rtalariga kelib esa Xan imperiyasi qadimgi dunyoning eng yirik davlatiga aylandi. Ushbu davrda imperiyaning eng asosiy vazifasi shimoliy syunnu qabilalarini bo'ysundirish va g'arbiy o'lkada o'z hukmronligini tiklash edi.

73 yilda Ban Chao elchilik vazifasi bilan g'arbiy o'lkaga yuborildi. Uning bu yerlardagi harakatlari o'sha zamon diplomatiyasiga xos tarzda olib borildi [4]. Ban Chao faoliyati natijasida g'arbiy o'lkada Xan hukmronligining mustahkamlanishi

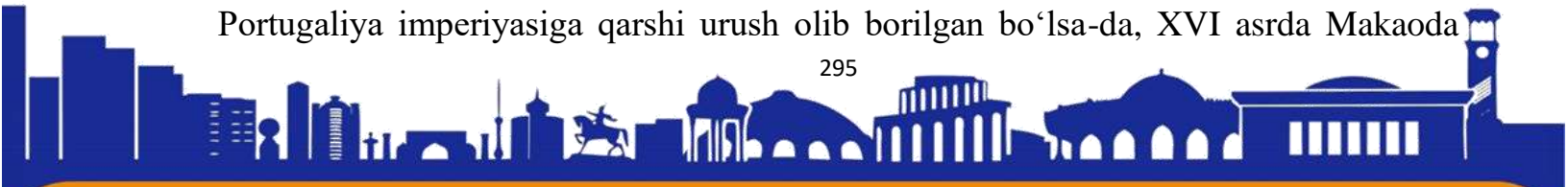
Xitoyni g'arbiy mamlakatlar bilan siyosiy va savdo aloqalarining kengayishi uchun katta ahamiyatga ega bo'ldi. 80-yillarning oxiridan boshlab Buyuk Ipak yo'li orqali Kushon davlati, Parfiya va Yaqin va O'rta Sharqning boshqa Uzoq mamlakatlari bilan diplomatik munosabatlar o'rnatildi. I-II asrlar chegarasida eng yuqori nuqtasiga ko'tarildi. Rim imperiyasi (qadimgi Xitoy manbalarida Datsin deb nomlanadi) bilan to'gridan-to'gri aloqa o'rnatishga urinishlar ham qilib ko'rildi. Qadimgi Xitoyning deyarli 2000 yillik tarixi davomida yaqin va uzoq qo'shnilar bilan tashqi munosabatlarni amalga oshirishning muayyan tamoyillari ishlab chiqildi. Qadimgi Xitoy uchun xos bo'lgan ikki eng muhim tendensiyani, davlatlararo aloqalar va shartnomalar negizidagi munosabatlarning ikki asosiy turini e'tirof etish lozimdir. Ularning birinchisi teng davlatlar konsepsiyasiga tayanadi. Teng sheriklar nazariyasi birinchi galda, o'rtadagi podsholiklarning o'zaro munosabatlari amaliyotidan kelib chiqqan va teng huquqli davlatlar o'rtasidagi munosabatlarni uzoq muddatli va mustahkam ananasiga ega bo'lgan. Ammo U Di xukmronligi davridan boshlab qo'shni xalqlar bilan o'zaro munosabatlarni amalga oshirishda o'zgacha tamoyil ustunlik qildi. Bu tamoyil, konfutsianlikning dunyoni tartibga soluvchi monarxiya doktrinasiga tayanib, varvarlarning (yani chegaradan narigi barcha xalqlarning) yetilmaganligi to'grisidagi nazariya bilan bevosita bog'liq edi va barcha o'zga mamlakatlarga Xitoyning ehtimolli o'lpon to'lovchisi sifatida rasman qarardi. Garovga olish hodisalari Xan imperiyasining qo'shni mamlakatlar va xalqlar bilan munosabatlardagi odatiy xol edi. Xan zamonidan elchilarni qabul qilishning maxsus marosimi ishlab chiqildiki, uning maqsadi elchilik yuborgan xukmdorning Xan imperatoriga nisbatan tobelik xolatini takidlab o'tishi kerak edi. Saroyga o'rnatilgan qoidalarga bekamu ko'st rioya qilishga katta ahamiyat berilardi. Elchilar albatta sovg'alar bilan yetib kelardilar. Xan imperiyasi ham o'z navbatida, inomlar berishga qizg'anmasdi. Elchilarni qabul qilish va ular tomonidan sovg'alarni topshirish marosimi xorijlik vakillarni kamsitadigan va o'zga yurtlar xukmdorlarining tobe xolatini takidlashga qaratilgan bo'lsada ham, Xan imperiyasi va qo'shni mamlakatlar o'rtasidagi munosabatlarning haqiqiy ko'rinishlarini buzib ko'rsatardi. [5] Xitoy Imperiyasining Sin sulolasidan Sin sulolasigacha bo'lgan tashqi aloqalari sulolalarning mavqee ko'tarilib, pasayganligi sababli ko'plab vaziyatlarni qamrab oldi. Xitoy madaniyati qo'shni hamda uzoq mamlakatlarga ta'sir ko'rsatdi, shu bilan birga tashqi ta'sirlar ko'lami o'zgarib turdi, uning natijasida ba'zi hududlar hatto zabt etildi. Xan sulolasi davrida Ipak yo'li savdo

yoʻllari jonlanib, ellinistik Oʻrta Osiyo, Parfiya imperiyasi hukmronligi ostidagi Fors va Janubiy Osiyoni Xitoy imperiyasi bilan bogʻladi. Miloddan avvalgi II asrda Chjan Syan moʻgʻul Xunnu konfederatsiyasiga qarshi ittifoqchi izlash maqsadida Oʻrta Osiyoga kirib borgan birinchi taniqli xitoy diplomati boʻldi. Xan xitoylarining Rim imperiyasiga kirishga urinishlari va milodiy 97-yilda Gan Yin boshchiligidagi missiya muvaffaqiyatsizlikka uchragan boʻlsada, Xitoy tarixiy yozuvlarida Rimliklar Hind okeani orqali janubiy Xitoy va Vetnamga sayohat qilishganligi qayd etilgan. Hindistondan kelgan buddizm Sharqiy Xan sulolasi davrida Xitoyga kiritilgan va qoʻshni Vetnam, Koreya va Yaponiyaga tarqalgan, ularning barchasi Xitoy modeliga asoslangan konfutsiy madaniyatini qabul qilgan. [6]

Arab xalifaligida Umaviylar sulolasi hokimiyatga kelgach, Tan sulolasi davrida Xitoyning Islom dunyosi bilan aloqalari boshlangan. Bu vaqtda Xitoyga zardushtiylik, nestoriy nasroniylik va islom kabi bir qancha dinlar kirib keldi, leki Xitoy buddizmi va daosizmi hukmron dinligicha qoldi. Son sulolasi moʻgʻullar istilosiga qadar qoʻshni Lyao va Jin sulolalari bilan teng huquqlilik asosida aloqalar olib bordi. Moʻgʻullar imperiyasi Osiyoda hukmron davlatga aylangach, Pax, Mongol XIII asr boshlari va oʻrtalarida sharqdan gʻarbga tovarlar, gʻoyalar va texnologiyalar savdosini ragʻbatlantirdi. Masalan, Marko Polo sharqqa va gʻarbga xavfsiz sayohat qila olgan edi. Xubilayxon asos solgan moʻgʻullar boshchiligidagi Yuan sulolasi poytaxt Xonbaliqda (hozirgi Pekin) hukmronlik qilgan. Yuan sulolasining Yaponiyaning Kamakura syogunati bilan muvaffaqiyatsiz diplomatiyasi moʻgʻullarning Yaponiyaga bostirib kirishiga sabab boʻldi va bu Yuan imperiyasi uchun muvaffaqiyatsiz yakunlandi.[7] Yuan sulolasining qulashi va 1368-yilda imperator Chju Yuanchjan boshchiligidagi Min sulolasining tashkil topishi ortidan, XV asrda Xitoy imperiyasi Xitoy xazina floti admirali Chjan Xening chet elga sayohatini rejalashtirdi. Imperator Yongle vakillari sifatida Chjan floti Janubi-Sharqiy Osiyo, Hind okeani va Sharqiy Afrika boʻylab suzib, oʻlponlar talab qildi, vassal davlatlarga katta sovgʻalar berdi va hatto Shri-Lankaga bostirib kirdi. Biroq, keyinchalik flot demontaj qilindi va bundan keyin Min imperatorlari xalqaro savdo va tashqi aloqalarni bir nechta dengiz portlari bilan cheklaydigan Xayjin izolyatsion siyosatini qoʻllab-quvvatladilar. Bu siyosatlar Xorxe Alvares (Xitoyga dengiz orqali sayohat qilgan birinchi chet ellik) va Rafael Perestrello kabi yevropalik tadqiqotchilar kelganidan keyin asta-sekin oʻzgarib bordi va dastlab Portugaliya imperiyasiga qarshi urush olib borilgan boʻlsa-da, XVI asrda Makaoda

portugallarga mustamlakachilik qarorgohi berildi. Xitoyda katolik iyezuit missiyalari ham joriy etildi, Matteo Ricci Pekindagi Min imperatorlarining yopiq shahriga kirishga ruxsat berilgan birinchi yevropalik bo'ldi. Keyingi Sin sulolasi davrida Juzeppe Kastiglione kabi Yevropadan kelgan iyezuitlar Xitoy marosimlari bo'yicha bahslar va 1706-yilda ko'pchilik missionerlar haydab chiqarilgunga qadar hukumatda iltifot qozondilar.[8]

Ipak yo'lining janubiy tarmog'i Taklamakon sahrosi (Mo'g'iliston) orqali Xo'tanga, undan Yerkentga kelib, undan Balxga tomon o'tadi. Balxda yo'l yana uch tarmoqqa ajraladi. G'arbiy tarmog'i Marvga, janubiy tarmog'i Hindistonga, shimoli tarmog'i Termiz orqali Darbent, Nautak va Samarqandga tomon yo'naladi. Ipak yo'lining shimoliy-g'arbiy tarmog'i esa Dunxundan Bami, Turfon orqali Tarim vohasi-Qashg'arga boradi. U yerdan Toshqo'rgon orqali O'zgan, O'sh, Quva, Axsikent, Pop, Asht orqali Xo'jand. Zomin, Jizzaxga, so'ngra Samarqandga borib tutashadi. Samarqanddan esa bu yo'l yana davom etib Dabusiya, Malik cho'li orqali Buxoro, Romitonga, undan Varaxsha orqali Farobga borib, Amul shahriga o'tadi. Shimolda esa bu yo'l Marvdan Urganch sari yo'nalgan yo'lga qo'shiladi. Marv shahri O'rta asrlar davomida Buyuk ipak yo'li chorrahallari kesishgan eng muhim hayotiy nuqta bo'lgan.[9]

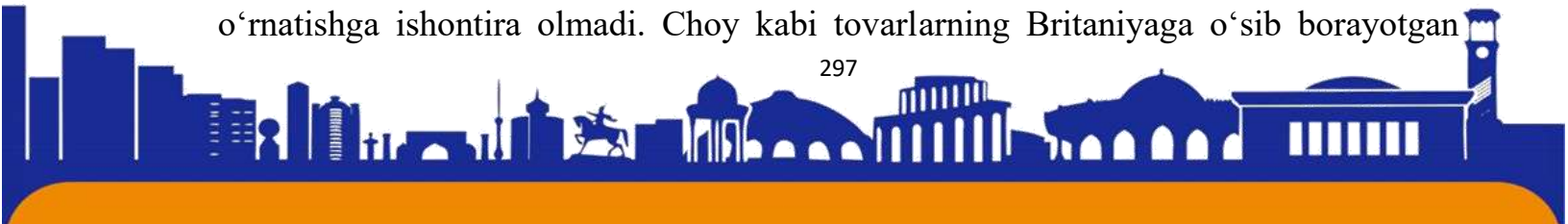
Eng muhimi shundaki, Buyuk ipak yo'lining G'arbdan keladigan savdo karvonlari aytaylik, Italiya, Ispaniya va boshqa O'rta yer dengizi mamlakatlarining savdogarlari ham o'z mollarini Tir, Damashq. Anatoliya, Bog dod orqali Parfiya davlati hududlari bo'ylab yana O'rta Osiyoning yirik savdo markazi Marvga olib kelar, shu yerdan sharq tomon yo'llarini davom ettirardilar. Shu ma'noda Marvning turli dinlar ildiz otgan, turli madaniyatlar tutashgan joy bo'lganligi alohida ahamiyatga molikdir. Miloddan avvalgi II asrgacha ham Sharq bilan G'arb o'rtasida O'rta Osiyo karvon yo'llari orqali amalga oshirilgan aloqalar mavjud bo'lgan. Bunga Tog'li Oltoydagi Poziriq qo'rg'onidan topilgan Kichik Osiyoda tayyorlangan buyumlar, Afg'oniston va O'rta Osiyodan topilgan yunon buyumlari misol bo'lishi mumkin. Iskandar Zulqarnayn (Maqduniy),(Buyuk Aleksandr) saltanati tuzilishi bilan bu aloqalar to'g'ri yo'lga solingan. Buyuk ipak yo'lining sharqiy qismini barpo etishda sug'diylar katta rol o'ynaganlar. Iskandar Zulqarnayn tomonidan Sug'diyona mamlakati istilo etilishi bilan ko'plab sug'diylar sharqqa tomon ko'chganlar va Buyuk ipak yo'lining markaziy qismini O'rta Osiyodan tortib Xitoyning Chanan shahrigacha bo'lgan oraliq masofada savdo faktoriyalari (manzilgohlari) bunyod etganlar.[10]

O'z navbatida Xan imperiyasi miloddan avvalgi 1-ming yillik oxirida o'z hudU Dini sharqqa kengaytirish siyosati yurgizib bu yo'nalishga alohida e'tiborini qaratadi va bu yo'l haqida ma'lumot to'plash, ayg'oqchilik va diplomatik maqsadlarida elchi Chjan Szyanni yuboradi. Ammo Suriyadagi O'rta dengizning sharqida joylashgan Giyerapol shahridan Serika (Xitoy)gacha bo'lgan masofa bo'ylab tuzilgan dastlabki batafsil yo'llik makedoniyalik savdogar May Titsian (milodiy 100 yil) tomonidan tuzilgan. Bu ma'lumotlar Klavdiy Ptolemeyning Geografik qo'llanma»sida saqlangan. Ptolemey esa o'z navbatida bu ma'lumotlarni tarixchi Marinning taxminan 107-114 yillar oralig'ida yozilgan va bizgacha yetib kelmagan asarlaridan olgan. Ushbu ma'lumotlarga ko'ra, Buyuk ipak yo'li 2 katta qismga bo'lingan: Giyerapoldan Toshminor (Toshqo'rg'on)gacha va Toshminordan Serikagacha. Yo'lning O'rta Osiyo qismi Ariya (hozirgi Turkmanistonning janubi va Afg'onistonning shimoli-g'arbida joylashgan qadimiy viloyat)dan boshlangan. Ariyadan yo'l shimolga Marg'iyonadagi Antioxiyaga (Bayramali shahri yaqinidagi ko'hna Marv shahri harobasi) ketgan, so'ngra sharqqa burilib Baktra (Shimoliy Afg'onistondagi Balx shahri)ga borgan. Bu yerdan yo'l shimol tomon yo'nalib Termiz atrofida Amudaryodan o'tilgan va so'ngra 2 tomonga ketilgan. Birinchisi, shimoliysi, bo'ylab Temir darvoza orqali Marokanda (Samarqand)ga, u yerdan Farg'onaga ketilgan. Ikkinchisi, janubiysi esa Surxondaryo vodiysi bo'ylab komedlarning tog'li o'lkasiga (hozirgi Qorategin) olib borgan. Har ikki yo'nalish ham Toshminorga olib borgan. Uni ayrim olimlar Toshkent hudU Dida, boshqalari Olay vodiysida Joylashgan deb hisoblaydilar.[11]

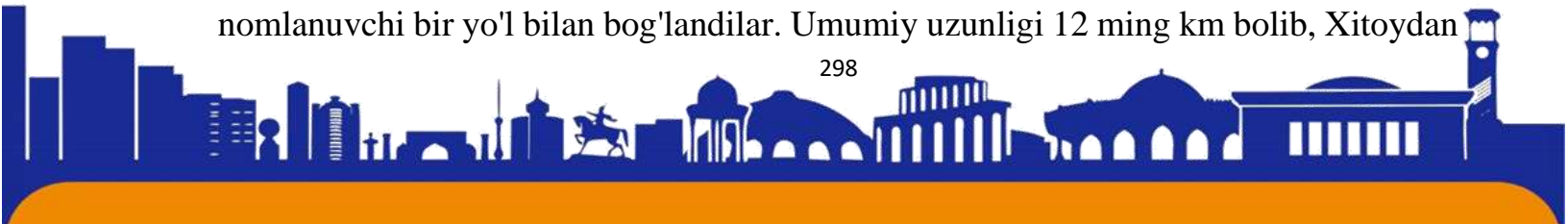
XIV asrda mo'g'ullar imperiyasining parchalanishi O'rta Osiyo savdo yo'llarini xavfli qilib, G'arbiy Yevropa davlatlarini okean yo'llarini o'rganishga majbur qildi. Portugaliya va Ispaniya imperiyasidan keyin Gollandiya imperiyasi va Britaniya imperiyasi kabi protestant davlatlari XVII asrning boshlaridan Xitoy bilan savdo qila boshladilar. Buyuk Britaniya Qirolligi 1600-yilda Britaniyaning Sharqiy Hindiston kompaniyasiga Xitoy bilan savdo monopoliyasini berdi va Sin hukumati 1756-yilda Kanton tizimini yaratish orqali g'arb bilan rivojlanayotgan savdoni nazorat qilishga o'tdi va bu savdogarlar uchun savdo monopoliyasini joriy qildi. Tashqi savdoni o'n uchta faktoriya va janubdagi Kanton (o'sha paytda Guanchjou deb atalgan) bilan cheklab qo'ydi. 1793-yilgi Britaniyaning Makartni elchiligi imperator Syanlunni tashqi savdo uchun shimoliy Xitoy portlarini ochishga yoki to'g'ridan-to'g'ri aloqalar o'rnatishga ishontira olmadi. Choy kabi tovarlarning Britaniyaga o'sib borayotgan

importi xarajatlari kontrabandachilarning noqonuniy savdosi bilan qoplandi. Biroq, Sinning bir tomonlama afyun sotishni taqiqlashi afyun urushlari va Xitoyning mag'lubiyatiga olib keldi. 1842-yilgi Nankin shartnomasi Kanton tizimini bir qator shartnoma portlari bilan almashtirdi va qirg'oq savdo tizimini ham tugatdi.[12]

1987-yil YUNESKO madaniy taraqqiyot bo'yicha BMTning umumjahon deklaratsiyasi doirasida Ipak yo'li – muloqot yo'li» xalqaro dasturini qabul qildi. Bu dastur O'rta Osiyo xalqlari boy madaniy tarixlarini keng qamrovda tadqiq etishni nazarda tutadi. Biroq uning asosiy maqsadi – Sharq bilan G'arb o'rtasida yanada mustahkamroq madaniy va iqtisodiy aloqalar o'ratish, ushbu buyuk qit'alarda yashovchi ko'p sonli xalqlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yaxshilashdan iborat. Ko'plab (30 dan ziyod) xalqaro ilmiy konferensiya (jumladan, Samarqand, 1990-yil oktyabr; Buxoro, 1996-yil fevral) va seminarlar o'tkazildi. Buyuk ipak yo'li bo'ylab birgalikda xalqaro ekspeditsiyalar uyushtirildi, kinofilmlar yaratildi, kitoblar, broshyuralar va maqolalar chop etildi, ba'zi arxeologik va me'moriy yodgorliklar ta'mirlandi. Ba'zi bir Sharq mamlakatlarida (Hindiston, Xitoy, O'zbekiston, Shri Lanka, Yaponiya) Buyuk ipak yo'lini o'rganish bo'yicha maxsus ilmiy inshootlar barpo etilgan, Maye, BMT va YUNESKO qaroriga ko'ra, Samarqand shahrida Markaziy Osiyo tadqiqotlari xalqaro instituti ochilgan. 1997-yil mayda O'rta Osiyoni Eron bilan bog'lagan Saraxs - Mashhad temir yo'l uchastkasi qurilishi tugallandi, bu bilan O'rta Osiyo mamlakatlari Fors qo'ltig'iga, Yevropa mamlakatlari esa O'rta Osiyoga chiqish imkoniga ega bo'ldilar. Ilmiy va madaniy dasturlardan tashqari Buyuk ipak yo'lini tiklash bo'yicha jahonshumul ahamiyatga ega bo'lgan loyiha amalga oshirilmoqda qarang Yevropa-Kavkaz Osiyo transport yo'lagi (TRACECA). Navbatdagi vazifa O'zbekiston va Xitoy o'rtasidagi temir yo'l uchastkasini qurishdir. Mana shu reja amalga oshgudek bo'lsa, Atlantika okeanidan tortib Tinch okeanigacha bo'lgan masofada Buyuk ipak yo'lining temir yo'l varianti to'la tiklangan bo'ladi. Xulosa qilib, shuni aytishimiz mumkinki, Mil. Avv.1 ming yillikning oxiri-milodiy I ming yillikning boshlariga kelib Tinch okeanidan Atlantika okeaniga qadar cho'zilgan ulkan geografik hudud madaniyati yuksak rivojlangan sivilizatsiyalarning yagona tizimiga birlashadi. Bu hududda joylashgan davlatlar Xitoydagi Xan saltanati, Kushon podsholigi, Qang davlati, Parfiya davlati, Rim saltanatining chegaralari bir-biriga tutash edi. Ushbu zabardast saltanatlar va sivilizatsiyalar markazlari insoniyat tarixidan birinchi bo'lib -Buyuk ipak yo'li deb nomlanuvchi bir yo'l bilan bog'landilar. Umumiy uzunligi 12 ming km bolib, Xitoydan

O'rta Yer dengizining shimoliy qirg'oqlariga qadar cho'zilgan bu yo'l orqali ko'pgina xalqlar va elatlar turli tomonlama munosabatlar o'rnatdilar. Podsholarning o'zaro elchilar yuborishlari, bir-birlariga har xil sovg'alar in'om etishlari an'anaga aylandi. Sharq bilan G'arb madaniyatining bir-biriga ta'siri kuchaydi. O'sha davrdagi ko'plab madaniy o'xshashliklar ham shu tufayli yuzaga keldi. Buyuk ipak yo'li orqali nafaqat savdo karvonlari, balki xalqlarning erishgan madaniy yutuqlari, ma'naviy qadriyatlar, diniy g'oyalari ham jahonga tarqalib borar edi. Buddizm Kushan davlatidagi boshqa dinlar bilan birga hukm surgan bo'lib, bu yerdan to Xitoygacha tarqalgan. Eramizning birinchi asrlarida Kichik Osiyodan bu yerga xristianlik dini kelib yetgan. Arab xalifaligining qattiqqo'l harbiy navkarlari VII asrda islom ta'limotini olib kelganlar.[13] Savdogarlar va targ'ibotchilarning o'tkazgan yo'llari bo'ylab mo'g'ullar sahrolaridan Yevropa tekisliklarigacha Chingizxon sahroyi bosqinchilari quyundek o'tgan. Buyuk Ipak yo'lining qoq yuragi bo'lgan Samarqand shahridan o'rta asrlardagi Sharqning buyuk sarkardasi Amir Temur o'z yurishlarini boshlab, zafar quchar edi. Bundan tashqari, karvon yo'llaridan asrlar bo'yi allomalar, tadqiqotchilar ham sayohat qilar edi.

XULOSA

Xitoy ruhoniysi Syuan Tszyan va Venetsiyalik savdogar Marko Polo, arab sayohatchisi – savdogar Ahmad ibn Fadlan va bavariyalik sarkor Shiltberger, Vengriyalik tadqiqotchi Arminiy Vamberi hamda Shvetsiyalik geograf Sven Xedin, rus olimi Aleksey Fedchenko va Frantsiyalik jurnalist ayoli Ella Mayyar, Amerikalik geolog olim Rafael Pampelli va Frantsiyalik sayohatchi Jozef Martenlarning yo'lda qayd etgan yozuvlari va ilmiy asarlaridan biz Buyuk Ipak yo'li bo'ylab yotgan mamlakatlarda yashagan xalqlarning tarixini, ularning urf-odatlarini va an'alarini bilib oldik. Sharq va G'arbni o'zaro bog'lagan bu beqiyos buyuk yo'lni bunyod etgan xalqlarning tirik bir xotirasi qadimiy O'zbekiston shaharlari Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Termiz, Toshkent shaharlari bo'lib, ularning me'morchilik yodgorliklari Buyuk Ipak yo'lining shu bilan birga Xitoy bilan ko'p asrlik tarixini o'zida mujassam etadi.

Adabiyotlar

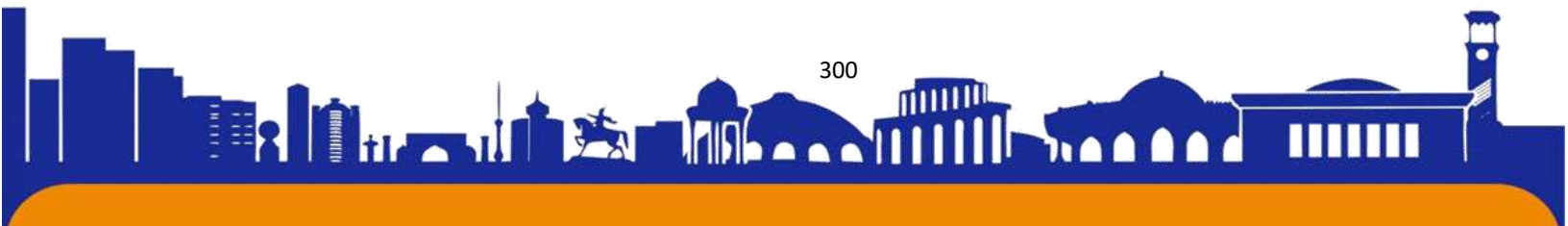
- 1 O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. Birinchi jild. – Toshkent, 2000.
- 2 Ртвеладзе Э. Великий шёлковый путь. – Т., 1998.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

- 3 Mark Edvard Lewis. The Early Chinese Empires: Qin and Han (2007).
4. Ebrey, Patricia Buckley. The Cambridge Illustrated History of China. Cambridge university press, 2010. – 86 bet. ISBN 978-0-521-3584-7.
- 5 Skaff, Jonathan Karem. Military Culture in Imperial China Nicola Di Cosmo.:Harvard University Press, 2009. – 183-185 bet. ISBN 978-0-674-03109-8.
- 6 Catherine Pagani. “Eastern Magnificence & European Ingenuity”: Clocks of Late Imperial China, 2001. – 446 bet. ISBN 0472112082.
- 7 Geoff Wade, “The Zheng He voyages: areassessment”. Jornal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society (2005). – 37-58 bet.
- 8 Mavlonov O’. Markaziy Osiyoning qadimgi yo'llari shakllanishi va rivojlanishi bosqichlari. – T.: Akademiya, 2008.
- 9 O'zbekiston tarixi. R.H.Murtozoyeva. – Toshkent, 2005.
- 10 <https://elib.buxdu.uz>.
- 11 Richard Von Glahn, “Myth and reality of China’s seventeenth-century monetary crisis”. Jornal of Economic History, 1996, 429-454 bet.
- 12 Tangday sichou chjilu yuy Chjungya lishi dili yanjyu (Qadimgi Ipak yo'li va Markaziy Osiyo Tarixiy geografiyasiga doir tadqiqotlar)-Shyuy Shyuan Sian:2000
- 13 Xo'jayev A. Buyuk Ipak yo'li. – Toshkent, 2007.

DYNAMICS AND THEIR RELATIONSHIP TO THE ENVIRONMENTAL CONDITION IN KARAKALPAKISTAN

PhD Muyassar Tadjibaeva Karimbaevna

A senior teacher in Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyoz

Annotation

Currently, the problem of improving the environment state, preserving natural resources are priority and urgent. Human activity is acquiring the global processes scale, which has led to the dangerous regions, separate zones creation with a tense environmental situation, human health deterioration, causing significant damage to nature.¹

The environmental factors impact result of various nature (chemical, physical, biological) and character (social, economic, natural and climatic) is an increase in mortality, morbidity, deterioration in physical development and an increase in the number of people with prepathological conditions². Numerous studies, the population health state in connection with the various factors influence, which were carried out in our country and abroad, have convincingly proved that environment pollution and living conditions adversely affects the population health³. Health as the main indicator reflecting the humanity ability to most effectively carry out its social and biological function in certain conditions of a particular region is widely used in scientific research⁴. The study of environmental factors influence on the structure, health indicators level and dynamics makes it possible to identify "ecologically conditioned" deviations of these indicators and to carry out zoning of territories according to the environmental comfort degree. Therefore, in order to develop rational tactical decisions aimed at improving health and reducing morbidity and mortality in the Republic of

¹ Guglielmin, M., & Worland, M. R. (Eds.). (2013). Mountains, Climate and Biodiversity. Wiley.

² Mamyrov, E., & Toderich, K. (2014). Arid ecosystems of Uzbekistan: structure, dynamics and preservation. *Arid Ecosystems*, 4(4), 215-228.

³ UNESCO. (2005). The Aral Sea Basin: UNESCO International Hydrological Programme.

⁴ Muminov, A. K., Rakhmatullaev, S., Sultanov, A., & Kurbanov, E. (2015). Environmental changes in the Aral Sea region. In *Earth Observation of Global Changes* (pp. 103-120). Springer

Karakalpakstan, it is necessary to study in detail the factors that determine and shape health in modern conditions, and ways to prevent them.

Keywords: Desertification, the Aral Sea crisis, Socio-economic Factors, respiratory infections, diarrheal diseases, and vector-borne diseases, prepathological conditions.

Karakalpakstan, also known as the Republic of Karakalpakistan, is an autonomous republic within Uzbekistan. Located in the western part of the country, it is characterized by a unique environment and faces specific challenges in terms of health, time, territorial indicators, and their relationship to the environmental condition. To illustrate this following data is provided:

Let's first begin with the health indicators in Karakalpakistan have been a concern due to various factors. Historically, the region has faced environmental challenges, particularly related to the Aral Sea crisis. The shrinking of the sea has resulted in the release of harmful pollutants, leading to negative health impacts on the population. Common health issues include respiratory problems, skin diseases, and higher rates of certain types of cancers. That is the reason for that efforts have been made to address these health concerns. The government and international organizations have implemented programs to improve healthcare infrastructure, enhance medical services, and promote public health awareness. Access to clean water, sanitation facilities, and healthcare facilities has been prioritized to mitigate the impact of environmental factors on public health.

As for time indicators refer to socio-economic development and the pace of progress in a region. Karakalpakistan has been working towards economic growth and development. However, the environmental challenges and the region's remote location have influenced the pace of progress. The Aral Sea crisis has affected the traditional livelihoods of the population, primarily dependent on fishing and agriculture. Efforts have been made to diversify the economy and promote alternative sectors such as tourism, industry, and crafts. The development of transportation infrastructure, including roads and airports, has aimed to improve connectivity and reduce the time required for trade and travel.

When we take into consideration territorial indicators which involve aspects such as land use, land degradation, and resource management. In Karakalpakistan, the Aral Sea crisis has resulted in significant land degradation, desertification, and salinization.

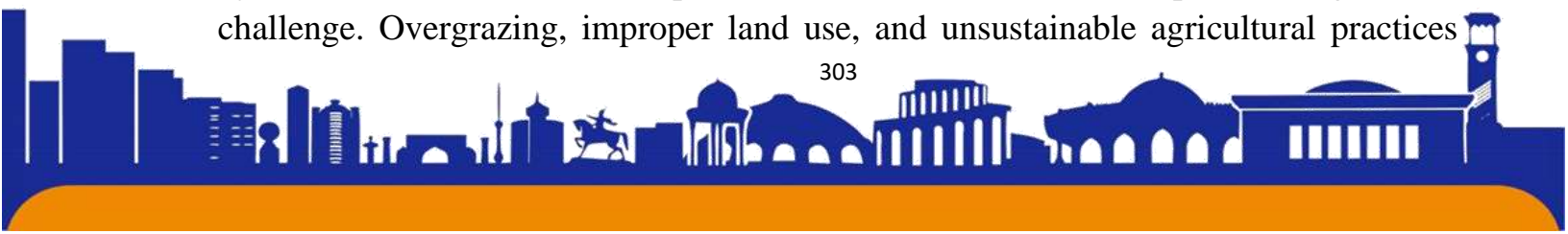
The shrinking sea has left behind a vast area of dried-up seabed, impacting the soil quality and agricultural productivity. As for the measure to handle these challenges, various measures have been implemented. Afforestation programs, water management projects, and initiatives to promote sustainable agriculture have been undertaken to restore the ecological balance and preserve the region's natural resources. Additionally, the government has encouraged the adoption of sustainable land-use practices and supported initiatives to combat desertification.

The dynamics in Karakalpakistan are closely linked to the environmental condition. The region's economy, livelihoods, and public health are directly affected by the environmental challenges it faces. The Aral Sea crisis, in particular, has had a profound impact on the well-being of the population and the overall development of the region. Efforts to improve the environmental condition have been recognized as essential for sustainable development. The government, in collaboration with international organizations, has implemented policies and projects to mitigate the environmental impact, restore the Aral Sea, and promote sustainable practices. These initiatives aim to ensure a healthier environment, improve the quality of life for the population, and foster long-term socio-economic development.

Moreover, Karakalpakistan faces unique challenges in terms of health, time, territorial indicators, and their relationship to the environmental condition. Efforts are being made to address these challenges through healthcare improvements, economic diversification, sustainable land-use practices, and environmental restoration initiatives.

*Water Dynamics: Karakalpakistan is situated in a region where water resources are scarce and highly vulnerable to environmental changes. The primary water source is the Amu Darya River, which flows through the region. However, due to factors like climate change, upstream dam constructions, and irrigation practices, the water flow in the river has decreased significantly, leading to water scarcity and environmental degradation. This affects agriculture, human settlements, and the overall ecological balance.

*Desertification: Karakalpakistan is predominantly covered by the Kyzylkum Desert, which is characterized by arid and semi-arid conditions. Desertification, caused by a combination of natural processes and human activities, poses a significant challenge. Overgrazing, improper land use, and unsustainable agricultural practices

contribute to soil erosion and the expansion of desert areas. As a result, the natural habitats, biodiversity, and agricultural productivity of the region are negatively impacted.⁵

***Biodiversity and Ecosystems:** Despite the harsh environmental conditions, Karakalpakstan hosts a diverse range of ecosystems, including deserts, wetlands, and riparian areas. These ecosystems support unique flora and fauna adapted to the arid environment. However, habitat loss, degradation, and water scarcity affect the biodiversity of the region. For instance, the shrinking of the Aral Sea, which Karakalpakstan borders, has resulted in the loss of wetland ecosystems and the decline of fish populations.

***Socio-economic Dynamics:** The environmental conditions in Karakalpakstan have direct implications for the socio-economic dynamics of the region. Agriculture, which is a vital sector for the local economy, faces challenges due to water scarcity and desertification. Decreased water availability limits crop cultivation and livestock rearing, leading to reduced incomes and livelihood opportunities. These challenges contribute to poverty, migration, and increased reliance on external aid.

***Climate Change Vulnerability:** Karakalpakstan, like many other regions globally, is vulnerable to the impacts of climate change. Rising temperatures, changing precipitation patterns, and increased frequency of extreme weather events affect the region's water resources, agriculture, and overall environmental stability. Adapting to these changes requires robust strategies, including sustainable land and water management practices, promoting climate-resilient agriculture, and diversifying livelihoods. To address the dynamics and their relationship to the environmental condition in Karakalpakstan, it is essential to prioritize sustainable development, water management, and conservation efforts. This can be achieved through international collaboration, implementing adaptive measures, promoting environmental education, and supporting local communities in building resilience to environmental challenges.

The health of the population in Karakalpakstan, as in any region, is influenced by various factors, including access to healthcare services, socio-economic conditions, environmental factors, and lifestyle choices. While I can provide some general

⁵ Glantz, M. H. (Ed.). (2001). *Creeping environmental problems and sustainable development in the Aral Sea basin*. Cambridge University Press.

information, it is crucial to note that specific and up-to-date data on the health status of the population in Karakalpakistan may not be readily available.

*Healthcare Services: Access to healthcare services is a crucial determinant of population health. In Karakalpakistan, the availability and quality of healthcare facilities may vary across different areas. Urban centers generally have better access to healthcare services, including hospitals, clinics, and specialized medical professionals, while rural areas may face challenges in terms of healthcare infrastructure and resources.⁶

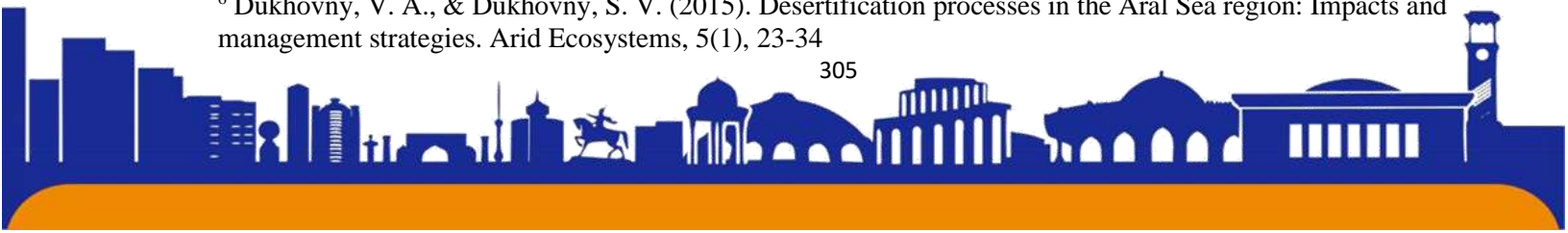
*Disease Burden: Like many regions, Karakalpakistan faces various health challenges. Communicable diseases such as respiratory infections, diarrheal diseases, and vector-borne diseases (e.g., malaria) can impact the population. Additionally, non-communicable diseases (NCDs) like cardiovascular diseases, diabetes, and cancer are prevalent, often associated with lifestyle factors such as poor nutrition, physical inactivity, and tobacco use.

*Environmental Health: The environmental conditions in Karakalpakistan can have implications for population health. For example, the shrinking of the Aral Sea has led to environmental degradation, including the release of toxic substances into the air and soil. This has been associated with increased rates of respiratory illnesses and other health issues among the local population.

*Socio-economic Factors: Socio-economic conditions play a significant role in determining the health status of a population. Poverty, inadequate access to education, limited employment opportunities, and inadequate housing conditions can negatively impact health outcomes. These factors can influence access to healthcare, nutrition, sanitation, and overall well-being.

*Health Challenges and Interventions: The government and international organizations have been working to address health challenges in Karakalpakistan. Efforts include improving healthcare infrastructure, training healthcare professionals, enhancing disease surveillance, and promoting preventive measures. Immunization campaigns, health education programs, and initiatives to address specific health issues like malnutrition and NCDs are also implemented to improve the health of the

⁶ Dukhovny, V. A., & Dukhovny, S. V. (2015). Desertification processes in the Aral Sea region: Impacts and management strategies. *Arid Ecosystems*, 5(1), 23-34

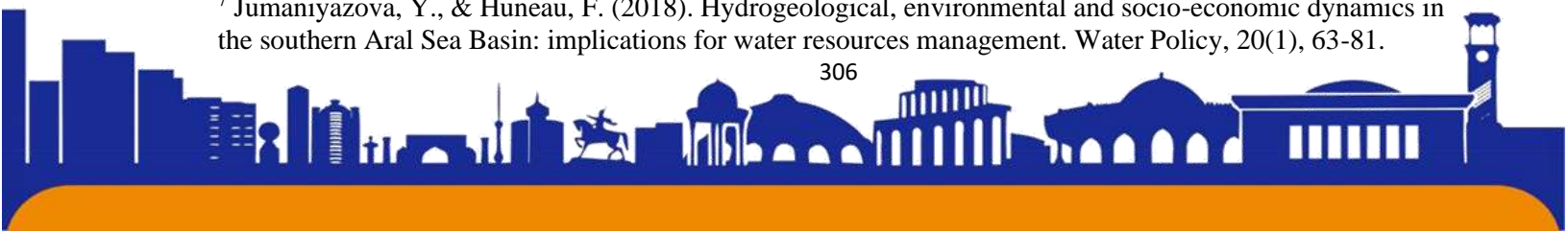
population. It is important to note that the specific health indicators, prevalence of diseases, and the effectiveness of interventions may vary over time. To have a comprehensive understanding of the health status in Karakalpakistan, it would be beneficial to refer to the most recent data from local health authorities, international organizations, and research institutions operating in the region. The population of Karakalpakistan, like any human population, has a direct and intricate relationship with the environmental conditions in the region. The environmental condition significantly influences the livelihoods, health, and well-being of the population.⁷ Here are some aspects of the population's relationship to the environmental condition in Karakalpakistan:

1. **Livelihood and Economy:** The environment in Karakalpakistan, including its natural resources and climatic conditions, plays a vital role in shaping the livelihoods and economy of the population. Agriculture, livestock rearing, and fishing have traditionally been important economic activities. However, water scarcity, desertification, and changes in the Aral Sea have severely impacted these sectors, leading to reduced productivity, income instability, and economic challenges for the population.

2. **Water Resources:** Access to water resources is essential for the population's survival and well-being. The population relies on water sources such as the Amu Darya River, the shrinking Aral Sea, and underground water reservoirs. Environmental changes, including decreased water availability, pollution, and salinization, affect the quality and quantity of water accessible to the population. Water scarcity hampers agricultural activities, limits access to clean drinking water, and poses sanitation challenges.

3. **Health and Environmental Hazards:** The environmental condition in Karakalpakistan can have direct health implications for the population. The shrinking of the Aral Sea has contributed to the release of toxic substances into the air and soil, resulting in increased rates of respiratory illnesses, skin diseases, and other health problems. The population may also be exposed to environmental hazards such as dust

⁷ Jumaniyazova, Y., & Huneau, F. (2018). Hydrogeological, environmental and socio-economic dynamics in the southern Aral Sea Basin: implications for water resources management. *Water Policy*, 20(1), 63-81.

storms, extreme temperatures, and agricultural pesticide use, which can impact their health.

4. Migration and Displacement: Environmental challenges, such as water scarcity, desertification, and economic hardships, have led to population migration and displacement in Karakalpakstan. Nation may be forced to leave their homes and seek better opportunities elsewhere. Environmental factors can contribute to social and economic instability, affecting the population's well-being and potentially leading to increased poverty and inequality.

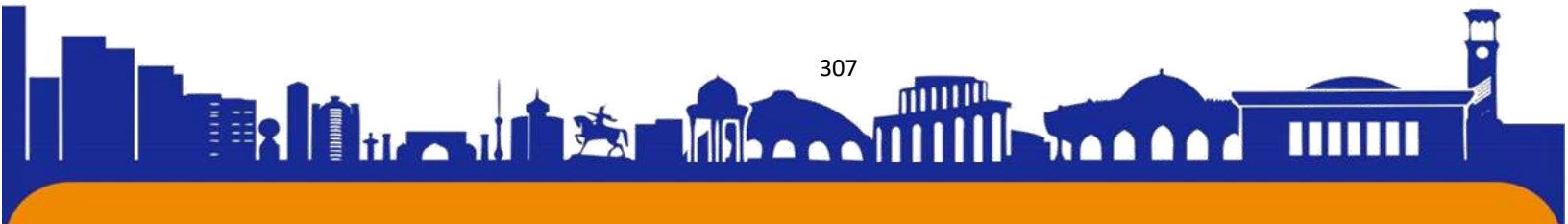
5. Conservation and Environmental Awareness: The population of Karakalpakstan plays a crucial role in the conservation and preservation of the region's natural resources. Promoting environmental awareness, sustainable land and water management practices, and responsible resource use can help mitigate the negative impacts of environmental degradation. The involvement and engagement of the population in conservation efforts are essential for ensuring the long-term environmental sustainability of Karakalpakstan.⁸

Understanding and addressing the population's relationship to the environmental condition in Karakalpakstan require a holistic approach that incorporates sustainable development, environmental conservation, community participation, and socioeconomic interventions. Collaborative efforts involving government agencies, non-governmental organizations, and the local population are vital for promoting environmental stewardship, improving livelihoods, and enhancing the well-being of the population in Karakalpakstan.

Used Literature:

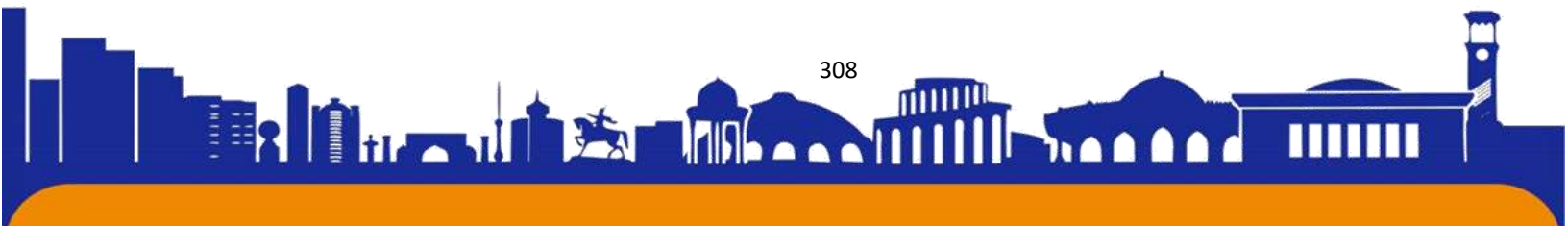
1. Guglielmin, M., & Worland, M. R. (Eds.). (2013). Mountains, Climate and Biodiversity. Wiley.
2. Mamyrov, E., & Toderich, K. (2014). Arid ecosystems of Uzbekistan: structure, dynamics and preservation. *Arid Ecosystems*, 4(4), 215-228.
3. UNESCO. (2005). The Aral Sea Basin: UNESCO International Hydrological Programme.

⁸ Salieva, O. Z., & Saliev, F. K. (2017). Ecological situation in Karakalpakstan: challenges and prospects. *Human and Social Studies*, 6(4), 1205-1216.

4. Muminov, A. K., Rakhmatullaev, S., Sultanov, A., & Kurbanov, E. (2015). Environmental changes in the Aral Sea region. In *Earth Observation of Global Changes* (pp. 103-120). Springer.
5. Glantz, M. H. (Ed.). (2001). *Creeping environmental problems and sustainable development in the Aral Sea basin*. Cambridge University Press.
6. Jumaniyazova, Y., & Huneau, F. (2018). Hydrogeological, environmental and socio-economic dynamics in the southern Aral Sea Basin: implications for water resources management. *Water Policy*, 20(1), 63-81.
7. Salieva, O. Z., & Saliev, F. K. (2017). Ecological situation in Karakalpakstan: challenges and prospects. *Human and Social Studies*, 6(4), 1205-1216.
8. Dukhovny, V. A., & Dukhovny, S. V. (2015). Desertification processes in the Aral Sea region: Impacts and management strategies. *Arid Ecosystems*, 5(1), 23-34

QO‘QON XONLIGIDA ME‘MORCHILIKNING RIVOJLANISHI

Namangan davlat universiteti Tarix yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Abdullayev Zohidjon

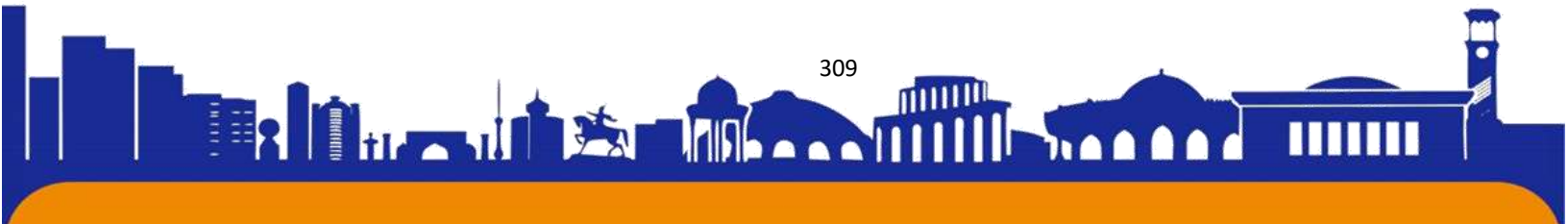
Annotatsiya: Xalqimizning madaniy-ma‘naviy boyliklari va milliy qadriyatlarini to‘la, oqilona egallash va rivojlantirish hozirgi avlodning vazifasidir. Gap o‘tmish madaniy-ma‘naviy boyliklariga ega bo‘lishdagina emas, balki uni chuqur egallab, yangi yuksak bosqichga ko‘tara bilishdadir. Mazkur maqolada Qo‘qon xonligida me‘morchilikning rivojlanishi haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Qo‘qon xonligi me‘morchiligi va amaliy san‘ati, dizaynerlar, klassik uslublar, arxitektura, hattotlik san‘ati, xom g‘isht, ganch, tosh, loy, somon va ohak, xonlik me‘morchiligi.

Insonlarning konstruktsiyalari dizayn va texnologiyada rivojlanib, eng qadimgi tsivilizatsiyalardan boshlab - G‘arb tarixida, qadimgi Gretsiya va Rim degan ma‘noga ega. Amerikaning buyuk binosi klassik uslublar arxitekturasi deb atalgan davrdan boshlab yunon va rim arxitekturasidan kelib chiqdi. Ba‘zida arxitektorlar klassik uslublarni taqlid qilishadi va ko‘pincha dizaynerlar klassikani rad etishadi yoki takomillashadi.

XVIII asrning ikkinchi yarmi – XIX asr boshlarida [Qo‘qon xonligi](#) kuchli markaziy hokimiyatga ega bo‘lgan markazlashgan davlat sifatida qaror topishi natijasida iqtisodiyotning birmuncha jonlanishi madaniy hayotga ta‘sir etmay qolmadi. Mamlakat poytaxti Qo‘qon va boshqa shaharlarda bir qator me‘morchilik obidalari, yo‘llar, ko‘priklar, hammomlar qurildi, amaliy va hattotlik san‘ati rivoj topdi.

XIX asrning birinchi yarmida xonlikda [Umarxon](#), [Muhammadalixon](#), [Nodirabegim](#), [Xudoyorxon](#), [Sulton Murodbek](#), [Sulton Sayidxon](#), harbiy boshliqlardan [Musulmonquli](#), [Aliquli](#), Xolmuhammad [mingboshilar](#) va zamonasining ilg‘or, ma‘rifatli kishilari tomonidan me‘moriy obidalar qurdirildi, shaharsozlik tez sur‘atlar bilan rivojlandi. Me‘morchilikda asosiy e‘tibor madrasalar, masjidlar, xonaqolar, darvesh va qalandarlar uchun takyaxonalar, qorixonalar, sardobalar, ko‘priklar, hammomlar, bozor rastalari barpo etish ishlariga qaratilgan.

Me'morchilik imoratlarining markazi [Qo'qon](#) shahri bo'lib, 1842-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, bu yerda 15 ta [madrasa](#) mavjud bo'lib, eng ko'zga ko'ringanlari Hakim to'ra, Mohlar oyim, Muhammadalixon, Norbo'tabek, Jomiy, Oliy, Sulton Murodbek, Xo'ja dodxoh, Ming oyim madarasalari bo'lgan. Shahar markazi Chorsuda to'rtta yirik madrasa qad ko'targan. Ushbu madrasalarning 38 tadan 108 tagacha hujrasi bo'lgan.

Bu davrda Toshkent shahrida ham bir qancha madrasalar barpo etilgan. Jumladan, Umarxon davrida Tinchbof go'zarida Shukurxon madrasasi, Ko'kcha dahasida Eshon Bo'rixo'ja Sanchiqmoni madrasasi qurilgan. Keyinroq Muhammadalixon farmoni bilan shahar [registonida](#) madrasa qad rostlagan va unga Mir Inoyatulloh bosh mudarris etib tayinlangan. Isoxo'ja madrasasi, Charxchiko'cha madrasasi, Mahmud dasturxonchi madrasalari ham shu davrda bunyod etilgan.

Shuningdek, [Marg'ilonda](#) Saidahmadxo'ja madrasasi, [Andijon](#) shahri atrofida Otaqo'zi madrasasi, Mirzaquli Bo'lish madrasasi kabilar qurilgan. Umuman olganda, xonlikning Qo'qon, [Toshkent](#), Andijon, [Xo'jand](#), [O'ratepa](#), Marg'ilon, [Turkiston](#) kabi shaharlarida 200 dan ortiq madrasalar barpo etilgan.

Xonlikda Jome (juma va hayit namozlarini o'qish uchun) va mahalla (besh vaqt namoz o'qish uchun) masjidlari qurilishiga alohida e'tibor qaratilgan. Jome masjidlari o'zining salobatligi bilan ajralib turgan. Ular baland gumbazli va tekis shiftli bo'lib, har ikkala turdagi binoning ichki ko'rinishidagi shiftiga va tashqi ko'rinishidagi gumbaz bezagiga alohida e'tibor berilgan. Masjidlar binosining qurilishi va ularning ta'miri asosan vaqflar hisobidan amalga oshirilgan.

Qo'qon xonligida maqbaralar xonlar, sayyid va xo'jalar qabrlari ustida barpo qilingan va ularning qurilishi hamda ta'mirlanishi savobli ishlardan hisoblangan. Shuningdek maqbaralar qurdirish obro' orttirish vositasi ham bo'lgan. Farg'ona vodiysida XVIII – XIX asrlarda qurilgan maqbaralarning ichki ko'rinishida XI – XII asrlarga xos an'analar ko'zatiladi.

Xonlik me'morchiligi tarixida jamoat binolari sirasiga kiruvchi hammomlar alohida o'rin egallaydi. Hammomlar pishiq g'ishtdan, bir necha gumbazli qilib qurilgan va ular egasining nomi bilan atalgan.

Xonlikda me'morchilikning rivojlanishi savdo-sotiq munosabatlari bilan bog'liq bo'lgan inshootlar qurilishida ham kuzatiladi. Xonlik hududlarida markaziy yo'llar bo'ylab rabot va karvonsaroylar faoliyati davom etgan, bozorlar rivojlangan. Jumladan,

Toshkentda [Chorsu](#) bozori sakkizta ko‘chani birlashtirgan. Bu bozor o‘nga yaqin savdo maydonlari va qirqa yaqin savdo – hunarmandchilik rastalarini o‘z ichiga olgan. Rastalar ko‘chani ikki tomoni bo‘ylab joylashgan va ularni ko‘cha o‘rtasini egallagan baland tim birlashtirgan. Tim yog‘och tirkagich va to‘siqlardan tashkil topgan. Bunday bino va inshootlar hukmdorlar, alohida amaldorlar va shaxslar tomonidan qurdirilgan.

Xonlik me‘morchiligiga yog‘och, temir, pishiq yoki xom g‘isht, yupqa sopol g‘isht, ganch, marmar, xarsang tosh, sog‘ tuproq va ohak asosiy qurilish materiallari bo‘lgan. Temir va yog‘och kam bo‘lganligi bois qurilishda ko‘proq pishiq yoki xom g‘isht, ganch, tosh, loy, somon va ohak ishlatilgan. Binolar poydevoriga xarsangtosh yoki marmartosh yotqizilgan. Qurilishda terak, tol, tut, yong‘oq, qayrag‘och va archa yog‘ochlaridan keng foydalanilgan. Pishiq g‘isht, ganch, yupqa sopol g‘ishtlar maxsus xumdonlarda pishirib tayyorlangan.

Xonlikda qurilgan binolarning umumiy tuzilishi va rejalashtirishida an‘anaviylik saqlanib qolgan bo‘lsa-da, Qo‘qon me‘morchiligida tashqi aloqalarning ham ta‘siri seziladi. Binolarning bezaklarida rang-barang g‘ishtlar ko‘p ishlatilgan. Shiplarga solingan gullar O‘rta Osiyodagi qadimiy yodgorliklardan o‘zining jimjimadorligi, bo‘yog‘ining yorqinligi, ularning ba‘zan ko‘zni qamashtiradigan darajada aralash – quralash bo‘lib ketganligi bilan farq qilgan.

Qo‘qon xonligida qurilish va me‘morchilik bilan birga amaliy san‘at ham rivoj topgan. Xususan, amaliy san‘atning naqqoshlik, yog‘och va ganch o‘ymakorligi sohalari yuksak darajada taraqqiy etgan bo‘lib, ularda me‘morchilikda keng foydalanilgan. Amaliy san‘atning yuqori darajasi Xudoyorxon saroyida, Oltiariqdagi Do‘sti Xudo masjidida ayvonida ishlangan nashqlarda Andijon atrofidagi Otaqo‘zi madrasasi bezaklaridagi islamiy naqshlarda, Chodak masjidining yog‘och va ganch o‘ymakorligida, Rishtondagi Xo‘ja Ilg‘or masjidining shift bezaklarida yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Qo‘qon xonligi me‘morchiligi va amaliy san‘atida butun O‘rta Osiyo uchun xos bo‘lgan an‘anaviy uslublar bilan bir qatorda mahalliy xususiyatlar ham saqlangan. Qo‘qon, Toshkent me‘morchilik maktablarining vakillari jamoat binolarini qurish va ularni bezashda, naqshlar tanlashda o‘z maktablarining an‘analarini takomillashtirganlar hamda rivojlantirganlar. Qo‘qon va Toshkentning mahalliy me‘morchilik maktablari o‘zlarining keng rejali, hajmli manzaralari, bezak va jihozlarning g‘oyat nafisligi, ranglarning sho‘xchanligi hamda yog‘och va ganch

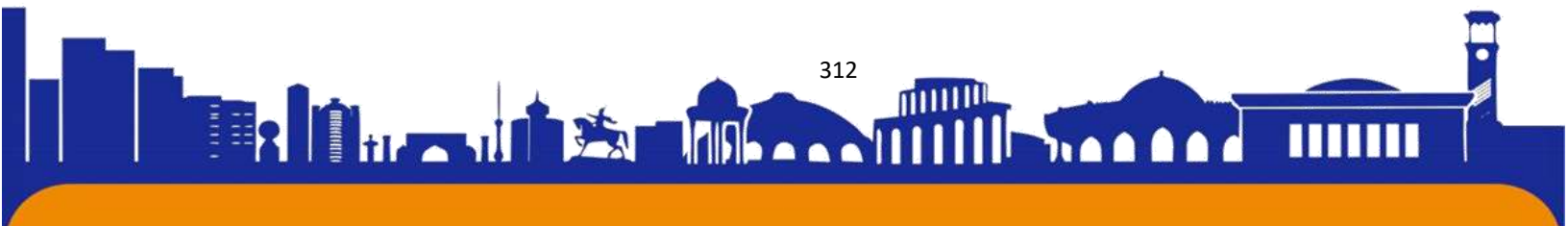

o‘ymakorligi bilan ajralib turadi. Xonlik me‘morchiligida chiroyli qilib aylantirib urg‘u berilgan, ichiga islamiy naqshlar tushirilgan, ko‘proq qizil hamda yashil bo‘yoqlar bilan jilolangan bezaklar ko‘pchilikni tashkil etadi.

Bu davrda xonlikda hattotlik va kitobat san‘ati ham rivoj topgan edi. Qo‘qon xonligining o‘z hattotchilik maktabi bo‘lib, mamlakatda ko‘plab xattotlar yashab, ijod qilganlar. Xattotlarning aksariyati shoir, tarixchi bo‘lgan yoki miniatyura san‘ati bilan shug‘ullangan. Qo‘qonlik Muhummad Latif, Abdulg‘ozi Xo‘ja Xo‘qandiy, Mirzo Bobokalon Xo‘qandiy, Ahmadjon kotib, Abdug‘afur xattot, Mirzo Sharif Dabir, toshkentlik Muhammad Yunus Toyib Toshkandiy, Abdulvahobxo‘ja muhrkan, eshon Abdusami‘xo‘ja Xatib o‘g‘li kabilar ko‘zga ko‘ringan xattotlardan bo‘lgan. Bu xattotlar nasx, shikasta, nasta‘liq kabi yozuv usullarini puxta egallaganlar. Xattotlik san‘ati asosan Qo‘qon, Toshkent, Andijon, Xo‘jand, O‘ratepa kabi shaharlarda ko‘proq rivoj topgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nuttgens, Patrik (1983), Arxitektura tarixi, Prentice Hall
2. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Qo`qon> xonligi_memorchiligi
3. <https://uz.eferrit.com/arxitektura-jadvali-binolarning-dizayndagi-garbiy-tasiri/>

Shukur Xolmirzayev asarlarida istorizmlarning qo'llanilishi

Islomova E'zoza Yorqin qizi
Navoiy davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Shukur Xolmirzayev mahoratli ijodkopr bo'lish barobarida o'z asarlarida tilning xilma-xil xususiyatlarini namoyon eta oldi. Xususan, yozuvchi ijod namunalarida tarix manzarasini aks ettirish maqsadida istorizmlardan unumli foydalangan. Ushbu maqolada shu xususda so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: istorizm, tarixiy so'zlar.

Istorizmlar tarixini o'rganish harakatlari Yevropa tilshunosligida ham, ingliz tilshunosligida ham umumiy lug'atchilik masalalarini o'rganishdan ikki-uch asr keyin boshlangan. O'quv lug'atlarini ilmiy asosda o'rganish XVII asrda birinchi ingliz leksikografi S.Jonson, XIX asr boshlarida fransuz tilshunoslari J.Dyubua, K.Dyubua, G.Matore, K.Bak, ispan tilshunosligida Y.Malkil ishlaridan boshlanadi. Keyinchalik o'zbek tilshunosligida leksikografiyaning bu tarmog'ini takomillashtirish davlat ahamiyatidagi masala sifatida kun tartibiga qo'yiladi. Ana shu xatti-harakatlar samarasi o'laroq o'zbek o'quv lug'atchiligi yuqori pog'onaga ko'tariladi va ulkan yutuqlarni qo'lga kiritadi. Bunda P.N.Denisov, L.A.Novikov, S.G.Barxudarov, V.V.Morkovkin, Y.N.Karaulov, M.A.Skopina, V.N.Sergeyev, V.A.RedkinA.V.Tekuchev, Z.A.Potixa, D.E.Rozental kabilarning xizmatlari katta bo'ladi. Til taraqqiyotining ma'lum bir davrida muomalada faol qo'llangan, lekin keyinchalik shu so'z ifodalagan predmet, voqea yoki hodisa o'zining hayotiy faoliyatini to'xtatgach, uni anglatgan so'z ham eskirsa, qo'llanish darajasini susaytirib, yo'qotib, tarixiy so'zga aylanib qoladi. Demak, tarixiy so'zlar o'zi atagan narsa yoki tushuncha iste'moldan chiqib ketganligi bois qo'llanmayotgan leksik qatlamdir. Bu qatlam har bir davrda jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq holda yuzaga keladi, kamayib boradi. Istorizmlar leksik, semantik, frazeologik xarakterga ega bo'ladi. Eskirib iste'moldan chiqqan, o'z sinonimiga ega bo'lmagan so'zlarga leksik istorizmlar deyiladi: omoch, cho'ri, yuzboshi kabi. Istorizmlar tilning leksik tarkibidan tamoman chiqib ketmaydi, zarur payt-da nutqda qo'llanib turadi, lekin eskirganligi, unutilganligi sababli ma'nosi ko'pincha izoh talab qiladi. Hozirgi o'zbek tili leksikasi tarkibidagi batrak, amin, vasiqa, vaqarnoma, mudarris, charx, kansava, tanob, choriq, quloq kabi so'zlar tarixiy

soʻzlar – leksik istorizmlardir. Soʻz maʼnosi anglatgan narsa, voqea, hodisalar eskirmay, uning maʼnosida yangilanish yuz berib, oldingi maʼnosi istemoldan chiqsa, semantik istorizm deyiladi. Masalan, arbob – aristokrat, arbob – fan arbobi; saroy – podsho qarorgohi, saroy – sanʼat saroyi; vazir – podshoning oʻrinbosari, vazir – ministr; rais – shayxlar rahnamosi, rais – jamoa xoʻjaligi boshligʻi kabi. Eskirib isteʼmoldan chiqqan, oʻz ekvivalentiga ega boʻlmagan iboralarga frazeologik istorizmlar deyiladi[17]. Masalan, madrasa tuprogʻini yalamoq, tarki dunyo qilmoq holatlari hayotda mavjud boʻlmasa ham, ularning ifodasi tarixiylik sifatida saqlanib qolgan .

Jamiyat toʻxtovsiz rivojlanib boradi. Yillar oʻtishi bilan mehnat qurollari, kiyim-kechak, uy jihozlarining yangi nusxalari paydo boʻladi, eskilarining baʼzilari ishlatilmaydigan boʻlib qoladi, natijada ularni ifodalovchi soʻzlar ham bora-bora juda kam qoʻllanadi yoki isteʼmoldan chiqib ketadi. Masalan, qadimgi oʻzbek qatlamga tegishli ashu (qizil tuproq), ashuq (temir qalpoq, dubulgʻa), aqru (sekin) kabi soʻzlar eskirgan soʻzlardir. Demak, qadimda nutqda faol qoʻllanilgan, bugun esa kundalik hayotda ishlatilmay qolgan soʻzlar eskirgan soʻzlar deb atalar ekan. Tilshunoslikda eskirgan soʻzlar ikki guruhga ajratiladi: tarixiy soʻzlar; istorizmlar.

1) tarixiy soʻzlar – hozirda mavjud boʻlmagan narsa hodisalarning isteʼmoldan butunlay chiqib ketgan nomlaridir; bunda soʻz oʻzi ifodalagan tushuncha bilan birgalikda eskiradi: onboshi, ellikboshi, kanizak, olampanoh, eshik ogʻasi, xalfa kabi.

2) istorizmlar – hozirda mavjud boʻlmagan narsa-hodisalarning isteʼmoldan butunlay chiqib ketgan nomlaridir; bunda soʻz eskiradi, lekin tushuncha eskirmaydi, boshqa soʻz bilan ifodalanadigan boʻlib qoladi, bunday soʻzlar isteʼmoldan chiqish arafasida turgan, hozirgi tilda sinonimi boʻlgan soʻzlardir. Agar buni ona tilimizda ifodalaydigan boʻlsak, qavs ichida hozirgi tildagi sinonimlari berilgan: rayon (tuman), ekspres (tezyurar), oblast (viloyat), vrach (shifokor), xirurg (jarroh), injener (muhandis), redaktor (muharrir), redaksiya (tahririyat), ulus (xalq), bitik (yozuv) va h.

Bizning fikrimizcha, ushbu materialni oʻrganayotganda, istorizmlar haqida bir necha soʻz aytish kerak, yaʼni gʻoyib boʻlgan narsalar, hodisalar, tushunchalar nomlari: qoʻriqchi, zanjirli pochta, jandarm, politsiyachi, va boshqalar.

Til tizim sifatida uzluksiz harakatda, rivojlanishda boʻlib turadi, bu tilning ijtimoiy mohiyatidan kelib chiqadi: til va jamiyat, til va ong, til va tafakkur oʻrtasidagi ikki tomonlama aloqadorlik ularning bir-biriga taʼsirini belgilaydi — jamiyatda boʻlib

turadigan ijtimoiy-siyosiy jarayonlar, ilmiy- texnikaviy taraqqiyot, iqtisodiy va ma'rifiy sohalaridagi islohotlar tilning lug'at boyligida yangi-yangi so'z va atamalaming yuzaga kelishini, ayni paytda ma'lum so'z-Ieksemalaming eskirib, tarixiy kategoriyaga aylanishini taqozo qiladi. Bu jarayon tilning lug'at boyligida istorizm, arxaizm va neologizm kabi leksik birliklarni yuzaga keltiradi¹.

Surxon elining atoqli adibi Shukur Xolmirzyev mahoratli yozuvchi sifatida o'z asarlarida istorizmlardan unumli foydalangan.

“Yosh buxoroliklar” degan yoshlar davralari tashkil topibdi. Ular mamlakat idora usullariga isloh kiritish, chunonchi, usuli jadid maktablarini ochish, gazetalar chop etish, qozilarni ham saylash talablari bilan chiqishibdi va ushbu takliflar yozilgan bir maktubni amir nomiga ham yuborishibdi. Ushbu parchada qo'llangan qozi va amir so'zlari istorizm sanaladi. Amir - boshliq, hukmdor, hokim. Buxoroda va ba'zi musulmon mamlakatlarida: xon, podsholik unvoni hamda shu unvon egasi.² Qozi arabcha so'z bo'lib, ijro etuvchi, hukm chiqaruvchi ma'nolariga ega. Musulmon davlatlarida hukmdor tomonidan tayinlanib, shariat asosida sud vazifasini bajaruvchi, sudya, shar'iy mahkama raisi sanalgan. Ba'zi qozilar ilm bilan ham shug'ullangan. Ba'zan imomlik vazifasini ham bajargan.³

Boqi saroybon hazratning eski mijozi ekan. Kichkina, qirg'iyburun bu kishi ikki bukilib, salom berdi. So'ng hazratning etagini ko'ziga surtib

— Toji sar, toji sar,— dedi.

Keyin navkarlarga hujra ko'rsatib, ulovlarini tim ostiga opkirtirdi. Hazrat bilan Qurbonni shinam bir xosxonaga boshladi. Eshoni Sudur horigan, sahro shamoli yuzlarini qoraytirib tashlagan edi. U kishi tezda hammom qizitishni buyurdi-da, o'rtadagi xontaxta yoniga tiz cho'kdi. Fotiha o'qishdi. So'ng' hazrat xo'rsinib:

— Shaharda nama ahvol? O'rdada nima gaplar? So'zlang!.. Yegan-ichganingiz o'zingizniki, ko'rgan-bilganingizdan so'zlang!—dedi.— Alhol biz poytaxtning ob-havosini bilaylik.

Parchada qo'llangan saroybon forsha so'z bo'lib, saroyni qo'riqlovchi qorovul sanaladi. Shu bilan birga, karvonlar va savdogarlar qo'nadigan saroy egasi, qo'riqchisi.

¹ H. Jamolxonov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent, 2005. 204-b.

² O'zbek tilining izohli lug'ati. – Toshkent, 2006.

³ Karimov Q. S. Turkistonda tarixan shakllangan qozilik mahkamalari faoliyatiga kiritilgan o'zgarishlar (Qo'qon PDI. Ilmiy xabarlar nashri), 2021. 150-53-b.

Hujra arabcha soʻz boʻlib, kishi yashaydigan kichkina xona, uycha maʼnosini anglatadi. Bu soʻz ham bevosita tarix bilan bogʻliq. Xosxona soʻzi katta mansab egalari yoki hukumat boshligʻi turadigan joy, saroy maʼnosiga ega. Oʻrda tarixiy soʻz boʻlib, turkiy va moʻgʻul xalqlarida hukmdor, xon qarorgohi, qalʼani nomlab kelgan.

Xulosa sifatida aytadigan boʻlsak, istorizmlar bugungi kunda qoʻllanmasa ham tarixiy asarlarni mutolaa qilish, ularni tadqiq qilish maqsadida ularni oʻrganish lozim. Har qaysi xalq milliy qadriyatlarini oʻz maqsad – muddaolari, shu bilan birga, umumbashariy taraqqiyot yutuqlari asosida rivojlantirib, maʼnaviy dunyosini yuksaltirib borishga intilar ekan, bu borada tarixiy xotira masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Yaʼni tarixiy xotira tuygʻusi toʻlaqonli ravishda tiklangan, xalq bosib otgan yoʻl oʻzining barcha muvaffaqiyat va zafarlari, yoʻqotish va qurbonlari, quvonch va iztiroblari bilan xolis va haqqoniy oʻrganilgan taqdirdagina chinakam tarix boʻladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. H. Jamolxonov. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. Toshkent, 2005
2. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. – Toshkent, 2006.
3. Karimov Q. S. Turkistonda tarixan shakllangan qozilik mahkamalari faoliyatiga kiritilgan oʻzgarishlar (Qoʻqon PDI. Ilmiy xabarlar nashri), 2021.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

ASINXRON MOTORLARNI CHASTOTA O'ZGARTIRGICH YORDAMIDA BOSHQARISH

Xamrayev Og`abek Oybek o`g`li

Urganch davlat universiteti Texnika fakulteti Elektr texnikasi, elektr mexanikasi va elektr texnologiyalari (tarmoqlar bo`yicha) ta`lim yo`nalishi 3-bosqich talabasi

E-mail: ogabekxamrayev678@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada asinxron motorlarni chastota o'zgartirgich yordamida boshqarish, dvigatel rejimida ishlaydigan asinxron mashina, boshqariluvchi Asinxron elektr dvigatelni yaratish asosiy muammolari va ishlab chiqarish qo'llaniladigan dvigatellar haqida ma'lumotlar berilgan.

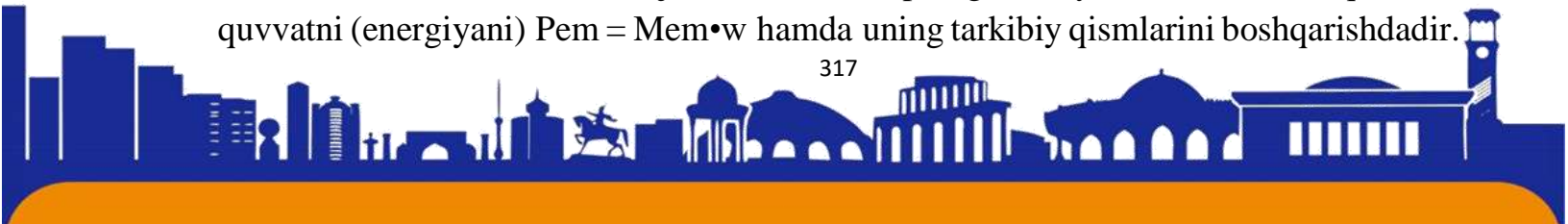
Kalit so`zlar: Asinxron motorlar, stator, rotor, chulg'am, FIK.

KIRISH

Asinxron elektr dvigatel - dvigatel rejimida ishlaydigan asinxron mashina; elektr energiyasini mexanik energiyaga aylantirib beradi. Ish tarzi stator chulg'amlari bo'ylab uch fazali o'zgaruvchan tok o'tganda vujudga keladigan aylanuvchi magnit maydonining stator maydoni rotor chulg'amlarida hosil qiladigan tok bilan o'zaro ta'siriga asoslangan. Rotorning aylanish tezligi asosan quyidagi: f - ta'minlovchi tok chastotasi; p - mashina qutblari soni; s - sirpanish, ya'ni rotor nisbiy tezligining statorning aylanuvchi magnit maydoniga nisbatan orqada qolishini ko'rsatuvchi son. Aylanish tezligini tok chastotasi, qutblar soni va sirpanishga ta'sir etib o'zgartirish mumkin. Tok chastotasini o'zgartirish energiya isrofini cheklagan holda tezlikni ravon o'zgartirishga imkon beradi. Shuning uchun chastota bo'yicha boshqariluvchi Asinxron elektr dvigatelni yaratish asosiy muammolardan biriga aylangan. Asinxron elektr dvigatel elektr yuritmalarda asosiy dvigatel sifatida ishlatiladi. Quvvati bir necha Vt dan o'nlab MVt gacha bo'ladi. Asinxron dvigatellar "Arago-Lens diski" xodisasi asosida ishlaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Akademik M. P. Kostenko ilk bor chastotali boshqarish nazariyasiga asos soldi. O'zbekistonda asinxron dvigatellarni chastotali boshqarish nazariyasi akademik M. Z. Homudxonov tomonidan rivojlantirildi. Prinsipning mohiyati tezlikni boshqarishda quvvatni (energiyani) $P_{em} = M_{em} \cdot \omega$ hamda uning tarkibiy qismlarini boshqarishdadir.

Ulardan biri ustida to'xtalib o'tamiz: chastota berilganda kuchlanishni boshqarish qonunini ham shakllantirish kerak. Bu prinsipni amalga oshirish oson bo'lib, u $w_0 = 2pf_1/p$ nisbatga asoslangan, bu yerda: f_1 — statorni ta'minlayotgan ta'minot manbai chastotasi.

Shuning uchun stator toki chastotasini o'zgartirganda rotor aylanish tezligini keng ko'lamda ravon rostdash mumkin. Tezlikni rostdashning bu usuli asosan sirpanishdagi isroflar $DP=PPS$ bilan tavsiflanadi. Bu isroflar chastota o'zgarishining katta diapazonida ham o'zgaradi. Hozirgi vaqtda o'zgaruvchan tok dvigatellarining tezligini rostdash uchun ishonchli va tejamkor statik o'zgartirgichlar yaratilgan.

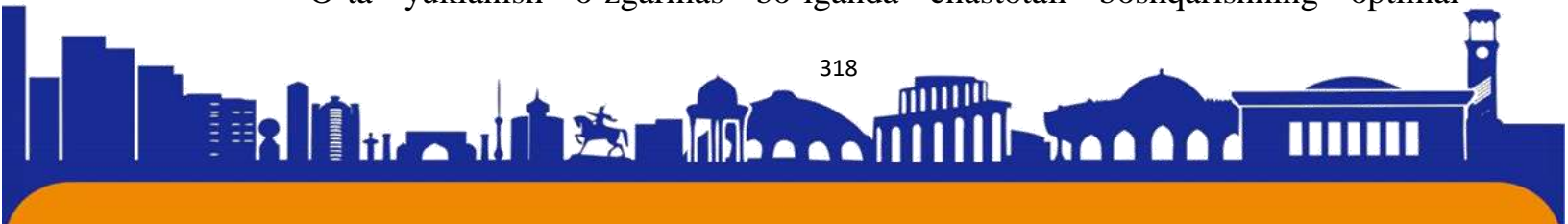
MUHOKAMA

Kuchli yuritmaning asosiy chiqish kordinatasi - bu elektrmagnit momentidir. Chastotali boshqarishda uning qiymati statorga berilayotgan o'zgaruvchan tok chastotasi va kuchlanishiga bog'liq. Shuning uchun ikkita bir-biriga bog'liq bo'lmagan boshqarish kanallarining mavjudligi tizimida optimal boshqarish imkonini beradi. Bu qonunni ikkita bir-biriga bog'liq bo'lmagan boshqarish kanallarining mavjudligi tizimida optimal boshqarish imkonini beradi. Bu qonunni M.P.Kostenko yaratgan bo'lib, u quyidagicha asoslanadi. Aytaylik, yuritma tezligini rostdashda dvigatelning yuklanish qobiliyati $I_m=M_k \cdot M-I_{nom}$ o'zgarmas saqlansin. U holda stator chulg'amidagi aktiv kuchlanish tushishini hisobga olmagan holda quyidagi taxminiy tenglikni yozish mumkin:

Absolut yoki nisbiy birliklardagi ifoda $I_m=const$ bo'lgandagi chastotali boshqarishning optimal qonunining matematik ifodasini ko'rsatadi. Ifodaga muvofiq dvigatelni boshqarib quvvat koeffitsiyenti va yuritmaning absolut sirpanishini o'zgartirmay saqlab qolish mumkin. Uning FIK esa, tezlikning o'zgarishiga bog'liq bo'lmaydi. Mana shunda chastotali boshqarishning optimallik mezoni o'z ifodasini topadi.

Barcha keltirilgan yuklamalarda dvigatel o'ta yuklanishini nazariy jihatdan o'zgarmas saqlab qoladigan yuritmaning mexanik tavsiflari keltirilgan. Chastotali boshqaruvda o'zgarmas o'ta yuklanishda statorda kuchlanish tushishini kompensatsiyalovchi optimal qonuniyat bo'ladi.

O'ta yuklanish o'zgarmas bo'lganda chastotali boshqarishning optimal

qonuniyati bilan birga boshqa qonunlar ham qo'llaniladi (mashina magnit oqimining doimiyliigi, isrofnng kamligi va h.k). Bu holda asinxron yuritma quyidagi xususiyatlarga ega bo'ladi:

1. Stator rotor toklari va oqim (po'latdagi isrofdan tashqari) o'zgarms bo'lib qoladi.

2. Maksimal oqim bilan ishlayotganda dvigatel mexanik tavsifning ish qismida, tabiiy tavsifga nisbatan ancha qattqlikka va katta kritik momentga ega bo'ladi.

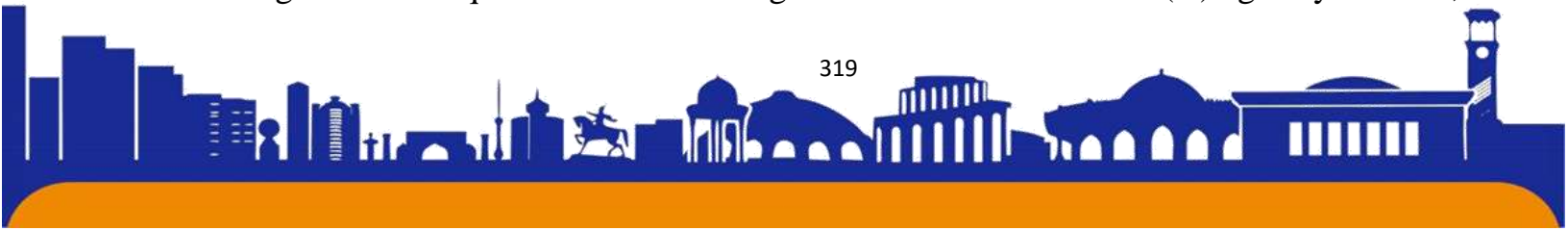
3. Yuklama kamayganda oqim ortiqcha qiymatga ega bo'ladi, bu esa isroflarning ortishiga va o'zgaruvchan momentda mazkur boshqarish qonunining optimal bo'lmasligiga olib keladi. Eng kam isrof bo'yicha boshqarilganda zarur bo'lgan rotordagi tokni oqimga ko'paytmasiga proporsional bo'lgan momentni hosil qilish, mashinaning qo'zg'atish bilan bog'liq bo'lgan o'zgaruvchan va o'zgarms isroflar teng bo'lganda amalga oshiriladi. Bunday boshqarish yuritmaning FIK optimalligini, isroflarning esa eng kam bo'lishini ta'minlaydi.

Chastota o'zgartgichlari ko'pincha kuchlanish manbalari tavsifiga emas, balki tok manbasi tavsifiga ega bo'ladi. Bunday tizimda o'zgartgichdan iste'mol qilinadigan tok, faqat boshqarish signali bilan aniqlanadi va dvigatelning ishlash rejimiga hamda parametrlariga bog'liq bo'lmaydi.

Chastotali boshqariladigan yopiq tizimlarda tezlikni rostlash diapazoni 50:1 gacha kengaytiriladi. Chastota - tok va vektorli boshqarish prinsiplarida ishlaydigan asinxron yuritmalarda tezlikni rostlash diapazonini 1000:1 gacha kengaytirish imkoniyati mavjud. Lekin bu holda statik noustuvorlik rejimi yuzaga kelish ehtimolini hisobga olish zarur.

NATIJA

Dvigatellarning aylanishlar chastotasini tarmoq tokining chastotasini o'zgartirib rostlash alohida manba bo'lishini taqozo qiladi. U asinxron dvigatelni ta'minlovchi kuchlanish chastotasini sanoat toki chastotasi ($f_1=50\text{Gs}$) dan oshirish yoki kamaytirishni ravon o'zgartirish imkonini beradi. Bu rostlash usulining kamchiligi ancha murakkab va qimmatbaho chastota o'zgartirgichining talab qilinishidadir. Chastota o'zgartirgich boshqariladigan to'g'rilagich BT, u uch fazali va $f_1=\text{const}$ bo'lgan tarmoq kuchlanishini o'zgarms tok kuchlanishi (U) ga aylantiradi,

to'g'rilangan kuchlanishning pulslanishini tekislovchi drosseli Ld filtr, o'zgarmas tok kuchlanishini o'zgaruvchan chastota f_2 uch fazali o'zgaruvchan tok kuchlanishiga aylantiradi.

XULOSA

Mamlakatimizda sanoat korxonalarini modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash borasida amalga oshirilayotgan ishlar hududlarda ishlab chiqarish hajmi va sifatini yuksaltirishga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Hoshimov O.O., Saidahmedov S.S. O'zgartkich texnikasiva ta'minot manbai. Toshkent: TDTU, 2002. 96b.
2. Жуков С.А. Этапы создания автоматизированной информационноизмерительной системы коммерческого учета электроэнергии (АИИС КУЭ). М.: Журнал «Промышленная энергетика». 2005, №2,10-12 с.
3. В.Я.Ушаков "Основные проблемы энегетики и возможные способы их решения" Энергетика. Известия ТПУ. 2011. Т.
4. Н.К.Zaynuddinova, SH.K.Niyozov, SH.Ashirov, R.SH.Daminov, E.Ikromxonov "Qayta tiklanuvchan va muqobil energiyadan foydalanish istiqbollari" "The moder roblems of renewable energy sources and sustainable environment" materials of international conference. Tashkent, September 25-27 th, 2019.
5. Electricity generation, transmission and distribution. Gayibov T.Sh., Shamsutdinov H.F., Pulatov B.M. Tashkent-2015.
6. Ҳожиёв Қ.Б., Ҳожиёв А.Қ. Повышение эффективности солнечных коллекторов с пластмассовыми элементами (monografiya) Buxoro.: "Buxoro nashr", 2021.

SOHIBQIRON AMIR TEMUR HAYOTINI ASARLARDA YORITILISHI

Murodjon Qurbonov

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada Sohibqiron Amir Temurning tug'ilishi, hayot yo'li hamda uning shaxsiy fazilatlari haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek Sohibqironning hukmdorlik faoliyati va tuzuklaridan ayrim qarashlar bayon etilgan. Maqola o'sha davr nuqtai nazari, hamda hozirgi kun bilan solishtirilib yoritilgan. Mustaqillik yillaridan so'ng Sohibqiron Amir Temurning xotirasi abadiylashtirilganiga alohida ham to'xtalib o'tilgan.

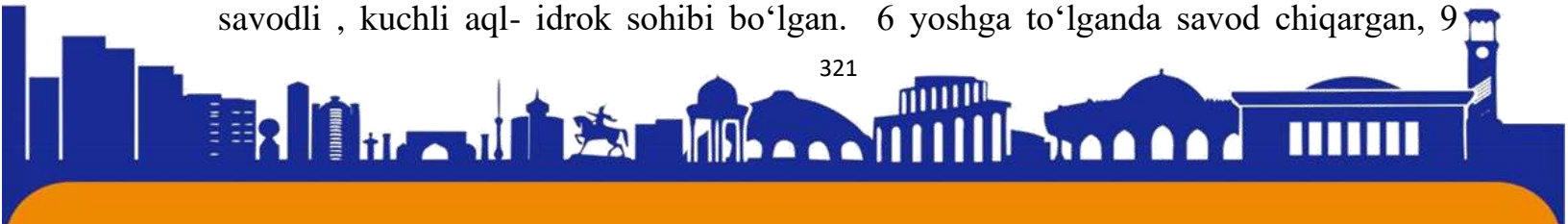
Kalit so'zlar: Amir Temur, Temur tuzuklar, sohibqiron, saltanat, jasorat, Samarqand, kengash, shikor, Zafarnoma, Boyazid Yildirim.

“Buyuk alloma va adiblarimiz, aziz avliyolarimizning bebaho merosi, yengilmas sarkarda va arboblarning jasoratini yoshlar ongiga singdirish, ularda milliy g'urur va iftixor tuyg'ularini kuchaytirishga alohida e'tibor qaratishimiz lozim”.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti**Shavkat Mirziyoyev.**

Tarixdan ma'lumki dunyoda juda ko'p buyuk sarkardalar o'tgan, ularning orasida buyuk bobomiz Sohibqiron Amir Temurning ham o'rni beqiyosdir.

Manbalarda yozilishicha Zuxro va Mushtariy yulduzlarining burjlari kamdan kam hollarda bir-biriga o'zaro yaqinlashar, bu esa yil hisobida har 800 yilda bir martaga to'g'ri kelar va bu vaqtda tarixda buyuk bir inson tug'ilar ekan. Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma" asarida yozilishicha shu paytgacha uch inson, xuddi shu kunlarda tug'ilgan. Bu uch insondan birinchisi: Iskandar Zulqarnayn, ikkinchi Payg'ambarimiz Muhammad alayhissalom uchinchi esa Amir Temur degan ma'lumotlar bor. Bu ma'lumotlar yana Salohiddin Toshkandiyning "Temurnoma" sida ham keltirilgan. Amir Temurga tug'ilganda Temur ismining berilishi ustoz Shamsiddin Kulol tomonidan berilgan. Sohibqiron Amir Temurning yoshligiga e'tibor beradigan bo'lsak u kishi yoshligidan jiddiy, azmu qarorli, baquvvat hamda savodli, kuchli aql- idrok sohibi bo'lgan. 6 yoshga to'lganda savod chiqargan, 9

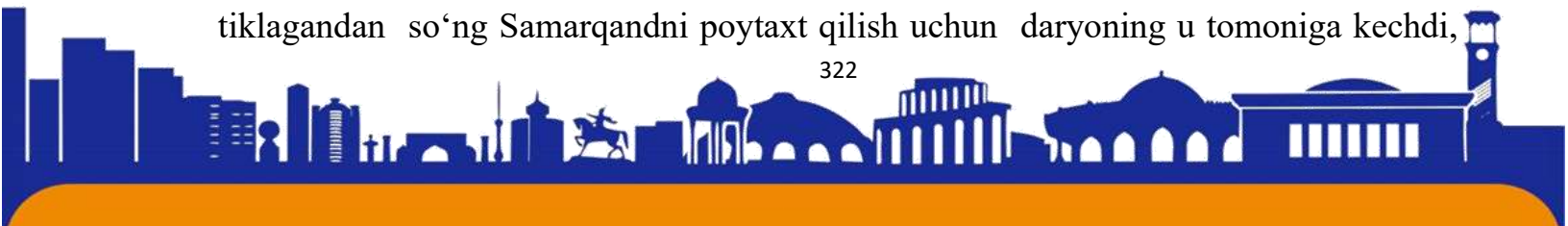

yoshga kiringanda besh mahal namozni yod olgan. 16-18 yoshida qilichbozlik, nayzabozlik va shikor (ov) qilish sa'natini mohirona egallaydi. 20 yoshida abjir javondoz bo'lib yetishadi. Temurning tarbiyasi bilan bevosita onasi Takina Xotun shug'ullangan. Amir Temurdagi oq ko'ngillik, kechirimlilik, sadoqat hamda ayollarni ulug'lash, kabi hislatlar yuksak tarbiyaning bir nishonasi hisoblanadi. Temurning shahsi hamda ko'rinishi haqida fikr yuritganda uning saroyida 12 yoshidan yillar davomida asir tushgan, hamda Temurni o'ziga dushman deb bilgan arab tarixchisi Ahmad ibn Muhammad ibn Arabshoh o'zining "Ajoyib ul-maqdur fi axbori Taymur" asarida: "Temurni gavdasi kelishgan, uzun bo'lyi odam edi. Peshonasi ochiq, kallasi katta, ovozi jarangdor bo'lib, kuch jasurlikda qolishmas edi. Oqish yuzini och qizil rang jilolantirib turar edi. Uzun soqol qo'yib yurardi, o'ng qo'li va o'ng oyog'i mayib, qarashlari yoqimli, o'limni pisand qilmasdi, qariyb 80 ga kirib o'lim asnosida ham aql-zakovati va jasoratini yo'qotmagan edi. U yolg'on-yashiqni va g'iybatni dushmani bo'lib, xazilni yoqdirmasdi. U haqiqat qanchalik achchiq va og'ir bo'lmasin uni eshitishni yaxshi ko'rardi. Yaxshi va yomon holatlar uning kayfiyatiga hech qanday ta'sir qilmasdi. Jasur va mard kishilarni xurmat qilardi hamda o'ziga bo'ysundira olardi" deb yozgan.

Shu o'rinda birinchi prezidentimiz I.A.Karimov o'zining "Tarixiy xotirasiz kelajak yoq" asarida: "Amir Temur bobomizning g'ayrat-shijoati, yuksak aql-zakovati, tadbirkorligi elparvarligi bilan bizga hamisha ibrat namunasi bo'lib qolg'usidir. Biz u zotioliydan hamisha ruhiy madad olamiz"- deb so'z yuritgan.

Tarixchi Bo'ribov Ahmedovning "Tarixdan saboqlar" kitobida yozilishicha "Temur tuzuklari" Temurning 7 yoshidan qilgan ishlari haqida ma'lumotlar berishini hamda Sohibqiron Amir Temur haqida qimmatli ma'lumotlar uning zamondoshlari tomidan yozilganini yozib o'tadi. G'iyosiddin Alining "Ro'znomayi g'azanoti Hinduston" ("Hindistonga qilingan g'azo urishi kundaligi"), Nizomiddin Shomiyning "Zafarnoma", yana shu nomli Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma" asarlari shular jumlasidandir.

Amir Temur mo'g'ullarga qarshi mardonavor kurashib Movaraunnahrda yakka hukmronlik o'rnatgandan so'ng, poytaxt qilib Samarqandni tanladi. Bu haqida Xerman Vamberri o'zining "Buxoro yoxud Movaraunnahr tarixi" asarida shunday fikr bildirgan: "Temur Jayhun (hozirgi Amudaryo) ning bu tomonidagi hokimyatni tiklagandan so'ng Samarqandni poytaxt qilish uchun daryoning u tomoniga kechdi,

Samarqand shahri shu kundan boshlab Temurning vafotigacha uning safar mashaqqatlaridan keyin istirohat qiladigan joyi bo‘lib qoldi”.

Amir Temurning butun hayoti jangu jadallar bilan o‘tgan desak biroz yanglishgan bo‘lamiz, chunki u kishi ilmi, ma‘rifatli, hunarli va tashabbuskor kishilarni juda ham hurmat qilgan, ular bilan suhbat qurub, maslahatini olgan. Bundan ko‘zlangan maqsad davlatni kuch qudratini yuksaltirish, tinch totuvligini ta‘minlash deb bilgan. Haqiqatdan ham bu to‘g‘ri va puxta o‘ylangan tadbirlardan biri edi. Negaki, hozirgi kun bilan olib qaraydigan bo‘lsak ham, xuddi shunday insonlarni ko‘pligi jamiyat taraqqiyotining muhim poydevori hisoblanadi. Chunki hozir ham tadbirkor, hunarmand, ilmi, hamda izlanuvchan insonlar, qayerda bo‘lmasin doim ardoqlanib kelyapti.

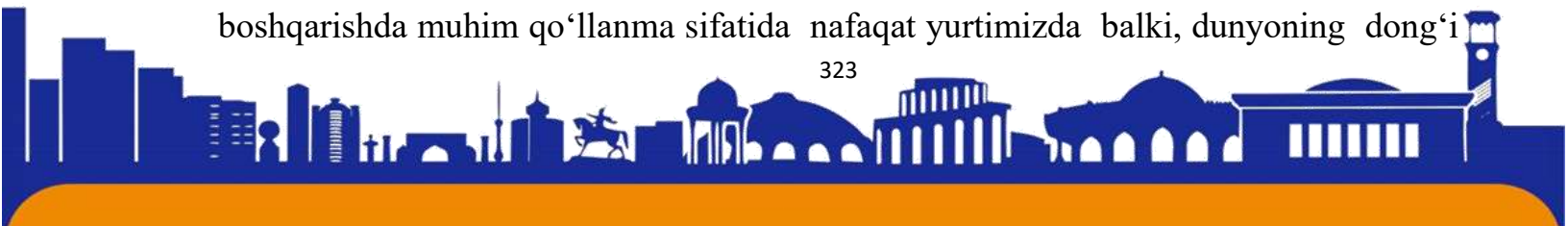
Sohibqiron davlatni ham qilgan janglari singari shunaqangi mohirona boshqarganki, davlatdagi shoh-u gado o‘zining hayotidan doim mamnun bo‘lib, yashagan. Bu haqida Fransuz sharqshunosi Lyusen Keren: -“Amir Temur qanday mahorat bilan jang qilgan bo‘lsa, shunday ustalik bilan tinchlik o‘rnata olardi”- deb o‘z fikrini bildirgan.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 26 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimda: “Buyuk sohibqiron Amir Temur bobomiz Oqsaroy peshtoqiga “Adolat –davlatning asosi va hukmdorlar shioridir”, degan hikmatli so‘zlarni yozdirgani bejiz emas, albatta. Ushbu ulug‘vor g‘oya inson qadr qimmatini oliy darajaga ko‘tarish borasidagi amaliy harakatlarimiz poydevoriga aylandi“-deb so‘z yuritgan.

Amir Temur saltanatni boshqarish haqida o‘zining “Temur tuzuklarida” ba’tafsil ma’lumot bergan. Unga ko‘ra salanatni ishlarini amalga oshirishda ustoz Abubakr Tayobodiyning to‘rtta maslahatiga amal qilganini,

birinchi:- kengash, ya’ni o‘zi bilan.
ikkinchi: - mashvaratu maslahat (boshqalar bilan kengashish).
uchunchi: - hushyorligu mulohazakorlik bilan qat’iy qaror chiqarish.
to‘rtinchisi: -ehtiyotkor bo‘lishni yozib o‘tgan.

Sohibqiron ta’biri bilan aytganda: qat’iylik, hushyorlik, ehtiyotkorlik, shijoat va sabr-chidam bilan barcha ishlar amalga oshirgan. Buning natijasida mamlakatda doimo tinch totuv hayot hukm surgan. Shuning uchun ham “Temur tuzuklari” mamlakatni boshqarishda muhim qo‘llanma sifatida nafaqat yurtimizda balki, dunyoning dong‘i

ketgan mamlakatlari rahbarlarining ham ish stoli ustida turgani bejizga emas. “Temur tuzuklari” nafaqat davlatni boshqarish, balki, kishi o‘ziga do‘st tanlashda ham nimalarga e’tibor berish haqida batafsil va qimmatli ma’lumotlar yozilgan. Shu tariqa Sohibqiron Amir Temurning barcha hayotiy tajribalarini shu tuzuklarida bayon etgan..

Germaniyalik professor Klaus Pander : ”Yer yuzida ekologik tanglik yuzaga kelgan, millatlar o‘rtasida nizolar kuchayib, ishlab chiqarish samaradorligi mutassil kamayib borayotgan hozirgi sharoitda Amir Temur bo‘lganda edi, barcha muammolar yechim topardi”- deb o‘z fikrini bildirgan.

Negaki buyuk Amir Temur bobomiz o‘zining hayot yo‘lida har bir inson boshidan kechiradigan barcha narsalarni boshidan o‘tqazdi. Umr yo‘lida o‘z yaqinlari hamda farzandlarlaridan judo bo‘lganligi, ishongan hamda yordam qo‘lini cho‘zgan insonlari Amir Husayn hamda To‘xtamishxonlar og‘ir paytda hiyonat qilib ketganliklari va jangu-jadallarda olgan og‘ir jarohatlari uning metindek matonatini sindira olmadi. Bularning barchasini Sohibqiron Amir Temur sabr bardosh bilan yengib , yuksak iroda va matonatli ekanligini yana bir bor isbotlab berdi. Bu esa hozirgi har bir yurt farzandlariga juda katta motivatsiya beradi .

Amir Temur saltanatni boshqarishda ijtimoiy siyosiy guruhlardan ham juda unumli foydalangan . Tuzuklarda yozilishicha ular :

Muhammad allayhissalom avlodlari bo‘lmish , sayyidlar, ulamolar, va shayxlar
tajriba orttirgan bilimdonlar

duogo‘y taqvadorlar

amirlar, sarxanglanglar, sipohsololarlar

sipoh va raiyat

saltanat ishlarini ,uning siru asrorini bilgan kengash qilishga munosib oqil
ishonchli kishilar

vazirlar, sarkotib , devon minshiylari

hakimlar,tabiblar,munajjimlar va muhandislar

muhandislar , roviylar

mashoyix,so‘fiy, oriflar

hunar va sa‘nat ahli

har mamlakat va diyordan kelgan sayohatchi va musofirlar, savdogarlar ular turli
mamlakatdan xabar keltirib turgan shaxslardir.

Ushbu ijtimoiy siyosiy guruh vakillarini barchasidan Sohibqiron Amir Temur davlatni boshqarishda samarali foydalangan.

Davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev o'z ma'ruzalari "Temir tuzuklarini sinchiklab o'qish va uning mag'zini chaqish kerakligini, Amir Temur bobomizning davlat boshqaruvi borasidagi ulkan salohiyati, mahorati, bilim va tajribalarini o'rganishda, u barpo etgan qudratli saltanatning siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-mafkuraviy asoslarini anglab yetishda aynan "Temur tuzuklari" bebaho qo'llanma bo'lib xizmat qilishini" ta'kidlab aytgan.

Sohibqiron Amir Temur vazir hamda lashkar tanlashda ham uning nasl nasabi, aql zakovati, o'tkir zehni va kuch qudratiga qarab tanlab saralab olgan. Bu uning boshqalarga o'xshamagan yuksak aqlu salohiyati hamda hayotiy tajriba natijasidir. Saltanatda mufotga loyiq ish qilganlar, buyuk bobomiz so'zi bilan aytganda mukofotlangan, jazoga loyiq ish qilganlar esa jazosiz qolishmagan. Bu esa mamlakatda adolat hukm surganining bir misolidir.

Ismoil Sulaymonovning "Ovro'paning Amir Temurga minnatdorchiligi" nomli maqolasida "Amir Temurga Boyazid Yildirim ustidan qozonilgan g'alabasi hamda yevropani Boyazid xavfidan qutqargani sababli yevropa qirollari minnatdorchiligini bildirib, maktublar yo'llagan, hamda Germaniya qiroli o'zining Potsdamdagi yozgi saroyining bir qismida Amir Temurga atab maxsus sharqona uslubda bir xona ya'ni muzey barpo ettirgan, xonaning devoriga fransuz rassomiga buyurib bir rasm chizdirilgan. Bu rasmda Amir Temur taxtda, atrofida arkonu davlati, sakkiz habash yelkasidagi qafasda esa Boyazid asir olinganicha Temurning yoniga keltirilardi. Temurning oyoqlari ostida esa tiz cho'kib turgan parivash go'zal xotin, – Boyazidning kenja xotini undan hukmdorini avf etib hayotini saqlab qolishini, Sohibqiron Amir Temur esa unga qiyo ham boqmayotganligini, uning ikki ko'zi Boyazidda, huddi: "Qaysar gapimni quloqqa olmading, endi holing qalay" deyayotgandek tasvirlanganligini ko'rish mumkin" deb yozadi. Birinchi prezidentimiz I.A.Karimovning o'zining "Yuksak ma'naviyat –yengilmas kuch" asarida: "Sohibqiron Amir Temur, tangsiz azmu shijoat, mardlik va donishmandlik ramzi bo'lgan. Bu mumtoz siymo buyuk saltanat barpo etib, davlatchilik borasida o'zidan ham amaliy ham nazariy meros qoldirgan. Ilmu fan, madaniyat, bunyodkorlik, din va ma'naviyat rivojiga keng yo'l ochgan.

Shahsan men “Temur tuzuklari”ni har gal o‘qir ekanman xuddiki o‘zimga qandaydir ruhiy kuch quvvat topgandek bo‘laman O‘z ish faoliyatimda bu kitobga takror-takror murojaat qilib, undagi hech qanday eskirmaydigan, inson ma’naviyati uchun bugun ham oziq bo‘ladigan hikmatli fikrlarning qanchalik hayotiy ekanligiga ko‘p bor ishonch hosil qilganman” deb o‘z fikrlarini bayon etgan .

Buyuk Temurning bunyodkorlik yo‘lida qilgan ishlari ham taqsinga sazovordir. Samarqand atrofida barpo etilgan bo‘g‘lar bundan yetti asr avval ispan sayyohi R.G. Klavixonni hayratlanishiga sabab bo‘lgan . Klavixon ham o‘zining asarlarida Temurning bunyodkorlik ishlari, ko‘rsatgan jasoratlari hamda Movaraunnahr shaharlari haqida qimmatli ma’lumotlar yozib qoldirgan.

Hozirgi kunda buyuk bobomizga atab nafaqat o‘zimizda balki boshqa davlatlarda ham asar va maqolalar yaratilib, konfrensiyalar o‘tqazilmoqda. Hozirgi kunda u kishi tug‘ilgan qishloqni turizm maskaniga aylantirish ishlari olib borilmoqda. Yurtimizda 1996–yilga “Amir Temur “yili deb nom berildi . Bobomizning 660 –yilligi o‘zimizda hamda Fransiyada keng nishonlanildi. Bobomizga atab yurtimizning uchta shahrida Toshkent, Samarqand hamda Shahrisabzda haykallari o‘rnatildi. Ko‘chalar ,bog‘lar, hiyobonlar va boshqa joylarga bobomizning nomi berildi. 1996-yil 26-aprelda davlat mukofotlaridan biri bo‘lgan “Amir Temur “ ordeni ta’sis etildi .Samarqand, Shahrisabz hamda Termiz shahri ham ushbu orden bilan taqdirlandi. Sohibqiron Amir Temurning qoldirgan moddiy va manaviy merosi hozirgi kun insonlari hamda kelajak avlodga faxr-iftixor tuyg‘usini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Sh.Mirziyoyev. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 26 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi maruzasidan.
2. Sh.Mirziyoyev. O‘zbekiston Respublikasining Qurolli kuchlarining tashkil topganini 27 yillik bayram tantanalarida so‘zlagan nutqidan I.A.Karimov. “Tarixiy xotirasiz kelajak yoq”. Toshkent.”Sharq”.1998-yil.
3. I.A.Karimov .“ Yuksak ma’naviyat- yengilmas kuch”.Toshkent. Ma’naviyat 2008-yil.
4. ”Temur tuzuklari”. Toshkent.”Shodlik” nashriyoti. 2019-yil.
5. Ibn Arabshoh. “Ajoyib ul- maqdur fi axbori Taymur” Toshkent.”Mehnat” nashriyoti 1992-yil.

6. Xerman Vamberi. "Buxoxo yoxud Movaraunnahr tarix"i. "G'.G'ulom' nashriyoti 1990-yil.
7. N.Ahmedov." Amir Temur afsona va haqiqat". Toshkent. Qomuslar bosh tahririyati.1996-yil.
8. Turg'un Fayziyev."Temuriylar shajarasi".Toshkent."Yozuvchi" nashriyoti.1995-yil.
9. 8.Bo'riboy Ahmedov. "Tarixdan saboqlar". Toshkent."O'qituvchi" nashriyoti 1994-yil.

СИМВОЛЫ В ПРОЗЕ У. ХАМДАМА (НА ОСНОВЕ РАССКАЗА «ПИАЛА ВОДЫ»)

Мясоедов Егор Александрович

Студент 3 курса НУУз

masoedovegor20@gmail.com

Бахромова Гульноза Аббор кизи

Студентка 3 курса НУУз

baxromovagulnoza33@gmail.com

Уткурова Диерабону Алишер кизи

Студентка 3 курса НУУз

diyerautkurova@gmail.com

Аннотация: данная статья посвящена исследованию символов в творчестве современного узбекского писателя Улугбека Хамдама. В основу научной работы взят перевод рассказа «Пиала воды» У. Хамдама, сделанный современным литературоведом и переводчиком Саодат Эргашевны Камиловой. Жанр анализируемого рассказа – притча – позволяет нам раскрыть символику произведения в разных аспектах: видимом и метафорическом. Символы в рассказе этого автора позволяют глубже вникнуть в природу его стиля и способа отражения главных идей малого прозаического жанра.

Ключевые слова: символ, «Пиала воды», путь, авторский стиль, интерпретация, притча, смысл жизни, предметный мир.

Abstract: this article is devoted to the study of symbols in the work of the modern Uzbek writer Ulugbek Hamdam. The scientific work is based on the translation of the story "A Bowl of Water" by U. Hamdam, made by a modern literary critic and translator Saodat Ergashevna Kamilova. The genre of the analyzed story – the parable – allows us to reveal the symbolism of the work in different aspects: visible and metaphorical. The symbols in this author's story allow us to delve deeper into the nature of his style and the way of reflecting the main ideas of the small prose genre.

Keywords: symbol, "A Bowl of Water", path, author's style, interpretation, parable, meaning of life, objective world.

ВВЕДЕНИЕ

В современной науке литературоведения символы играют важную роль в художественном произведении. Символ – (от древнегреч. symbolon — знак, примета) – многозначный иносказательный образ, основанный на подобии, сходстве или общности предметов и явлений жизни. В символе может быть выражена система соответствий между разными сторонами действительности (миром природы и жизнью человека, обществом и личностью, реальным и ирреальным, земным и небесным, внешним и внутренним). Благодаря символам в художественном произведении актуализируются те или иные образы, их характерные черты, метафорический перенос и иносказание.

В традиционной восточной литературе преобладание многочисленных символов в произведении – одно из характерных черт, используемых авторами. Литература народов Средней Азии (Таджикистана, Кыргызстана, Туркменистана, Казахстана, Узбекистана и проч.) может гордо заявить об этой отличительной сюжетной особенности. На протяжении долгого времени существования и развития тюркской литературы символы существовали бок о бок. На современном этапе развития отечественной литературы богатство произведений символами и символическими образами, позволяющие глубже вникать в суть повествования и изображаемого мира, становится актуальным в текстах многих узбекских поэтов и писателей.

ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ

За основу исследовательской работы была взята книга переводов рассказов современного узбекского писателя Улугбека Хамдама. Актуальность статьи определяется новизной исследуемого автора и материала. Главным методом, которым мы воспользовались в данной работе – метод сплошной выборки, основанный на литературоведческом анализе материала.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Одним из ярких примеров символа в данном произведении – вода. На Востоке этому источнику уделяется особое место и внимание, и он может интерпретироваться в самых разных вариантах и смыслах в произведении. В рассказе «Пиала воды» Улугбека Хамдама вода играет ключевую роль и является главным символом, связывающим всю историю повествования. Уже сам заголовок рассказа указывает на важность этого символа, подчеркивая его

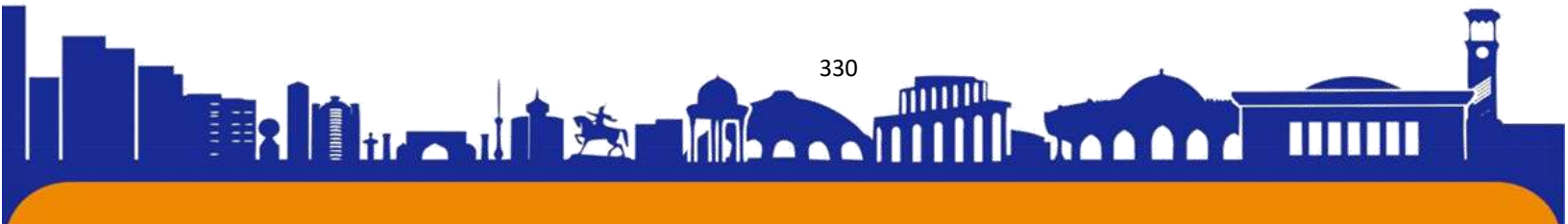

центральное значение в сюжете. Вода как символ имеет множество интерпретаций и может быть понята самыми разными способами - от физической потребности до духовной и эмоциональной жажды, которую переживает персонаж. Вода в данном рассказе является не только физическим препятствием, несущим жизнь и необходимость для живых организмов, но и символизирует различные аспекты человеческой жизни и судьбы героя.

Герой рассказа молодой парень полных сил отправляется в долгое и трудное путешествие, где вода становится его главной потребностью. Весь путь героя сопровождают жара и жажда. Он страдает от недостатка воды, ощущает, что каждая горячая песчинка под ногами приближает его к истощению. Герой борется с этой жаждой, его мысли сосредотачиваются на поисках воды, на возможности утолить жажду: «Вдруг, начинаю чувствовать, как внутри меня медленно рождается желание попить воды. Оглядываюсь вокруг в поисках родника. Но, черт его дерь, нигде источника не видно. Мне уже казалось, что я проехал целую вечность. На самом же деле совсем немного. Вероятно, вся причина в жажде... Вот если бы найти в этой иссохшей степи колодец с кристально чистой водой и вдоволь напиться! По крайней мере, я согласен и на одну пиалу воды. Одна пиала воды...» [1, с. 2]. В данном отрывке символ воды выражает жизненную силу, удовлетворение, спасение от иссушения и жажды.

Далее, автор описывает появление водоема, который оказывается всего лишь миражом. Это символизирует недостаточность и несостоятельность материальных или эмоциональных ожиданий. Герой осознает, что его истинные желания и цели несбыточны. Однако упоминание о мираже исчезает, и вместо него вырисовывается что-то настоящее и внушительное. Это символизирует возникновение новых возможностей и надежд в жизни персонажа. Вода становится символом покоя, спасения и возможности для персонажа, предоставляя ему новые перспективы и силы: «Вдруг вдалеке показалось что-то, похожее на водоём. Я не поверил своим глазам, боясь, что это мираж... Сбоку от родника на тоненькой цепочке, вероятно, чтобы никто не унес, висела расписная медная пиала. Наполнив её водой, жадно выпил. Я думал, что смогу осушить как минимум 4-5 пиал, но ошибался, мне оказалось достаточно одной» [1, с. 3]. Его удовлетворение этой жажды лишь одной пиалой воды олицетворяет

удовлетворение его внутреннего стремления и желания и сопровождает его избавление от муки.

Кроме того, автор описывает глаза героя, которые «засияли от полученного удовольствия». Это может указывать на то, что пиала воды представляет не только физическую насыщенность, но и пробуждение внутреннего благополучия и радости: «Да, ну ладно, оставим эти разговоры. Главное я избавился от муки! Глаза мои засияли от полученного удовольствия, и я готов был к продолжению путешествия» [1, с. 4]. Далее главный герой умывается, что может быть рассмотрено как символ очищения и совершения нового начала: «Затем я умылся. И все!..» [1, с. 4]. Когда герой достает деньги, он сталкивается с неожиданной реакцией девушки, которая не принимает их, но направляет его в дом, чтобы он заплатил там: «Я на минуту растерялся: куда мне идти, кому платить за воду? ... Их мрачные лица совсем не соответствуют величию, роскоши, общему приподнятому настроению людей, которые вкушали наслаждения, и, казалось, были счастливы!» [1, с. 4].

Символ воды вскрывает герою неожиданную проблему, которая в его глазах стала не только повседневной необходимостью, но и препятствием на пути к выполнению важных задач. Он ощущает угрызения совести и задумывается о цене, которую платит за всего лишь пиалу воды. Вода здесь символизирует трудности и препятствия в достижении цели, которые могут быть незначительными на первый взгляд, но в конечном итоге забирают большое количество времени и энергии: «...если бы я знал, что за одну пиалу воды мне придется потерять столько времени и сил в мучительном ожидании, что придется, испытывая угрызения совести, думать о невыполненной задаче, разве я зашел бы сюда?!» [1, с. 5].

Окончание рассказа, когда герой в растерянности взирает на засушенную арбу, является сильной концовкой. Он осознает, что его потерянное время и усилия не возвратятся: «В тележке рядами стояли кувшины, полные воды, один из них разбился, и из него капала вода на вековые, жаждущие влаги пески...» [1, с. 7].

Следующим важным символом в рассказе «Пиала воды» предстает символ пути. Путь – это символ жизни, тропы каждого человека, что должен быть пройден им в продолжении его существования на земле, дорога жизни. Путь в

рассказе проходит по пустыне, в которой главный герой испытывается по-разному. В древности на Востоке существовал Великий шелковый путь, который связывал торговлю между странами Азии и Европы. В данном рассказе-притче перед глазами читателя раскрываются бескрайние просторы знойной пустыни, через которую не раз проходили караваны, что невольно наводит на воспоминание о былом, о таинственном прошлом. В начале повествования сразу раскрывается данный символ перед героем: «Все, что осталось в памяти – так это то, что я должен доставить до наступления сумерек до места назначения навьюченную чем-то тележку, запряженную двумя лошадьми. А почему до наступления темноты? Ответ для меня тоже неизвестен. И еще, мне сказали: «Самое главное не сбиться с пути и вовремя доставить груз». Все это превратило мою миссию в загадочную головоломку» [1, с. 1]. Цель героя была проложена через пустыню, а он не должен был сворачивать со своего изначального пути. В этом виден символ: человеку в жизни дается путь и личное предназначение, а то, как он его пройдет и дойдет ли до цели заключается уже в самом человеке.

Главный герой уверен в своем назначении и задаче, что необходимо выполнить. После того, как он осушает пиалу с водой он сворачивает со своего пути, дабы оплатить в шатре: «Теперь только вперед! Я не должен задерживаться здесь и вообще нигде, должен сейчас же, не мешкая, идти, не отклоняясь от маршрута! Мне поручили очень важное задание, и я принял его всем сердцем и душой. Если бы не принял, то не отправился бы в путь. Это я знал. Не теряя времени, порывшись в карманах, я вытащил деньги» [1, с. 4]. Однако он простоял всю жизнь в очереди за платой, о чем, конечно, сожалеет в конце повествования: «И в то же мгновение я вспомнил все. Ведь... ведь у меня же было задание, я же пустился в путь с очень важным поручением! Потом... потом я заметил, что внезапно наступили сумерки, от ужаса оцепенел: все было напрасно?! Я не справился с возложенной на меня священной миссией?! Досадую, я хотел крикнуть... но не смог, вопль будто взорвался в мозгу...» [1, с. 7]. Тем самым, данный эпизод, где фигурирует символ пути, показывает, что человек, поддавшись искушению, способен свернуть с верной дороги, а затем горько пожалеть о своем выборе и сделанной ошибке. Данный символ в рассказе-притче носит назидательную функцию для читателя.

Красивая девушка с древних времен считается символом искушения, так как приятная внешность всегда притягательна, в частности, образ восточной красавицы до сих пор завораживает красотой и величием, грацией и скромностью, умом и благородством. Но внешность человека не всегда совпадает с его внутренним миром и тогда, миловидная внешность может стать опасным оружием, с помощью которого можно достичь целей, не всегда являющихся благими. В данном рассказе, красивая девушка появляется именно в тот момент, когда главный герой, яро выполняющий своё поручение, начинает медленно сомневаться в себе. Его вера в себя и в того, кто поручил ему это задание начинает ослабевать: «Место назначения!.. Э-ге-ге, оно еще так далеко, как недостижимый горизонт» [1, с. 3]. Именно сомнения, зарождающиеся в его душе, стали причиной появления жизненного соблазна: «У порога меня встретила стройная красавица с большими черными глазами и улыбающимися полуоткрытыми алыми губами. Я не успел открыть рот, а она уже указывала мне на журчащий источник, находящийся неподалеку» [1, с. 3]. Внешний вид девушки пленяет, но в то же время вызывает у читателей сомнение, так как говорит о неизвестности: у нее большие черные глаза, алые губы. Сомнения вызывает также тот факт, что в рассказе не представлена ее речь. Мы не слышим ее голоса, мы видим только идеальную внешность, оболочку, под которой скрывается что-то темное. На протяжении рассказа девушка общается с людьми лишь жестами: при встрече она указывает герою на источник, после – приглашает внутрь здания: «Не теряя времени, порывшись в карманах, я вытащил деньги. Однако, скромная девушка не взяла их, а направилась в дом, жестами приглашая меня: мол идите туда, там заплатите» [1, с. 4].

Даже в конце рассказа мы видим все ту же красивую девушку с улыбкой на лице, жестами приглашающую жаждущих путников: «Раскрыв рот от изумления, я с надеждой и мольбой глянул вокруг и ... и мой взгляд упал снова на девушку-служанку! Я онемел от удивления: девушка не изменилась, оставаясь молодой и симпатичной с полуулыбкой на алых губах, без устали встречая нескончаемый поток посетителей. Действительно, ни одна телега не проезжала мимо караван-сарая. Каждая останавливалась, и с них спрыгивали жаждущие арбакиши и бросались в сторону источника, на который указывала девушка, осушая лишь одну пиалушечку воды...» [1, с. 6-7]. То, что мы видим в конце романа дает нам

возможность представить образ красавицы как символ легкого пути. Герой ощущает сильную жажду и выбирает легкий способ достижения цели: он следует за девушкой и утоляет жажду у ручья, но позже он осознает, что достигнутое без труда обходится слишком дорого: «Я с удивлением посмотрел на себя: о, господи! Что это?! Что за колдовство? Когда я входил в караван-сарай, мое тело было полно сил и энергии, а теперь оно сморщилось, кожа стала дряблой, кости торчали и казались очень-очень хрупкими и истонченными» [1, с. 6]. Увидев кувшины с водой на своей тележке, он понимает, что если бы он не сбивался с пути и продолжал свой путь, каким бы трудным он ему не казался, то после прибытия на место назначения, его усилия были бы вознаграждены: «Удивившись, собрал последние силы и дрожащими, изможденными руками сбросил тряпье, покрывающее арбу... О, господи, в этот момент в голове моей промелькнуло все пережитое. И как же горько было видеть... В тележке рядами стояли кувшины, полные воды, один из них разбился, и из него капала вода на вековые, жаждущие влаги пески...» [1, с. 7].

Каждый человек сталкивается в своей жизни с теми или иными испытаниями, через которые он должен пройти. Пустыня, солнце, жара в рассказе символизируют препятствия в жизни человека. У главного героя есть задание, которое он должен выполнить: «Всё, что осталось в памяти – так это то, что я должен доставить до наступления сумерек до места назначения навьюченную чем-то тележку, запряженную двумя лошадьми» [1, с. 1]. В то же время, героя предупредили, что главное не сбиться с пути и вовремя доставить груз на арбе. Он приступает к делу со всем энтузиазмом: «Поначалу пою во весь голос. Понимая, что нужно беречь силы, невольно перехожу на мурлыканье, напевая все, что приходит на ум. Продолжая пение, озираюсь по сторонам, и моя молодая душа наполняется радостью» [1, с. 1]. Но позже, из-за жаркой погоды в пустыне и обжигающих лучей солнца он испытывает жажду: «Вдруг, начинаю чувствовать, как внутри меня медленно рождается желание попить воды» [1, с. 2]. Жажда усиливается с каждой минутой, солнце продолжает беспощадно печь и силы героя начинают его покидать: «...желание напиться постепенно, но неумолимо и безжалостно полностью захватывало все моё существо. Казалось, что внутри меня перемещаются горячие барханы, подобные верблюжьему горбу» [1, с. 3]. В конце концов герой забывает о важности задания и достигает своей

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

цели – напивается воды, но это обходится ему слишком дорого, он теряет свою молодость, жизненную энергию, а главное – возможность выполнить поручение.

ВЫВОДЫ

В работе были рассмотрены такие символы, как вода, путь, девушка и пустыня. Каждый из представленных символов актуализируется в общем ходе сюжета, создавая мистическую картину шатра, караван-сарая в пустыне, где герой метафорически проживает всю свою жизнь, осознав, что вода все время была у него на арбе. Символы в данном рассказе позволяют изобразить авторский замысел в рамке символической передачи образов в рассказе, что составляют его уникальность как в жанровом, так и содержательном планах.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Улугбек Хамдам. Рассказы. – Т., 2021. – 54 с. (www.ziyouz.com)

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”DAGI NASRIY MATNLAR BO‘YICHA AYRIM MULOHAZALAR

Berdiev Xusan Xolnazarovich

filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

+998991252041; e-mail: rustam_berdiyev1996@mail.ru

SamDU O‘zbekiston – Finlandiya pedagogik instituti dostenti,

Botirova O‘g‘iloy Yadigarovna

SamDU O‘zbekiston – Finlandiya pedagogik instituti Magistri

+9989112983836; e-mail: ugiloybotirova9@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada “Devonu lug‘otit turk”da nasrning qadimgi namunasi sifatida manba bo‘la oladigan namunalar ham keltirilganligi haqidagi ma‘lumotlar atyib o‘tilgan. Shu bilan birga buni isboti sifatida Iskandar Zulqarnayn va turk xoqoni Shu qo‘shinlari to‘qnashuvi haqidagi materiallar kuzatilib, ulardan namunalar berilgan.

Iskandar haqidagi rivoyatlar yozma adabiyotda keng o‘rin egallaydi. Buni tarixning turli davrlaridagi Iskandar haqidagi manbalardan ham bilib olishimiz mumkin. Ammo bu rivoyatlarda o‘sha davrda yashab o‘tgan ijodkorlarning ma‘lum bir maqsadlari aks etganligi shubhasiz.

“Devonu lug‘otit turk”dan o‘rin olgan nasriy parchalarning e‘tiborli tomoni shundaki, ular bir-birini to‘ldiradi, yaxlit asarning bo‘laklari sifatida taassurot uyg‘otadi.

KALIT SO‘ZLAR: “Devonu lug‘otit turk”, Iskandar Zulqarnayn, öga, ujq‘ur, chigil, tutmach ,turkman, Altunxan, “Tawg‘ach”, Chin, Turk xoqoni Shu.

“Devonu lug‘otit turk”da nasrning qadimgi namunasi sifatida manba bo‘la oladigan namunalar ham keltirilgan. Buni Iskandar Zulqarnayn va turk xoqoni Shu qo‘shinlari to‘qnashuvi haqidagi materiallarda kuzatish mumkin.

To‘g‘ri, fotih Iskandar haqidagi rivoyatlarning yozma adabiyotga kirib kelish jarayoni turli davrlarda yashab o‘tgan ijodkorlarning ma‘lum maqsadni ko‘zda tutganligi bilan bog‘liqligi, shubhasiz. Uning zafarli yurishlari, favqulodda

tadbirkorligi, ayni paytda, turklar zaminida talofat ko‘rib sulh tuzishga majbur bo‘lganligi haqida ham ko‘plab rivoyatlar paydo bo‘lgan.

“Devonu lug‘otit turk”dan o‘rin olgan nasriy parchalarning e‘tiborli tomoni shundaki, ular bir-birini to‘ldiradi, yaxlit asarning bo‘laklari sifatida taassurot uyg‘otadi.

Ma‘lumki, Iskandar Zulqarnayn faoliyati bog‘liq rivoyatlar birinchi jilddagi öga (tajribali, aqlli, ko‘p yashagan odam) (117), uyg‘ur (135), chigil (374), tutmach (422); uchinchi jilddagi turkman (419-423) so‘zlari izohini berishda keltirilgan.

Nasriy parchalarning bir-biriga aloqadorligini quyidagilarda ham ko‘rish mumkin:

1. Iskandar Zulqarnaynning harbiy yurishi va turk xoqoni Shu askarlari bilan to‘qnashuvi tasviri mavjudligi. Chunonchi, “Zulqarnayn Chinga kelib yetganda turklar xoni urushish uchun yosh yigitlardan iborat bir guruh askarni yo‘lladi. Ular kechasi Zulqarnaynning oldingi askarlariga hujum qildilar va yengdilar” (I t. 117). “Zulqarnayn uyg‘ur viloyatiga yaqinlashgach, turk xoqoni unga to‘rt ming odamni yo‘lladi” (I t. 135).

2. Zulqarnayn nomining keltirilishi. “Devonu lug‘otit turk ” asari I t., 117-betda to‘rt marta, 422- betide ikki marta, shuningdek, III t., 419-423- betlarda o‘n bir marta Zulqarnayn, Iskandar Zulqarnayn shakllarida uchraydi (ko‘rsatilgan sahifalarning barchasida rivoyat keltirilgan).

3. Ba‘zi joy, urug‘-qabila, xalq, taom, (va b.) nomlari paydo bo‘lishining Iskandar yurishlari bilan bog‘lab talqin qilinishi. “Turk askarlaridan biri Zulqarnayn askaridan birini qilich bilan urib kindigigacha ikkiga ajratib yubordi. “O‘lgan askarning belbog‘ida oltin hamyon bor edi. Hamyonga qilich tegib kesildi. Undan qonga bo‘yalgan oltinlar yerga sochildi. Ertasi ertalab turk askarlari qonga bo‘yalgan oltinlarni ko‘rib, bir-birlariga “bu nima?” deyishar va altun qon- “qonli oltin” deb aytishar edi”. Bu joydagi katta tog‘ shu ism bilan ataldi (I t., 117). Bu nomning keyinroq Altunxan deb ketilgani shu rivoyatga bog‘liq boshqa bir parchada ham ta‘kidlangan (Qarang: Koshg‘ariy, III t., 422), “Uyg‘ur-Zulqarnayn turk shohi bilan sulh qilganda qurgan besh shaharlik viloyat ismi” (I t., 135). Chigil so‘zi haqida shunday deyiladi: “Zulqarnayn arg‘ular shahriga yetganda qattiq yomg‘ir yog‘ib, yerlar loy, botqoq bo‘lib ketgan va Iskandar yurolmay qiynalgan. U xafa bo‘lib, forscha “in chi gil ast” – bu qanday loy, bundan qutulolmaymiz deb g‘azablangan. So‘ng u yerda

bir bino qurishga buyurdi, so‘ng bu kunlarda chigil deb ataluvchi qo‘rg‘on bino qilindi. Shu yerda yashovchi turkiy qabilalar ham shu nom bilan (chigiliy) deb ataldilar” (I t., 374)

Turkman so‘zi haqida. “Turkman- bular o‘g‘uzlardir. Bu nom bilan atalishida ularda bir hikoya rivoyat bor: Zulqarnayn kelgach, bular unga idrokli odamlar ko‘rindi. Ularda turklarning nishonasi bor edi. Ulardan so‘ramasdan ilgariroq turkmonand, dedi. Bular turklarga o‘xshashdir, demakdir. Shundan so‘ng bu nom bu kungacha ularga nom bo‘lib qoldi” (III t., 422).

Tutmach so‘zi haqida. “Tutmach – turklarning mashhur ovqati. Bu ovqat Iskandar Zulqarnaynga nisbatli ovqatdir. Shundayki, Iskandar zulmatdan chiqqach, oziqlari kamayib qolgan odamlar ochlikdan qo‘rqib, unga: bizni och qo‘yma, och tutma mazmunida tutma ach, qo‘yib yubor, bizlar yurtimizga ketaylik, deganlar. Iskandar bilimdonlar bilan kengashgan va ular shu ovqatni tayyorlaganlar” (I t., 422).

4.Sulh haqidagi e‘tiroflar. “Shundan so‘ng Zulqarnayn turk shohi bilan sulh tuzdi” (I t., 117). “Zulqarnayn turk shohi bilan sulh qilganda qurgan besh shaharlik viloyat” (I t., 135). “So‘ng Zulqarnayn shu nom bilan sulh tuzdi” (III t., 422).

5.Uyg‘ur shaharlarining paydo bo‘lishi ta‘rifi. Eslatilganidek, sulh tuzilgandan keyin besh shaharlik viloyat vujudga keltiriladi. M.Koshg‘ariyning yozishicha, Sulmi, Kuju, Beshbaliq, Janbaliq, Yangibaliq shaharlari shunda paydo bo‘lgan (I t., 136). Bu ma‘lumot asarning III tom 422- betidagi parchada “Zulqarnayn Shu bilan sulh tuzdi. So‘ng uyg‘ur shaharlarini bino qildi” tarzida uchraydi.

6.Iskandar va turk shohi – Shu qo‘shinlari to‘qnashuvi uyg‘urlarga yaqin joyda bo‘lib o‘tganligi haqidagi ma‘lumotlar. “Muhammad Jakir To‘qqaxonning o‘g‘li Isrofil To‘g‘ontekin otasi0dan menga shunday xabar qildi (ya‘ni otasi so‘zlab berganini aytdi): “Zulqarnayn uyg‘ur viloyatiga yaqinlashgach, turk xoqoni unga to‘rt ming odamni yo‘lladi” (I t., 135). “Shoh Shu Chinga yetdi. U Zulqarnayn orqasiga tushgan edi. Uyg‘urlarga yaqin bir yerda Shu Zulqarnaynga askar yubordi” (III t., 422). “Devonu lug‘otit turk”ning I tom 117-betida keltirilgan rivoyatda esa, “Zulqarnayn Chinga kelib yetganda turklar xoni urushish uchun yosh yigitlardan iborat bir guruh askarni yo‘llagani” aytiladi. Bunda ham Chin deyilganda, uyg‘urlar yashaydigan joy tushuniladi. Negaki, M.Koshg‘ariyning “Tawg‘ach” so‘ziga izoh berishicha, “Chin aslida uchtadir: 1.- Yuqori Chin – bu sharqda bo‘lib, bunga Tawg‘ach deyiladi. 2.- O‘rta

Chin. Buni Xitoy deyiladi. 3.- Quyi Chin, buni Barxan deyiladi va u Qashqardadir, tawg‘ach-uyg‘ur. U “tat”dir. Ular Chin, ya’ni Tawg‘achda yashaydilar. (I t., 423).

Umuman, “Devonu lug‘otit turk”da uchraydigan Iskandar Zulqarnayn bilan bog‘liq rivoyatlar qiyoslab o‘rganilganda, ularda yana bir qancha mushtarak jihatlar mavjudligi ko‘zga tashlanadi. Bu- birinchidan. Ikkinchidan, ularda garchi Iskandarning bosqinchilik yurishi salbiy hodisa sifatida ko‘rinsa-da, u sulh yo‘lini tutgan (majbur bo‘lsa-da) va shaharlar bunyod qilgan kishi sifatida ta’riflanadi. Bu yuqoridagi manbalardan olingan parchalarni umumlashtirgan holda qaralganda ham yaqqol ko‘zga tashlanadi:

Mahmud Koshg‘ariy turkiy xalqlar o‘rtasida bo‘lib, ularning urf-odati, til va adabiy boyliklarini o‘rganib yurar ekan, unga Muhammad Jaqir To‘nqaxonning o‘g‘li Isrofil To‘g‘antegin otasidan eshitgan turk xoqoni Shu haqidagi bir rivoyatni aytib beradi. Bu rivoyatda Iskandar turkiylar mamlakatiga bostirib kelganida Shu ismli xoqon unga qarshi kurashganligi voqyealari aks etgan. Rivoyat yoki doston parchalari devonning I va III kitoblarida o‘rin olgan. Parchalar mazmunan bir biriga bog‘langanida ulardan tugal bir syujetga ega bo‘lgan asar yuzaga keladi. Bu asarni syujetni rivojlantiruvchi qahramonlar nomi bilan shartli tarzda «Turk xoqoni Shu va Iskandar» dostoni deb atash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Berdiev X., Rajabov D. “Devonu lug‘otit turk”dagi she’riy parchalarda qofiya. Monografiya. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 2004.
2. Berdiev X. “Devonu lug‘otit turk”dagi she’rlarning lingvopoetik tahlili. Monografiya. – Samarqand, 2020. SamISI Ilmiy kengashi tomonidan nashrga tavsiya qilingan. MChJ “Navruz Poligraf” matbaa bo‘limida chop etildi. 26.11.2020. – 116 bet
3. Ziyovuddinova M. Abu Abdulloh al-Xorazmiyning “Mafotih al-ulum” asarida poetika (Aruz, qofiya, badiiyat ilmi istilohlari tarixiga oid). – T., 2001.
4. Asallaev A., Rahmonov V., Musurmonqulova F. Badiiy san’at jozibasi. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2005.
5. O‘zbek klassik adabiyoti asarlari uchun qisqacha lug‘at (Tuzuvchilar – P.Shamsiev, S.Ibrohimov). – T., 1953.
6. Koshg‘ariy M. Devonu lug‘otit turk. Uch tomlik, I tom. – Toshkent, 1960.
7. Koshg‘ariy M. Devonu lug‘otit turk. Uch tomlik, III tom. – Toshkent, 1963

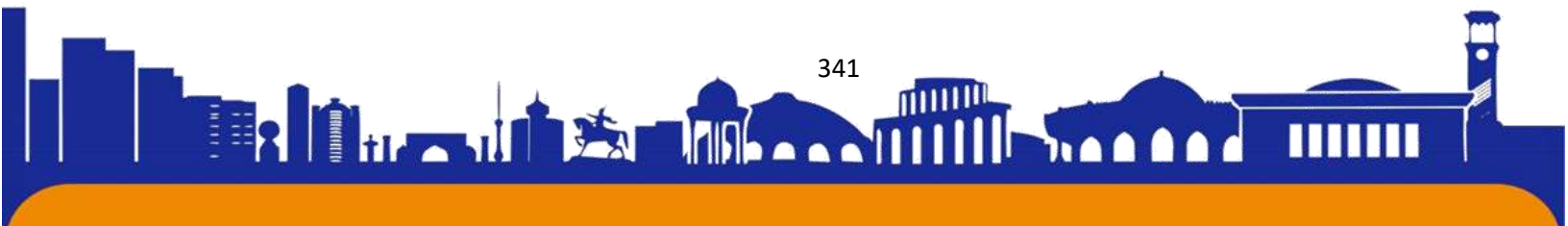

1	Ahmad Muhammad Tursunning “Sohilsiz dengiz” asarida Imom al-Buxoriy obrazi Salomova Guljamol	6-8
2	СЕЛЛАРНИНГ ҲОСИЛ БЎЛИШИ, ОҚИБАТЛАРИ ВА УЛАРГА ҚАРШИ ЧОРА-ТАДБИРЛАР Заринабону Зафаровна Турдимуродова, Нуриддинов Нажмиддин Сайриддинович	9-12
3	HOW TO CREATE NEW LANGUAGE LEARNING HABITS IN YOUTH. Bahromova Munisa Otabekovna	13-16
4	Best ways of teaching English language Bahromova Munisa Otabekovna	17-19
5	The Importance of Lipids in Food Production Xolmurodova Syuzanna Ismoil qizi	20-24
6	USE OF WIND ENERGY FOR PRACTICAL PURPOSES Xasanov Diyorjon Ramish o'g'li, Otakuziyeva Vazirahon Usmonjonovna	25-29
7	СУРХОН ВОҲАСИДА ТУРИЗМ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ Чориева М.Ш	30-33
8	URUG‘ SIFATI VA QONDAGI TESTOSTERONNING VARIKOSELEKTOMIYADAN OLDIN VA KEYINGI MIQDORI O‘ZGARISHI Boyqulov To‘rabek Temirovich, Xursandov Piyo Ahmedovich	34-37
9	ЯРИМЎТКАЗУВЧАН ПОЛИМЕР МОДДАЛАР АСОСИДАГИ ҚУЁШ БАТАРЕЯЛАР Жалматова Г., Шукуров Д.Х.	38-43
10	Elektrolit eritmalarining elektr o‘tkazuvchanligini innovatsion usullar yordamida aniqlash. Jo‘rayev.I.Y, Davlatova.M.U, Azimqulova.R.D, Madiyev.A.M	44-60
11	FOOD SECURITY SUPPLY PROSPECTS Ubayeva Sultanpashsha Saidkarimova	61-70
12	Anticorrosive Materials: Safeguarding the Future of Infrastructure Zoirov Sirojiddin Saxomiddin o'g'li, Yulchiyeva Marg‘uba	71-76
13	GEORGE ELIOT AND HER LAST NOVEL “DANIEL DERONDA” Jalolova Lobarkhon Sunnatullo kizi	77-89
14	“Yosh xivaliklar” harakatining vujudga kelishi, uning maqsad va vazifalari. Yo'ldashev Safoxon A'loxon o'g'li	90-96
15	«IXTISOSLASHGAN JURNALLARNING PAYDO BO‘LISH ZARURATI» Biybisara Jartibaeva	97-100
16	«МУҲАББАТ» КОНЦЕПТИНИНГ ДЕНОТАТИВ МАЪНОЛАРИНИНГ ТАҲЛИЛИ Қазахбаева Азиза	101-106

17	Methodology of teaching physical culture Elboeva Umida Rakhimdzhon kizi	107-109
18	QADIMGI XORAZM DAVLATI Ro'ziboyeva E'zoza Davlatboyevna	110-114
19	АСТРОНОМИЯ ФАНИ БЎЙИЧА ЯРАТИЛГАН ДАСТУРИЙ ПЕДАГОГИК ВОСИТАЛАР Намозова Нилуфар, Сайфуллаева Гулхаё Ихтиёр қизи	115-118
20	Raqamli iqtisodiyot yangi modellarining elektron tijoratda ishlatilishi Qodirova Ozoda Raxmiddin qizi, Ubaydullayeva Shohista Hidoyatillo qizi	119-124
21	IQTISODIYOTDAGI TENDENTSIYALAR O'SISH SUR'ATLARI G'ulomjonova Shahzodahon G'ofurjon qizi	125-131
22	Пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинояти учун жавобгарлик белгилашнинг ижтимоий зарурати Хожиева Рузигул Худайбердиевна	132-142
23	Пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятининг объекти ва объектив томонининг юридик тахлили Хожиева Рузигул Худайбердиевна	143-148
24	YIELD AND HETEROSIS EFFECT OF TOMATO FIRST GENERATION (F1) HYBRIDS Nadjiev J.N.	149-157
25	O'ZBEKISTONDAGI QAYTA TIKLANADIGAN ENERGIYAMANBALARI. Saidjanova Madina Shuhratovna.	158-168
26	"MA'NAVIYAT" UMUMIY MA'NOLI MAQOLLAR VA ULARNING MAVZUIY GURUHLARI Abdullayeva Sitora	169-172
27	СОВЕТ ИТТИФОҚИ ҚАҲРАМОНИ СЕРЖАНТ САИДКАРИМ ҚОСИМТУРАЕВНИНГ ҚАҲРАМОНЛИГИ ТАРИХИГА БИР НАЗАР Б.А.Юсупов	173-176
28	HARBIY XIZMATCHILARNI BOSHQARUVCHANLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH Abdullayev Umarbek Ibragimovich	177-183
29	Characteristics of Lending to Agricultural Enterprises Xo'jageldiyev Chorshanbi Pardayevich, Alimqulov Akmal Abduxalim o'g'li	184-190
30	Замонавий тунги кўриш мосламалари ва уларнинг кўрсаткичлари. Темиров.Б.Б	191-195
31	Surxon vohasining tabiiy geografiyasi Qurbonov Murodjon Normamat o'g'li	196-198
32	ОТИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ОТИШ ТАЙЁРГАРЛИГИ БЎЙИЧА ЗАМОНАВИЙ ТРЕНАЖЁР	199-206

	КОМПЛЕКСЛАРНИНГ РОЛИ О'РНИ Ниёзов Самандар Ўктамович	
33	1917-YIL FEVRAL BURJUA-DEMOKRATIK INQILOBINING TURKISTONGA TA'SIRI MASALLARI MUSTAQILLIK DAVRI TARIXSHUNOSLIGIDA Komiljonova Nozima Avazbek qizi	207-212
34	ИНГИЧКА ТОЛАЛИ ҒЎЗА ЯНГИ НАВЛАРИНИНГ ЎСИШИ, РИВОЖЛАНИШИ ВА ҲОСИЛ ТЎПЛАШИ. Донабаев А.А, Абдурахимов Н.Н	213-220
35	Use of innovative teaching methods in biology classes Nuriddinova Sevinch Nuriddin qizi	221-224
36	ФОТОКАТАЛИТИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА TiO₂ ИСПОЛЬЗУЕМОГО В ПРОИЗВОДСТВЕ ЧУВСТВИТЕЛЬНЫХ К КРАСИТЕЛЯМ СОЛНЕЧНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ Д.Х. Шукуров., Жалматова Г.С.	225-231
37	МАКТАВГАСНА ТАРБИYA YOSHIDAGI BOLALARDA QOBILiyATNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI Otaxo'jayeva Bibizaynab Bahrom qizi	232-236
38	СОПОСТАВЛЕНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА Кузибаева Муниса	237-240
39	ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА Асадова Камилла	241-245
40	MANAGEMENT IN PRESCHOOL EDUCATION ORGANIZATION Jabborova Shakhina	246-249
41	GLOBAL DUNYODA XORIJIY TILLARNI O'RGANISH ZARURMI YOKI ENTIYOJ? Qarshiboyeva Maftuna	250-253
42	Top-down and bottom-up processing in listening comprehension Egamberdiyeva Umida Akmal qizi	254-259
43	O'TKIR SENSONEVRAL PAST ESHITISHLIKNING ASORATLARI VA PROFILAKTIKASI. Iskandarov Zuhridin Qamariddin o'g'li, Odilnorova Mashhura Musliddin qizi, Javohir Mustanov, Normirova Nargiza Nazarovna	260-262
44	IMPORTANCE OF A STRATEGIC SECTOR WITH EXPORT POTENTIAL IN THE FIELD OF AGRICULTURE IN UZBEKISTAN Salomova Zarina Murodovna	263-266
45	ПОСЛЕОПЕРАЦИОННАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ ПАЦИЕТОВ С ХИРУРГИЧЕСКОЙ ПАТОЛОГИЕЙ Жуманазарова Мохинур Жуманазар кизи	267-269
46	Advantage of using authentic materials and innovative methods in practice in learning english Jumanazarova Shoxista Shonazar qizi	270-273

47	The concept of honesty in English and Uzbek languages Ghulamova Bibi Mukhlisa Makhmudjon qizi	274-277
48	ИЗМЕНЕНИЯ КОЖИ ВО ВРЕМЯ БЕРЕМЕННОСТИ Хамраева Лобар Жуманазар кизи, Бойкобилов Соатмурод Шухрат угли	278-287
49	8-SINF ONA TILI MASHG'ULOTLARI UCHUN IBORALAR O'QUV LUG'ATINI YARATISH ASOSLARI Chuliyeva Oynur Zaxit qizi	288-291
50	Qadimgi davr O'rta Osiyo-Xitoy diplomatiyasi O'roqova Dilnoza Ilhom qizi	292-300
51	DYNAMICS AND THEIR RELATIONSHIP TO THE ENVIRONMENTAL CONDITION IN KARAKALPAKISTAN Muyassar Tadjibaeva Karimbaevna	301-308
52	QO'QON XONLIGIDA ME'MORCHILIKNING RIVOJLANISHI Abdullayev Zohidjon	309-312
53	Shukur Xolmirzayev asarlarida istorizmlarning qo'llanilishi Islomova E'zoza Yorqin qizi	313-316
54	ASINXRON MOTORLARNI CHASTOTA O'ZGARTIRGICH YORDAMIDA BOSHQARISH Hamrayev Og'abek Oybek o'g'li	317-320
55	SOHIBQIRON AMIR TEMUR HAYOTINI ASARLARDA YORITILISHI Murodjon Qurbonov	321-327
56	СИМВОЛЫ В ПРОЗЕ У. ХАМДАМА (НА ОСНОВЕ РАССКАЗА «ПИАЛА ВОДЫ») Мясоедов Егор Александрович, Бахромова Гульноза Аброр кизи, Уткурова Диерабону Алишер кизи	328-335
57	“DEVONU LUG'OTIT TURK”DAGI NASRIY MATNLAR BO'YICHA AYRIM MULOHAZALAR Berdiev Xusan Xolnazarovich, Botirova O'g'iloy Yadigarovna	336-339
58	MUNDARIJA	340-343

